

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Emre GÜNDOĞDU

CAYDIRICILIK TEORİSİNİ YENİDEN DÜŞÜNMEK: ASİMETRİK CAYDIRICILIK VE
OYUN TEORİSİ

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı

Doktora Tezi

Antalya, 2018

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Emre GÜNDOĞDU

CAYDIRICILIK TEORİSİNİ YENİDEN DÜŞÜNMEK: ASİMETRİK CAYDIRICILIK VE
OYUN TEORİSİ

Danışman

Doç. Dr. Işıl KAZAN

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı

Doktora Tezi

Antalya, 2018

T.C.
Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Emre GÜNDOĞDU'nun bu çalışması, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Doktora Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. B. Esra Çayhan (İmza)

Üye (Danışmanı) : Doç. Dr. Işıl Kazan (İmza)

Üye : Prof. Dr. H. Tarık Oğuzlu (İmza)

Üye : Doç. Dr. Mehmet Hanifi Bayram (İmza)

Üye : Yrd. Doç. Dr. B. Toygar Halistoprak (İmza)

Tez Başlığı: Caydırıcılık Teorisini Yeniden Düşünmek: Asimetrik Caydırıcılık ve Oyun Teorisi

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 21/03/2018

Mezuniyet Tarihi : 26/04/2018

(İmza)
Prof. Dr. İhsan BULUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Doktora Tezi olarak sunduğum ‘‘Caydırıcılık Teorisini Yeniden Düşünmek: Asimetrik Caydırıcılık ve Oyun Teorisi’’ adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

(İmza)

Emre Gündoğdu

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Emre GÜNDOĞDU
Öğrenci Numarası	20128605105
Enstitü Ana Bilim Dalı	Uluslararası İlişkiler
Programı	Doktora
Programın Türü	() Tezli Yüksek Lisans (X) Doktora () Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Doç. Dr. Işıl Kazan
Tez Başlığı	Caydırıcılık Teorisini Yeniden Düşünmek: Asimetrik Caydırıcılık ve Oyun Teorisi
TurnItIn Ödev Numarası	947564312

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam **172** sayfalık kısmına ilişkin olarak, **16/04/2018** tarihinde tarafımdan TurnItIn adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 3

alıntılar dahil % 3'tür.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımca yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

16/04/2018
(imzası)
Doç. Dr. Işıl Kazan

İÇİNDEKİLER

ŞEKİLLER LİSTESİ.....	iv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	v
ÖZET.....	vii
SUMMARY.....	viii
ÖNSÖZ.....	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

RASYONEL CAYDIRICILIK TEORİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

1.1. Caydırıcılığın Tarihsel Gelişimi.....	15
1.2. Caydırıcılık Teorisinin Temel Varsayımları.....	21
1.2.1. Tehditlerin İnandırıcılığı.....	21
1.2.1.1. İtibar.....	23
1.2.1.2. Sinyal Gönderme.....	24
1.2.1.3. Çıkarlar Dengesi.....	25
1.2.2. Rasyonalite.....	26
1.3. Caydırıcılığın Türleri.....	28
1.4. Bölüm Değerlendirmesi.....	30

İKİNCİ BÖLÜM

CAYDIRICILIĞIN BİLİŞSEL HATALAR ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. Gözlemlenen Yeni Bilgiyi Önceden Var Olan İnançlara Uyarlama.....	36
2.2. Ayna Yansıması Hatası.....	38
2.3. Rakibi Gözünde Büyütmek veya Hafife Almak.....	40

2.4.	Analojik Akıl Yürütme Yoluyla Geçmiş Başarıya Aşırı Değer Biçmek.....	41
2.5.	Zamansal Mesafeye Bağlı Olarak Geleceği Soyut Yorumlamak.....	42
2.6.	Grup Düşüncesi.....	44
2.7.	Temel Atıf Hatası.....	46
2.8.	Bölüm Değerlendirmesi.....	47

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CAYDIRICILIĞIN İNŞACI YAKLAŞIM ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1.	Normlar ve Caydırıcılık.....	51
3.2.	Fikirler, Söylemler ve Caydırıcılık.....	54
3.3.	Kimlik ve Caydırıcılık.....	57
3.4.	Stratejik Kültür ve Caydırıcılık.....	59
3.5.	Bölüm Değerlendirmesi.....	62

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

CAYDIRICILIĞIN RASYONALİST, BİLİŞSEL VE İNŞACI YAKLAŞIMLARIN BİRBİRLERİYLE İLİŞKİLERİ ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

4.1.	Rasyonalite Anlayışının Evrensel Olmaması.....	66
4.2.	Caydırıcılığa İlişkin Kuralların Benimsenmesinde Analitik Referans Noktalarının Rolü.....	70
4.3.	Rakibin Motivasyonlarını Anlamada Analitik Referans Noktalarının Rolü.....	75
4.4.	Caydırıcılığa İlişkin Analizlerin Analitik Referans Noktaları Argümanı Çerçevesinde Değerlendirilmesi.....	80
4.5.	Bölüm Değerlendirmesi.....	84

BEŞİNCİ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ SONRASI GÜVENLİK ÇAĞINDA ASİMETRİK CAYDIRICILIĞIN DEĞERLENDİRİLMESİ

5.1.	Nükleer Düzeyde Asimetrik Caydırıcılığın Değerlendirilmesi.....	87
5.1.1.	Birleşik Devletler'in Genişletilmiş Caydırıcılığı Bağlamında Füze Savunma Sistemlerinin Değerlendirilmesi.....	92

5.2.	Konvansiyonel Düzeyde Asimetrik Caydırıcılığın Değerlendirilmesi.....	95
5.3.	Devlet Dışı Düzeyde Asimetrik Caydırıcılığın Değerlendirilmesi.....	98
5.4.	Bölüm Değerlendirmesi.....	101

ALTINCI BÖLÜM

CAYDIRICILIĞIN OYUN TEORİSİ ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

6.1.	Mahkumların İkilemi Oyunu ve Kısasa Kısas Stratejisinin Değerlendirilmesi.....	106
6.2.	Özel/Eksik Bilgi Yaklaşımı Çerçevesinde Belirsizliğin Değerlendirilmesi.....	109
6.2.1.	Ardışık Denge Modeline Dayalı Genişletilmiş Caydırıcılık Oyunu.....	110
6.2.2.	Hemfikir Olma Problemi.....	113
6.3.	Evrimsel Oyun Teorisi.....	115
6.4.	Epistemik Oyun Teorisi.....	119
6.5.	Bölüm Değerlendirmesi.....	121
SONUÇ.....		124
KAYNAKÇA.....		136
ÖZGEÇMİŞ.....		159

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 6.1	Mahkumların İkilemi Oyunu.....	97
Şekil 6.2	Yüksek Maliyetli Kabullenme Oyunu.....	101
Şekil 6.3	Düşük Maliyetli Kabullenme Oyunu.....	101
Şekil 6.4	Eksik Bilgiye Dayalı Nükleer Saldırı Oyunu.....	101
Şekil 6.5	Şahin-Güvercin Oyunu.....	106

KISALTMALAR LİSTESİ

ABM	Anti Balistik Füze
BMD	Balistik Füze Savunması
bk.	Bakınız
CIA	Merkezi İstihbarat Teşkilatı
CLT	Yorumlama Seviyesi Teorisi
ESS	Evrimsel Kararlı Strateji
EXCOMM	Ulusal Güvenlik Konseyi Yürütme Komitesi
FR	Esnek Karşılık
GBI	Zemin Temelli Önleyici Füze Sistemi
ICBM	Kıtalararası Anti Balistik Füze
ISIS	Irak ve Şam İslam Devleti
KRG	Kürdistan Bölgesel Yönetimi
MAD	Karşılıklı Kesin Mahvolma
MIRV	Çoklu Bağımsız Hedeflenebilir Yeniden Giriş Aracı
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
NPR	Nükleer Duruş İncelemesi
NPT	Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması
örn.	Örneğin
PKK	Kürdistan İşçi Partisi
PD	Mahkumların İkilemi
SALT	Stratejik Silahları Sınırlandırma Görüşmeleri

SDI	Stratejik Savuma Girişimi
SLBM	Denizaltılardan Atılan Balistik Füze
Tft	Kısasa kısas
vb.	Ve benzeri
WMD	Kitle İmha Silahları
YPG	Halk Savunma Birimleri

ÖZET

Soğuk Savaş dönemi boyunca, caydırıcılık teorisi nükleer silahların kullanımına ilişkin olarak uluslararası güvenlik çalışmalarının odak noktası olmuştur. Bilim insanlarının Birleşik Devletler ve Sovyetler Birliği arasındaki nükleer rekabeti analiz etme çabaları caydırıcılık konusunda özgün çalışmalar ortaya çıkarmıştır. Caydırıcılık çalışmalarının erken dönemlerinde, bilim insanları süper güçlerin rekabet içerisine girdiği durumu oyun teorisini kullanarak analiz etmeye odaklanmışlardır. 1970’lerde ise kimi araştırmacılar, caydırıcılık teorisini test etmek için rasyonel aktör varsayımını sorgulayan vaka çalışmasına dayalı yöntemler kullanmaya başlamışlardır. Caydırıcılığın vaka çalışması literatürü nükleer caydırıcılığa ilişkin erken dönemdeki çalışmaların aksine konvansiyonel düzeydeki çatışmalara odaklanmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde ise caydırıcılık çalışmaları devlet dışı aktörlerin ve haydut devletlerin caydırılması konusuna yönelmiştir. Soğuk savaş sonrası dönem, askeri kapasiteye sahip olmanın caydırıcılığın başarısı için tek başına yeterli bir unsur olmadığını ve caydırıcılığın istikrarının karar alıcıların tercihleri ve algılamalarına dayandığını ortaya çıkarmıştır. Bu sebeple caydırıcılık teorisinin rakip devletlerin kimliği ve stratejik kültürünün kendine özgü özelliklerini göz önünde bulundurması gerekmektedir. Çalışma bu doğrultuda caydırıcılık kavramının uluslararası ilişkilerdeki mevcut konumunu değerlendirmek için caydırıcılık teorisini gözden geçirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Caydırıcılık, Nükleer strateji, Belirsizlik, Karar yapımı, Oyun teorisi

SUMMARY

RETHINKING DETERRENCE THEORY: ASYMMETRICAL DETERRENCE AND GAME THEORY

During the Cold War-era, deterrence theory was a central focus in international security studies with regard to the use of nuclear weapons. The effort of scholars to analyse nuclear competition between the United States and Soviet Union produced seminal works on deterrence. In the early period of deterrence research, scholars have focused on analyzing of the situation where superpowers engage in a rivalry with the use of game theory. In the 1970s, some scholars began to use case-study methods questioning the rational actor assumption to test deterrence theory. The case-study literature of deterrence have focused on the conventional level of conflict unlike the earlier research of nuclear deterrence. In the post-Cold War era, deterrence research address the issue of deterring non-state actors and rogue states. Post-Cold War era reveals that a military capability is not a sufficient element for deterrence success in itself and deterrence stability also rests upon the preferences and perceptions of decision makers. Deterrence theory therefore needs to take into account unique features of opponents' identity and strategic culture. The study accordingly reviews deterrence theory with the purpose of evaluating the current status of the concept of deterrence in international relations.

Keywords: Deterrence, Nuclear strategy, Uncertainty, Decision making, Game theory

ÖNSÖZ

Uluslararası ilişkilerdeki güvenlik çalışmalarının Türkiye’deki akademik çalışmalara etkisi uzun bir süre oldukça sınırlı kalmıştır. Diğer yandan, güvenlik çalışmalarının Soğuk Savaş sonrası dönemde devlet-merkezli olmaktan uzaklaşarak ekonomi, çevre, sağlık ya da birey güvenliği gibi konulara yönelmesiyle birlikte “*stratejik çalışmalar*” alanına olan ilgide de genel bir azalma trendi ortaya çıkmıştır. Ne var ki süper güçler arasındaki ideolojik kutuplaşmanın ortadan kalkması sonrasında ortaya çıkan kısa dönemdeki iyimserlik terörizm, bölgesel savaşlar ve iç savaşların artması trendi ile birlikte ortadan kalkmıştır. Büyük güçler arasındaki rekabet ve silahlanma yarışının da bu karamsar tabloya katkıda bulunduğu söylenebilir. Bu doğrultuda, Soğuk Savaş’ın başlangıç yıllarında olası bir nükleer savaş tehlikesine karşı geliştirilen caydırıcılık kavramının günümüz koşullarına uygulanabilirliği tartışması önem kazanmıştır. Dolayısıyla bu çalışma Soğuk Savaş sonrası dönemde strateji çalışmalarına olan ilginin azalmasına karşılık caydırıcılık teorisini revize etmek suretiyle özellikle Türkiye’de strateji çalışmaları konusunda eksikliği hissedilen bir boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır.

Bu tez çalışmasının gerçekleştirilmesini sağlayan ve çalışmanın tez danışmanlığını yürüten Doç. Dr. Işıl Kazan’a, çalışmanın koordinatörlüğünü üstlenen ve tez araştırmasının Yale Üniversitesi’nde yürütülmesini sağlayan Prof. Dr. Bruce Russett’a, çalışmanın oyun teorisine ilişkin bölümünün oluşturulmasına katkıda bulunan Doç. Dr. Alexandre Debs’e, çalışma süresince çeşitli konularda destek sağlayan Prof. Dr. Esra Çayhan’a, Doç. Dr. Mehmet Hanifi Bayram’a, Yrd. Doç. Dr. Senem Atvur’a, Arş. Gör. Asiye Gün Güneş’e ve Nik Elevitch’e teşekkür ederim. Ayrıca, TÜBİTAK-BİDEB 2214/A Yurt Dışı Araştırma Burs Programı kapsamında bu tezin araştırma çalışmalarının Yale Üniversitesi’nde yürütülmesi için 12 ay boyunca burs desteği sağlayan Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu’na (TÜBİTAK) teşekkür ederim.

GİRİŞ

Caydırıcılık kavramı güvenlik ortamının gittikçe artan bir biçimde karmaşıklaştığı Soğuk Savaş dönemi sonrasında sorgulanmaya başlanmış ve caydırıcılığın günümüz koşullarında uygulanabilirliği tartışılır hale gelmiştir (Knopf, 2010: 1-3; Quackenbush, 2011: 741-742). Tezin amacı bu teorik tartışmaya katkıda bulunmaktır.

Caydırıcılık teorisi Birleşik Devletler ve Sovyetler Birliği arasındaki nükleer silahlara dayalı rekabet bağlamında Soğuk Savaş döneminde geliştirilmiştir. Soğuk Savaş'ın süper güçlerinden her biri rakibinin nükleer misilleme kapasitesine dayalı nükleer çıkmazın farkında olduğundan, aralarındaki politik gerginliğin bir nükleer savaşa sürüklenmesi endişesiyle soğukkanlı hareket etmiştir. Olası bir nükleer savaşın bir medeniyeti tamamen yok edebilme riskini barındırması politik liderlerin bedeli bu kadar yüksek bir galibiyeti göze almalarını engellemiştir. Fakat Soğuk Savaş örneklemini üzerinden yola çıkarak bir nükleer felaket riskinin devletleri her zaman soğukkanlı hareket etmeye yönelteceğini ve dolayısıyla devletler arasında barışa yol açacağını öne sürmek, daha istikrarlı bir uluslararası ortamın inşası için atom silahlarına sahip devletlerin sayısının artmasını savunmakla eş değer olacaktır. Nitekim Waltz (2003: 3-45) başta olmak üzere kimi araştırmacılar nükleer silahların bir nükleer savaşın maliyetini inanılmaz boyuta çıkarmasından dolayı bir nükleer savaşa hiçbir devletin cesaret edemeyeceği için nükleer silahların yayılmasının daha faydalı olacağını öne sürmektedir.

Savaşın maliyetleri çok yüksek iken güç eşitliğinin barışı sağladığını öne süren klasik caydırıcılığın ve güç dengesi modellerinin (Kugler ve Organski, 1989: 188) aksine, çalışmada caydırıcılığın işlerliğinin karar alıcıların tercihleri, algıları ve motivasyonlarına bağlı olduğu kabul edilmektedir ve bu argüman çalışmanın **temel varsayımını** oluşturmaktadır.

Günümüzün çok kutuplu yapısı 18. ve 19. yüzyıllardaki uluslararası düzene benzer şekilde kültürel, ideolojik ya da dini düzeyde birbirinden farklılık gösteren aktörler arasında çok yönlü ve öngörülemez ölçüde koordinasyonsuz etkileşimler ortaya çıkarmıştır (Paul vd., 2009: 8). Dolayısıyla caydırıcılığın Birleşik Devletler ve Sovyetler Birliği arasındaki caydırıcılık ilişkisinde olduğu kadar dikkatli ve soğukkanlı yürütülmesi çok güç görünmektedir. Bu çerçevede çalışmanın **temel araştırma sorusu**, bu “belirsizlik” (*uncertainty*) koşullarında caydırıcılığın nasıl başarılı olabileceğidir.

Bu doğrultuda **çalışmanın hipotezi**, aşağıda farklı teorik pozisyonlara dayalı olarak kategorize edilen belirsizlik olgusunun caydırıcılığı zayıflattığı; belirsizlik azaldıkça caydırıcılığın başarılı bir biçimde işleyeceğidir.

Yukarıda sözü edilen yapısal/sistemsal yaklaşımların aksine çalışmada çeşitli ‘*karar yapımı*’ (*decision making*) modelleri ele alınarak her bir model açısından belirsizliğin ne anlam ifade ettiği ortaya koyulmakta; böylece caydırıcılığın günümüz güvenlik çağındaki işlerliğini mümkün kılmak için ne tür bir caydırıcılık anlayışı izlenmesi gerektiğini belirleyebilecek bir şablon ortaya koymak amaçlanmaktadır. Çalışma literatürü yeniden ele alırken caydırıcılığın başarısının sadece devletlerin askeri güçleri arasındaki denge, tehlikedeki çıkarları ve tehditlerini iletme kapasiteleri gibi faktörlere değil, aynı zamanda tüm bu faktörlerin gözlemciler tarafından algılanmasına bağlı olduğu argümanı üzerine inşa edilmiştir. Diğer bir deyişle, çalışma caydırıcılık kavramını karar alıcıların tercih ve algılamalarına dayalı bir bağlam üzerinden tartışmakta ve karar yapım sürecinin caydırıcılığın başarısı üzerindeki etkisini ön plana çıkartmaktadır. Çalışma ayrıca karar alıcıların karar yapım süreçlerini açıklayıcı bir yardımcı teori olarak oyun teorisinden yararlanmakta ve çeşitli karar yapım motivasyonlarını açıklayıcı birer faktör olarak ‘*evrimsel oyun teorisi*’ ve ‘*epistemik oyun teorisi*’ gibi alanlardan yararlanmak suretiyle caydırıcılık literatürüne katkıda bulunmaya çalışmaktadır.

Caydırıcılık saldırganlığı önlemeye yönelik bir strateji olduğuna göre, öncelikle devletlerin statükoya meydan okuma kararlarının ardındaki motivasyonları incelemek gerekmektedir. Çünkü rakiplerin hangi motivasyonlarla hareket ettiklerini anlamak, onlara karşı geliştirilecek caydırıcı politikaların gücünü arttıracaktır. Çalışmada ‘*karar-teorik*’ (*decision-theoretic*)¹ yaklaşım çerçevesinde savaşın sebepleri üç kategoriye ayrılmıştır:

Birincisi, ‘*rasyonalist açıklamalar*’ ile ele alınabilecek olan sebeplerdir. Savaşın rasyonalist açıklamaları ifadesi ile rasyonel liderlerin savaşmanın maliyetleri ve risklerinden kaçınmalarını sağlayacak bir pazarlığa erişebilecekken niçin silahlı bir çatışmayı tercih ettiklerine ilişkin açıklamalar kastedilmektedir. Buna göre, devletlerin birbirlerinin kapasiteleri ve niyetleri hakkında sahip oldukları ‘*özel bilgi*’ (*private information*)² ve bu tür bir bilgiyi ‘*yanlış sunma*’ (*misrepresent*) güdülerinden dolayı rasyonel liderler pazarlık

¹ Caydırıcılığın ‘*yapısal*’ ve ‘*karar teorik*’ ayrımı Zagare’ye aittir. Karar teorik yaklaşım, caydırıcılığın başarısı ya da başarısızlığını açıklamada gücün uluslararası sistemdeki dağılımı gibi ‘*yapısal*’ yaklaşımların aksine karar alıcıların tercihlerini ön plana çıkarmaktadır. bk. Zagare, 2004: 109-112.

² Özel bilgi kavramı, bir aktörün sahip olduğu fakat diğer aktörün elinde olmayan bilgiyi ifade etmektedir. Böyle bir bilgi bir aktörün kullanabileceği pazarlık ve savaşma stratejilerinin yanı sıra kendi tercihleri hakkındaki bilgiyi de içerebilmektedir. bk. Lake, 2003: 82.

yaparak uzlaşma imkanına sahip olamayabilirler (Fearon, 1995: 380-381). Örneğin 1904 yılındaki Rus-Japon Savaşı öncesinde, Japon liderlerin kendi askeri birliklerinin daha eğitilmiş ve donanımlı olduğu ve diğer tarafın düşündüğünden daha geçerli bir savaş planına sahip olduğu düşüncesi, onları bu avantajlarını faydaya çevirmeye yöneltmiştir. Bu durumu pazarlık yoluyla faydaya çevirmek mümkün değildir; çünkü resmi yetkililerin kasıtlı bir biçimde bilgiyi yanlış sunma eğilimi bilinirken Rusların Japon silahlı güçlerinin niteliği hakkındaki sözlü ifadeleri inandırıcı bulması için bir sebep yoktur. İnandırıcılığı sağlamak için Japon askeri planlarını somut kanıtlarıyla ifşa etmek ise stratejik avantajı kaybetmek anlamına gelecektir (Chan, 2003: 110-112).

İkincisi, “*bilişsel hatalardan*” (*cognitive biases*) kaynaklanan sebeplerdir. Karar alıcıların beklentileri çoğu zaman nesnel gerçeklikle örtüşmemektedir. Politika yapıcılar rakiplerinin askeri/teknolojik üstünlüğü veya çıkar nesnesine olan ilgilerinin gözlemlenebilir büyüklüğü gibi aksi yöndeki birçok kanıta rağmen düşük bir maliyete katlanarak zafere ulaşacakları beklentisiyle hareket edebilmektedir (Lebow, 2007: 121-122). Birinci Dünya Savaşı’na katılan devletlerin savaşın çok kısa süreceği ve dolayısıyla katlanılabilir maliyetlerle sonlanacağına dair inancı bu konuya bir örnek olarak verilebilir (Levy, 2013: 313).

Üçüncüsü, “*inşacı*” (*constructive*) olarak isimlendirilebilecek sebeplerdir. Devletler kendilerini belirli bir rol kimliği içerisine hapsederek ya da kendilerini belirli bir fikir/ideoloji/norm doğrultusunda hareket etmeye programlayarak bu faktörlerin gerektirdiği davranış kalıplarıyla hareket edebilmektedir. Örneğin Soğuk Savaş süresince Birleşik Devletler’in kendisine biçtiği küresel güvenlik misyonu, Sovyet tehdidini sınırlandırma politikası çerçevesinde, bu ülkeyi “*Güneydoğu Asya’nın ormanlarını, Ortadoğu’nun çölleri ve Orta Avrupa’yı eş zamanlı savunmak*” zorunda bırakmıştır (Kissinger, 2000: 497). Günümüzde Rusya’nın Doğu Avrupa’ya yönelik güvenlik politikalarında da eski süper güç kimliğini benimsemesinin önemli bir role sahip olduğu söylenebilir (Hopf, 2005: 225-243).

Yukarıda ortaya koyulan farklı karar yapımı süreçleri ile ilgili olarak iki temel konuya değinmek gerekmektedir:

Birincisi, yukarıda çerçevesi çizilen her bir karar yapımı modeli yönünden belirsizlik kavramını tanımlamak gerekmektedir. Rasyonalist yaklaşım açısından belirsizlik devletlerin rakiplerinin gerçek niyeti ve/veya gücüne ilişkin bilginin eksikliğinde ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla rasyonalist yaklaşım açısından ana stratejik problem devletlerin bilgiyi yanlış sunma güdülerine sahip olmaları ve tehdit sinyallerinin inandırıcılığıdır. Diğer bir deyişle, tehdit sinyallerinin rakiplere başarılı bir biçimde iletilmesi caydırıcılığın başarısı açısından en

önemli faktördür. 1970’lerde caydırıcılık çalışmalarına dahil edilen bilişsel hata yaklaşımı ise belirsizliğin kaynağını bilişsel yetenek sınırlamalarına bağlı olarak devletlerin rakiplerinin eylemlerini yanlış algılamasına dayandırmaktadır. Dolayısıyla bilişsel hata yaklaşımı rasyonel aktör okulunun aksine caydırıcılığın başarı ya da başarısızlığını tehdit sinyallerinin göndericisiyle değil alıcısıyla ilişkilendirmektedir (Kurizaki, 2016: 625-626). Uluslararası politikanın fikirler, kolektif değerler, kültür ve sosyal kimliklerle şekillendirildiğini öne süren inşacı yaklaşım açısından ise belirsizliğin bilginin ortak norm ve kimlikler olmaksızın anlamdan yoksun olmasını ifade ettiği söylenebilir (Rathbun, 2007: 533-534).

İkincisi, söz konusu karar yapımı modellerinin ‘*rasyonel caydırıcılık teorisine*’ alternatif bir yaklaşım olarak sunulmadığını belirtmek gerekmektedir. Şöyle ki caydırıcılık teorisi karar alıcıların sürekli olarak ‘*beklenen faydalarını*’ (*expected utility*) maksimize etmeye çalışacağını öngören mikroekonomi teorisine dayanmaktadır. Buna göre, tahmin edilen faydalar olası maliyetleri aşmaktaysa bir aktör statükoya meydan okumayı tercih edecektir; tam tersi durumda ise caydırılmış olacaktır (Stein, 2009: 60; Huth vd., 1993: 612). Bu çerçevede, söz konusu karar yapımı kategorilerinin teorisinin ‘*maliyet-fayda*’ analizi varsayımından bir sapmayı ifade etmediğini belirtmek gerekmektedir. Bu noktada faydalar ve maliyetlerin özel bilgi yaklaşımında bilgi eksikliği sebebiyle, bilişsel hata yaklaşımında çeşitli bilişsel hatalar sebebiyle, inşacı yaklaşımda ise faydaya ve/veya maliyete farklı anlamlar yüklenmesi sebebiyle doğru bir biçimde hesaplanamayabileceği vurgulanmaktadır.

Bu bilgiler ışığında, caydırıcılığın başarısı açısından devletlerin hangi durumlarda hangi karar yapımı modeli içerisinde hareket ettiklerini tespit etmek anahtar konuma gelmektedir. Caydırıcılık teorisi ‘*maliyetler*’ ile ‘*savaş olasılığı*’ arasında doğrudan bir neden-sonuç ilişkisi kurmakta ve olası bir savaşın potansiyel maliyetleri arttıkça böyle bir savaşın gerçekleşme olasılığının azalacağı varsayımına dayanmaktadır (Zagare, 2004: 109-110). Nükleer silahların potansiyel yıkıcılığı göz önüne alındığında bu denklem nükleer caydırıcılığın niçin başarılı olduğunu açıklamaktadır. Soğuk Savaş dönemindeki süper güçler ilişkisi için geçerli olan bu açıklamanın günümüz caydırıcılığını açıklamada ise bazı açılardan yetersiz kaldığı söylenebilir. Birincisi, nükleer devletlerin çoğalmasıyla birlikte bu devletler arasındaki nükleer ilişkinin Birleşik Devletler-Sovyetler Birliği rekabeti örneğinde olduğu kadar istikrarlı olmama tehlikesi mevcuttur (Totman, 2009: 33-34). İkincisi, iki kutuplu sistemin ortadan kalkmasıyla birlikte süper güçlerin güvenlik şemsiyesi altındaki birçok bölgesel güç daha özgür hareket etme olanağı bulmuştur (Payne, 2015: 9).

Diğer yandan, çalışma sadece nükleer caydırıcılık ile sınırlı değildir. Bu açıdan vurgulamak gerekir ki konvansiyonel silahlar nükleer silahların potansiyel yıkıcılığına sahip

olmadığından, nükleer düzeydeki maliyet keskinliği konvansiyonel düzeyde muğlaklaşmaktadır. Birçok caydırıcılık teorisyeninin de kabul ettiği üzere, devletler arasındaki nükleer caydırıcılık ilişkisi stratejik düzeyde istikrarın devamını sağlasa da rakiplerin nükleer silahların devreye girebileceği bir çatışmayı tırmandırmakta isteksiz olacağı inancının provokatif davranmayı daha özgür bırakması nedeniyle nükleer olmayan düzeyde bir “istikrar-istikrarsızlık paradoksu” yaratmaktadır (Roehrig, 2016: 182). Böylece konvansiyonel düzeyde caydırıcılık devletlerin iç politik yapılarına ya da dünya görüşlerine bağlı olarak test edilmeye daha açık hale gelmektedir. Diğer bir deyişle, nükleer olmayan düzeyde karar alıcıların bilişsel hataları ya da bağlı oldukları kimlik, stratejik kültür ve normatif değerleri daha fazla bir biçimde ön plana çıkabilmektedir.

Bu bilgiler ışığında, geleneksel caydırıcılık teorisinin hem aktör bazlı olarak genişletilmesi hem de rasyonel karar yapımı modelinin ötesine geçecek şekilde derinleştirilmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Çalışma yukarıda sözü edilen farklı karar yapımı modellerinin (statükoya meydan okuma motivasyonları) detaylı bir analizini içermekte ve karar yapımı yaklaşımı çerçevesi içerisinde caydırıcılık teorisinin günümüzdeki konumunu tartışmaktadır.

Literatür Değerlendirmesi

Caydırıcılık kavramı konusunda oldukça zengin bir literatür bulunmaktadır. Caydırıcılık anlayışı İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan nükleer strateji döneminin belirleyici bir unsuru olmuştur. Bu dönemde, ilk olarak Bernard Brodie’nin editörlüğünü yaptığı ve Frederick S. Dunn, Arnold Wolfers, Percy E. Corbett, William T. R. Fox gibi bilim insanlarının katkı sağladığı “*The Absolute Weapon: Atomic Power and World Order*” isimli çalışma atom silahlarına sahip devletler arasındaki bir savaşın klasik savaş tanımını anlamsız kılacak ölçüde yıkıcı olacağını ve bundan böyle amacın savaşları kazanmak değil, onları önlemek olması gerektiğini belirtmek suretiyle caydırıcılık anlayışını ilk olarak açık bir biçimde ortaya koymuştur. Albert Wohlstetter “*The Delicate Balance of Terror*” isimli makalesinde ortaya koyduğu fikirler ile dehşet dengesinin istikrarı ve sürdürülmesi konusunda nükleer stratejiye büyük bir katkı sağlamıştır. 1960’larda ise Thomas Schelling’in “*The Strategy of Conflict*” isimli özgün çalışması tehditlerin iletilmesi ve inandırıcılığı, pazarlık teorisi, oyun teorisi, sınırlı savaş gibi nükleer stratejiyi ilgilendiren birçok konuya açıklık getirmiştir. Herman Kahn’ın “*On Escalation*” isimli çalışması da caydırıcılık, silahlanma yarışı, kazara savaş olasılığı gibi konularda literatüre önemli katkılar sağlamıştır. 1950 ve

60'lı yıllar boyunca caydırıcılık konusunda yürütülen söz konusu çalışmaların ortak özelliğinin “*rasyonel aktör*” varsayımına dayanmaları olduğunu belirtmek gerekmektedir.

1970'ler ile birlikte caydırıcılık teorisini ampirik olarak test etmek açısından istatistiksel ve vaka çalışmasına dayalı yöntemler kullanılmaya başlanmıştır. Bu doğrultuda, Alexander George ve Richard Smoke'nin “*Deterrence in American Foreign Policy: Theory and Practice*” isimli çalışması caydırıcılık teorisinin temel varsayımlarının vaka bazlı olarak nasıl değişim gösterebileceğini ortaya koyması bakımından önemli bir çalışma olmuştur. Robert Jervis, Richard Ned Lebow ve Janice Gross Stein'in editörlüğünü yaptığı “*Psychology and Deterrence*” isimli çalışma da caydırıcılığın başarısı ve başarısızlığı açısından karar alıcıların yanlış hesaplama ve algılamalarını ön plana çıkartan önemli bir çalışmadır. Paul Huth ve Bruce Russett'in yirminci yüzyıldaki bir dizi krizi analiz ettiği “*What Makes Deterrence Work? Cases from 1900 to 1980*” isimli çalışması da caydırıcılığın başarı ve başarısızlığının nedenlerini ortaya koyması bakımından aynı araştırma dalgası içerisindeki çalışmalardandır. Bu çalışmaların ortak özelliğinin ilk dönem araştırmaların aksine nükleer caydırıcılık yerine konvansiyonel caydırıcılığa yönelmeleri olduğunu ve bu çalışmaların rasyonel aktör varsayımına meydan okuduğunu belirtmek gerekmektedir.

Patrick M. Morgan'ın “*Deterrence Now*” isimli çalışmasının yanı sıra editörlüğünü T. V. Paul, Patrick M. Morgan ve James J. Wirtz'in yaptığı ve Jeffrey W. Knopf, Janice Gross Stein, Emanuel Adler, S. Paul Kapur, Robert Jervis, Dinshaw Mistry, Ivan Arreguin-Toft, Frank P. Harvey, Patrick James, Timothy W. Crawford, Michel Fortmann ve Stefanie von Hlatky gibi araştırmacıların da katkı sağladığı “*Complex Deterrence: Strategy in the Global Age*” isimli çalışma caydırıcılığın Soğuk Savaş sonrası dönemdeki konumuna ilişkin en önemli çalışmalardan birisidir. Paul K. Davis ve Brian Michael Jenkins'in “*Deterrence & Influence in Counterterrorism: A Component in the War on al Qaeda*” isimli çalışması da Soğuk Savaş sonrası terörizmin caydırılması konusunu literatüre dahil etmesi bakımından önemli bir çalışmadır. Bu çalışmaların en önemli özelliği ise teori tartışmalarını geri plana iterek farklı stratejik kültürlere sahip aktörlere uyarlanan birbirinden farklı caydırıcılık stratejileri üzerine yoğunlaşmalarıdır. Daha önce belirtildiği üzere, caydırıcılığın başarısızlığına ilişkin olarak gerek “*politik psikoloji*” gerekse de “*stratejik kültür*” çalışmalarının ortaya koyduğu eleştiriler rasyonel caydırıcılık teorisinden bir sapmayı ifade etmemektedir. Bu doğrultuda, çalışmada “*belirsizlik hipotezi*” öne sürmek suretiyle günümüz materyal gerçekliği (yeni gelişmeler/problemler) ile teorisinin varsayımları arasındaki bağlantının sürdürülebilirliği sağlanmaktadır.

Diğer yandan, Thomas Schelling'in çalışmalarıyla birlikte caydırıcılık literatürüne dahil olan oyun teorisi açısından ise 60'lı yılların sonunda oyuncuların asimetrik bilgiye sahip olduğu durumların formalize edilmeye başlanmasıyla birlikte önemli bir eksikliğin giderildiğini belirtmek gerekmektedir. Çünkü caydırıcılık teorisyenleri tarafından ilk olarak *“tam bilgiye dayalı oyunlar”* (*games with complete information*) kullanılmış olsa da caydırıcılık aslında başlangıçtan beri belirsizlik ve eksik bilgi problemiyle iç içe olmuştur. Robert Powell, Duncan Snidal, R. Harrison Wagner gibi araştırmacıların John Harsanyi'nin ekonomi alanındaki çalışmalarını nükleer caydırıcılık teorisine uyarlamaya başlamasıyla birlikte 1980'lerde oyun modellerine gerilim tırmandırma politikasının iki gerekli unsurunu açıklayan araçlar eklenmiştir: Bunlardan birincisi tehditlerin inandırıcılığı, diğeri ise devletlerin birbirlerinin niyetleri veya risk alma istekliliği hakkındaki belirsizliğidir (Powell, 1990: 133; Snidal, 1985: 25; Wagner, 1992: 117-118). James Fearon'un *“Rationalist Explanations for War”* ve *“Signaling Foreign Policy Interests: Tying Hands versus Sinking Costs”* isimli çalışmaları da Soğuk Savaş sonrası oyun teorisi alanındaki özgün çalışmalardandır. Çalışmada oyun teorisine ilişkin söz konusu araştırmaların analizi ve bunlara yönelik eleştirilerin yanı sıra devletler arasındaki güvensizliği sırasıyla *“çıkar nesnesinin değeri”* ve *“bilginin kavranması”* problemi ile açıklamada birer yardımcı araç olarak *“evrimsel oyun teorisi”* ve *“epistemik oyun teorisinden”* yararlanmak suretiyle caydırıcılık literatürüne katkıda bulunmaya çalışılmıştır.

Tezin Yapısı ve Araştırma Yöntemleri

Çalışmanın araştırma yöntemleri açısından birkaç önemli noktaya değinmek gerekmektedir:

Birincisi, caydırıcılık hem bir strateji hem de bir teoridir (Lebow, 2010: 393). Caydırıcılık stratejisi bir devletin benimsediği belirli bir askeri duruş, tehditler ve bu tehditleri iletme yöntemlerine ilişkin iken caydırıcılık teorisi stratejinin dayandığı temel prensiplere ilişkindir. Bu doğrultuda teoriyi stratejiden ayırmak önemlidir; aksi takdirde birden çok caydırıcılık teorisinin mevcut olduğu yanılgısı ortaya çıkabilir (Morgan, 2003: 8).

İkincisi, teoriye ilişkin bazı eleştirel çalışmalar caydırıcılığın başarısızlığını caydırıcılık teorisinin başarısızlığı gibi sunabilmektedir; ne var ki teori zaten misilleme tehdidinin inandırıcı olmadığı ya da tehdidin gerçekleşmesi durumunda rakibin katlanacağı öngörülen maliyetlerin çıkar nesnesinin değerinden daha az hesaplandığı vb. gibi durumlarda caydırıcılığın başarısız olacağını öngörmektedir (Achen ve Snidal, 1989: 152). Caydırıcılığın kimi durumlarda başarısızlığa uğramasının teoriyi başarısız kılmadığı gerçeğini göz önüne

olarak bu tez çalışmasının ‘‘caydırıcılık teorisini yeniden düşünmek’’ üzere hazırlandığını ve çalışmada alternatif bir caydırıcılık teorisinin öne sürülmediğini belirtmek gerekmektedir. Çalışmada caydırıcılığın başarısını etkilediği düşünülen çeşitli faktörlerin sistemli bir biçimde ele alındığı çeşitli kavramsal çerçeveler (bilişselcilik ve inşacılık) bir alternatif caydırıcılık teorisi olarak değil, mevcut teoriyi güncelleştirme ve geliştirmede birer yardımcı faktör olarak kullanılmaktadır.

Üçüncüsü, çalışmanın bölümleri caydırıcılık çalışmalarına ilişkin araştırma dalgalarının gelişim çizgisine paralel olarak düzenlenmiştir. Caydırıcılığı teorileştirmeye ilişkin çalışmalar atom bombasının icadıyla birlikte ortaya çıkmış olup 1950 ve 60’lı yıllarda teoriye ilişkin ortaya koyulan çalışmalar ‘‘rasyonel aktör’’ varsayımına dayanmaktadır ve nükleer stratejiye ilişkin çalışmalardır. 1970’ler ile birlikte ise caydırıcılık teorisini ampirik olarak test etme çabalarının bir sonucu olarak istatistiksel ve vaka çalışmasına dayalı yöntemler kullanılmaya başlanmıştır ki bu çalışmaların ilgi alanı konvansiyonel caydırıcılığa yönelmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde ise caydırıcılık çalışmaları caydırıcılık teorisini geliştirmekten ziyade caydırıcılık stratejisi üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu çalışmalar özellikle devlet dışı aktörlerin caydırılması ve ‘‘kitle imha silahları’’ (*Weapons of Mass Destruction: WMD*) arayışı içerisindeki haydut devletlerin caydırılması konusunu ele almaktadır (Knopf, 2010: 1-2).

Tüm bu hususlar çerçevesinde, çalışmanın birinci bölümünde caydırıcılık teorisinin analitik gelişimi ve temel varsayımları ele alınmaktadır. Çalışmanın bu bölümü rasyonel caydırıcılık teorisinin çıkış noktası olan Birleşik Devletler ile Sovyetler Birliği arasındaki nükleer rekabeti merkeze yerleştiren bir analizi içermektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde ise rasyonel caydırıcılık teorisinin caydırıcılığın başarısı ya da başarısızlığına ilişkin ortaya koyduğu ‘‘maliyet-fayda’’ denkleminde yola çıkarak karar alıcıların elde edeceklerine inandıkları faydaları olduğundan büyük, katlanacaklarına inandıkları maliyetleri ise olduğundan küçük görmelerinin sebepleri bilişsel yaklaşım bağlamında tartışılmaktadır. Çalışmanın bu bölümü aktörlerin yerleşik inançlarıyla gözlemledikleri yeni bilgi arasındaki uyumsuzluğu en aza indirmek için karşılaştıkları yeni bilgiyi çarpıtmaları eğilimi üzerine kuruludur. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise karar alıcıların sahip oldukları inanç sistemlerini bir rehber olarak benimsemeleri inşacı yaklaşım bağlamında tartışılmaktadır. Çalışmanın bu bölümü karar alıcıların ‘‘değer odaklı’’ bir karar yapımında bulunma eğilimi üzerine kuruludur. Çalışmanın dördüncü bölümünde ise devletlerin faydalarını ya da maliyetlerini önceki bölümlerde ele alınan karar yapımı süreçleri içerisinde değerlendirip değerlendirmediklerini tespit etmenin güçlükleri vurgulanmakta ve ‘‘rasyonel davranış’’,

“bilişsel hatalar” ve “inanç sistemleri” gibi değişkenler birbiriyle ilişkileri bağlamında tartışılmaktadır. Çalışmanın bu bölümü caydırıcılığın başarısı için kritik önemde olan “diğer aktörü anlama” sürecinin zorluklarını analiz etmek üzerine kuruludur. Çalışmanın beşinci bölümünde ise nükleer düzeyde çeşitli devletlerin benimsediği farklı “nükleer duruşlar” (*nuclear postures*), konvansiyonel düzeyde çeşitli devletler arasındaki caydırıcılık ilişkisi ve devlet dışı düzeyde ise terörizm ve caydırıcılık ilişkisi tartışılmaktadır. Çalışmanın bu bölümü caydırıcılığın asimetrik savaş şartlarındaki işlerliğini değerlendirmek üzerine kuruludur. Çalışmanın altıncı bölümünde ise sırasıyla klasik “Mahkumların İkilemi” (*Prisoners’ Dilemma: PD*) oyunu çerçevesinde “kısasa kısas” (*tit for tat: Tft*) stratejisi, “eksik bilgiye dayalı oyunlar” (*games with incomplete information*) çerçevesinde “özel bilgi” ve “inanç güncelleme” yaklaşımı, evrimsel oyun teorisi çerçevesinde çıkar nesnesinin büyüklük derecesi ile güvensizliğin büyüklük derecesi arasındaki bağlantı, epistemik oyun teorisi çerçevesinde ise oyuncular arasındaki silahlanma yarışını teşvik eden inanç yapıları tartışılmaktadır. Çalışmanın bu bölümü daha önceki bölümlerde ortaya koyulan çeşitli karar yapımı modellerinin oyun teorik araçlarla değerlendirilmesi üzerine kuruludur.

Tanımlamalar

Çalışmada kullanılan “asimetri” kavramı taraflar arasında bilginin iletilmesi, yorumlanması ya da anlamlandırılması konusundaki farklılıklardan kaynaklanan bir uyumsuzluğu ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu uyumsuzluğun birincisi, daha önce de vurgulandığı üzere, devletlerin birbirlerinin kapasiteleri ve niyetleri hakkında asimetrik bilgiye sahip olmasıdır (Rauchhaus, 2006: 207). İkincisi, devletler bu tür bir bilgiyi diğerlerine tehdit sinyalleri yoluyla ilettiğini düşünse bile bu sinyallerin diğerleri tarafından önemsenmemesi veya farklı bir biçimde yorumlanmasından kaynaklanan bir uyumsuzluktur. Çünkü karar alıcıların bilgiyi rasyonel bir biçimde işleme yeteneği bilişsel psikolojik süreçlerle aşınabilmektedir (Steff, 2016: 65). Bu doğrultuda bir karar alıcıyı caydırabilecek eylemler diğeri tarafından önemsenmeyebilmekte veya farklı bir biçimde yorumlanabilmektedir (Jervis, 1982/83: 21-28). Ayrıca karar alıcılar rakiplerinin davranışlarını açıklama konusunda yeterli donanımına sahip değillerse kendilerinin diğerlerine nasıl görüldüğünü anlamada da başarısız olmaktadır.³ Böylece taraflar tehdit sinyallerini diğerlerine ilettiklerini düşünse bile bilginin farklı yorumlanmasından kaynaklı olarak tarafların birbirleriyle hemfikir olamamalarından kaynaklanan bir uyumsuzluk ortaya

³ Kahneman ve Renshon, “Why Hawks Win”, <http://foreignpolicy.com/2009/10/13/why-hawks-win/> (erişim tarihi: 05.03.2018).

çıkmaktadır. Üçüncüsü, tarafların benimsedikleri kimlik, norm, fikir ya da kültür gibi faktörler arasındaki farklılıklardan dolayı birbirlerinin davranışlarına farklı anlamlar yüklemelerinden kaynaklanan bir uyumsuzluktur. Bu asimetric durum taraflardan birisi için yüksek düzeyde anlam ifade eden bir konunun diğeri açısından daha az anlam ifade etmesi ya da bir anlam ifade etmemesinden kaynaklanan uyumsuzluğu ifade etmektedir. Bu noktada kültürel olarak birbirlerine aşına olmayan, farklı rol kimliklerini benimseyen ya da aralarında fikirsel/ideolojik bölünme bulunan devletler arasındaki asimetric durumun kastedildiğini belirtmek gerekmektedir.

Diğeri yandan, yukarıda ifade edilen asimetric kavramı ile uluslararası ilişkiler literatüründe çeşitli biçimlerde kullanılan asimetric kavramı arasındaki ilişkiye de kısaca değinmek gerekmektedir. Uluslararası ilişkiler literatüründe asimetric kavramı genellikle askeri güçleri, strateji ve taktikleri farklılık gösteren isyancı gruplar ya da direniş hareketleri ile devletlerin profesyonel orduları arasındaki savaşı ifade etmek için kullanılmaktadır.⁴ Bu bağlamda, taraflar rakiplerinin askeri açıdan güçlü olmasından kaynaklanan avantajını zayıflatmak şeklinde onların inisiyatifini ve hareket özgürlüğünü etkileyebilecek beklenmedik eylemlerde bulunarak büyük bir psikolojik etki oluşturmaya çalışmaktadır (Sudhir, 2008: 58-59). Ayrıca belirli bir çatışmada askeri gücün ve teknoloji kapasitesinin farklılığından kaynaklanan eşitsizlik, düşmanların uluslararası insancıl hukukun standartlarını ihlal eden savaş araçları ve yöntemlerine başvurmaları konusunda güdüler yaratabilmektedir. Bu durumda taraflardan birinin daha az uyum sağladığı veya hiçbir hukuki duruma uyum sağlamadığı bir *“hukuk asimetrisi”* de ortaya çıkabilmektedir (Geib, 2006: 758). Güçlü bir düşman ile savaşmak ve onu yenmek zayıf bir seçenek olduğu için zayıf olan taraf barış zamanında da *“asimetric tehditlere”* başvurabilmektedir. Bu tehditler uluslararası algıları etkilemeye yönelik söylemler geliştirmek ya da bir devletin politik ve ekonomik çıkarlarına saldırmak gibi yöntemler olabilmektedir. Asimetric tehditler bir devletin kimyasal ya da biyolojik silah geliştirmesi gibi konuları da içerebilmekte; bu tür tehditler ise stratejik değerlendirme eksikliğine ya da bir terör tehdidinin nerede, ne zaman ve nasıl ortaya çıkabileceğini öngörememek gibi taktiksel ve operasyonel değerlendirme eksikliğine yol açabilmektedir (Bennett vd., 1999: 6-9). Kimi araştırmacılar ise devletlerin fayda ve maliyet değerlendirmesini belirleyici bir faktör olarak *“motivasyon asimetrisinin”* üzerinde dururlarken (George ve Smoke, 1974: 184-234), benzer şekilde kimi yazarlar ise zayıf devletlerin savaşları kazanma sebebini *“çıkart asimetrisi”* ile ilişkilendirmektedir. Buna göre, güçlü olan aktörler kimi zaman yaşamsal çıkarları tehlikede olmadığından dolayı göreceli

⁴ *“Asymmetric Warfare”*, <https://www.rand.org/topics/asymmetric-warfare.html> (erişim tarihi: 05.03.2018).

olarak düşük seviyede çıkarlara sahip iken zayıf aktörler yaşamsal çıkarları bir savaşı kazanmaya bağlı olduğu için savaşı kazanma konusunda yüksek çıkara sahip olabilmektedir (Arreguin-Toft, 2001: 96).

Bu bilgiler ışığında, çalışmada kastedilen asimetri tanımı ile literatürdeki asimetrik savaş/asimetrik tehditler gibi kavramlara ilişkin tanımlamaların özü itibariyle birbirleriyle çelişmediğini; aksine çalışmada ortaya koyulan asimetri tanımının karar teorik bir bağlam üzerinden literatürdeki tanımlamaları kapsayıcı bir nitelikte olduğunu belirtmek gerekmektedir. Örneğin bilişsel hatalar bireylerin asimetrik tehditleri gözden kaçırmalarına veya önemsememelerine yol açtığı için caydırıcılığın başarısızlığına yol açabilmektedir. Diğer yandan, bir WMD devletinin bu silahları düşmanlarına karşı zorlayıcı bir baskı gücü olarak kullanması ya da çeşitli uluslararası normları dikkate almaması yukarıda ortaya koyulan kültür/kimlik/fikir asimetrisinin bir örneğidir. Taraflar arasında çıkar ve motivasyon asimetrisi bulunmasından kaynaklanan caydırıcılık başarısızlığı da tarafların “özel bilgisini” bir diğerine iletememesi ya da diğerinin bunu kavrayamaması problemi olduğundan, özü itibariyle bir bilgi asimetrisi problemidir.

Metodoloji ve Sınırlar

Caydırıcılık kavramının günümüz koşullarına cevap verebilmesi açısından geliştirilmesi amacı çerçevesinde, tez kavram analizi ve teorik tartışmadan oluşmakta; ampirik olgu ve olaylar “örnek olay” olarak kullanılmaktadır. Bir teoriyi test etmeye yönelik kullanılan ampirik sonuçların teoriyi reddetmeye, geliştirmeye ya da değiştirmeye yol açacağı göz önüne alındığında (Neuman, 2000: 61), çalışmada birçok örnek olay kullanılarak Soğuk Savaş döneminde süper güçler arasındaki rekabetin bir ürünü olarak geliştirilen caydırıcılık teorisinin yeni gelişmeler ile uzlaştırılabilir olup olmadığını tartışmak hedeflenmektedir.

Diğer yandan, çalışmanın metodolojisine de kısaca değinmek gerekmektedir. Bilindiği üzere, en çok kullanılan sosyal araştırma yöntemi “pozitivizm” ve “yorumlayıcı” (interpretive) sosyal bilim yaklaşımlarından oluşmaktadır. Bu çalışmada da pozitivist ve yorumlayıcı yaklaşımlar bir arada kullanılmaktadır. Birçok sosyal teori ile ilişkili olan pozitivist yaklaşımın tez çalışması içerisinde çalışmanın “rasyonalizme” ve “bilişsel hatalara” ilişkin bölümlerine karşılık geldiğini belirtmek gerekmektedir. Bu noktada modern pozitivistliğe göre insan algısının ve idrak yeteneğinin kusurlu olabilmesine rağmen sosyal gerçekliğin mevcut olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Diğer yandan, çeşitli türleri olan yorumlayıcı sosyal bilim yönteminin tez çalışması içerisinde çalışmanın inşacılığa ilişkin bölümlerine karşılık geldiğini belirtmek gerekmektedir. Bu noktada yorumlayıcı yaklaşımın

sosyal eylemin insanların subjektif anlam yüklediği bir eylem olduğunu öne sürdüğünü ve bu doğrultuda “*anlamli sosyal eylem*” üzerine yoğunlaştığını belirtmek gerekmektedir. Sosyal gerçekliğin mevcut olduğunu ve keşfedilmek için beklediğini öne süren pozitivist yaklaşımın aksine yorumlayıcı yaklaşım sosyal dünyanın insanlar onu tecrübe ettikçe ve ona anlam verdikçe mevcut olduğunu öne sürmektedir (Neuman, 2000: 65-72).

Metodoloji açısından rasyonalist, bilişsel ve inşacı teorik yaklaşımların bir arada kullanılması, farklı metodolojileri ve üstünlüklerini savunanlar için eleştiriye açık bir pozisyon yaratmaktadır. Metodolojik eklektizme karşı yapılan eleştiriler kendi açılarından ve metodolojik gelişme açısından şüphesiz faydalıdır; fakat tezin metodolojik ve teorik çoğulculuğu ya da eklektizmi en az üç nedenden dolayı savunulabilir:

Birincisi, günümüzde hemen herkesin kabullendiği üzere, araştırmanın konusu teori ve yöntem seçimini belirlemektedir. Bu açıdan günümüzün hem konular, hem aktörler, hem de analiz düzeyleri bağlamında karmaşıklaşmış güvenlik ortamına uygulanabilecek bir caydırıcılık kavramı geliştirmek için geleneksel caydırıcılık teorisinin hem aktör bazlı olacak şekilde genişletilmesi hem de rasyonel karar yapımı modelinin ötesine geçecek şekilde derinleştirilmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

İkincisi, son teorik ve metodolojik tartışmalar daha önceki tartışmalardan farklı olarak hem teorik hem de metodolojik çoğulculuğun genel olarak kabul gördüğünü göstermektedir. Birçok çalışma “*metodolojik hegemonya*” arayışı içerisinde olan araştırmalara karşı “*metodolojik çoğulculuğu*” savunmaktadır (McCourt, 2011: 675). Çeşitli araştırmacılar daha eksiksiz analizler ortaya koymak için farklı teorik açıklamaları bir araya getirmenin faydalı olduğunu belirtmektedir. Eklektik veya sorunu esas alan (*problem-driven*) pragmatist araştırmacılar “*paradigmatizmi*” terk etmeyi ve çoklu-teorik analizleri sürdürmeyi öneren bir araştırma yöntemini benimsemektedir ki bu eğilim “*analitik eklektizm*” olarak isimlendirilmektedir (Cornut, 2015: 50). Bu çerçevede, çoğulculuk araştırma konusunun daha kapsamlı ve çok yönlü düşünülmesini sağlamanın bir aracı olarak geniş bir teorik perspektif aralığının geçerliliğini kabul etmekte ve teorik çeşitliliği benimsemektedir (Dunne vd., 2013: 416). Diğer yandan, uluslararası ilişkiler alanında özellikle caydırıcılık çalışmalarının farklı disiplinlerden en çok faydalanan çalışma alanlarından birisi olduğu söylenebilir.⁵ Birden çok

⁵ Soğuk Savaş dönemindeki nükleer caydırıcılık stratejistlerinin farklı disiplinlerdeki uzmanlıklarıyla ünlü olduğu bilinen bir gerçektir. Örneğin Herman Kahn fizikçi, Thomas Schelling ekonomist, Henry Kissinger tarihçi, Albert Wohlstetter matematikçi, Bernard Brodie, William Kaufmann ve Glenn Snyder ise siyaset bilimcidir. bk. Aydın ve Atalay, 2012: 11.

akademik disipline ilişkin (*multidisciplinary*) bir çeşitlilik benimsemek ise birçok araştırmacının da belirttiği üzere araştırmaya zenginlik katmaktadır (Ferguson, 2015: 9).

Üçüncüsü, caydırıcılık teorisinin ‘‘açıklama’’ kapasitesinin yüksek fakat ‘‘öngörme’’ kapasitesinin zayıf olduğu düşünüldüğünden, çalışmada metodolojik çoğulculuğa ihtiyaç duyulmuştur. Bilindiği üzere, açıklama bazı şeylerin nasıl ortaya çıktığına, öngörme ise bazı şeylerin ortaya çıkıp çıkmayacağına ilişkindir (Neuman, 2000: 51). Her ne kadar kimi araştırmacılar bir bilimsel teoride açıklamanın ve öngörmenin bir arada bulunması gerekmediğini ve öngörme bakımından eksik ve açıklama kapasitesi yüksek veya tam tersi olan bilimsel teorilere rastlamanın mümkün olduğunu belirtse de (Arı, 2006: 32) caydırıcılık teorisinin öngörebilme kapasitesini arttırabilmek için çeşitli örnek olay analizlerinde mevcut sorunu esas alan pragmatist bir araştırma yöntemi benimsenmiştir.

Ayrıca tezin metodolojisine ilişkin sınırlamaları da vurgulamak gerekmektedir. Çalışmada caydırıcılık teorisi ‘‘karar teorik’’ bir çerçevede ele alındığından, sistemsel konular ikinci planda kalmaktadır. Birçok yazarın da belirttiği üzere, devletler farklı uluslararası sistemlerde farklı davranışlar ortaya koyabilmektedir. Örneğin gücün yaklaşık olarak eşit bir biçimde dağıldığı güç dengesi sisteminde devletlerin davranışları iki kutuplu ya da çok kutuplu sistemden farklılık göstermektedir (Arı, 2006: 516). Diğer yandan, belirtmek gerekir ki çalışmada ideoloji, kültür, bilişsel hatalar, devletlerin nükleer silah kapasitesi ya da yönetsel yapısı gibi kavramlardan söz edildiğinden dolayı çalışmanın analizinin düzeyi konusunda bir yanılgı ortaya çıkabilir. Sözü edilen faktörlere karar alıcıların karar yapım süreçlerini etkileme veya onları doğrudan belirleme potansiyeline sahip birer değişken olarak değinildiğini belirtmek gerekmektedir.

Son olarak belirtmek gerekir ki sadece gücün uluslararası sistemdeki dağılım biçimi değil, aynı zamanda sistemdeki egemen güç ya da güçlerin kimler olduğuna bağlı olarak uluslararası aktörler tarafından paylaşılan ortak inançlar ve değerler de değişebilir. Örneğin Birleşik Devletler’in 2001 yılında ‘‘terörle savaş’’ paradigması çerçevesinde Afganistan müdahalesine karşı bir Rus tepkisinin ‘‘Soğuk Savaş paradigması’’ içerisinde çok daha farklı olması beklenebilirdi. Benzer şekilde, Rusya’nın 2008 yılında Gürcistan’a yönelik müdahalesine bir Amerikan tepkisi de aynı paradigma içerisinde daha sert olabilirdi. Dolayısıyla bu çalışma tüm zamanlar için geçerli bir caydırıcılık anlayışı ortaya koymamakta; teoriyi Soğuk Savaş dönemi ve günümüz uluslararası sisteminin temel kabulleri çerçevesinde değerlendirmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

RASYONEL CAYDIRICILIK TEORİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Çalışmanın bu bölümünde caydırıcılığın tanımı ve amacı konusunda genel bilgiler verilmekte ve caydırıcılık teorisinin çıkış noktası olan Birleşik Devletler ile Sovyetler Birliği arasındaki nükleer rekabet ekseninde teorinin analitik gelişimi ortaya koyulmaktadır. Bu bağlamda ‘füze savunması’, ‘ilk vuruş’, ‘ikinci vuruş’, ‘kitlesel karşılık’, ‘esnek karşılık’ gibi nükleer caydırıcılığın temel kavramları tartışılmaktadır.

Bu bölümde ayrıca caydırıcılık teorisinin iki temel varsayımı ele alınmaktadır: Birincisi ‘tehditlerin inandırıcılığı’, ikincisi ise ‘rasyonalite’ varsayımdır. Birinci varsayımla ilgili olarak belirtmek gerekir ki tehditlerin devletler tarafından hangi durumlarda inandırıcı olarak yorumlanacağı bir algılama problemidir. Tehdit sinyallerinin ‘alıcısının’ bu sinyalleri ‘göndericinin’ istediği biçimde yorumlaması çoğu zaman mümkün olmamaktadır. Lebow’un (1987: 209) vurguladığı üzere, inandırıcılığı aktörlerin algısına indirgemek ise bu fenomeni caydırıcılık teorisi açısından anlamsız kılacaktır; çünkü inandırıcılık yorumunun subjektifliği bu olguyu bir analitik kıstas olarak kullanışsız yapacaktır. Eğer inandırıcılığın geçerliliğini denetlemenin objektif bir yolu yoksa inandırıcılık caydırıcılığın geçerliliğini değerlendirmenin bir aracı olarak kullanılamayacaktır. Dolayısıyla çalışmanın bu bölümünde tehditlerin inandırıcılığının herkesçe aynı biçimde yorumlanmasını sağlayan ya da en azından bu yorumlamaların birbirine tezat oluşturacak şekilde ayrışmasını engelleyen ‘itibar’ (reputation), ‘sinyal gönderme’ ve ‘çıkarlar dengesi’ gibi birtakım faktörler analiz edilmektedir. İkinci varsayım olan rasyonalite ile ilgili olarak ise devletlerin hangi hamlelerinin rasyonel davranış kapsamında değerlendirilebileceği konusu ‘sınırlı rasyonalite’ (bounded rationality), ‘prosedürel rasyonalite’ ve ‘araçsal rasyonalite’ (instrumental rationality) gibi ayrımlar çerçevesinde tartışılmaktadır.

Son olarak, devletlerin kendilerine yönelik bir saldırıyı mı yoksa üçüncü taraflara yönelik bir saldırıyı mı caydırmak istediklerine bağlı olarak iki farklı kategoride ele alınan ‘doğrudan caydırıcılık’ (direct deterrence) ve ‘genişletilmiş caydırıcılık’ (extended deterrence) çeşitli ampirik örnekler çerçevesinde analiz edilmekte; caydırıcılığın hangi stratejiler yoluyla başarılı olabileceği tartışması çerçevesinde ise ‘cezalandırma yoluyla caydırıcılık’ (deterrence by punishment) ve ‘yadsıma yoluyla caydırıcılık’ (deterrence by denial) ele alınmaktadır. Çalışmanın bu bölümü rasyonel/geleneksel caydırıcılık teorisi

hakkında genel bilgiler vermekte ve caydırıcılığın aksayan yönlerini nedenleriyle birlikte ortaya koymaktadır.

1.1. Caydırıcılığın Tarihsel Gelişimi

Caydırıcılık bir devletin rakibine kabul edilemez ölçüde yüksek maliyetler yükleme tehdidinde bulunarak rakibinin belirli bir hareket tarzını gerçekleştirmesini önleme girişimidir. Nükleer bir savaş büyük ölçüde materyal ve insani yıkım anlamına gelmektedir. Bu tür bir savaşın maliyetinin ölçülemez derecede yüksek olması ise bu ölçüde büyük bir savaşın ortaya çıkmasını önlemektedir. Bir önleyici mekanizma olarak ‘*nükleer caydırıcılık*’, Brodie tarafından şu şekilde ortaya koyulmuştur:

Atom bombaları çağında herhangi bir Amerikan güvenlik programının ilk ve en önemli adımı, bir saldırı durumunda aynı biçimde misilleme yapma olasılığımızı garanti altına alacak önlemleri almak olmalıdır. Bu ifadelerde bulunan yazar bir an için bile atom bombalarının kullanıldığı ilk savaş kimin kazanacağıyla ilgilenmemektedir. Askeri varlığımızın bugüne kadarki temel amacı savaşları kazanmak olmuştur. Bugünden itibaren ise ana amaç onlardan kaçınmak olmalıdır (Brodie, 1946: 76).

Caydırıcılık teorisi Soğuk Savaş’ın başlangıcında ortaya çıkmış ve büyük bir belirsizlik ortamında gelişmiştir. 1940’ların sonu ve 1950’lerin başlarında büyük ölçüde Amerikan üniversiteleri ve ‘*think-tank*’ kuruluşlarında görev alan politika bilimci, ekonomist ve tarihçilerden oluşan bir dizi bilim insanı Birleşik Devletler ve müttefiklerine karşı Sovyet saldırganlığını caydırmak için nükleer silahların gücünün en iyi bir biçimde nasıl kullanılabileceği konusunda çalışmalar yürütmüştür. Erken dönemdeki caydırıcılık teorisyenleri bu sorunun cevabını bulabilmek için tarihsel analizlerde bulunmaktan ziyade ‘*rasyonel aktör*’ yaklaşımı gibi indirgemeci modeller ve oyun teorisinden yararlanmaya çalışmışlardır. Bu teorisyenler genellikle devletlerin rasyonel bir biçimde maliyet ve fayda hesaplamalarında bulunduklarını varsaymış ve bu çerçevede askeri kapasitelerin savaşın maliyetlerinin olası faydalarını aşmasını garanti edecek şekilde sürdürülmesi gerekliliğine odaklanmışlardır (Sagan, 1991: 79-80).

Atom çağının ortaya çıkışıyla birlikte, nükleer silahların nasıl kullanılabileceğine ilişkin geliştirilecek bir askeri stratejiye rehberlik edecek herhangi bir tarihsel deneyim bulunmadığından, nükleer silah teknolojisinin politika ve askeri strateji üzerinde doğurabileceği etkiler konusunda bir belirsizlik söz konusu olmuştur. Birleşik Devletler’in nükleer güç tekelini elinde bulundurduğu sırada Sovyetler Birliği’ne karşı bu nükleer üstünlük avantajını kullanmaması bu deneyimsizliğin bir ürünü olarak görülebilir (Kissinger, 2000: 539; 676). Birleşik Devletler’in nükleer üstünlük döneminde Mannathan projesine katılan fizikçiler atom bombalarının rakibin atom silahı sistemleri üzerinde kullanılabileceğini

düşünmemişlerdir. Erken nükleer dönemde bu silahlar sivil yerleşim birimlerine yönelik birer saldırı silahı olarak ele alındığından, silahların silahlarla kıyaslanmasına dayalı stratejik analizler ikinci planda kalmıştır. Wohlstetter'ın nükleer “ilk vuruş” ve “ikinci vuruş” ayrımını ortaya koymasıyla birlikte ise “*dehşet dengesinin*” aslında oldukça istikrarsız olduğu ortaya çıkmıştır. İkinci vuruş kapasitesi kavramı, sahip olunan saldırı araçlarının rakibin bir sürpriz birinci vuruşundan sonra tamamen imha olmaması ve bu araçlarla ilk vuruşu gerçekleştiren düşmana karşı bir ikinci vuruş gerçekleştirebilme kapasitesini ifade etmektedir. Dolayısıyla bir ikinci vuruş kapasitesinden yoksun olmak düşmanın birinci vuruş gerçekleştirme isteğini arttıracığından, caydırıcılık ancak ikinci vuruş kapasitesini sürdürmekle mümkün görünmekteydi (Karaosmanoğlu, 1996: 325-326; 342).

Caydırıcılık teorisindeki bu analitik gelişmeler ışığında caydırıcılık etkileşimi “*Karşılıklı Kesin Mahvolma*” (*Mutually Assured Destruction: MAD*) olarak isimlendirilen işleyiş prensibi çerçevesinde bir nükleer silahlanma yarışına dönüşmüştür. *MAD* rakibin kitlesel ve kabul edilemez bir biçimde misilleme yapacağı endişesinden dolayı gerek Birleşik Devletler’in gerekse de düşmanlarının bir nükleer savaş başlatamayacağı fikrine dayanan bir strateji olarak Birleşik Devletler’in 1950’lerdeki “*kitlesel karşılık*” doktrininin bir ürünü olarak ortaya çıkmış ve Amerikan savunma planının merkezi bir unsuru olarak kalmıştır. Yarım yüzyıl boyunca nükleer silahlara sahip süper güçler *MAD* olarak bilinen bu askeri çıkmazın içerisine girmişlerdir. 1960’lar ile birlikte Birleşik Devletler ile Sovyetler Birliği hiçbir tarafın bir diğerinin nükleer güçlerini bir birinci vuruş ile bütünüyle ortadan kaldırma imkanı bulamayacağı şekilde oldukça geniş ölçekli nükleer teçhizatları ellerinde bulundurmaya gayret göstermişlerdir. Çünkü nükleer silahlar bir şekilde denizaltılar, korunaklı füze rampaları, yer değiştirebilen/taşınabilir füzeler gibi çeşitli araçlarla kullanılabilirdi ve bu durumda her bir taraf yeterli ölçüde ikinci vuruş gerçekleştirebilecek şekilde birinci vuruşa karşı ayakta kalabilmeyi garanti altına almak zorundaydı. Caydırıcılığı mümkün kılan tek seçenek bir tarafın saldırıya geçmesi durumunda ortaya çıkacak olan karşılıklı mahvolma olasılığıydı. Bu sebeple, süper güçler gelişen teknolojilerin ışığında ikinci vuruş kapasitesini garanti altına almak için normalde bir birinci vuruşu mümkün kılacak miktarın çok ötesinde silahı bir araya getirmek zorunda kalmıştır (Koepsell ve Stankova, 2012: 66-67; Parrington, 1997: 6; Lieber ve Press, 2006: 7).

Önce Batı Avrupa’ya ve daha sonra Birleşik Devletler’in kendisine karşı potansiyel bir Sovyet misillemesi tehdidi gün yüzüne çıkınca “*kitlesel misilleme*” tehdidinin inandırıcılığı şüphe çekmeye başlamıştır. Aynı zamanda Avrupalılar kendi topraklarındaki bir taktik nükleer savaşın sonuçları konusunda endişe duymaya başlamıştır. Birleşik Devletler’in bu

dönemde büyük miktarda nükleer silaha sahip ülkeler arasındaki bir topyekün nükleer savaşın hiçbir kazananı olmayacak derecede yıkıcı olacağı düşüncesini benimsediğini ve dolayısıyla bu silahlara başvurmayı bir rasyonel seçenek olarak görmediğini de belirtmek gerekmektedir. Bu gelişmeler olası bir nükleer savaşın sınırlandırılması görüşünü güçlü bir biçimde gündeme getirmiştir. Sınırlandırma tartışmalarının silahlar, coğrafya, hedefler ve amaçlar gibi yöntemler çerçevesinde ele alındığını belirtmek gerekmektedir. Silahlar açısından bir nükleer savaşın savaş başlıklarına ilişkin olarak belirli bir savaş malzemesi miktarına kadar sınırlandırılabilmesi düşünülmüştür. Süper güç ana topraklarını nükleer savaş başlıklarının etkisinden uzak tutarak bir nükleer çatışmanın coğrafi olarak da sınırlandırılabilmesi tartışılmış; Sovyetler Birliği ve Birleşik Devletler birbirlerine saldırırsa bile sivil hedeflerden kaçınmak için limitlerin etkili olabileceği düşünülmüştür. Diğer yandan, düşman sisteminin tamamen çökertilmesi veya boyun eğdirilmesi kapsamına girmeyen sınırlı amaçların da savaş zamanı kullanılan araçları sınırlandırmak için uygun bir yöntem olabileceği düşünülmüştür. Bu şartlar altında 1962 yılında John F. Kennedy yönetimi tarafından ‘‘esnek karşılık’’ (*flexible response: FR*) stratejisi benimsenmiştir. *FR* stratejisi olası bir saldırıyı durdurmak ve saldırganı tekrar düşünmeye ikna etmek için saldırganlığı en uygun araçlarla karşılamayı öngören bir stratejiydi. Bu strateji bir saldırganlığa yerel ve konvansiyonel düzeyde karşı koymaktan topyekün nükleer savaşa kadar birçok farklı seçeneği içermekteydi (Martin, 1991: 217; Pipes, 1977: 21; Kane ve Lonsdale, 2012: 209).

Bir nükleer savaşın sınırlı tutulması tartışması ise potansiyel bir savaşın ne kadar kontrol altında tutulabilirse o savaşın gerçekleşmesinin o ölçüde olası hale gelebileceğine ilişkin çeşitli tartışmaları ortaya çıkarmıştır (Kissinger, 2000: 677-678). *FR* fikrini savunanlar, rakipten taviz elde etmenin bir aracı haline gelen ‘‘felaket’’ sonucundan kaçınma üzerine odaklanmışlar; *MAD* savunucuları ise istikrar olgusunu dünyanın bütünüyle istikrarlı olmadığı, bir şeylerin bir şekilde kontrol dışına çıkabileceği inancının bir ürünü olarak görmüşlerdir. Tırmanma riskinin kontrol edilebilirliği tartışmaları bağlamında *FR* savunucuları korkunç risklerden kaçınma konusunda karar alıcılara güvenilebileceğini düşünmezken; *MAD* savunucuları karar alıcıların ihtiyatlı olduklarını savunmuşlardır (Art ve Waltz, 1983: 501-502).

Bu tartışmaların yapıldığı süreçte Birleşik Devletler ve Sovyetler Birliği Küba Füze Krizi’yle birlikte bir nükleer savaşın eşiğine gelmişlerdir. 1962 yılında gerçekleşen Küba Füze Krizi tarihte eşine rastlanmamış bir biçimde çok sayıda insanın yaşamını yitirme olasılığının ortaya çıktığı bir krizdir. Yüz milyonlarca Amerikalı, Rus ve milyonlarca Avrupalının ölümüyle sonuçlanma potansiyeli bulunan Küba Krizi, bu tür bir kriz durumunda

karar alıcıların nasıl davranabileceklerine dair önemli bir vaka örneği olmuştur (Allison, 1969: 689). Fetter ve Hagerty'nin (1996: 177-178) ortaya koyduğu üzere, bu krizde yaşanan bazı yanlış anlaşılmalara değinmek nükleer caydırıcılığın risklerinin kabul edilebilir olduğuna dair görüşleri sorgulamak açısından oldukça önemlidir. Bu krizde hiçbir nükleer başlığın Küba'ya ulaştırılmadığını düşünen Birleşik Devletler askeri yetkilileri Hava Kuvvetleri'ne bir Küba işgalini müteakiben füze mevzilerini imha etme talimatı vermişlerdir. Diğer yandan, Küba'daki Sovyet komutanlara bir Birleşik Devletler işgalinde taktik nükleer silahları kullanma yetkisi verilmiştir. Kendi yetkileri doğrultusunda hareket eden Küba'daki Sovyet komutanlar hava savunma birimlerine bir U-2 keşif uçağını düşürme talimatı vermişlerdir. Aynı günün sonrasında rutin görevdeki bir U-2 uçağı Sovyet hava sahasına yanlışlıkla sapmıştır ki bu tarz bir hareket rakip tarafından hesaplanmış bir kışkırtma olarak yorumlanabilirdi. Kriz boyunca Malmstrom Hava Üssü'ndeki yetkililer yüksek düzeyde yetkiye gerek olmaksızın Minuteman füzelerini fırlatabilmek için gönderme sistemini hazır konuma getirmişlerdir. Kriz boyunca Birleşik Devletler Stratejik Hava Komutanlığı, Vandenberg Hava Üssü'ndeki on test silosunun dokuzunda nükleer savaş başlıkları konuşlandırmıştır ve daha önceden ayarlanmış bir testte onuncu füzeyi fırlatmışlardır ki Sovyetler'in savaş başlıklarının konuşlandırılmasını fark edebilme ve söz konusu testi bir nükleer saldırı zannetme olasılığını açık şekilde ihmal etmişlerdir. Kriz sürecinde Birleşik Devletler radar operatörleri hatalı bir şekilde bir füzenin Küba'dan fırlatıldığını ve Tampa'yı vurmak üzere olduğunu rapor etmişlerdir. Füze krizi boyunca yaşanan bu tür aksilikler ya da iletişim sorunları bir nükleer savaş önleme konusundaki tüm çabalara rağmen caydırıcılığın başarısızlığa uğrayabileceğini göstermektedir. Fetter ve Hagerty'nin belirttiği üzere, farklı koşullarda, farklı politik ve askeri liderlik altında Küba'ya bir saldırı gerçekleştirilebilir; ciddi bir kaza ortaya çıkabilir veya masum bir olay bir savaş eylemi şeklinde yorumlanabilirdi. Dolayısıyla bu faktörlerden biri veya birkaçı nükleer silah kullanımını tetikleyebilirdi.

Diğer yandan, süper güçler doğrudan bir savaşın içerisine sürüklenmekten kaçındıysa da iki rakip arasındaki nükleer gerilim konvansiyonel düzeydeki çatışmayı arttırmıştır. Çünkü *"istikrar-istikrarsızlık paradoksu"* olarak isimlendirildiği üzere, dehşet dengesi konvansiyonel askeri güce dayalı geleneksel güç dengesini etkisiz duruma getirmektedir (Rajagopalan, 2006: 4-5). Bu konuda Vietnam Savaşı hem süper güçlerin rekabetinin bir sonucu olarak hem de caydırıcılığın başarısızlığa uğradığı bir örnek olarak ele alınabilir (Cimbala, 2012: 31). Birleşik Devletler Vietnam'da düşmanı caydırabileceğini düşündüğü ölçüde tehditler yönelterek düşmanın Amerikan stratejik yaklaşımlarının beklentilerine göre tepki vereceğini öngördüğü tartışmalı bir rasyonel aktör varsayımına göre hareket etmiştir (Gray, 2003: 23).

Bu dönemde Kahn ve Schelling gibi bilim insanlarının görüşlerinin Amerikan politika yapıcıları üzerinde büyük bir etki sahip olduğunu belirtmek gerekmektedir. Örneğin Kahn'ın metaforik olarak geliştirdiği ve bir çatışma yoğunluğunun farklı düzeylerini temsil eden *“tırmanma merdiveni”* barış zamanı koşullarından başlayıp güç gösterisi, sınırlı konvansiyonel çatışma, geniş ölçekli konvansiyonel savaş, sınırlı nükleer savaş ve topyekün stratejik nükleer savaş gibi seçenekleri içermekte ve rakibin kararlarını kontrollü bir şekilde manipüle etmeyi hedeflemekteydi (Morgan vd., 2008: 14-15). Benzer şekilde Schelling'in görüşleri de risk manipülasyonunu içermekte ve nihai kararların devletlerin tam anlamıyla kontrolleri altında olmayacak şekilde belirsizlik ve riskler barındırması gerektirdiğini öne sürmekteydi (Schelling, 1960: 187-203). Bu görüşler ışığında şekillenen Vietnam savaşı Birleşik Devletler'in tehdit sinyallerinin rakip açısından ikna edici olmayabileceğini göstermesi bakımından önemli bir örnek olmuştur. Başkan Richard Nixon'un Ekim 1969'da Vietnam Savaşı'nı hızlı bir biçimde sonlandırmak için Birleşik Devletler nükleer güçlerini alarma geçirmesi, Sovyetler'e ve Kuzey Vietnamlılara Nixon'un savaşı sonlandırmak için nükleer silah kullanımı da dahil her şeyi yapabileceğini gösterme niyetiyle yapılmış fakat beklenen etkiyi göstermemiştir (Tannenwald, 2006: 675; Gerson ve Whiteneck, 2009: 36).

Bu gelişmeler caydırıcılık teorisinin sorgulandığı bir dönemi başlatmıştır. George ve Smoke başta olmak üzere çeşitli araştırmacılar etkili bir caydırıcılık stratejisinin üstesinden gelmesi gereken zorlukları ortaya koymaya başlamışlar ve bu zorlukların farklı türdeki düşmanlar ve farklı türdeki devletler açısından nasıl değişebileceğini tartışmışlardır. George ve Smoke bu bağlamda caydırıcılığın sonuçlarını şekillendirmesi açısından motivasyon asimetrisinin önemine odaklanmıştır. Bu araştırmacıların gösterdiği üzere, örneğin Birleşik Devletler Kore Savaşı sürecinde Çin'in kendi sınırlarında düşman bir rejimin kurulmasını engellemek istemesinden kaynaklanan yüksek motivasyonunun farkına varamamıştır. Birleşik Devletler'in düşman ile empati yaparak onun değerlerini ve çıkarlarını anlamakta yetersiz kalması Çin'in Kore'ye müdahalesini caydırmakta başarısız olmasındaki en önemli faktörlerden birisi olmuştur (George ve Smoke, 1974: 184-234).

Morgan'ın (2012: 102-103) belirttiği üzere, caydırıcılık *“kabul edilemez”* zararlar tehdit etme stratejisi üzerine kurulmuştur; ne var ki bir devletin *“kabul edilemezlik”* kavrayışı rakiplerinin tahmin ettiğinden daha yüksek olabilir. Diğer bir deyişle, bir devletin zarara katlanma istekliliğinin rakibininkinden fazla olması muhtemeldir. Nitekim Soğuk Savaş dönemi boyunca Sovyetler Birliği'nin Amerikan misillemesinden kaynaklanacak olan *“kabul edilemez kayıplar”* kavrayışının Amerikalıların inandığından daha büyük olabileceği ve bu çerçevede caydırıcılığın başarısızlığa uğrayabileceği konusu Birleşik Devletler'in nükleer

stratejisi üzerindeki temel tartışmalardan biri olmuştur. Bu dönemde, örneğin Çin'deki Mao hükümeti gibi yüksek risk eğilimine sahip ve hedeflerine ulaşmak için çok ağır bir bedel ödeme konusunda istekli olan ya da öyle görünen devletlerin varlığı caydırıcılığın en büyük problemi olarak görülmüştür.

Diğer yandan, süper güçler arasındaki nükleer rekabet tarafların 1969'da "*Stratejik Silahları Sınırlandırma Görüşmeleri*" (*Strategic Arms Limitation Talks: SALT*) başlatmalarıyla farklı bir sürece girmiştir. Bu görüşmeleri birbiriyle ilişkili olan iki yeni teknolojik gelişmenin bir sonucu olarak görmek mümkündür. Bu gelişmeler "*Anti Balistik Füze*" (*Anti-Ballistic Missile: ABM*) sisteminin ve "*Çoklu Bağımsız Hedeflenebilir Yeniden Giriş (Atmosfere İniş) Aracı'nın*" (*Multiple Independently Targetable Reentry Vehicle: MIRV*) geliştirilmesiyle ilişkilidir. Öncelikle *SALT I* görüşmelerinin Amerikan müzakerecilerin Sovyet mevkidaşlarını *MAD* mantığı konusunda bilgilendirmeye çalıştıkları bir süreç olarak görmenin mümkün olduğunu belirtmek gerekmektedir. Ne var ki Sovyet politik ve askeri liderleri karşılıklı mahvolma kapasiteleri yoluyla kurulan dengeyi hiçbir zaman kabul etmemiş; daha çok zararı sınırlandırıcı kapasiteyi sürdürmek suretiyle nükleer zorlamaya karşı güvenlik açıklarını minimum seviyeye indirmeye gayret göstermişlerdir. Diğer bir deyişle, Sovyetler güvenlik açığına dayanan *MAD* durumunu benimsememiş, karşılıklı mahvolmayı mevcut askeri belirsizliklerden kaynaklanan bir teorik sonuç olarak görmüştür. Bu açıdan Sovyetler'in önem verdiği *ABM* sistemi bir füze saldırısına karşı savunma öngören ve dolayısıyla Birleşik Devletler'in ikinci vuruş kapasitesini etkisiz kılması tehdidini doğuran bir sistemdi. Dolayısıyla bu teknoloji 1970'lerde nükleer üstünlük tartışmasının yeniden başlamasına yol açmıştır. Birleşik Devletler Sovyetler'in söz konusu *ABM* savunmasıyla baş edebilmek için çoklu savaş başlığı taşıyabilen ve bir veya birden fazla hedefe ayrı ayrı yönelebilecek şekilde havadan bırakılabilen *MIRV* füzelerini geliştirmiştir (Yost, 2011: 19-20; Siracusa ve Coleman, 2000: 288-289; Oye, 1985: 11; Battilega, 2004: 160). Karşılıklı mahvolma dengesini bozma potansiyeline sahip bu gelişmeler tarafların 1972 yılında *SALT I* antlaşmasını imzalamasına yol açmıştır. Buna göre, taraflar başkentlerinin çevresinde belirli bir miktardan fazla anti balistik füze bulundurmayacakları ve bu silahlardan başka devletlere vermeyecekleri konusunda anlaşmıştır. 1979'da ise "*Kıtalararası Anti Balistik Füzelerin*" (*Intercontinental Ballistic Missile: ICBM*), "*Denizaltılardan Atılan Balistik Füzelerin*" (*Submarine-launched Ballistic Missile: SLBM*) ve *MIRV* araçlarının sınırlandırılması ile ilgili *SALT II* antlaşması imzalanmışsa da, Sovyetler'in Afganistan'ı işgal etmesi üzerine antlaşma Birleşik Devletler tarafından onaylanmamıştır (Aydın ve Atalay: 2012: 66). Soğuk Savaş'ın son dönemlerinde ise Ronald Reagan *MAD* anlayışını bütünüyle

sonlandırma amacıyla geniş ölçekli balistik füze saldırısını bertaraf etme kapasitesine sahip savunma silahları üretmek amacıyla “*Stratejik Savuma Girişimi’ni*” (*Strategic Defense Initiative: SDI*) başlatmıştır (Pifer vd., 2010: 7). Bu girişimin klasik caydırıcılık mantığına aykırı bir durum olduğunu, çünkü rakibin misilleme kapasitesinin içini boşaltarak nükleer avantaj elde etmek açısından bir istikrarsızlık üretme potansiyeline sahip olduğunu belirtmek gerekmektedir (Kang ve Kugler, 2015: 285-286).

Özetlemek gerekirse, 1945-1991 Soğuk Savaş süresi boyunca süper güçler Ekim 1962 Küba Füze Krizi’yle birlikte nükleer savaşın eşiğine gelmişlerse de, bu kriz sonucunda rasyonel davranış galip gelmiştir. Bu kriz de dahil olmak üzere Birleşik Devletler ve Sovyetler Birliği arasındaki tüm gerginlikler caydırıcılığın başarılı bir biçimde işlemesi için gönderilen mesajların düşman bakış açısından doğru bir şekilde anlaşılması ve benimsenmesi gerektiğini göstermiştir. Süper güçler arasındaki nükleer silahlanma yarışı askeri kapasiteleri aşağı yukarı birbirine denk düzeyde tutmuş; her bir ülkeyi yöneten karar alıcılar aralarındaki bir nükleer savaşın muhtemelen medeniyetin sonu anlamına geleceğinin farkında olmuşlardır. “*Füze savunması*”, “*ilk vuruş*”, “*ikinci vuruş*”, “*kitlesel karşılık*”, “*esnek karşılık*” vb. gibi kavramlar, her iki tarafın da aynı amaca hizmet ettiğini düşündüğü bir stratejik durumu ifade etmiştir: “*diğer tarafın bir nükleer savaşı kazanabileceğini düşüneceği bir üstünlüğü kazanmasına izin vermemek*”. Düşmanı bir nükleer saldırıdan caydırmak için her iki taraf da diğerine yeterli misilleme kapasitesinin varlığını iletmenin önemli olduğunu düşünmüştür. Her iki taraf da rakibinin bir nükleer saldırı başlatmak için yeterince üstünlüğe eriştiğine inanacağı kritik eşiği aşmasının mümkün olmadığını ortaya koyacak ölçüde yeterli kapasiteye sahip olduğunu rakibine iletme için uğraşmış ve bu kapasiteyi diğerini caydırmak için kullanma isteğinde olmuştur (Schneider ve Ellis, 2011: 348-353).

1.2. Caydırıcılık Teorisinin Temel Varsayımları

Birleşik Devletler ve Sovyetler Birliği arasındaki nükleer rekabet temelinde tarihsel gelişimi analiz edilen caydırıcılık anlayışının tüm aktörlere ve durumlara uygulanacak şekilde başarılı bir biçimde işlemesi için iki ana varsayımın gerekli olduğu öne sürülebilir. Bunlar “*tehditlerin inandırıcılığı*” ve “*rasyonalite*” varsayımlarıdır. Bu iki varsayım aşağıda detaylı bir biçimde tartışılmaktadır.

1.2.1. Tehditlerin İnandırıcılığı

Morgan’ın belirttiği üzere, inandırıcılık caydırıcılığın en önemli problemlerinden birisidir. Çünkü caydırıcılık tehditlerin varlığı durumunda değil, tehditlere inanılması durumunda gerçekleşmektedir. Devletler çoğu zaman önemli miktarda askeri kapasiteye sahip

olmaları ve rakiplerine tehdit yönlendirmeleri durumunda diğer tarafın mesajı doğru bir biçimde alacağını varsaymaktadır. Fakat bir “*meydan okuyucunun*” (*challenger*) mesajı istenilen şekilde alamaması durumunda caydırıcılık başarısızlığa uğrayabilir. Bir devletin doğrudan saldırıya uğraması durumunda askeri olarak karşılık vermesi çok yüksek bir ihtimaldir. Fakat üçüncü bir tarafa saldırılması durumunda bunun saldırıya uğrayan ülkenin çıkarlarıyla ne kadar yakından ilişkili olduğuna bakılmaksızın üçüncü tarafların tehditleri gerçekleştirmek konusunda daha az istekli olacakları söylenebilir; çünkü askeri bir karşılık maliyetli ve riskli olacaktır. Bu yüzden üçüncü taraflara yönelik bir saldırıya karşılık verme tehdidi daha az inandırıcıdır. İnandırıcılık açısından askeri kapasitelerin varlığından ziyade bu kapasitelere sahip olunduğuna inanılması gerekli olduğundan blöf yapma faktörü ön plana çıkmaktadır. Morgan’a göre, Ruslar 1950’lerde ve 60’larda caydırıcılığın inandırıcılığını arttırmak için kapasiteleri hakkında çoğu zaman blöf yapmışlardır ve Birleşik Devletler de gelecekteki balistik füze savunması kapasitesine ilişkin olarak 1980’lerde blöf yapmıştır. İlerleyen yıllarda ise gözetleme sistemlerindeki gelişmeler bu konuda blöf yapmayı daha zor hale getirerek inandırıcılığı gerçek kapasitelerle daha yakından ilişkili hale getirmiştir. İnandırıcılık olgusu taahhütleri etkin bir biçimde iletmekle ilgili olduğundan, bu taahhütlerin yeterince açık olmaması durumunda caydırıcılık başarısızlığa uğrayabilmektedir. Caydırıcılık aynı zamanda hangi eylemlerin rakip tarafından kabul edilemez olduğu açık olmadığında başarısızlığa uğrayabilmektedir. Genişletilmiş caydırıcılıkta devlet başkanının prestij kaybını göze alan açık taahhütler ortaya koymak suretiyle niyetinin ciddiyetine ilişkin oldukça aleni beyanlarda bulunması ya da önemli askeri manevralar gerçekleştirmek suretiyle niyet ve istekliliğin gösterilmesi inandırıcılığı arttıran faktörlerden birkaçıdır. Müttefiklere yönelik bir saldırıya ilişkin olarak askeri güçleri ateş hattına yerleştirmek suretiyle saldırıya maruz kalınması durumunda savaşma kararını bu güçlerin komutanlarına devrederek ya da maliyetli askeri yatırımlar yaparak inandırıcılığı arttırmak mümkündür (Morgan, 2003: 15-18).

Rasyonel caydırıcılık teorisi statükoya meydan okuyan devletlerin tırmanan bir gerginliğin maliyetlerini ve faydalarını hesaplayarak silahlı bir çatışma ile statüko arasında bir tercih yapacaklarını varsaymaktadır. Caydırıcılığın başarısı için, meydan okuyucu devletin statükoyu kabul etmekten beklenen faydası statükoyu güç kullanarak ortadan kaldırma girişiminin beklenen faydasından büyük olmalıdır. Caydırıcılık teorisi tehditlerin inandırıcılığının caydırıcılığın başarısı ya da başarısızlığının birincil belirleyicisi olduğunu öne sürmektedir; çünkü tehdit ne kadar inandırıcıysa caydırıcılık o kadar başarılı olacaktır. Bir tehdidin inandırıcılığı caydırıcı devletin rakibine yüksek maliyetler yükleyebilecek askeri kapasiteyi elinde bulundurması ve meydan okuyucunun caydırıcı devletin bu kapasiteyi

kullanacağını düşünmesini gerektirmektedir. Dolayısıyla inandırıcılık birden çok değişkenin bir fonksiyonudur (Huth vd., 1993: 612-613). Aşağıda tehditlerin inandırıcılığını etkileyen bu değişkenler sırasıyla ele alınmaktadır.

1.2.1.1. İtibar

Öncelikle *“itibar”* (*reputation*) kavramı ile caydırıcılık literatürü açısından neyin kastedildiğinin açıklamasını yapmak gerekmektedir. Karar alıcılar belirli bir aktörün geçmiş davranışlarına dayalı olarak onun kalıcı karakteristiği veya davranışsal eğilimleri hakkında inançlara sahip olduklarında, bu aktörün söz konusu karakteristikler açısından bir itibara sahip olduğu söylenebilmektedir. Devletler davranışsal eğilimleri açısından *“kararlı”*, *“tehditlerini gerçekleştiren”*, *“risk eğilimli”*, *“düşmanca davranışlar sergileyen”*, *“acımasızca misilleme yapan”*, *“aşağılamalara karşı duyarlı”* ve *“açgözlü”* gibi çeşitli itibarlara sahip olabilir. Bunlara ek olarak devletler ve liderler *“anlaşmalara uyan”*, *“borcuna sadık”*, *“revizyonist olmayan hedeflere sahip”* ve *“güvenilir müttefik”* gibi işbirlikçi davranışlar açısından da çeşitli itibarlara sahip olabilirler. Bir devletin belirli bir karakteristiği hakkında farklı gözlemciler farklı inançlara sahip olabileceğinden, bir devlet aynı özelliğe referansla çoklu itibara sahip olabilir; fakat belirtmek gerekir ki birden çok gözlemci o devlet hakkında birbiriyle örtüşen inançlara sahipse o devletin belirli bir itibara sahip olduğu söylenebilir (Dafoe vd., 2014: 374).

Schelling’in çatışma ve pazarlık konusundaki çalışmaları devletlerin kararlılıklarına ilişkin itibarlarına vereceği önem konusunda bir araştırma dalgası başlatmıştır. Uluslararası krizlerin *“uluslararası seyirciler”* tarafından gözlemlenen herkese açık çekişmeler olduğu göz önüne alındığında devletlerin itibarlarını dikkate alarak hareket ettikleri söylenebilir. Çünkü devletler *“sert”* bir şekilde davranma kararlılığına sahip oldukları konusunda davranışlarının gelecekteki çatışmalarda diğer devletler tarafından bir ipucu olarak kullanılabileceğini düşünebilirler. Bu bağlamda, bir devletin geçmiş davranışının gelecekteki eylemlerinin bir göstergesi olarak dikkate alınıp alınamayacağı konusu tartışılmalıdır (Clare ve Danilovic, 2010: 860-861). Schelling’e göre, güçlü *“kararlılık”* itibarının sürdürülme ihtiyacının ana sebeplerinden birisi mevcut taahhütler ile geçmişteki olayların birbirine bağımlı olarak görülmesi anlayışından kaynaklanmaktadır. Bu görüşe göre, olayların birbirine bağımlılığı iki biçim almaktadır: Birincisi, taahhütler ve olaylar mekansal olarak birbirine bağımlı şekilde ele alınmaktadır ki bu da bir bölgedeki meydan okumalara yönelik bir tepkideki başarısızlığın diğerlerinin o aktörün diğer bölgelerdeki taahhütlerini gerçekleştirme konusundaki kararlılığı hakkındaki algılarını etkileyeceğine ilişkindir. Örneğin

Soğuk Savaş çevreleme politikasını biçimlendiren domino teorisi uluslararası olayların mekansal olarak birbirine bağımlı olması anlayışına dayanmaktaydı. İkincisi ise taahhütlerin zamansal olarak birbirine bağımlılığı çerçevesinde geçmiş davranış ve güçlü kararlılık ilişkisini ifade etmektedir (Danilovic, 2001: 344). Çeşitli araştırmacılar caydırıcılığın başarıya da başarısızlığının bağımsız değişkenlerinden biri olarak geçmiş davranışı dikkate almak suretiyle caydırıcılığın başarı ve başarısızlığı konusundaki çalışmalara önemli bir katkı sağlamışlardır. Bu araştırmacılar ‘‘savunmacının’’ (*defender*) geçmiş davranışı ve itibarının ancak ve ancak daha önceden de birbirleriyle etkileşim içerisinde bulunmuş olan ve rekabetleri süreklilik içeren devletler açısından önemli olduğunu belirtmektedir (Mercer, 1996: 22).

İtibar konusunda yapılan bazı çalışmalar caydırıcılığın birbirine bağımlılık varsayımını sorgulayıcı niteliktedir. Örneğin Birleşik Devletler’in Üçüncü Dünya’daki yenilgisinden sonra bile Sovyet karar alıcıların Birleşik Devletler’i son derece inandırıcı bir düşman olarak görmeye devam ettiği görülmektedir. Sovyet meslektaşları gibi, Amerikan karar alıcıların da bir alandaki davranışın başka bir alandaki benzer bir davranışa işaret edeceği çıkarımında bulunduklarını söylemek güçtür. Örneğin Reagan yönetiminin Sovyetler’in Afganistan’dan çekilmesi olayından Gorbachev’in Doğu Avrupa’da da aynı şekilde davranacağı sonucuna vardığı görülmemektedir (Mercer, 1996: 23-25). Dolayısıyla devletlerin itibarlarını dikkate alarak hareket etme tercihlerinin çıkar nesnesinin büyüklüğü ve savaşmanın maliyeti gibi aşağıda ele alınan değişkenler ile birlikte bir anlam ifade ettiğini söylemek mümkündür (Treisman, 2004: 348-349).

1.2.1.2. Sinyal Gönderme

Schelling bir tehdit sinyalinin inandırıcılığı ile onun maliyetleri arasında bir bağlantı kurmuş ve eylemlerin sözlerden genel olarak daha inandırıcı olduğunu ortaya koymuştur. Somut bir örnek vermek gerekirse, komşu ülkeyi işgal etme tehdidi sınıra askeri birlikler yığıldığında daha inandırıcıdır. Bir davranışın maliyeti düşük olduğunda kararlı devletleri blöfçülerden ayırmak çok güçtür. Maliyetler ne kadar yüksekse sinyaller o kadar inandırıcı hale gelmekte ve inandırıcı taahhütleri inandırıcı olmayanlardan ayırmak kolaylaşmaktadır. Jervis ise bir taahhüdün inandırıcılığını iç politik etkilerle ilişkilendirmiştir. O’na göre, ‘‘iç seyirciler’’ liderlerinin diğer ülkelere yalan söylemesine göz yumabilirler fakat kendilerine yalan söylemesine karşı çıkarlar. Eğer liderler blöfleri görüldüğü takdirde seçim yenilgisi yaşayacakları konusunda endişelenirlerse blöf yapmaları daha az muhtemel olacaktır. Hem karar alıcıların hem de rakiplerin bunu bilmesi durumunda ise karar alıcılar sinyallerini hayata

geçirmeye; rakipler ise bu sinyallere inanmaya daha yatkın olacaklardır. Mercer (2013: 65-66) Falkland Savaşı'ndan önce Arjantin cuntasının Falkland Adaları'nı güç kullanımı yoluyla geri kazanacağını halka açık bir biçimde söz vermek suretiyle '*gemileri yakmasına*' rağmen İngilizlerin Buenos Aires'teki iç politik duruma ilgisiz kaldığını vurgulamaktadır. O'na göre, örneğin Birleşik Devletler ile Avrupa Birliği bir anlaşmazlık içerisindeyse seyirci maliyetleri bir sinyali daha inandırıcı hale getirebilir; fakat bu sinyaller birbirini daha az tanıyan ve aynı temel inançlar, teoriler ve politik kültürü paylaşmayan devletler arasında daha az işe yarayacaktır. Bu noktada belirtmek gerekir ki bir cunta yönetiminin kendi toplumuna yönelik sorumluluğu ile seçilmiş demokratik bir hükümetin sorumluluğu aynı olmadığından, İngilizlerin bu sinyalleri inandırıcı bulmamasının '*iç seyirciler*' varsayımını zayıflatmadığı öne sürülebilir. Şöyle ki, devletler onları blöf yaptıkları için cezalandırabilecek güçlü iç seyirciler ile muhatap ise inandırıcı sinyaller gönderebilirler. Bu yaklaşım çerçevesinde, politik liderler bir kriz esnasında tehditte bulunduklarında kendilerini iç seyirci maliyetlerine maruz bırakırlar ve geri adım atarlarsa bu maliyetlere katlanırlar. Maliyetin büyüklüğü ve dolayısıyla tehditlerin inandırıcılığı iç seyirciler tarafından maruz kalınabilecek olan cezalandırmanın büyüklüğüne bağlıdır. Eğer seçim sistemine ilişkin kurumlar liderleri cezalandıran etkili bir mekanizma sağlıyorsa demokratik liderler daha yüksek seyirci maliyetleri üretebilir ve dolayısıyla kararlılıklarına ilişkin daha inandırıcı sinyaller gönderebilir (Schultz, 1998: 830).

1.2.1.3. Çıkarlar Dengesi

Caydırıcılık modelleri çıkarlar dengesinin savunmacı devletin lehine olması durumunda caydırıcılığın gerçekleşeceğini öngörmektedir. Tehdit altındaki çıkarların büyüklüğü, bu çıkarları korumayı gerektirecek şekilde karşılık verme ve maliyetlere katlanma konusunda savunmacının isteklilik derecesini belirlemektedir. Caydırıcılık teorisyenlerinin hemfikir olduğu üzere, belirli çıkarlar bazı savunmacılar için o kadar önemlidir ki bu çıkarları koruma konusundaki istekliliklerinin inandırıcılığı tartışmasıdır. Dolayısıyla devletlerin rakiplerinin misilleme taahhüdünü gerçekleştirme olasılığının yüksek olacağını tahmin ettiklerinde statükoya meydan okuması beklenmemektedir (Lieberman, 1995: 7-8). Bir devletin inandırıcı bir biçimde ne kadar risk tehdidinde bulunabileceği konusu o devletin tehlikede olan çıkar nesnesine verdiği öneme bağlıdır. Çünkü çıkarlar ne kadar yüksekse bir devlet o derece inandırıcı bir biçimde risk tehdidinde bulunacaktır (Powell, 2003: 90). Örneğin Falkland Adaları'nı işgal etme konusundaki Arjantin karar yapımında Buenos

Aires'teki liderlerin Britanya'nın temel çıkarlarını önemsiz görmesinin etkisi büyüktür (Stein, 1985: 39).

1.2.2. Rasyonalite

Caydırıcılık teorisi ile ilgili problemlerden birisi de rasyonel davranışı neyin oluşturduğunu açık bir biçimde belirlemenin güçlüğüdür.

Simon'un belirttiği üzere (1997: 17), neoklasik teorinin rasyonalite tanımı olan "*global rasyonalite*" karar alıcıların geniş kapsamlı ve tutarlı bir fayda fonksiyonuna sahip olduklarını, seçim için elverişli olan bütün alternatifleri bildiklerini, her bir alternatif ile ilişkili faydanın beklenen değerini hesaplayabilecekleri ve beklenen faydayı maksimize eden alternatifleri seçebileceklerini varsaymaktadır. "*Sınırlı rasyonalite*" ise insanların gerçek yaşamdaki seçim davranışları ile tutarlı bir rasyonalite anlayışıdır ki karar alıcıların eylemlerinin sonuçları hakkında eksik ve kesin olmayan bilgiye sahip olduğunu ve insanların kendilerini tatmin edici olacağı beklenen eylemleri seçmekle yetindiğini varsaymaktadır. Simon sosyal ve bilişsel sınırlamalara odaklanarak insanların bilgiyi toplarken ve alternatifler arasından seçim yaparken bir konu hakkında derinlemesine bilgi sahibi olmadan ve pratiklik amacıyla ayrıntıya girmeden tahminde bulunduğunu (*rules of thumb*) ortaya koymuştur. O'na göre karar alıcılar yalnızca uygun/yeterli çözümü aramakta; bir minimal kriterler kümesine göre tatmin edici olan ilk çözümü kabul etmektedir (Klaes ve Sent, 2005: 38). Diğer bir deyişle, karar alıcılar optimal bir çözüm aramamakta; sadece tatmin edici bir seçim kriteri benimsemektedir (Maldonato ve Dell'Orco, 2011: 812). Bu yaklaşıma göre, aktörler bir fayda fonksiyonunu maksimize etmekten ziyade bir tatmin eşiğine odaklanmaktadır. Sınırlı rasyonalite yorumuna göre, aktörler faydalarını maksimize etmeye çalışmaktan ziyade herhangi bir konu hakkında karar verirken bazı mantıklı prosedür veya dikkatli adımlar sıralamasını takip etmektedir. Aktörlerin davranışları "*asli rasyonalitenin*" (*substantive rationality*) bir ürünü olmaktan ziyade bir prosedürel rasyonalite tarafından yönlendirilmektedir. Bireyler bilişsel kapasitelerinin ötesindeki karmaşık hesaplamalardan ziyade mantıksal prosedürlere başvurmaktadır (Munier vd., 1999: 234)⁶.

⁶ Sınırlı rasyonalite ve prosedürel rasyonalite kavramlarının birbirlerini tamamlayıcı nitelikte olduğunu belirtmek gerekmektedir. Sınırlı rasyonalite aslında global rasyonalitenin eleştirel açıdan olumsuz olması bakımından negatif bir yapıdadır. Diğerisi ise teorik bir çerçeveden rasyonaliteye pozitif bir katkıdır. bk. Barros, 2010: 469-470. Simon ilk olarak soyut karar yapım modellerini eleştirmiş; mevcut modellerin insanların gerçekte nasıl karar aldıklarını açıklamayla bağdaşmadığını ortaya koymuş ve daha sonra akıl yürütmenin psikolojik sürecine dayalı olan rasyonalitenin prosedürel modelini geliştirmiştir. bk. Jones, 1999: 301.

Diğer yandan, rasyonel davranışın birer açıklayıcısı olarak bu tür karmaşık standartlar öne sürmek, caydırıcılığı açıklayıcı bir araç olarak rasyonalite kavramını kullanışsız kılmaktadır. Rasyonalite, gözlemlenmesi güç olan çeşitli bilişsel süreçlere ilişkin terimlerle tanımlandığında mantıksız veya irrasyonel davranışı rasyonel olandan ayırt etmek neredeyse imkansız hale gelmektedir. Bu bilgiler ışığında, ‘*araçsal rasyonalite*’ kavramının caydırıcılığı açıklayıcı bir araç olarak daha kullanışlı olduğu düşünülmektedir. Rasyonalitenin prosedürel tanımının aksine ‘*araçsal rasyonalite*’ tanımlaması aktörlerin amaçlarının doğruluğu konusunda yargıda bulunmaktan kaçınmaktadır. Bu görüş rasyonalite kavramını basit bir sonuç-amaç hesaplaması olarak ele almakta ve ‘*rasyonel karar alıcı*’ kendi tanımladığı hedeflere dayanan bir karar veren ve kendi algıladığı bir dizi seçenek arasından strateji belirleyen bir kişi olarak tanımlanmaktadır. Bu doğrultuda, çevrenin öznel yorumlanması, kişisel mizaç, algısal çarpıklık, sınırlı karar zamanı, beklenmedik bir durum ya da psikolojik eğilimler gibi faktörler rasyonel karar varsayımını yıpratmayacaktır. Araçsal rasyonalite her şeyi bilen ya da eksiksiz bilgiye sahip aktörleri gerektirmemektedir. Bu yaklaşıma göre, rasyonalite sadece tutarlı bir şekilde sonuçları değerlendirebilen ve geçişli tercihler⁷ sahip aktörleri gerektirmektedir (Zagare, 1987: 7-10). Dolayısıyla rasyonel aktör varsayımına göre, politik karar alıcılar birtakım tercihler ve seçeneklerle karşılaşır ve diğer aktörlerin tercihleri ve seçimleri ışığında tercihlerini optimize etmeye çalışırlar. Bu çerçevede, kişilikteki, karar yapımı kalıplarındaki ya da bürokratik politikadaki değişiklikler açıklamanın odak noktasında değildir (Achen ve Snidal, 1989: 150).

Bu bilgiler ışığında belirtmek gerekir ki ‘*rasyonel*’ ve ‘*mantıklı*’ aynı anlama gelmemektedir. Rasyonalite, arzu edilen hedefleri bu hedeflerin nasıl gerçekleştirileceğine ilişkin kararlarla mantıklı bir biçimde birleştiren bir karar yapımı biçimidir. Bir rasyonel karar alıcı bazı hedeflerine diğer hedefleri karşısında öncelik verir ve bu hedefe ulaşmada seçtiği eylem tarzının diğer eylem tarzlarından daha uygun olduğunu hesaplayarak hareket eder. Bu noktada vurgulamak gerekir ki rasyonalite karar alıcıların bir takım amaçlara ve değerlere öncelik vermesinin başka bir gözlemci açısından mantıklı bulunmasını gerektirmemektedir. Çünkü bir gözlemcinin diğerinin karar yapımını ve davranışını mantıklı olarak tanımlaması, o karar yapımının ancak ve ancak bir dizi ortak değerler ve standartlar temelinde gerçekleştirilmesiyle mümkündür. Halbuki karar yapımının altındaki amaçlar ve değerlerin rasyonel olması için herhangi bir gözlemci tarafından ‘*kabul edilebilir*’ olarak

⁷ Geçişli tercihler ifadesi ile şu kastedilmektedir: bir aktör *a* alternatifini *b*’ye ve *b*’yi *c*’ye tercih ediyorsa, tercihlerinin geçişli olduğu varsayımı altında *a*’yı da *c*’ye tercih edecektir. Aksi takdirde tercihleri mantıksal olarak tutarsız olacaktır ve rasyonel seçim çerçevesinin dışında kalacaktır. bk. Zagare, 1990: 241.

değerlendirilmesi gerekmemektedir. Diğer bir deyişle, tercih edilen amaçları gerçekleştirme konusunda herhangi bir belirli moral standardın rehberliğine gerek yoktur (Payne, 2001: 7-8; Betts, 1982: 128).

Zagare (1990: 250) rasyonaliteye ilişkin bu varsayımlar altında caydırıcılık ilişkisinin son derece istikrarsız olduğunu öne sürmektedir. O'na göre, bir karşılıklı caydırıcılık paradoksu olarak araçsal rasyonalite varsayımı altında caydırıcılığın çalışmaması gerekmektedir. Buna göre, her bir aktörün işbirliğini seçtiği ve aynı zamanda işbirliği yapmama güdüsüne sahip olduğu bir durumda hiçbirisi caydırılmaz; çünkü hiçbirisi rasyonel rakip tarafından gelecek bir misillemeden korkmamalıdır. Bir devletin rakibinin nükleer saldırı gerçekleştirmesi durumunda misilleme tehdidini gerçekleştirmesi, bu tehdidi gerçekleştirmediği durumdan daha kötüdür. Bunun rakip tarafından bilinmesi ise saldırıyı rasyonel yapmaktadır. Bu mantık her iki taraf açısından geçerli olduğuna göre, taraflar statükoyu bozma konusunda tereddüt etmemelidir. Dolayısıyla ikinci bir vuruşla rakibine büyük miktarda maliyet yükleme yeteneğindeki rasyonel aktör varsayımı altında caydırıcılık ilişkisi istikrarsız görünmektedir.

Caydırıcılık teorisyenleri bu paradoksla baş edebilmek için nükleer tehditlerin ancak ve ancak aktörlerin rakiplerini bu tehditleri gerçekleştirmeleri konusunda yeterince “*çılgin*” olduklarına inandırırca inandırıcılık kazanabileceğini belirtmektedir. Bu çerçevede, nükleer caydırıcılık açısından irrasyonel tehditlerin daha etkili olduğu öne sürülmektedir; çünkü “*ciddiye alınan bir blöf, blöf olduğu düşünülen ciddi bir tehditten daha kullanışlıdır*” (Tetlock, 1998: 889-890).⁸

1.3. Caydırıcılığın Türleri

Literatürde caydırıcılığa ilişkin tehditlerin iki amacı olduğu belirtilmektedir: “*doğrudan caydırıcılığın*” amacı kendisine karşı yapılan doğrudan bir saldırıyı caydırmak; “*genişletilmiş caydırıcılığın*” amacı ise korunan müttefik devletlere karşı olası saldırıları caydırmaktır (Quackenbush, 2010: 60-61).

Genişletilmiş caydırıcılık ilişkisinde “*saldırgan*”, “*hedef*” ve “*savunmacı*” olmak üzere üç aktör bulunmaktadır. Saldırgan hedefe saldırıp saldırmamaya ve devamında hedef aktör bu meydan okumaya direnip direnmemeye karar vermektedir. Savunmacı (üçüncü taraf), saldırıyanın ve hedefin eylemlerini gözlemledikten sonra hedefe saldırılması durumunda ona yardım edip etmemesi gerektiğine karar vermektedir. Savunmacının

⁸ Kahn'ın, rakibi yeterince çılgin olduğuna ikna etme konusunda “*korkak tavuk*” metaforu üzerinden yaptığı bir tartışma için bk. Kahn, 2010: 9-15.

misilleme kapasitesine sahip olduğu varsayıldığında saldırgan savunmacının müdahale tehdidini gerçekten yerine getireceğini düşünmesi kaydıyla saldırmamayı tercih edecektir. Bu çerçevede, saldırganın kararı üçüncü tarafın müdahale tehdidinin inandırıcılığına dayanmaktadır. Eğer tehdit yeterince inandırıcıysa potansiyel saldırgan hedefe saldırmaktan caydırılmış olacaktır; aksi takdirde hedefe saldıracaktır. Eğer saldırgan devlet üçüncü tarafın tehdidini inandırıcı bulmazsa ve bu tahmini doğruysa savaş (hedef devletin misilleme yaptığını varsayarsak) iki taraflı kalacaktır. Eğer saldırgan yanılıyorsa üçüncü taraf beklenmedik bir şekilde müdahale tehdidini gerçekleştireceği için savaş çok taraflı hale gelecektir (örn. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları) (Werner, 2000: 721-722).

Genişletilmiş caydırıcılık pratikte büyük güçler tarafından başka bir devlete karşı gerçekleştirilen saldırıların caydırılması şeklinde uygulanmıştır. Birleşik Devletler açısından bu caydırıcılık türü 1945'ten itibaren Batı Avrupa'daki, Asya ve Ortadoğu'daki müttefiklerine yönelik saldırıların caydırılması anlamına gelmiştir (Huth ve Russett, 1984: 496). Örneğin 1973 yılında İsrail, Suriye ve Mısır arasındaki savaşta Nixon yönetimi İsrail'e yönelik herhangi bir Sovyet saldırısının Amerikan askeri tepkisini tetikleyeceği sinyali Moskova'ya göndermek için nükleer güçlerini alarma geçirmiştir. Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgaline verilen Amerikan tepkisi de genişletilmiş caydırıcılığa bir diğer örnektir (Pifer vd., 2010: 7).

“Acil caydırıcılık” (immediate deterrence) ve “genel caydırıcılık” (general deterrence) olmak üzere iki temel caydırıcılık türü üzerinde duran yazarlar da mevcuttur. Acil caydırıcılık taraflardan en az birinin diğer tarafın caydırıcı tehdidini önemsemeyip krizi tırmandırarak ciddi bir biçimde saldırıyı düşündüğü durumlardaki devletler arası ilişkiyi ifade etmektedir. 1962 Küba Füze Krizi bu konuya klasik bir örnek olarak verilebilir. Genel caydırıcılık ise taraflardan hiçbirisi bir saldırının eşiğinde olmasa bile tarafların silahlı gücünü sürdürmesini ifade etmektedir (Quackenbush, 2010: 60-61). İran-İrak, Kuzey Kore-Güney Kore, İsrail-Suriye, Yunanistan-Türkiye, Mısır-Sudan, Yemen-Suudi Arabistan, Etiyopya-Eritre, Sırbistan-Hırvatistan, Ermenistan-Azerbaycan, Peru-Ekvador, Ruanda-Burundi ve Hindistan-Pakistan gibi devletler arasındaki ilişki genel caydırıcılığa birkaç örnektir (Zagare ve Kilgour, 2000: 100).

Caydırıcılık uygulanma yöntemleri açısından ise *“cezalandırma yoluyla caydırıcılık”* ve *“yadsıma yoluyla caydırıcılık”* olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Caydırıcılığın rakibin maliyet-fayda algılamalarını yönlendirme stratejisi olduğu düşünüldüğünde, ya rakip üzerinde maliyetleri arttırarak (cezalandırma) ya da rakibin kazançlarını azaltarak (yadsıma) başarılı olacağı söylenebilir. Süper güçler rakiplerini yenmekle tehdit ederek değil, bir çatışmanın maliyetini kabul edilemez derecede yüksek düzeylere yükseltme tehdidiyle caydırmışlardır ki

bu da cezalandırma yoluyla caydırıcılığın bir örneğidir. Tarafların kendilerini sınırlandırmasını teşvik eden faktör bir savaşı kaybetme olasılığından ziyade bir savaşı gerçekleştirme olasılığı olmuştur. Güç tehdidi ya da kullanımı diğer devletlerin amaçlarına ulaşmasını imkansız yapmak suretiyle onlara baskı uygulamaktaysa yadsıma yoluyla caydırıcılıktan söz edilebilir. Jervis'in belirttiği üzere, cezalandırma yoluyla caydırıcılık ile yadsıma yoluyla caydırıcılık arasındaki ayrımın bulanık olduğunu da kabul etmek gerekmektedir. O'na göre sivil hedefleri imha etme tehdidi cezalandırma yoluyla caydırıcılık kategorisi içerisinde değerlendirilebilecekken askeri hedefleri imha etme tehdidi yadsıma yoluyla caydırıcılık kategorisinde değerlendirilebilecektir. Ne var ki bu iki caydırıcılık türü arasındaki ilişkinin katı ve değişmez olmadığını belirtmek gerekmektedir. Örneğin uzun süren konvansiyonel bir çatışmada üretim tesisleri gibi sivil hedefleri vurmak diğer tarafı savaşı devam ettirmekten alıkoyabilir. Diğer yandan, doğrudan savaşın içerisine dahil olmayan askeri hedefleri imha etmek savaşın gidişatını etkilemekten ziyade diğer tarafı daha çok cezalandırma olacaktır. Örneğin Avrupa ile sınırlı bir savaşta Uzakdoğu'daki Sovyet güçlerini yok etmeye yönelik bir Amerikan tehdidi yadsımadan ziyade cezalandırma olacaktır (Jervis, 1989a: 9-12). İki caydırıcılık türü arasında daha net bir ayrım ortaya koymak açısından belirtmek gerekir ki yadsıma yoluyla caydırıcılık çoğu zaman pratikte savunma kapasitesine (hava savunma sistemleri vb. gibi) yönelik bir strateji iken cezalandırma ise rakibe misilleme yapmaya yönelik bir stratejidir (Tellegen, 2008: 33).

1.4. Bölüm Değerlendirmesi

Çalışmanın bu bölümünde detaylıca analiz edildiği üzere, nükleer düzeydeki caydırıcılık başarısının konvansiyonel düzeyde ortaya çıkmadığı görülmektedir. Bu durumun devletlerin konvansiyonel düzeyde belirsizliği test etme güdülerinden kaynaklandığı öne sürülebilir. Birleşik Devletler Savunma Bakanı Harold Brown'un belirttiği üzere, *“nükleer caydırıcılık öyle bir yıkıcı misilleme kesinliği sunmalıdır ki hiçbir mantıksal çıkarım stratejik savaş başlatmayı tasarlayan bir karar alıcıya böyle bir saldırının olabilecek en kötü tercih olduğundan başka bir fikir vermemelidir”* (Payne, 2015: 80). Bu yaklaşımdan da anlaşılacağı üzere, olası bir nükleer savaşın potansiyel yıkıcılığı devletleri böyle bir riski göze alma cesaretinden mahrum bırakmakta ve bu yıkıcılık karar alıcıları *“rasyonel”* karar almaya sürüklemektedir. Konvansiyonel caydırıcılık bağlamında ise göreceli olarak güçlü olan taraf rakibinin kapasitesi ve niyetini test etmenin üstesinden gelinebilir/kontrol edilebilir bir risk olduğuna inanabilmekte ve bir dereceye kadar bu riski alabilmektedir (Goldstein, 2000: 36).

Dolayısıyla tehditlerin rakibe olabildiğince objektif bir biçimde iletilmesi⁹ caydırıcılığın gücünü arttıracaktır ki bu objektivitenin gerçekte kararlı olmayan bir aktörün gerçekleştirmek konusunda isteksiz olacağı maliyetli eylemler (askeri maliyetler veya iç seyirci maliyetleri) gerçekleştirmesiyle mümkün olduğu detaylarıyla analiz edilmiştir. Diğer yandan, tehditlerin iletilmesine odaklı bu denklem tek başına eksik bir açıklama olmaktadır. Katlanılacak maliyetin seviyesi de - ki tehlikeye çıkarların büyüklüğüne bağlıdır- ikinci bir değişkendir. Tehditler subjektifleştikçe statükoya meydan okuma niyetindeki aktörlerin risk alma güdülerini ancak ve ancak olası kayıplar tolere edilebilir bir düzeyde ise artmaktadır. Diğer bir deyişle, potansiyel kayıpların büyüklüğü azaldıkça tehditlerin olabildiğince objektif bir biçimde iletilmesi dahi beklenen caydırıcı etkiyi yaratmayacak; potansiyel kayıpların görece büyüklüğü durumunda ise tehditler subjektif olsa bile statükoya meydan okumak mümkün olmayacaktır. Birinci durumda çok küçük bir kazanç elde etme olasılığı göz ardı edilmezken; ikinci durumda ise çok büyük bir maliyete katlanma olasılığı göz ardı edilememektedir. Dolayısıyla her iki durumda da “*belirsizlik*” faktörü ön plana çıkmaktadır ki bu belirsizlik birincisinde devletlerin caydırıcılığı test etme güdülerini tetiklemesi açısından caydırıcılığın aleyhine; ikincisinde ise caydırıcılığı test etmeyi göze alamamaları açısından caydırıcılığın lehine işlemektedir.

Kissinger’ın (2000: 799-800, 837; 840) belirttiği üzere, Soğuk Savaş sürecinde tarafların füze güçlerini birbiriyle kıyaslamak neredeyse imkansızdı. Süper güçler arasındaki SALT tartışmaları konunun uzmanı olmayan bir kişinin anlamasını imkansız kılacak bir biçimde silah sistemlerinin en önemsiz ayrıntılarını ortaya çıkarmıştır. Uzun menzilli füzeler ile Sovyet bombardıman uçakları ya da eşit olan toplam silahlar ile eşit olmayan savaş başlıkları arasındaki dengeyle ilgili argümanlar içinden çıkılmaz bir biçimde karmaşık bir hal almıştır. Bu süreçte tarafların nükleer teknolojiye ilişkin olarak deneyim sahibi olmadığını da belirtmek gerekmektedir. Kissinger’ın vurguladığı üzere, bir nükleer savaşta başarılı olabilmek için binlerce nükleer savaş başlığının aynı anda fırlatılması gerekmektedir; ne var

⁹ Caydırıcılığın tehditlerin iletilmesi konusundaki başarısızlık probleminden mi yoksa çalışmanın devamında ele alınmakta olan tehditlerin yorumlanması konusundaki başarısızlık probleminden mi kaynaklandığı sorunsalının kimi durumlarda muğlak olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Konvansiyonel düzeyde caydırıcılığın başarısızlığa uğradığı bir kriz olan 1967 Ortadoğu krizi bu konuya bir örnek olarak verilebilir. Çeşitli araştırmalar bu krizi karar alıcının kişiliğine ilişkin patolojiler ile açıklasa da, Mor (1991: 359) krizin rasyonel seçim açıklamasını ortaya koymaktadır. O’na göre caydırıcılığın başarısızlığı Nasır’ın içerisine düştüğü bilişsel hataların sonucu değildi; aksine İsrail’in saldırmak zorunda kalacağı eşğin ne olduğunu iletmek konusundaki başarısızlığıydı. Diğer bir deyişle, İsrail Nasır’a kırmızı çizgiye yaklaştığını iletmek konusunda başarısız olmuştu.

ki bütün Soğuk Savaş boyunca Sovyetler aynı anda üçten fazla füze denememiş; Birleşik Devletler ise bir operasyon rampasından bir tek füze bile atmamıştır. Dolayısıyla ‘‘güvenlik açığı’’, ‘‘tam hedefi bulma’’, ‘‘hesaplanabilirlik’’ gibi konular karmaşık ve spekülasyona açık hale gelmiştir.

Bu çerçevede her ne kadar birçok yazar nükleer dengeyi silahların kontrolü ya da silahların eş değer miktarda tutulması gibi konulara dayandırmış olsa da teknik anlamda bir devletin geliştirdiği bir silah türünün diğeriyle eşdeğer kapasitede olduğu veya bir nükleer savaş sırasında bu silahların kendilerinden tam da beklenen etkiyi gerçekleştireceğini tespit etmenin imkanı yoktur. Örneğin Birleşik Devletler’in balistik füzelerinin Rusların ABM sistemi tarafından bloke edilebileceği ya da MIRV füzelerinin ABM sistemini beklenen düzeyde etkisiz kılabilceği iddiası ampirik deneyim yokluğunda her zaman tartışmaya açıktır. Dolayısıyla nükleer düzeyde dengenin nükleer silahların nicel veya nitel denkliliğine değil, olası bir nükleer savaşın sonuçlarına ilişkin belirsizliğe dayandığı öne sürülebilir.

Belirsizliğin caydırıcılığı güçlendirdiği mi yoksa zayıflattığı mı konusu Soğuk Savaş boyunca tartışılmıştır. Schelling’e göre, devletler belirli bir hareket tarzının nasıl bir tepki alacağına ilişkin belirsizlik içinde olan rakiplerinin o eylemleri gerçekleştirmeden önce etraflıca düşünmesini sağlamaya çalışabilirler. O’na göre, bir felaket olasılığı rakipleri şansını denemekten vazgeçireceğinden, belirsizlik stratejik bir koz olarak kullanılabilir. Kahn ise tam tersini düşünmekteydi ve caydırıcılığın ancak rakiplerin bir saldırının kaçınılmaz sonuçlarını tamamen anladıkları zaman en iyi şekilde işlediğini öne sürmekteydi (Delpech, 2012: 46-48).

Schelling’in görüşlerine paralel olarak, uluslararası birçok vakada tarafların bilinçli olarak faydacı bir bakış açısıyla belirli bir seviyede belirsizlik arayışı içerisinde olabildiği gözlemlenmektedir. Devletler rakiplerinin olası agresif eylemlerinin olabildiğince geniş bir aralığında etkili olabilmesi beklentisiyle caydırıcı tehditlerinin hangi durumlarda uygulanacağını spesifik olarak iletmekten kaçınabilmektedir. Örneğin Birleşik Devletler liderleri tehditlerin daha geniş bir yelpazede etkili olacağı beklentisiyle askeri tepkiyi tam olarak hangi durum eşiğinde vereceklerini belirlemekten kaçınabilmektedir. Çalışmada analiz edildiği üzere, NATO’nun (*North Atlantic Treaty Organization: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü*) olası bir saldırı altında ICBM’lerin fırlatılması hakkındaki esnek karşılık stratejisi de bilinçli olarak bir miktar belirsizlik içermekteydi; çünkü bunun caydırıcı etkiyi arttıracığı düşünülmekteydi. Benzer şekilde, Sovyet ve Varşova Paktı konvansiyonel güçlerine karşı nükleer silahların ‘‘ilk kullanımı’’ da belirsiz bir seçenek olarak bırakılmıştır (Payne, 2015: 124-125; Paulsen, 1994: 11; Fearon, 1997: 71).

Diğer yandan, belirtmek gerekir ki belirsizlik kavramını sadece tehdit sinyallerini gönderme problemi olarak ele almak eksik bir açıklama olacaktır. Belirsizlik aynı zamanda bu sinyalleri yorumlama problemidir. Çalışmanın bu bölümünde *“mesajı gönderme”* sorunsalı üzerinde durulmuştur; mesaj alıcısının bunu göndericinin amaçladığı biçimde yorumlayıp yorumlamadığı ise belirsizliğin ikinci yönünü oluşturmaktadır. Karar alıcıların inançlarını güncellemesi yeni bilgi objektif olduğunda ve tek yoruma tabi olduğunda mümkün olsa da, Jervis’in ortaya koyduğu üzere, uluslararası politikayı ilgilendiren birçok vakada yeni bilgi belirsizdir, çoklu yorumlamaya tabidir ve bir aktörün inançları, beklentileri ve arzuları yoluyla yorumlanmaktadır. İnsanlar çoğu zaman yeni kanıt karşısında önceden var olan inançlarını basit bir biçimde revize etmemekte; aksine önceden var olan inançlarını bu kanıtı yorumlamak için kullanmaktadır (Mercer, 2005: 86).

Çalışmanın bu bölümünde ele alınan süper güçler arasındaki nükleer tecrübeden de anlaşılacağı üzere, her iki taraftaki sorumlu politik liderlerin maliyetlerini ve faydalarını hesaplama yeterliliğinde oldukları görülmüştür. Küba Füze Krizi başta olmak üzere süper güçler arasındaki çeşitli gerginlikler tarafların birbirlerinin eylemlerini doğru bir biçimde değerlendirmeleri ve aralarındaki uzlaşmazlık konusuna ilişkin olarak rakibinin gerçek niyetleri hakkındaki inançlarını güncellemeleri suretiyle bir savaşa yol açmadan sonuçlanmıştır. Fakat uluslararası ilişkilerdeki caydırıcılık anlayışını aktörler açısından süper güçlere ve silah sistemleri açısından da nükleer düzeye indirgemek eksik bir açıklama olacaktır. Bu bakımdan çalışmanın devamında caydırıcılığın konvansiyonel yönüne ağırlık verilmekte ve *“kendine aşırı güvenme”* ve *“yeni bilgiyi önceden var olan inançlara uyarlama”* gibi bilişsel zorlukların karar alıcıların savaşın maliyetlerini ve risklerini algılama yeteneklerini zayıflattığını öne süren psikolojik yaklaşım ekolü (Roberts, 1996: 205) ele alınmaktadır. Bu yaklaşım karar alıcıların karar yapımı sürecinde *“güdülenmiş hatalar”* (*motivated biases*) yapmaya meyilli olduklarını ve savunmacıların kararlılıklarını potansiyel saldırganlara etkin bir biçimde iletmelerinin çok güç olduğunu vurgulamaktadır (Clark ve Montgomery, 1998: 64). Bu çerçevede, çalışmanın devamında bilginin iletimi üzerine değil, yorumlanması üzerine yoğunlaşmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

CAYDIRICILIĞIN BİLİŞSEL HATALAR ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

Çalışmanın bu bölümünde karar alıcıların rakiplerinin niyetleri, askeri kapasiteleri ya da kararlılıkları gibi konularda sadece mevcut inançlarını doğrulayan datalara odaklanarak aksi yöndeki kanıtları göz ardı etmelerini ya da çarpıtmalarını ifade eden bilişsel hatalar ele alınmaktadır.

Uluslararası ilişkilerde karar alıcıların karar yapım süreçlerini etkileyen bu bilişsel hataların detaylı analizine geçmeden önce çalışmanın bu bölümünde kullanılan bazı kavramlar ile neyin kastedildiğini açıklamak gerekmektedir:

Birincisi ‘*yanlış algılama*’ (*misperception*) kavramıdır. Yanlış algılama gerçekte var olan dünya ile algılayıcının zihninde var olan dünya arasındaki boşluk olarak tanımlanabilir. Bu tanımlama hem tek bir objektif gerçekliğin hem de çoklu subjektif gerçekliklerin aynı anda mevcut olduğu anlamına gelmektedir. Karar alıcıların politika tercihleri rakiplerinin niyetleri, kapasiteleri ve olası tepkileri hakkındaki algılarına bağlı olduğundan yanlış algılama kavramı karar yapımı sürecinde kritik öneme sahiptir. Jervis başta olmak üzere birçok Soğuk Savaş analistinin caydırıcılığın psikolojik temellerinin farkına varmasıyla birlikte yanlış algılama kavramına ilişkin konuları psikoloji alanından politik konulara taşımaları caydırıcılık teorisine ilişkin problemleri aydınlatmak açısından önemli bir gelişme olmuştur (Duelfer ve Dyson, 2011: 75; Blackwell, 2011: 35; Davis, 2013: 60).

İkincisi ‘*güdülenmiş hata*’ (*motivated bias*) kavramıdır. Güdülenmiş hata insanların önsel kararlarını rasyonelleştirmeleri veya diğer bir deyişle sadece mevcut inançlarını doğrulayan bilgiyi aramaları/görmeleri gibi psikolojik ihtiyaçlar tarafından sürdürülen bir bilişsel hatadır.¹⁰ Rasyonel/geleneksel caydırıcılık teorisi karar alıcıların çevrelerini

¹⁰ ‘*Güdülenmemiş hatalar*’ bu çalışmanın konusu değildir. Fakat güdülenmiş hata kavramının ne anlama geldiğini netleştirmek açısından güdülenmemiş hata kavramına da açıklık getirmek gerekmektedir. Güdülenmemiş hata bilginin karmaşıklığını ve belirsizliğini basitleştirerek anlaşılır hale getirme girişiminin bir ürünü olarak ortaya çıkan ve insanların bilişsel yeteneğindeki doğal sınırlamaları ifade eden sistematik hatadır. Güdülenmemiş hata fikri sınırlı rasyonalite kavramı ile ilişkilidir. Buna göre, karar alıcılar rasyonel olmaya çalışırlar fakat bunu yaparken doğal sınırlamalarla karşılaşırırlar. İnsanların ulaştıkları bilgi miktarı ve bütün bilgiyi etkin bir biçimde işleme yetenekleri sınırlıdır. Ayrıca zaman sınırlaması da bilgiyi elde etme ve işleme yeteneğini azaltmaktadır. Bu çerçevede, karar yapımının irrasyonel olmadığı fakat mükemmel olmayan bir

değerlendirmede “*güdülenmiş hatalar*” yapmaya meyilli olduklarından hareketle önemli eleştirilere maruz kalmaktadır ve caydırıcılığın teorisinin öngördüğünün aksine gerçek dünyada nadiren işlediği birçok araştırmacı tarafından vurgulanmaktadır (Clark ve Montgomery, 1998: 64). Jervis’in belirttiği üzere, caydırıcılık aktörler arasında psikolojik bir ilişki kurmasına rağmen birçok caydırıcılık analizi karar alıcıların algılarını ve hesaplamalarını önemsemek yerine insanların büyük ölçüde rasyonel olduğu öncülüne dayanan tümdengelimli bir mantığa dayanmaktadır. Bu çerçevede, çeşitli tarihsel vakaları detaylarıyla incelemek ve bilişsel psikolojinin perspektiflerine başvurmak suretiyle caydırıcılığı tümevarımlı şekilde ele alma ihtiyacı ortaya çıktığından, söz konusu bilişsel hataları detaylı bir biçimde analiz etmek gerekmektedir. Çünkü bu hatalar rasyonelitenin standart tanımlarından ayrılacak şekilde alternatif bilgi işleme yöntemleri sunmaktadır (Jervis vd., 1985: 1-12).

Üçüncüsü “*inanç sistemi*” (*belief system*) kavramıdır. Bu kavram şu şekilde tanımlanabilir:

Bir inanç sistemi kişinin fiziksel, sosyal ve düşünsel dünya algısına anlam katan tutarlı imajlar, kavrayışlar ve değerler dizisidir. Geçmiş ve günümüzdeki tecrübelerle dayanır ve ne olması gerektiği konusunda gelecek hakkındaki beklentileri meydana getirir. Bir kişinin inanç sistemi birçok işlevi yerine getirir. Bireyin çevresine yönelmesine yardımcı olur; birbiriyle çekişme halindeki algılamaları kaynaştırır (böylece bilişsel tutarlılığa erişmeye yardımcı olur) ve davranışa rehberlik eder. Oldukça dar bir kavrayış ve anlayış aralığından oluşan inanç sistemleri oldukça kapsamlı bir eylem rehberi için zemin oluşturmaktadır; özellikle politik eyleme ki çoğu zaman ideolojiler olarak anılmaktadır (Russett vd., 2010: 150).

Politik psikolojinin inanç sistemleri literatüründe “*çekirdek, orta ve çevresel inançlar*” (Crawford, 2002: 51), “*temel, stratejik ve taktik inançlar*” (Breslauer ve Tetlock, 1991: 27-31) ya da “*dünya görüşleri, prensipli inançlar ve gündelik inançlar*”¹¹ (Goldstein ve Keohane, 1993: 8-10) gibi farklı isimlendirmeler altında olsa da genel olarak değişime olan direnç kriteri çerçevesinde hiyerarşik olarak düzenlenen üç temel kategorik inançtan söz edilmektedir. İnanç sistemleri üzerinde çalışan araştırmacılar uluslararası politikada “*öğrenmenin*” genellikle taktik düzeyde gerçekleştiğini belirtmektedir. Buna göre, karar

biçimde rasyonel olduğu söylenebilir. bk. Piiparinen, 2010: 100-101; Condor vd., 2013: 268; D’Anieri, 2014: 178; Helfstein, 2009: 63; Thrall ve Cramer, 2009: 5.

¹¹ Goldstein ve Keohane’ye göre, örneğin dünyadaki büyük dinler ya da Westphalia ile ortaya çıkan yeni egemenlik fikri dünya görüşlerine birer örnektir. Prensipili inançlar ise yanlış doğrudan ayırma kriterini belirleyen normatif fikirlerden oluşmaktadır. “*Kölelik yanlıştır*” veya “*insanlar konuşma özgürlüğüne sahiptir*” gibi görüşler prensipili inançlara örnektir. Gündelik inançlar ise arzulanan hedeflere nasıl ulaşılacağı konusunda yol haritası sunan sebep-sonuç ilişkileri hakkındaki inançlardır. Örneğin 1989 yılındaki Macaristan ve Polonya devrimleri Doğu Almanya ve Çekoslovakya’daki insanlara silahsız kitlesel gösterilerin uzun süredir ayakta duran baskıcı hükümetleri devirebileceklerini göstermiştir. bk. Goldstein ve Keohane, 1993: 8-10.

alıcılar mevcut varsayımlarını çoğu zaman sadece tekrarlanan hatalardan sonra dış politika problemlerine taktiksel çözüm üretmek için yeniden ele almakta ve temel inançlardaki değişim ise sadece çok büyük değişikliklerden sonra ortaya çıkmaktadır (Breslauer ve Tetlock, 1991: 27-31).

Çalışmanın bu bölümünde incelenen bilişsel psikoloji modeli genellikle iç politik etkilere büyük önem vermektedir. Bu model özellikle iç politik güç konumunun bozulduğu koşullar altında karar alıcıların risk almasının ve düşmanlarının kapasite ve niyetlerini yanlış yorumlamasının daha muhtemel olduğunu ortaya koymaktadır (Huth ve Russett, 1993: 64). Özellikle iç politik baskı altındaki liderlerin caydırıcılığın temel prensiplerine oldukça aykırı hareket ettiğini ve aşağıda detaylarıyla incelenecek olan bilişsel hataların caydırıcılık hesaplamalarını başarısızlığa uğratabildiğini belirtmek gerekmektedir (Paul vd., 2009: 3). Politika yapıcılar düşmanlarına meydan okuma gerekliliğine inandıkça amaçlarının elde edilebilir olduğuna inanmaya yatkın olmaktadır. Bu çerçevede, karar alıcılar tehdit değerlendirmelerini çarpıtabilirler ve bağlandıkları politikaların felaketle sonuçlanabileceği konusundaki uyarılara duyarsız kalabilirler. Politika yapıcılar aksi yöndeki kanıtlara rağmen düşmanlarına bir savaşa yol açmaksızın meydan okuyabilecekleri konusunda kendilerini ikna edebilir ve aynı zamanda krizin kontrolden çıkması ve bir savaşa dönüşmesi durumunda ülkelerinin çok az maliyete katlanarak zafer elde edeceği yanılsaması içerisinde bulunabilirler (Lebow ve Stein, 1987: 6-7).

Hatırlanacağı üzere, çalışmanın önceki bölümünde tehdit sinyallerini objektifleştirebileceği düşünülen unsurlar tartışılmak suretiyle belirsizliğin sinyallerin göndericileri yönünden nasıl azaltılabileceği tartışılmıştır. Çalışmanın bu bölümünde ise gözlemcilerin bu sinyalleri yorumlama sürecinde hangi bilişsel süreçlerle hareket ettiklerini göstermek suretiyle rasyonel karar yapımının önündeki bilişsel engeller tartışılmaktadır.

Aşağıda caydırıcılığın başarılı bir biçimde işleyişini kesintiye uğratabileceği düşünülen çeşitli bilişsel problemler ele alınmaktadır.

2.1. Gözlemlenen Yeni Bilgiyi Önceden Var Olan İnançlara Uyarılama

Yeni bilginin algılanması ve yorumlanmasında önceden var olan inançlar büyük bir etkiye sahiptir. Buna göre, *“bir kişi nasıl bir yöntem izlemesi gerektiği konusunda doğru olmayan bir fikir geliştirmişse yeni bilgiyi başvurduğu yaklaşıma uyarlayacağından dolayı, problemi çözmek konusundaki bir ipucu sadece küçük bir etkiye sahip olacaktır”* (Kecmanovic, 1996: 50). Diğer bir deyişle, var olan inançlarla uyumsuz olan bir kanıt göz ardı edilecek ya da bu inançlara uyarlanacaktır (Khong, 1992: 41-42).

Bilişsel yaklaşımla ilgilenen araştırmacılar uluslararası politikada gözlemcilerin beklentileri ve ihtiyaçlarının göreceği şeyi güçlü bir biçimde etkilediğini ortaya koymaktadır. Buna göre, mesajlar gözden kaçırılabilceği gibi çoğu zaman da algılayıcının önceden var olan inançlarına uyarlanabilir. İnsanların önceki inançlarını destekleyen bilgiyi kabul etme ve bu inançlarla çelişen bilgiyi reddetme eğilimi oldukça yaygındır (Jervis, 1989b: xix; Cohen, 2012: 385; Jost vd., 2013: 857). Jervis'in (1982/83: 25) belirttiği üzere, çoğu zaman karar alıcılar o kadar çelişkili ve belirsiz uyarıcılara maruz kalmaktadır ki bu uyarıcılara bir düzen yüklemek için kavramlar ve inançlar kullanılmadığı takdirde tutarlı bir görüş sürdürmek mümkün olmamaktadır. Bir noktaya kadar tutarsız bir kanıtın zoraki bir yorumunu kabul etmek mevcut tüm bilgileri hesaba katmanın en iyi yolu olarak görülmektedir.

Uluslararası politikada da karar alıcılar yeni bilgiyi anlamak ve onu mevcut inançları ile uzlaştırmak için çoğu zaman geçmişte geliştirdikleri zihinsel şemaları kullanmaktadır. Bu tür davranışlar ise çoğu zaman uluslararası ilişkilerde tehdit algılaması konusunda kafa karışıklığına yol açabilmektedir (Stein, 1988: 245-249). Dolayısıyla bilginin mevcut inançlara uyarlanması caydırıcılık stratejileri açısından çeşitli problemler yaratmaktadır. Diğer devletler hakkındaki imajları değiştirmek çok zor olduğundan, diğer tarafın niyetinin ne olduğu hakkındaki başlangıçtaki önseziler doğru değilse diğerlerinin bu yanlış anlamayı ortadan kaldırması çok güç görünmektedir. Örneğin diğer tarafı saldırgan olarak gören devletler, eğer bu imaj doğru değilse diğer tarafın bu kötü itibarının doğru olmadığını kolay bir biçimde gösterebileceğini düşünmektedir. Halbuki bir karar alıcı bir kez diğerlerinin caydırılması gerekip gerekmediğini ve bu konuda ne tür bir stratejinin uygun olduğunu bildiğini düşünürse rakibin davranışlarındaki küçük değişimleri saptaması olası olmayacaktır (Jervis, 1982/83: 25-26). Örneğin inanç sistemleriyle ilgili bir araştırmada Birleşik Devletler Dışişleri Bakanı John Foster Dulles'in zihnindeki son derece düşmanca olan Sovyetler Birliği imajının Sovyet davranışlarındaki hiçbir değişimi dikkate almayacak şekilde katı ve dirençli olduğu öne sürülmektedir. Buna göre, Dulles yeni bilgiye itibar etmemek, kendi görüşüyle tutarlı bilgi arayışı içinde olmak, bilgiyi yeniden yorumlamak, bilginin farklı yönleri arasında ayırım gözetmek, *"hüsnükuruntu"* (*wishful thinking*) içinde olmak ve o konu hakkında düşünmeyi reddetmek gibi çeşitli psikolojik süreçlerle bağlantılı olarak zihnindeki Sovyetler Birliği imajıyla uyumsuz olan yeni bilgiye direnmiştir. Bu araştırmaya göre, Dulles'in Sovyetler Birliği'ne ilişkin imgesinin değişime kapalı olması *"doğasında kötü niyetli"* düşman modeline dayanmaktadır (Rosati, 1995: 55).

2003 Irak Savaşı sırasında Başkan George W. Bush'un uyumsuz bilgi karşısında inanç sistemini sürdürmek için çeşitli bilişsel ve retorik stratejiler kullanmış olması da inanç ısrarı

olgusuna verilebilecek bir diğer örnektir. Bush kararlarının doğruluğunu onaylamak için tarihsel analogileri (örn. İkinci Dünya Savaşı sonrası Japonya'nın yeniden yapılanması vb.) kullanmıştır. Irak savaşının gidişatı bağlamında strateji değiştirmeye açık görünmesine rağmen Bush'un genel mesajı sabit kalmış; Bush işgalin zorluğuna ve kitle imha silahları bulma konusundaki başarısızlığa rağmen Irak'a savaş açma kararının doğru bir karar olduğunda ısrar etmiştir (Renshon, 2008: 832).

Politik liderlerin izledikleri politikaların başarısız olduğunu fark etmekte güçlük çekmelerinin bir sebebi de iyi bir gerçeklik değerlendirmesinin onları karşılaştıkları maliyet ve riskleri kabul etmeye zorlayacak olmasıdır. Karar alıcılar mevcut politikalarını sürdürmekte kararlıysa düşmanları tarafından üretilen çok kararlı tehditlerin bile gözden kaçırılması, yanlış yorumlanması veya önemsenmemesi muhtemeldir (Jervis, 2006: 654).

2.2. Ayna Yansıması Hatası

‘Ayna yansıması’ (mirror imaging) düşmanınızın sizinle aynı analitik referans noktalarına sahip olduğunu ve sizin düşünme yönteminizle düşündüğünü varsaymanızı ifade etmektedir.¹² Diğer bir deyişle, ayna yansıması bir aktörün rakibi hakkındaki eksik bilgiyi kendi değerleri, niyetleri ve motivasyonlarıyla tamamlamasıdır. Bu da rakibin bir meseleye farklı bir yaklaşım sergilemesine yol açan kendine özgü değerlerini ve fikirlerini göz ardı etmek olacaktır (Gookins, 2008: 70).

Söz konusu bilişsel hata nesnelliği zayıflatacak şekilde analizcinin kendi kişisel perspektif ve kültürel birikimini ön plana çıkartarak eksik bilgi üzerinde doğru bir yargılamada bulunmasını engellemektedir. Ayna yansıması hatası sıklıkla bilgiyi gerçekte uygun olmayan bir çerçeveye oturtmaya çalışmak suretiyle ham verinin çarpıtılmasıyla gerçekleşmektedir. Bu bilişsel durum Pearl Harbor ve Dünya Ticaret Merkezi saldırılarında görüldüğü üzere, ulusal güvenlik tehditleri karşısında istihbaratçılar açısından büyük dikkatsizliklere yol açmaktadır. Örneğin 1941'de Japonya'nın kaynak bakımından kendisinden çok daha ileri seviyede olan bir güce saldırmasının Birleşik Devletler planlamacılarına akıl almaz görüldüğü birçok araştırmacı tarafından öne sürülmektedir. Birleşik Devletler planlamacılarının kendi kültürel deneyimlerinin ötesinde düşünmek ve muhakemede bulunmak konusundaki başarısızlığı Pearl Harbor saldırısının olası sonuçları ve

¹² Crumpton ve Melia, *‘Mirror Imaging and America's Dangerous Middle East Illusions’*, <https://www.wsj.com/articles/mirror-imaging-and-americas-dangerous-middle-east-illusions-1462313415> (erişim tarihi: 08.08.2017).

stratejik değeri konusunda farklı algılamalara sahip olan Japonya'nın sürpriz saldırı gerçekleştirmesine imkan vermiştir (Witlin, 2008: 89).

Betts'in (1982: 122) belirttiği üzere, karar alıcılar rakiplerinin bir kriz sırasında tıpkı kendileri gibi aynı alternatifleri ya da kısıtlamaları göreceğini veya olgular arasında aynı bağlantıları kuracağını varsayabilir. Diğer yandan, askeri güç dengesi veya mücadelenin politik riskleri hakkında düşmanlarının aynı değerlendirmeye sahip olduğunu düşünebilir. Halbuki saldırgan taraf askeri güç dengesi hakkında daha iyimser ve tehlikedeki çıkarları hakkında ise daha kötümser olabilir. Örneğin Betts Kore'ye Çin müdahalesinin algılardaki bu ayrışmayı ortaya koyduğunu belirtmektedir.

Vietnam Savaşı sürecinde Birleşik Devletler liderlerinin Kuzey Vietnam'ın 1968'deki sürpriz Tet saldırısının ölçüsü ve kapsamı bağlamında şaşkınlığa uğraması veya savaşın genelinde rakibin belirli durumlarda kendileri gibi tepki vereceği beklentisi içinde olmaları ayna yansıması hatasına verilebilecek bir diğer örnektir (Dahl, 2013: 83; Lung, 1981: 39). Bu savaşta Başkan Lyndon B. Johnson ve Savunma Bakanı Robert McNamara düşmana bilinçaltılarında Batı değerlerini atfetmişlerdi ve gerçekte bir gerilla savaşı olan bu mücadeleyi daha iyi anlayabilecekleri konvansiyonel bir çatışma olarak görmekteydiler. Bu çerçevede, devam eden savaşın anlamsız olduğu konusunda Hanoi'nin liderlerini ikna edecek sinyalleri göndermek için Kuzey Vietnam'ı bombalamaktaydılar (Lambeth, 2000: 30-31).

CIA (*Central Intelligence Agency: Merkezi İstihbarat Teşkilatı*) Direktörü George Tenet'in Hindistan'ın 1998'de gerçekleştirdiği nükleer test konusunda Amerikan istihbaratının stratejik uyarı sağlamada niçin başarısız olduğuna ilişkin başlattığı soruşturma bu konuya verilebilecek bir diğer örnektir. Amiral David Jeremiah başkanlığında kurulan komisyon istihbaratın uyarı hatasındaki temel faktör olarak analitik hatalara odaklanmış; hem istihbarat hem de politika alanında ayna yansıması hatasının önemli bir rol oynadığı sonucuna varmıştır (Ellis ve Kiefer, 2004: 89). İstihbarat analistleri Hindistanlı politikacıların tıpkı Amerikalı meslektaşları gibi düşüneceklerini düşünmüşlerdi:

Her iki ülkenin politikacıları da seçtikleri takdirde çok küçük bir kısmını gerçekleştirecekleri seçim vaadinde bulunmaktaydılar. Seçimi kazanan partideki (*BJP*) Hindistanlı politikacılar oy kazanma amacıyla nükleer test sözü vermişlerdi; şimdi seçimi heyecanı bitmişti ve politikacılar bu ihtiyatsız pozisyonundan geri adım atacaklardı. CIA'deki düşünce buydu (Johnson, 2007: 7).

2.3. Rakibi Gözünde Büyütmek veya Hafife Almak

Politik liderler çoğu zaman düşmanlarının kapasitelerini gözlerinde büyütmektedirler. Bu aşırı tahmin düşmanların askeri kapasiteleri, harcamaları, mali durumu ve hatta niyetleri hakkında olabilmektedir. Bu bağlamda, liderler rakiplerinin gerçekte olduklarından daha güçlü, daha saldırgan ve daha tehlikeli olduğunu zannedebilmektedir (Renshon, 2009: 116).

Devlet adamları özellikle çatışma durumlarında diğerlerinin kötücül niyetlerini gözünde büyütmeye eğilimi göstermektedir. Araştırmacılar rakibin niyetini gözünde büyütmeyi yanlış algılamayla en yaygın formunu oluşturduğunu öne sürmektedir. Örneğin Soğuk Savaş yılları boyunca Birleşik Devletler'in önemli politika yapımcıları (örn. Kennan, Nitze, Truman) Sovyetler Birliği'nin gerçekten kapitalizm toplumunu imha etme kararlılığı içerisinde olduğuna güçlü bir biçimde inanmaktaydı. Bu politikacılar Vietnam ve Kore Savaşları'nın Amerikan kararlılığını test etmek için Sovyet komünizmi tarafından tasarlandığına inanmaktaydı. Diğer taraftan, Sovyet liderleri de Birleşik Devletler'in Sovyetler'i yok etme konusundaki kötücül niyetlerini abartmaktaydı. Benzer şekilde, Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdül Nasır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirme hamlesini kavramaya çalışan İngiltere Başbakan'ı Anthony Eden, Nasır'ı iç ve bölgesel gözlemcileri etkileme niyetindeki bir pan-Arap milliyetçisi olarak ele almaktan ziyade Adolf Hitler benzeri bir diktatör olarak görmekteydi. Nasır'a böyle bir imaj yüklemek ise onunla olası bir uzlaşma gerçekleştirmeyi imkansız kılmaktaydı. Devlet adamları aynı zamanda her iki tarafın kapasiteleri hemen hemen eşit düzeyde olsa bile rakiplerinin kapasitelerini ve dolayısıyla kararlılıklarını abartma eğilimi göstermektedirler. Örneğin 1936-38 kritik yıllarında Fransa ve Britanya Nazi Almanyası'na karşı önleyici bir savaş başlatabilirdi fakat Almanya'nın gücünü ve kararlılığını gözlerinde büyütme buna engel olmuştur (Shiping, 2012: 324-325). Halbuki örneğin Almanya Ren Bölgesi'ni işgal ettiğinde savaşa hazır değildi ve söz konusu bölgeye giren küçük Alman birliğine Fransız direnişi ile karşılaşılması durumunda geri çekilme talimatı verilmişti (Kissinger, 2000: 339).

Bilindiği üzere, 4 Ekim 1957'de Sovyetler'in ilk insan yapımı uydusu dünya yörüngesine göndermesiyle birlikte istihbarat tahminlerinin bir sonucu olarak Sovyetler Birliği'nin Birleşik Devletler'den daha çok sayıda kullanıma hazır kıtalararası balistik füzelere sahip olduğu tartışmaları ortaya çıkmıştır. Amerikalı politikacılar ve askeri liderlerin Sovyetler'in roketler, füzeler ve nükleer silahlar bağlamında Amerikan stratejik güçlerini tek bir kitlesel saldırıda ortadan kaldıracak şekilde bir teknolojik üstünlüğe sahip olduğu algısıyla "füze boşluğunun" varlığından söz etmeye başlamaları da rakibin kapasitesini gözünde büyütmeye verilebilecek bir diğer örnektir (Shiping, 2012: 325).

Karar alıcıların rakiplerinin kapasitesini veya düşmanlığını hafife alması da caydırıcılığın başarısızlığına yol açabilmektedir. Çünkü hafife almak hem güç dengesini değerlendirmeyi hem de düşmanın sinyallerini yorumlamayı zorlaştırmaktadır. Bu doğrultuda, kendilerini gerçekte olduğundan daha güçlü gören devletler rakiplerine karşı daha iddialı politikalar izleyebilmektedir (Twomey, 2010: 35; Snyder, 2012: 134). Rakibin askeri kapasitesinin hafife alınmasına dayalı yanlış algılama olası bir savaşın kısa ve minimum kayıplara dayalı zaferle sonuçlanacağı beklentisi yaratması açısından oldukça önemlidir. Özellikle yeni teknolojilerin gelişimi ve bunun savaş sürecine uygulanması, yönetimin kaynakları verimli bir biçimde etkili askeri güce dönüştürmesindeki başarısı ve ulusal kaynakları askeri sektöre yönlendirmedeki irade ve yetenek gibi politik hususların öngörülememesi rakiplerin potansiyelinin hafife alındığı temel konulardır. Örneğin her iki dünya savaşında da Almanya Birleşik Devletler'in endüstriyel kapasitesini ve kaynaklarını savaşa ayırma konusundaki istekliliğini hafife almıştır (Levy, 1983: 83).

Rakibin kapasitesinin küçümsenmesi askeri aşırı güven yaratmakta ve minimum seviyede maliyet içeren hızlı bir askeri zaferin oldukça muhtemel olduğuna dair bir genel inanç oluşturmak suretiyle savaş olasılığını arttırmaktadır. Örneğin galip müttefikler Beyaz Rusya güçlerine yardım ederek hızlı bir biçimde Bolşevikleri devirebilecekleri inancıyla 1918'de Rusya'ya müdahale etmişlerdir. Benzer şekilde, kolay bir biçimde savaşı kazanacakları inancıyla Yunanistan Türkiye ile savaşmıştır. Japonya 1931'de Mançurya'ya saldırdığında, 1937'de Çin'e karşı uzun bir savaş başlattığında ve 1930'ların ortalarında İtalya Etiyopya'yı işgal ettiğinde hızlı bir zafer beklentisi içerisinde oldukları görülmektedir (Blainey, 1973: 47).

2.4. Analogik Akıl Yürütme Yoluyla Geçmiş Başarıya Aşırı Değer Bıçmek

Geçmişte başarı ya da başarısızlıkla sonuçlanan politikalar hangi stratejilerin işe yarayıp yaramayacağını anlamak için çoğu zaman birer analogi olarak kullanılmaktadır. Bu analogik muhakeme insanların karmaşık dünyayı anlamlandırmak için farkında olmaksızın kullandığı bilişsel yöntemlerden birisidir (Levy ve Thompson, 2010: 146; Goldsmith, 2005: 37). Örneğin 1990 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgali karar alıcılar tarafından 1930'ların sonlarında Nazi Almanyası'nın Çekoslovakya'ya yönelik tehditleriyle kıyaslanabilmektedir; çünkü her iki olay da zayıf komşusunu tehdit eden güçlü bir saldırganı içermektedir. Hitler'in yatıştırılmasının Nazi saldırganlığını şiddetlendirdiğinden hareketle bu analogiden Saddam Hüseyin'in yatıştırılmasının daha ileri derecede bir Irak saldırganlığına imkan vereceği sonucu çıkartılmış olmaktadır (Reiter, 1996: 22). Nitekim 1930'larda Britanya ve Fransa'nın

Almanya'yı yatıştırma politikası Birleşik Devletler güvenlik politikasını yarım yüzyıl boyunca etkilemiştir. Amerikan Başkanları'nın Kore Savaşı, Vietnam Savaşı ve 1990-91 ve 2003 Irak Savaşları'na ilişkin kararlarında söz konusu analoji etkili olmuştur (Ripsman ve Levy, 2008: 148).

Diğer yandan, araştırmacıların belirttiği üzere, bir politika dikkate değer bir başarı sağladığında karar alıcıların sonraki durumlar dizisinde de o politikaya başvurması daha olasıdır. Fakat politik sonuçlar nedenselliğin detaylarına dikkat edilmeden öğrenilebilmekte; çıkartılan dersler üstünkörü ve aşırı genelleştirilmiş olabilmektedir (Payne, 2013: 7). Domuzlar Körfezi işgali, başarılı olan bir politikanın farklı ve uygun olmayan bir bağlamda yeniden kullanılmasına tipik bir örnektir. CIA 1954'te Guatemala'daki Arbenz hükümetini devirmek için başarılı bir biçimde uyguladığı planı Amerikan katılımının belli olmayacağı bir biçimde Fidel Castro'yu devirmek amacıyla yeniden denemiştir. İki durum sadece yüzeysel olarak bir benzerlik göstermesine rağmen küçük değişikliklerle uygulanmıştır ve sonuçta başarısız olunmuştur (Lebow, 2007: 80).

Nükleer silahlanma konusunda da günümüzde birçok analizci nükleer silahların yayılmasına ilişkin geçmişteki başarının bir şablon olarak görülemeyeceğini vurgulamakta ve *'haydut devletlerin'* dünyasında nükleer silahlara ilişkin gelişmelerin Soğuk Savaş döneminden farklılık göstereceğini belirtmektedir. Birçok araştırmacı Birleşik Devletler ve Rusya arasındaki soğukkanlı ilişkiye dayanan nükleer caydırıcılığın Kuzey Kore ve İran gibi davranışlarının öngörülebilirliği tartışmalı olan nükleer güçler karşısındaki işlerliğini sorgulamaktadır (Walsh, 2005: 9; Jeanes, 1996: 7; Karp, 2004: 71-72; Sauer, 2009: 755). Her ne kadar erken dönemdeki nükleer güçlerin deneyimleri şablon görevi görebilecek olsa da bu deneyimlerin çok farklı güvenlik ortamlarında benzer sonuçlar yaratacağını öne sürmek mümkün değildir. Bu nedenle yeni nükleer güçlerin mevcut modelleri kendilerine özgü güvenlik çevrelerine uyarlamaları ve zamanla yeni dersler çıkarmaları zorunludur (Salik, 2014: 36.).

2.5. Zamansal Mesafeye Bağlı Olarak Geleceği Soyut Yorumlamak

Bazı araştırmacılar *'zamansal mesafenin'* bireylerin seçenekleri yorumlama şeklini sistematik bir biçimde değiştirerek onların gelecekteki tercihlerine ilişkin yargılarını ve kararlarını etkilediğini öne süren bir *'yorumlama seviyesi teorisi'* (*construal level theory: CLT*) ortaya koymuşlardır (Trope, 2004: 196). *CLT* ye göre bir bireyin nesneleri ve olayları nasıl tasvir edeceği ya da yorumlayacağı onlardan uzaklığı ile bağlantılıdır. Buna göre, insanlar eylemlerini gerçekleştirmek için kullanacakları alternatif araçlar da dahil olmak üzere

uzak konumdaki nesnelerin ve olayların somut özellikleri hakkında genellikle sınırlı bilgiye sahiptir. Uzak olayları kavramsallaştırmak için insanlar yorumlamanın yüksek düzeylerine (örn. şemalar, prototipler) güvenmektedirler (Henderson vd., 2011: 165-166).

CLT bir konu hakkındaki değerlendirmelerin zamansal mesafe temelinde nasıl değiştiği konusunda bir anlayış ortaya koymaktadır (Dhar ve Kim, 2007: 99). Buna göre, bir bireyin odaklandığı zamansal mesafe ne kadar az ise onun bir olay ya da eylem konusundaki yorumlaması o kadar “*düşük düzeydedir*”. Düşük düzey ifadesi ile yorumlamanın eylemin nasıl gerçekleştirileceği veya olayın nasıl ortaya çıkacağı gibi somut konuları içermesi ve “*detay-odaklı*” olması kastedilmektedir. “*Yüksek düzey*” yorumlamalar ise mevcut bilginin özünden uzak, bağlamından arındırılmış, genel ve soyut tasarımlardır. *CLT*’ye göre daha fazla zamansal mesafe eylemlerin gelecekteki etkileri hakkında nedensiz bir iyimserliğe yol açmaktadır. Karar alıcılar uzun dönemi tasarladıklarında “*nasıldan*” ziyade “*niçine*”, “*alt süreçler*” yerine “*üst hedeflere*”, uzak eylemin “*maliyetlerinden*” ziyade “*faydalarına*” odaklanmak suretiyle soyut bir yorumlama içerisinde bulunmaktadır (Trope vd., 2007: 83-85; Krebs ve Rapport, 2012: 531-533). *CLT* konusundaki araştırmalara göre, düşük yorumlama düzeyi içerisinde bulunan insanlar riskten kaçınmaya ve yüksek yorumlama düzeyindekiler ise risk almaya daha yatkındırlar (Raue, vd., 2015: 258). Devletlerin askeri müdahalelerinin uzun dönem maliyetlerini hafife almaları ve savaşın bitiş evrelerine ilişkin geniş kapsamlı planlamada bulunma konusundaki başarısızlıkları gibi yaygın olarak kabul gören eğilimleri açıklamak için bu teoremin uygun bir açıklayıcı olduğu düşünülmektedir. Birleşik Devletler’in Irak işgali ve Sovyetler’in Afganistan işgali gibi örneklerden yararlanmak suretiyle bilim insanları uzun dönem maliyetleri sistematik bir biçimde hafife almak ve planlama eksikliğini açıklamak için önemli ölçüde çaba harcamaktadır (Levy, 2013: 319-320).

Krebs ve Rapport Irak Savaşı planlarının nasıl hazırlandığı ve gerçekleştirildiği konusunda özellikle üst düzey yetkililerin savaş hazırlıklarına olan ilgisi ve savaş sonrası operasyonlara olan görece ilgisizlikleri arasındaki belirgin fark hakkında *CLT*’nin uygun bir fikir sunduğunu belirtmektedir:

Başkan Bush ve danışmanları hazırlanan savaş planlarına 16 ay boyunca aktif katılımında bulunmuşlardı. Ne var ki aynı bireyler savaşın başarısının belirleyicisi olan savaş sonrası muhtemel operasyonlar hakkındaki brifingler sırasında devre dışı kaldılar. Kronik kendine aşırı güven duygusu bu sonucu açıklayamamaktadır; çünkü bu durumda önde gelen yetkililerin savaş planlamaları toplantılarına tıpkı istikrar operasyonlarında olduğu gibi ilgisiz kalmaları gerekirdi. Diğer yandan, bu durum yeni-muhafazakar ideolojiye atfedilemez; çünkü yeni-muhafazakarlar Irak’ı demokratikleştirmek gibi uzun dönem hedeflere büyük önem vermekteydiler ve savaş sonrası yeniden yapılanma zorlukları hakkında daha özenli ve pragmatik olmaları gerekirdi. Hükümet yetkililerinin kısa dönem askeri planlamaya yoğun katılımının aksine savaş sonrası periyodu planlamadaki ilgisizliği ve savaş sonrası duruma ilişkin

sağlam bir temele dayanmayan iyimserliğinin tümü *CLT* ile uyumludur (Krebs ve Rapport, 2012: 531-533).

Diğer yandan, zaman perspektifinin pişmanlık üzerindeki etkisi konusundaki araştırmalar geçmiş kararların zamansal mesafesinin eylemsizlik pişmanlığını arttırdığını, eylem pişmanlığını ise azalttığını göstermektedir. Çeşitli araştırmacılar insanların en büyük pişmanlıklarının uzak geçmişteki olaylara ilişkin olduğunu ve uzak geçmişteki ihmal hatalarının eylem hatalarından daha pişmanlık verici olduğunu ortaya koymuşlardır (Leach ve Plaks, 2009: 222; Wanke, 2009: 82; Gilovich vd., 1998: 602). Örneğin Krebs ve Rapport'a göre (2012: 532-533), Başkan Franklin Delano Roosevelt'in Avrupa'ya 1938 Münih Krizi'nden önceki ve sonraki yaklaşımı rasyonaliteye dayalı karar yapımı yaklaşımından ziyade *CLT* ile uyumludur. Bu yazarlara göre, 1938 Münih Krizi öncesinde Roosevelt dikkatli bir biçimde alternatif politikaların avantajlarını ve dezavantajlarını düşünüp taşınmak yerine sadece deneyimlemede bulunmaktaydı ve birbiriyle çelişen politikaları eşzamanlı olarak ortaya koymaktaydı. Hem savaşı güçleri kapsayan bir uluslararası konferans fikrini önermekte hem de bu devletlerden bazılarına deniz ablukası planlamaktaydı. Bu bilgiler ışığında, Krebs ve Rapport Münih Krizi'nden önce Roosevelt'in *CLT*'nin pişmanlık konusundaki öngörülerine uygun bir şekilde "*bir şeyler yapma*" zorunluluğuyla hareket ettiğini belirtmektedir.

2.6. Grup Düşüncesi

Birçok politik karar kolektif karar yapım sürecinin bir sonucudur. Günümüzde olağandışı görüşlerini tüm topluma empoze eden ve muazzam ölçüde kişisel otoriteye sahip liderlere nadiren rastlanmaktadır. Dolayısıyla ulusal liderlerin kararları nasıl aldıklarını anlamak karar alıcıların bireysel inanç sistemleri ve güdülerini anlamaktan daha fazlasını gerektirmektedir. Karar yapım sürecinin kolektif karakteri geliştirilen politikaları derinden şekillendirmektedir. Grup etkileşiminin bir sonucu olarak insanlar bireysel olarak benimseyeceklerinden daha aşırı veya daha ılımlı politikaları benimseyebilir, daha çok veya daha az öz eleştiride bulunabilir, acil durum planı hazırlama ihtiyacının önemini daha çok veya daha az kavrayabilir ve yeni kanıtlar karşısında ön yargılarını revize etme ihtiyacının daha çok veya daha az farkında olabilirler (Tetlock vd., 1992: 403).

Grup karar yapımının kişiler arası dinamikleri bilişsel patolojik davranışlara yol açarak irrasyonel tercihlerle sonuçlanabilmektedir. Ortak çalışmaya dayalı karar yapımının yaygın patolojilerinden birisi de "*grup düşüncesi*" (*groupthink*) olarak anılan durumdur. Grup düşüncesi terimi psikolog Irving Janis tarafından bir grubun yetersiz veya irrasyonel kararlara varabileceği bir süreci tanımlamak için ortaya koyulmuştur. Grup düşüncesi durumunda

grubun bazı üyeleri grubun ortak görüşü olduğuna inandıkları fikirlere ayak uydurmaktadır.

Grup düşüncesinin semptomlarından bazıları şunlardır:

Gruba ayak uydurmayı sorgulayan üyelere baskı uygulamak, sessiz kalmanın hemfikir olmaya işaret ettiğini varsaymak, grubun bir konu hakkındaki pozisyonuna karşı çıkan üyelerini aciz olmak veya aptalca davranmakla nitelendirmek, grubun varsayımlarına meydan okuyan uyarıları görmezlikten gelmek, kolektif olarak desteklenmeyen fikirlere otosansür uygulanması (Payne, 2013: 84-85).

Janis grup düşüncesini *“insanların bir gruba derinden bağlı olduklarında üyelerin görüş birliği çabalarının onların alternatif eylem tarzlarını gerçekçi bir biçimde değerlendirme motivasyonlarını geçersiz kıldığı bir düşünce tarzı”* olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda ortaya koyulan şemalardan birisi karar alıcı gruba yüksek bağlılık gösterilmesidir:

Başkan Harry S. Truman’ın Kore Savaşı’nın yürütülmesinden sorumlu danışmanlar grubu yüksek derecede bir dayanışma geliştirmişlerdi. Grup üyeleri birlikte çalıştıkları aylar boyunca grubun içindeki birlik ruhunu ve karşılıklı hayranlığı sergilemeye devam etmişler ve özellikle de özgür dünyayı korumak için dünya komünizminin yayılmasını çevrelemenin gerekliliği konusunda aynı temel değerleri ve Amerikan toplumunun güç elitinin baskın inançlarını paylaşmışlardır (Hart, 1991: 256).

Bu bağlamda ortaya koyulan şemalardan bir diğeri de tarafsız liderlik eksikliğidir:

Domuzlar Körfezi sürecinde Başkan John F. Kennedy’nin başkanlık ettiği Küba işgali planlama grubunun toplantılarında Başkan karşıt düşüncelerin açığa vurulmasına izin vermek için gündemi açmak yerine CIA temsilcilerinin tüm tartışmaya hakim olmasına izin vermiştir... Başkan başka herhangi birinin de aynı şüpheyi sahip olup olmadığını sormak veya ortaya çıkan endişe verici yeni konuyu değerlendirme fırsatı vermek yerine diğerlerinden birinin dile getirebileceği herhangi bir şüpheyi derhal reddetmeleri konusunda CIA temsilcilerine izin vermiştir (Hart, 1991: 258).

Janis’e göre (1980: 435), CIA’nın Domuzlar Körfezi planını eleştirmeksizin kabul eden Kennedy grubu Birleşik Devletler’in Küba’nın işgalinden sorumlu olduğu gerçeğini gizleyebilecekleri hatalı varsayımı üzerine hareket etmiştir. Plana ilişkin haberlerin sızmaya başlamasından sonra bile inançları değişmemiştir. Bu gelişmeler sonucunda, Kennedy yönetimi kusurlu temel varsayımları sorgulama konusunda başarısız olmuş ve grubun gittiği yöne ters düşen önemli bilgileri sürecin dışında tutarak Başkan ve yönetimdeki diğer kişilerle fikir uyuşmazlığına düşmeyi denemeye cesaret eden bireyleri hızlı bir biçimde susturmuştur. Sonuç olarak, Birleşik Devletler dış politikasındaki en önemli başarısızlıklardan birisi ortaya çıkmıştır (Schafer ve Crichlow, 2010: 5-6).

McQueen (2005: 62-75) grup düşüncesi modelinin Bush yönetiminin içindeki karar alıcıların Irak’ta kitle imha silahlarının varlığına inanmalarını ve bu silahların Birleşik Devletler için acil bir tehdit oluşturduğuna güçlü bir biçimde nasıl ikna olduklarını anlayabilmek için kullanılabilecek güçlü bir açıklayıcı olduğunu belirtmektedir. O’na göre,

grup üyelerinin Irak'taki olası kitle imha silahlarından kaynaklanan tehdidi gözünde büyütmeleri grup içindeki “*mutabakat-arayışı*” baskısından kaynaklanmış olabilir.

2.7. Temel Atıf Hatası

Çeşitli araştırmacılar karar alıcıların kendi olumsuz davranışlarını açıklamaları söz konusu olduğunda karşı karşıya kaldıkları durumsal sınırlamalara atıf yaptıklarını; diğerlerinin hoşlanmadıkları davranışlarını açıklarken ise onların sabit yatkınlığına (kişisel özellikler vs.) atıf yaptıklarını ortaya koymuştur. “*Temel atıf hatası*” (*fundamental attribution error*) olarak isimlendirilen bu olgu olumsuz durumlarda kişisel faktörlerin önemini göreceli olarak çevresel etkilere daha fazla gözünde büyütme eğilimini ifade etmektedir¹³ (Malle, 2006: 895; Ross, 1977: 184; Heradstveit ve Bonham, 1996: 274). Diğer yandan, karar alıcılar hoşlandıkları bir davranışı açıklarken de sözü edilen çıkarım örüntüsünün tam tersini kullanmaktadırlar. Örneğin Kuzey Kore hükümeti geliştirdiği nükleer programı hakkında yapılan görüşmelerde taviz verdiğinde Washington’daki liderler bu tavizi Pyongyang’ın karşılaştığı kısıtlamaların bir ürünü olarak görürlerken, bu görüşmelere katılma konusundaki kendi istekliliklerini ise kendilerinin barışçıl uzlaşma arayışlarının bir ürünü olarak görmektedirler. Böylece temel atıf hatasının liderlerin diğerlerine düşmanca niyetler atfetmelerine ve diğer liderlerin karşılaştıkları sınırlamaları görmezden gelmelerine yol açtığı söylenebilir. Bu tür bir mantıksal çıkarım karşılıklı düşmanlık algısını teşvik ederek güvenlik ikilemini şiddetlendirmekte ve silahlanma yarışını arttırabilmektedir (Stein, 2002: 294).

Karar alıcıların temel atıf hatasından kaynaklı olarak rakiplerinin savunma amaçlı hazırlıklarından düşmanca niyetlere yönelik güçlü çıkarımlarda bulunması daha muhtemel görünmektedir (Goldgeier ve Tetlock, 2001: 73). Bir çatışma boyunca bu bilişsel hata her bir tarafı kendi iyi huyluluğunu ön plana çıkarırken diğerinin düşmanlığını gözünde büyütmesine yol açacaktır (Lindner, 2006: 276). Örneğin Sovyetler’in “*perestroika ve glasnost*” açılımı karşısında Gorbachev’in basit bir biçimde “*uyutma*” taktiği izlediği ve davranışlarının durumun onu bu şekilde davranmaya zorlamasından kaynaklandığı düşünülmekteydi.

¹³ Atıf hatası sosyal psikolojinin en çok karşılaşılan olgularından birisidir ve bu hatayı elimine etmek oldukça güçtür. Tetlock’un aktardığı üzere, birtakım deneklere Castro yanlısı veya karşıtı fikirler içeren makaleler sunulmuştur. Denekler makale yazarlarının belirli bir fikri savunacak şekilde makale yazmak zorunda olduğu konusunda bilgilendirilmişlerdir. Denekler yazarların belirli bir pozisyonu savunma görevine tayin edilmiş olduğunu bilse bile makale yazarlarına makale içeriğiyle paralel özellikler atfetmişler; diğer bir deyişle yazarlar hakkında makalede savunulan fikirlere paralel olacak şekilde bir yargıya varmışlardır. bk. Tetlock, 1985: 227-228.

Dolayısıyla Gorbachev'in yeni bir Sovyet lider tipi olduğuna inanılmamaktaydı (Chollet ve Goldgeier, 2002: 159).

Düşmanca eylemleri yapısal koşullardan ziyade kişisel yatkınlığa atfetme eğilimini ifade eden temel atıf hatası genel olarak ‘güvenlik ikilemi’ çalışmaları önemli bir öngörü sağlamaktadır. Bir devlet etki alanını genişletecek bir hamlede bulunursa bu bir saldırganlık eylemi midir yoksa kendini koruma arzusu mudur sorusu uluslararası politikada en çok tartışılan konulardan birisidir. Bu konuda temel atıf hatası barışçıl bir devletin saldırgan olduğunun düşünülmesinin saldırgan bir devletin barışçıl olduğunun düşünülmesinden daha muhtemel olduğunu göstermektedir. Devletler genellikle kendi hamlelerinin diğerlerini tehdit etmediğini ve diğerlerinin de bunu kolayca görebileceğini düşünme eğilimindedir (D’Anieri, 2014: 168; Rathbun, 2009: 346). Örneğin bu konuya ilişkin bir araştırmada Birleşik Devletler’in Yalu Nehri’ne ilerlemek suretiyle Çin’in güvenliğini ne ölçüde tehdit ettiğinin farkına varamadığı vurgulanmakta ve Dışişleri Bakanı Dean Acheson’ın Birleşik Devletler güçlerinin barışçıl niyetleri hakkında Çin makamlarının zihninde hiçbir kuşku bulunmadığını düşündüğü ortaya koyulmaktadır (Shiping, 2012: 325).

Atıf hatası olgusu Küba Füze Krizi boyunca da kritik bir öneme sahip olmuştur. Bu dönemde *ExComm* (*The Executive Committee of the National Security: Ulusal Güvenlik Konseyi Yürütme Komitesi*) üyeleri Sovyetler’in Küba’ya niçin füze yerleştirdiği ve niyetlerinin ne olduğu sorusunun cevabını aramışlardır. Örneğin Houghton (2009: 119) ‘Hava Kuvvetleri Generali Curtis LeMay’in Sovyet önde gelenlerine karanlık güdüler atfederken, Robert McNamara, Büyükelçi Tommy Thompson ve Başkan Kennedy’nin Khrushchev’in eylemlerinin mevcut şartlar tarafından teşvik edildiğine inandıklarını’ aktarmaktadır.

Caydırıcılık açısından önem arz eden bir diğer atıf hatası da karar alıcıların diğerlerinin davranışlarını olduğundan daha merkezi, disiplinli ve eş güdümlü görmeye eğilimli olmaları ve rakip liderler üzerindeki iç politik ve bürokratik sınırlamaları önemsiz görmeleridir. Devletler genellikle rakiplerinin politika yapım sürecinin detaylarını bilmeye eğilimli değildir ve sadece sonuçlanmış ürünü görmekle rasyonel bir açıklama oluşturmayı tercih etmektedirler (Jervis, 1968: 475-476).

2.8. Bölüm Değerlendirmesi

Çalışmanın bu bölümünde ortaya koyulan bilişsel hatalardan ‘yeni bir bilgiyi var olan inançlara uyarlama’ her ne kadar diğer bilişsel hatalarla eşit kategoride ele alınmışsa da içeriği itibarıyla diğer bilişsel hataların tümünü içerisinde barındıran bir yapıya sahiptir.

Dikkatle incelendiğinde diğer tüm bilişsel hataların (ayna yansıması, geçmiş başarıya aşırı değer biçme, rakibi gözünde büyütme ve hafife alma, soyut yorumlamada bulunma, grup düşüncesi, atıf hatası) karar alıcıların ‘‘görmek istediklerini görme’’ olgusunun birer parçası oldukları göze çarpmaktadır.

Diğer yandan, belirtmek gerekir ki her bir bilişsel hatayı açıklamak için belirli vaka örneklerine başvurulması söz konusu vakalarda sadece üzerinde durulan bilişsel hatanın ortaya çıkmış olduğu anlamına gelmemektedir. Söz konusu örnekler bir bilişsel hatayı diğerlerinden ayırt edebilmek amacıyla vurgulanmış olup aynı vakada bu hatalardan birden fazlası ve hatta tamamının aynı anda işlemiş olabileceğini gözden kaçırmamak gerekmektedir.

Çalışmanın bu bölümünde genel olarak karar alıcıların yerleşik fikirlerini değiştirmesinin önündeki bilişsel engeller ele alınmış ve yerleşik inançlarda ısrar etmenin rakiplerden gelen sinyalleri yorumlamayı rasyonel modelin öngördüğünden çok daha yavaş ve zahmetli hale getirdiği gösterilmiştir. Jervis’in (1968: 474-475) ortaya koyduğu üzere, karar alıcılar ‘‘diğerlerini’’ olduklarından daha düşmanca görmek, bir konu hakkında iletilmek istenilen mesajın alıcı açısından oldukça açık olacağını düşünmek ya da kendileri açısından neyin önemli olduğunun diğerlerinin farkındalığı açısından da eşit derecede kesin olacağını düşünmek gibi eğilimlere sahiptir. O’na göre (1968: 455-456), karar alıcılar gelen bilgiyi var olan teorilerine ve imgelerine uyarlama eğilimindedirler ve datanın belirsizliğinin büyüklüğü ve aktörün sahip olduğu teoriye/inanca olan güven derecesi arttıkça bu teorinin/inancın aktörün datayı yorumlamasındaki etkisi de artacaktır. Diğer bir deyişle, objektif gerçeklik ile subjektif inançlar arasındaki mesafe bilginin belirsizliği ve inanca bağlılık derecesi arttıkça açılmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde nükleer düzeydeki yıkıcı misilleme kesinliğinin bu tür bir stratejik savaş başlatma girişimini engellediği, fakat konvansiyonel düzeyde rakiplerin kapasite ve niyetlerini test etmenin daha göze alınabilir bir risk olarak görüldüğü belirtilerek sinyal gönderiminden kaynaklanan belirsizlik üzerinde durulmuştur. Çalışmanın bu bölümünde ise sinyallerin yanlış algılanmasına neden olan bilişsel sınırlamalardan kaynaklanan belirsizlik üzerinde durulmuştur.

Belirtmek gerekir ki yukarıda analiz edilen bilişsel hatalara ilişkin araştırmalarda bu hataların tümünün rakiplere meydan okumaya yol açacak davranışları motive ettiği görülmektedir. Tüm bu psikolojik güdüler ulusal liderlerin düşmanlarının kötücül niyetlerini abartmalarına, düşmanlarının kendilerini nasıl algıladıklarını yanlış değerlendirmelerine, düşmanlık başladığında olası bir savaşın sonuçları hakkında aşırı derecede iyimser olmalarına

ve müzakerelerde tavizler vermeye isteksiz davranmalarına yol açmaktadır. Kısacası bu bilişsel hataların tümü savaşların başlamasını daha muhtemel yapma etkisine sahiptir.¹⁴

Son olarak vurgulamak gerekir ki bilginin iletilmesi ve yorumlanması sürecinde ‘*yerleşik inanç*’ olarak isimlendirilen önemli bir değişken daha bulunmaktadır. Holsti’ye göre (1962: 245), inanç sistemlerinin karar yapımı ile ikili bir bağlantısı vardır. Doğrudan olmayan bağlantı bireylerin yerleşik beklentileriyle yeni bilgi arasındaki uyumsuzluğu en aza indirmek için görüleni çarpıtması eğiliminden kaynaklanmaktadır ki karar alıcıların sahip oldukları inançlara olan güven derecesinin bilginin yorumlanmasını nasıl etkilediği yukarıda detaylıca analiz edilmiştir. Doğrudan ilişki ise hedeflerin belirlenmesinde doğrudan bir rehber olarak hareket eden inanç sisteminin ‘*neyin olması gerektiğini*’ söyleyen yönünde bulunmaktadır. Bu bilgiler ışığında, çalışmanın devamında kimlik, stratejik kültür, fikirler ve değerler gibi devletlerin davranışlarına doğrudan rehberlik eden kavramların caydırıcılık bağlamında devlet davranışlarına etkileri tartışılmaktadır.

¹⁴ Kahneman ve Renshon, ‘*Why Hawks Win*’, <http://foreignpolicy.com/2009/10/13/why-hawks-win/> (erişim tarihi: 05.03.2018).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CAYDIRICILIĞIN İNŞACI YAKLAŞIM ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

Çalışmanın bu bölümünde caydırıcılık inşacı yaklaşım çerçevesinde incelenmektedir. Önceki bölümlerden hatırlanacağı üzere, faydaların maliyetleri aşması durumunda statükoya meydan okumanın rasyonel hale geleceği ve aksi durumda devletlerin caydırılmış olacağı belirtilmiş ve karar alıcıların maliyet ve faydalarını rasyonel bir biçimde hesaplamalarının önündeki bilişsel engeller ortaya koyulmuştur. Dolayısıyla devlet davranışları bir *‘maliyet-fayda’* analizine indirgenmiştir. Fakat fayda maksimizasyonuna dayanan bu *‘rasyonel aktör’* anlayışı devlet davranışlarını açıklamada tek başına yeterli olmamaktadır. Çünkü bu anlayışa göre fikirler, değerler veya normlar belirli çıkarları savunmak veya meşrulaştırmak için sadece araçsal bir rol oynamaktadır. İnşacı dış politika teorisi ise bu değişkenlerin bağımsız etkisine odaklanmakta ve devletlerin normlar ve kurallar temelinde karar aldıklarını vurgulamaktadır. *‘Rasyonel aktör’* çeşitli alternatif hareket tarzlarıyla karşılaştığında kendi faydasını maksimize edecek alternatifi seçmek için eyleminin beklenen sonuçlarını dikkate almakta; *‘sosyal aktör’* ise sosyal olarak paylaşılan değer odaklı davranış beklentisini referans noktası kabul ederek eylemini *‘uygunluk’* mantığına dayandırmaktadır. Dolayısıyla devletler bir rolün yükümlülüklerini yerine getirmek açısından davranışları ile benimsedikleri sosyal rol arasındaki tutarlılığı sürdürebilmek için belirli bir kimlik, norm ya da değerler doğrultusunda hareket etmektedir (Boekle vd., 2001: 106-107). Sonuçsallık mantığında, davranışlar sonuçlar hakkındaki tercihler ve beklentiler tarafından sürdürülmektedir. Davranış mümkün olduğu ölçüde sonuçların öznel arzuları yerine getirmesine odaklı bir girişimi yansıtmaktadır. Uygunluk mantığında ise davranışlar (eylemlerin yanı sıra inançlar) bir durum karşısında bir rolün yükümlülüklerini yerine getirmeyi ve dolayısıyla bir pozisyonu sürdürmenin zorunluluklarını belirlemeyi içermektedir. Eylemler tercihten ziyade bir gereklilik anlayışından kaynaklanmaktadır (March ve Olsen, 1989: 160-161).

Diğer yandan, daha önce de belirtildiği üzere, caydırıcılığın başarılı olabilmesi tehdit sinyallerinin doğru bir biçimde gönderilmesi ve bu sinyallerin doğru bir biçimde yorumlanmasına bağlıdır. Fakat bu etkileşimin ancak tarafların üzerinde hemfikir olduğu kuralların varlığı durumunda başarılı bir biçimde işleyebileceğini belirtmek gerekmektedir. Rasyonel karar alıcılar amaçlarına ulaşmalarını sağlayacak şekilde hangi tepkinin en iyi hareket tarzı olabileceğini düşünerek geliştirdikleri stratejik planlara göre hareket etmektedir. Fakat rasyonalist yaklaşım sosyal olarak herkesçe anlaşılan durumlar ve davranış biçimlerinin

mevcut olduğunu ve stratejilerini gerçekleştiren devletlerin bu durumlar içerisinde etkileşimde bulunduklarını varsaymaktadır. Ayrıca bu stratejiler genellikle devletler belirli bir davranış tarzında bulunduklarında bu davranışın diğerleri açısından da kesin bir anlam ifade ettiği varsayımıyla yürütülmektedir. Bu çerçevede, “*stratejik etkileşim*” kavramının etkileşimlerin sosyal yapısını hafife aldığı söylenebilir (Milliken, 2001: 18). Diğer bir deyişle, geleneksel caydırıcılık teorisi çıkarları kesin bir biçimde tanımlanmış ve tercihleri hiçbir biçimde değişmeyen bir aktör varsayımı üzerine oluşturulmuştur; halbuki inşacı yaklaşımın öne sürdüğü üzere, çok taraflı kurumlar devletleri sosyalleştirerek onların temel tercihlerini dönüştürebilir. İnşacı yaklaşım tercih belirlemenin “*kara kutu modelini*”¹⁵ reddederek devlet tercihlerinin değiştirilebileceğini vurgulamaktadır (Ruble, 2009: 3). Devlet davranışlarının belirlenmesinde sadece materyal faktörlerin belirleyici olduğunu ve bu davranışların sadece bireysel tercihler ve rasyonel seçimlere bağlı olduğunu öne sürmek oldukça güçtür. Karar yapımı aynı zamanda karar alıcıların paylaştıkları bilgiye ve içinde bulundukları duruma yükledikleri kolektif anlamlara, yetkilere, meşruluklara, kurallara ve kurumlara dayanmaktadır (Adler, 1997: 320-321).

Çalışmanın bu bölümünde birbirleriyle sosyal ilişki içerisinde bulunan devletlerin norm, fikir, söylem, kimlik ve stratejik kültür inşasının caydırıcılık üzerindeki etkileri ortaya koyulmaktadır.

3.1. Normlar ve Caydırıcılık

Mearsheimer (2001: 5) uluslararası sistemin anarşik yapısının devletleri hayatta kalma şanslarını arttırmak için ebedi bir güç ve hegemonya arayışına sürüklediğini belirtmektedir. Bu doğrultuda, devletlerin hem konvansiyonel düzeyde hem de olası bir nükleer saldırıya karşı nükleer düzeyde caydırıcılığa sahip olması gerekmektedir.

Bir devletin nükleer saldırıyla karşılaşmayacağını sadece bağımsız nükleer caydırıcı kapasitesinin garanti edebileceğine dair caydırıcılık teorisi perspektifinden bakıldığında devletlerin nükleer silah üretme haklarından vazgeçme konusunda isteksiz olmaları beklenmelidir. Nitekim 1950’lerden beri tahminler atom silahlarının geçmiş dönemin diğer büyük silahları gibi aynı şekilde yayılacağını varsaymıştır. Bu dönemin etkili bilim insanları bu silahların yayılmasını engellemeye yönelik çabaların başarıya ulaşamayacağını öne sürmüştür. Birleşik Devletler Başkanı Dwight Eisenhower Aralık 1953’te Birleşmiş

¹⁵ Yapısal realistler devletleri tamamen birbirinin aynısı olan bir kara kutuya benzetmekte ve dolayısıyla devletlerin iç yapısına ilişkin ayrıntıları göz ardı ederek bürokratik ve politik sürecin dış politikaya etkisini önemsememektedir. bk. Mearsheimer, 2013: 78; Fearon, 1998: 293.

Milletler'e *"Atoms for Peace"* önergesini sunarken Birleşik Devletler ve birkaç devletin elinde bulundurduğu nükleer teknolojiye ilişkin bilginin sonunda diğer devletler tarafından da paylaşılabileceği konusunda uyarıda bulunmuştur. Kennedy de nükleer testi yasaklamayı öngören anlaşmaya destek ararken *"15 veya 20 veya 25 devletin 1970'ler itibariyle bu silahlara sahip olabileceği"* konusunda uyarıda bulunmuştur. 1970'lerdeki tahminler ise 1980'lerin sonlarında 35 civarında devletin bu silahlara sahip olacağını; 1990'larda ise Almanya ve Japonya başta olmak üzere muhtemelen çok sayıda devletin bir süre sonra nükleer silahlı devletler kulübüne katılacağını öngörmüştür. Her ne kadar nükleer teknolojik kapasitelerin yayılması önceki jenerasyonların korktuğu şekilde gerçekleşmekteyse de bu teknolojik yayılma nükleer silah geliştirmeye yol açmamaktadır. Günümüzde nükleer teknoloji eski bir teknoloji olmasına rağmen ve uzun yıllar eski Sovyet bilimcilerine ve gerekli teknik materyallere erişilebilirliğe rağmen 10'dan daha az sayıda devlet bu silahlara sahiptir. Günümüz itibariyle 186'nın üzerindeki devlet *"Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması'na"* (*Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons: NPT*) rıza göstermiş ve bu anlaşmanın kural, norm ve ilkelerini kabul etmiştir. Bugüne dek sadece iki imzacının (Irak ve Kuzey Kore) anlaşma yükümlülüklerini ihlal ettiği bilinmektedir. Nükleer kulüp yedi bilinen devlet (Britanya, Çin, Fransa, Hindistan, Pakistan, Rusya ve Birleşik Devletler) ve bir aleni olmayan devlet (İsrail) ile sınırlıdır. Teknik potansiyel ile mevcut askeri gerçeklik arasındaki söz konusu boşluk ise nükleer silahların yayılması olgusunu geniş bir biçimde yeniden düşünmeye yol açmaktadır (Paul, 2000: 3-4; Hymans, 2006: 3-5).

Bu bilgiler ışığında, normların açıklayıcı gücü önemli hale gelmektedir. Normlar uygun davranış hakkında paylaşılan beklentilerdir. Bu beklentiler sosyal ve materyal dünya hakkındaki öznelarası inançlardan kaynaklanmaktadır ve dolayısıyla aktörlerin subjektif inançlarında değil, aktörler ve onların karşılıklı pratiklerindeki sosyal ilişkiler arasında ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede, normlar sosyal eylemin amaçlarını ve araçlarını şekillendirmektedir. Normlar bu yönüyle rasyonel davranıştan farklılaşmaktadır çünkü devletler kimi zaman belirli çıkarlarını maksimize etmekten ziyade *"doğru olanı yapma"* doğrultusunda hareket etmektedir. Bazı araştırmacıların belirttiği üzere, caydırıcılığa *"norm temelli yaklaşım"* ihlal edilmemesi gerektiğinin iyi anlaşıldığı bir değerler noktası ortaya koyması sebebiyle caydırıcılığın pratikte nasıl çalıştığını anlamada *"çıkar temelli yaklaşımdan"* daha uygundur (Stevens, 2012: 155-156). Örneğin devletlerin kitle imha silahları kullanma kararında maliyet-fayda analizinin değil, normatif davranışın ortaya çıktığı görülmektedir. Askeri operasyonlara ilişkin kararlar çoğu zaman özellikle farklı silah çeşitlerinin kullanımının uygunluğuna ilişkin çeşitli normlar tarafından şekillendirilmektedir.

Bir silah türü başka bir kategorideki silahtan daha az veya daha çok etkili veya savunmasız olabilmektedir, fakat silahlar somut etkilerinin ötesinde birbirinden farklı etik değerlere ve anlamlara sahiptir (Riecke, 2000: 25-51).

Tannenwald'a göre (1999: 433-434), Hiroşima ve Nagazaki'nin bombalanmasından sonra nükleer silah kullanımı bir *'tabuya'* dönüşmüş ve günümüze kadar herhangi bir devlet nükleer silah kullanmamıştır. Tannenwald caydırıcılık teorisi açısından bu durumu bir *'anomali'* olarak nitelendirmekte ve Birleşik Devletler'in ilk olarak kesin nükleer silah tekeline sahip olduğu ve daha sonra da Sovyetler üzerinde ezici nükleer avantaja sahip olduğu nükleer çağın ilk on yılında, Vietnam Savaşı'nda ve 1991 Körfez Savaşı'nda bu anomalinin açığa çıktığını belirtmektedir. Bilindiği üzere, bu silahların kullanılmaması caydırıcılık teorisi açısından özünde aynı biçimde misillemeye uğrama endişesinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla bir misilleme endişesi olmadığı halde Britanya'nın Falkland Adaları'nda nükleer silah kullanmaması ya da Sovyetler'in Afganistan'da yenilgiden kaçınmak için nükleer silahlara başvurmaması da bu anomaliye birer örnektir (Price ve Tannenwald, 1996: 116).

Price (1995: 73; 77-78) kimyasal silah kullanımının silahlı bir çatışmanın özellikle kınanması gereken ve ahlaki açıdan kabul edilemez bir aracı olduğunu belirtmenin ilk bakışta çok sıradan gelse de aslında kullanılan silah teknolojisindeki sayısız yenilikler arasından nasıl olup da kimyasal silahların neredeyse tek başına gayrimeşru olarak nitelendirildiğini sorgulamakta ve bazı savaş araçlarının *'konvansiyonel'* olarak kategorize edilirken kimyasal silahların meşruiyetinin niçin reddedildiğini ve konvansiyonel silahların ise nasıl ahlaki aşağılamaya maruz kalmadığını tartışmaktadır. Price 1991 Körfez Savaşı'nda Irak'ın bir dizi kimyasal saldırı başlatma konusundaki hazırlığının kapsamından da anlaşılacağı üzere, Irak'ın kimyasal silah kullanmamasının lojistik ve teknik sınırlamalara atfedilemeyeceğini belirtmektedir. Kimyasal silah normu klasik caydırıcılık anlayışı çerçevesinde ele alındığında bu silahların kullanımının belirgin bir askeri avantaj sağlayacağı ve aynı biçimde misilleme tehdidinin söz konusu olmadığı durumlarda bile niçin kullanılmadığı bir sorunsal olarak ortaya çıkmaktadır. Price'nin ortaya koyduğu üzere, rakipleri kimyasal silah bağlamında misilleme kapasitesine sahip olmadığı halde devletlerin kimyasal silah kullanmadığı vakalara İspanya İç Savaşı, Kore Savaşı, Fransızların Hindicini ve Cezayir müdahaleleri, Vietnam Savaşı ve Afganistan'a Sovyet müdahalesi örnek olarak verilebilir.

Norm temelli yaklaşımın açıklayıcı gücü, eylemleri konusunda *'uygun limitler'* anlayışını içselleştiren aktörler vasıtasıyla caydırıcılığın pratikte aslında nasıl çalıştığını daha iyi yansıtabilmesinden kaynaklanmaktadır. Caydırıcılık caydıran ve caydırılan aktörler yeterli düzeyde paylaşılan bir normatif çerçeve içerisinde hareket ettiğinde en iyi biçimde

çalışmaktadır (Freedman, 2004: 5). Lotrionte (2013: 72) siber silahlar üzerinde yaptığı çalışmada bu silahların caydırıcılığının sadece teknoloji sayesinde değil, aynı zamanda devletlerin kimlik ve çıkarlarına dayanan sosyal yapının normatif bağlamı sayesinde ortaya çıktığını belirtmektedir. Çünkü caydırıcı etkileşim içerisindeki aktörlerin normlar üzerinde hemfikir olmaları, bu normların ihlaline ilişkin caydırıcı tehditlerin meşruluğunu kabul etmeye yatkın olmalarına yardımcı olmaktadır (Knopf, 2013: 26).

Normların bir diğer yönü de olası alternatif davranışlara “sınırlama” getirmesidir. Örneğin Houghton (2007: 42) ‘*Kennedy’nin ve danışmanlarının Küba’daki füzelerin varlığının fark edilmesine tepki olarak hiçbir şey yapmama seçeneğine niçin daha az önem verdiği veya hiç önem vermediği*’ konusunda şu tespitte bulunmaktadır:

Soğuk Savaş Komünizmi ve neredeyse tüm Amerikalıların hemfikir olduğu şekilde güvenlik tehditlerine yönelik uygun Başkan davranışı hakkındaki inançlar o kadar kritik görünmektedir ki herhangi bir faydalı açıklamanın onları nasıl devre dışı bırakacağını anlamak çok zordur... Benzer şekilde, Amerikalıların birçoğunun içselleştirdiği rehin alma konusundaki uluslararası ve iç politik normlar Kasım 1979’da Tahran’daki Birleşik Devletler elçiliğinin ele geçirilmesi konusunda hiçbir şey yapmamanın bir seçenek olarak asla dikkate alınmayacağı anlamına gelmiştir; basitçe rehinelere kaderine terk etmek tam manasıyla “*düşünülemez*” bir durumdur. Sosyal normlar birtakım seçenekleri devre dışı bırakarak ve bazılarını da devreye sokarak karar yapım sürecini şekillendirmiştir (Houghton, 2007: 42).

3.2. Fikirler, Söylemler ve Caydırıcılık

Silah sistemleri, antlaşmalar ve stratejiler kendimize onlar hakkında anlattığımız hikayeler bağlamında doğru veya yanlış görünmektedir. Sosyal bilimciler ve tarihçiler bu hikayeleri “*söylemler*” olarak isimlendirmektedir. Soğuk Savaş boyunca Birleşik Devletler hükümeti veya hükümete yardımcı olan “*think tank*” kuruluşları içerisinde üretilen caydırıcılık söylemi de konuşma pratiği aracılığıyla devletler arasında yayılma imkanı bulmuştur (Gusterson, 2004: 221).

Çeşitli araştırmacılara göre, bir eylemi mümkün kılmaları ve o eylemi üstlenen devletlere kolaylık sağlamaları için karar alıcılar tarafından mitler, tarihsel paralellikler, semboller ve fikirlere başvurulabilmektedir. 11 Eylül saldırılarını bir “*savaş eylemi*” olarak sunmak ve bu olayı Pearl Harbor saldırısı ile ilişkilendirmek, maruz kalınan tehdidi komünistlerin veya Naziler’in tehditleriyle ilişkilendirmek, “*iyilik*” ve “*şer*” terimlerine başvurmak, Irak’a müdahaleyi “*özgürlük*” ve “*demokrasi*” hedefleriyle paralel şekilde tanımlamak ve “*seçilmiş ulus*” öyküsüne başvurmak bu konuya ilişkin birkaç örnek olarak verilebilir (Parmar vd., 2009: 24-25).

Katzenstein aynı olaya üç devletin üç farklı yaklaşımını ele aldığı çalışmasında Birleşik Devletler açısından 11 Eylül saldırısını bir *“savaş eylemi”* olarak tanımlamanın terörizme askeri kuvvetler ile karşılık verilmesine yol açma konusunda önemli bir rol oynadığını belirtmektedir. Alman hükümetine göre ise 11 Eylül saldırıları çok taraflı kurumlar çerçevesinde yoğun uluslararası işbirliği yapılarak mücadele etmeyi gerektiren bir *“suçtur”*. Bu yaklaşıma göre, uluslararası suçlara karşı verilen mücadelede tek taraflı eylem uygunsuz ve etkisizdir. Alman hükümetine göre, *“savaş”* küresel terörist ağlarını yenilgiye uğratmak için başarısız devletlerdeki terörizmin altında yatan sosyal ve ekonomik nedenlere, devletler arası polis işbirliğine, istihbarat paylaşımına ve uluslararası yasal takibata odaklanmaktan daha az önemlidir. Japon hükümeti açısından ise 11 Eylül saldırıları bir *“kriz”* olayı olarak görülmüştür. Bu tanımlama Japon hükümetinin Birleşik Devletler’in teröre karşı savaşına Japonya’nın sembolik desteğini göstermesine yol açmıştır (Katzenstein, 2003: 732-733).

Buzan vd.’ye göre güvenlik söyleminde bir mesele azami önceliğe sahip olacak şekilde ön plana çıkartılmakta ve güvenlik tehdidi olarak tanımlanan o meseleye karşı olağanüstü tedbirler alınması meşru hale gelmektedir. Dolayısıyla yukarıda alıntılanan 11 Eylül örneğinde de görüldüğü üzere, neyin tehdit olarak dikkate alınacağını belirlemede söylemin kendisini bir eylem olarak ele alan *“güvenlikleştirme teorisi”* de inşacı bir temele sahiptir ve söylemin politika yapımındaki etkisini ortaya koymaktadır (Buzan vd., 1998: 26). Çünkü güvenlikleştirme teorisinde güvenlik objektif bir koşul olmayıp belirli bir sosyal sürecin sonucudur. Güvenlik meselelerinin sosyal inşası (kimin veya neyin korunduğu ve kimden korunduğu) tehditlerin söz edimlerinin güvenlikleştirilmesi aracılığıyla belirlenmesi ve tanınmasına ilişkindir (Williams, 2003: 513).

1980’lerde birçok araştırmacı nükleer silahlar ve caydırıcılık hakkındaki tartışmalara yönelik olarak linguistik açıdan çalışma yürütmüştür. Bu dönemde kimi çalışmalarda *“nukespeak”* terimi ile ifade edilen politik söylem çerçevesinde *“varolan dilin spesifik ideolojilerin yararına olan gerçekliğin kategorizasyonunu üretmesi için yeniden harekete geçirilebileceği”* öne sürülmüştür (Alexander, 2009: 189). *“Nukespeak”* teriminin *“eğer birisi dilde mümkün olan bir şeyi manipüle eder veya sınırlarsa o kişi düşüncede mümkün olan bir şeyi de manipüle edebilir veya sınırlayabilir”* varsayımını ifade eden George Orwell’in ünlü *“newspeak”* kavramı ile benzeşimi üzerine biçimlendirildiği göz önüne alındığında (Wilson, 2003: 401) dilin tıpkı normlar konusunda olduğu gibi devletlerin davranışlarına sınırlama getirdiği söylenebilir. Nitekim bazı araştırmacılar NATO’nun caydırıcılığa ilişkin söylemlerinin *“düşmanın”* veya *“diğerinin”* gerçek diğer olarak görülmediği; aksine çoğu zaman aktörün kendisinin bir *“ideal imajıyla”* kıyaslandığı bir

duruma yol açtığını ifade etmektedir. Bu doğrultuda, devletler arasındaki baskın caydırıcılık anlayışı da temel bir güvensizliğe dayanmaktadır (Allan, 1989: 27).

Caydırıcılığı etkileyen söylemlerin yanı sıra caydırıcılığın kendisi de bir söylem olarak ele alınabilir. Bilindiği üzere, Soğuk Savaş sürecinde süper güçler arasındaki bir nükleer savaşın imkansız hale gelmesi ve karşılıklı silahsızlanmanın mümkün olması bakımından uluslararası ilişkilerin düzenlenme biçimi ve anahtar bir kavram olarak güvenliğin nükleer silahlar ile ilişkilendirilmiş olması, güvenlik kavramının söylemler yoluyla nasıl şekillendirildiğini ortaya koymaktadır (Waeber, 2011: 476). Bu bağlamda alternatif düşünce ve davranışlara sınırlama getirmesi yönüyle caydırıcılık söylemi tarafların nükleer savaş bir seçenek olarak göz ardı etmesi bakımından olumlu sonuçlar doğurmuştur. Lupovici'nin belirttiği üzere,

Anlatılar ve rutinleri içeren tüm bu faktörleri bir araya getirdiğimizde caydırıcılığın güvenlikleştirme hamlesinin bir parçası olarak nasıl inşa edildiğini görebiliriz. Nükleer silahlar nihai varoluşsal tehdit olarak sunulmuş ve caydırıcılık nükleer silahsızlanmadan savaş seçeneğine kadar uzanan diğer stratejik seçeneklerin varlığına rağmen söz konusu tehdide karşı bir çare olarak inşa edilmiştir (Lupovici, 2016: 45).

Diğer yandan, caydırıcılık etkileşiminin sürdürülebilirliğinin devletlerin caydırıcılığın altında yatan temel stratejik fikirleri benimsemelerine bağlı olduğunu belirtmek gerekmektedir. *“Karşılıklı kesin mahvolma”*, *“birinci ve ikinci vuruş kapasitesi”*, *“kitlesel ve esnek karşılık”* vb. gibi fikirler sadece bunların anlamı ve stratejik mantığını benimsemiş olan devletler arasında çalışabilmektedir. Diğer yandan, bu kavramları caydırıcılığa ilişkin gerçekliği anlamamızı sağlama misyonunun ötesinde onu şekillendirme konusunda da önemli rol oynayan birer faktör olarak görmek daha doğru olacaktır.

Lupovici'nin (2010: 713-714) vurguladığı üzere, nükleer silahların yıkıcılığı, bir nükleer saldırıdan korunmanın zorluğu, hızlı savaş potansiyeli gibi faktörler nükleer silahları caydırıcı bir bağlamda kullanma ihtiyacını pekiştirmektedir. Fakat yine de nükleer silahların varlığının potansiyel bir meydan okuyucuyu deterministik bir biçimde caydıracağını ve bütün devletlerin caydırıcılık stratejisini benimsemesini garanti edeceğini öne sürmek güçtür. Lupovici'ye göre, caydırıcılığı nükleer silahların doğal bir stratejisi olarak ele almak yerine caydırıcılığa ilişkin fikirleri geliştiren ve yayan sosyal aktörler tarafından sürdürülen bir strateji olarak görmek daha doğru olacaktır. O'na göre, bu noktada fikirsel ve maddi bağlamı ve bunlar arasındaki ilişkiyi kabul etme ihtiyacını vurgulayan inşacı yaklaşımın katkısı çok önemli hale gelmektedir. Devletlerin caydırıcılık ilişkisi içerisinde bulunabilmesi ve caydırıcılık pratiklerine başvurabilmeleri için sosyal aktörlerin öncelikle bu silahların etkileri

konusundaki yorumlarını başarılı bir biçimde yayabilmesi ve bu silahların nasıl kullanılması gerektiğini sosyal olarak inşa edebilmesi gerekmektedir.

3.3. Kimlik ve Caydırıcılık

Wendt inşacı sosyal teori çerçevesinde insanların diğer aktörlere karşı onların kendileri için ne anlam ifade ettiği temelinde hareket ettiklerini belirtmektedir. O'na göre,

Devletler düşmanlarına karşı dostlarına davrandıklarından farklı davranırlar çünkü düşmanlar tehdit edicidir dostlar ise öyle değildir. Anarşi ve gücün dağılımı ise kimin hangisi olduğunu bize anlatmada yetersizdir. Birleşik Devletler askeri gücü benzer ‘*yapısal*’ pozisyonlarına rağmen Kanada açısından Küba’ya göre farklı anlama sahiptir, tıpkı İngiliz füzelerinin Birleşik Devletler açısından Sovyet füzelerinden farklı öneme sahip olması gibi (Wendt, 1992: 396-397).¹⁶

Bu konuda Houghton da benzer tespitlerde bulunmaktadır:

İnşacıların vurguladığı üzere, materyal güçlerin tek başına hiçbir anlamı yoktur, onların anlamları insanlar ve onların fikirleri tarafından sosyal olarak yaratılır. Birçok Amerikalı için Fransa’nın veya Büyük Britanya’nın nükleer silahlara sahip olması aynı silahlara Çin, Rusya veya Pakistan’ın sahip olmasından köklü bir biçimde farklı anlamlara sahiptir. Silahlar materyal olarak özdeş olabilir fakat örneğin Çin silahları birer tehdit olarak görülürken İngiliz silahları Amerikalıların İngilizler’e atfettiği kimlik nedeniyle tehdit edici olarak görülmez. Benzer şekilde, Paris ve Tahran’daki özdeş kimyasal silah stokları Washington’da çok farklı şekilde görülür. Bu bağlamda kimlik tamamen materyal faktörlere yüklediğimiz anlamları inşa etmeye yardımcı olmaktadır (Houghton, 2007: 29-30).

Ritchie (2008: 12-13) Britanya’nın nükleer kimliği üzerine yaptığı çalışmada mevcut uluslararası düzenin korunmasına ilişkin özel bir sorumluluğa sahip bir kilit güç olarak uluslararası barış ve istikrarı tehdit eden çatışmalara sert güçle müdahale etme görevi bağlamında nükleer silahların Britanya’nın çekirdek kimliğini desteklediğini belirtmektedir. Bu yaklaşıma göre, nükleer silahların terkedilmesine ilişkin bir karar Britanya’nın dünyadaki rolünü aşağı seviyeye çekecek ve onun uluslararası sorumluluklarını ortadan kaldırması anlamına gelecektir. Diğer yandan, Ritchie nükleer silahlara sahip olmasının Büyük Britanya’nın Washington ile olan ‘*özel ilişkiyi*’ sürdürmesine ve dolayısıyla Birleşik Devletler’in İngiliz/Amerikan değerlerini sürdürmesine yardımcı olduğunu öne sürmektedir. Dolayısıyla bu kimliğin sürdürülmesi gerektiğini savunanlar bu silahları terk etmenin ilişkiyi istikrarsızlaştıracağını, İngiliz güvenliğini sağlayan yaşamsal bağları keseceğini ve Britanya’nın Amerika’nın birincil müttefiki olma kimliğine meydan okuyacağını öne

¹⁶ Wendt ‘*tip kimlikleri*’ ile ‘*rol kimlikleri*’ arasında bir ayrım yapmaktadır. Tip kimlikleri kapitalist, faşist ya da monarşik devletler gibi ‘*rejim tipleri*’ ya da ‘*devletlerin biçimine*’ karşılık gelmektedir. Rol kimlikleri ise devletler arası ilişkilerin bir ürünü olarak ortaya çıkmakta olup devletlerin birbirlerini ‘*dost*’ ya da ‘*düşman*’ olarak görebileceklerini ifade etmektedir. bk. Wendt, 1999: 225-228.

sürmektedir. Ayrıca Ritchie Avrupa'nın savunmasından sorumlu bir güç olarak Britanya'nın Fransa karşısındaki konumunu aşağıya çekmemek için Fransa'yı Avrupa'nın tek nükleer silaha sahip devleti olarak bırakamayacağını belirtmektedir. Kimi araştırmacıların Britanya bağlamında belirttiği üzere,

Bağımsız bir nükleer gücün yaratılması ve devamlılığı düşüş içerisindeki bir zamanların Büyük Gücü'nün kısıtlanmış koşullarını düzenleme girişimi olarak görülebilir. Savaşın gidişatı boyunca Birleşik Devletler'in küçük ortağı olmasına rağmen Britanya kendisini güçlü bir orta ölçekli güç değil küçük bir süper güç olarak görmüştür (Renwick, 1996: 167).

Britanya örneğinde olduğu gibi, birçok araştırmacı Hindistan ve Pakistan'ın nükleerleşme sürecini açıklarken de kimlik mantığını vurgulamaktadır. Bu bağlamda seküler modernite (Hindutva kimliği) ile İslami kimlik arasındaki ilişkilerin Hindistan ve Pakistan politika yapıcılarının nükleer bilimin yüceltilmesi ve nükleerleşme sürecinin sürdürülmesi konusunda nasıl etkilediği tartışılmaktadır. Hindistan ve Pakistan iki farklı ideolojik ve teolojik yapı üzerine kurulmuştur. Hindistan dinin politikada hiçbir rol oynamadığı bir devlet olarak ortaya çıkmış iken Pakistan ise *“bağımsızlığını elde etmemiş olması durumunda Hindu çoğunlukçuluğunun baskısı altında kalacak olan Güney Asya'nın müslümanları için bir yurt”* olarak görülmektedir. Bu karşıtlığın temel özelliği her iki devletin de diğerinin meşruluğunu sorgulaması ve bir uyuşmazlıkta *“kendi”* ve *“diğer”* ayrımının net bir biçimde görülmesidir. Çeşitli araştırmalarda Hindistan ve Pakistan'ın bu tür bir kimlik mantığına dayanan nükleer retoriği yoluyla bu devletler tarafından sürdürülen baskın nükleer güvenlik söylemlerinin önemli ölçüde küçük düşürücü *“diğer”* tasvirinden nasıl türetildiği ortaya koyulmaktadır. Tarafların birbirine atfettiği kimlik Pakistan açısından bütün Hinduları İslam'dan daha değersiz gördükleri Hinduizm ile eşitlemeye ve Hindistan açısından ise Pakistan'ı kendi demokrasi ve sekülerizminin zıttıyla ilişkilendirmeye dayanmaktadır (Das, 2010: 149; Mcleod, 2008: 4).

Bir devletin seçtiği rol eninde sonunda hem korunmaya ihtiyaç duyulan ulusal çıkarları hem de güvenlik endişelerinin parametrelerini belirlemektedir. Bu yaklaşıma göre, hükümet politikaları rasyonalist maliyet-fayda hesaplamaları tarafından değil, politika yapıcı elitin baskın ulusal kolektif kimliklere göre neyin *“uygun”* olduğu konusundaki anlayışı tarafından belirlenmektedir. Baskın ulusal kimlik anlayışı bu çerçevede ulusal çıkarın tanımını sınırlamakta ve bu çıkarlara ilişkin olarak hangi davranışın uygun olup olmadığını belirlemede bir kısıtlama getirmektedir (Ritchie, 2012: 75-76).

3.4. Stratejik Kültür ve Caydırıcılık

Stratejik kültür yaklaşımı Birleşik Devletler ve Sovyetler'in nükleer doktrininin gelişimini teknolojik gelişmelerin yanı sıra farklı bürokratik, tarihi ve politik bağlamların ürünü olarak ele almak suretiyle Soğuk Savaş caydırıcılık anlayışına meydan okumuş ve caydırıcılık ile kültür arasındaki bağlantı inşacı uluslararası ilişkiler teorisinin bir fonksiyonu olarak Soğuk Savaş sonrasında da yeniden dikkat çekmeye başlamıştır (Lantis, 2009: 468-469).

Kimi araştırmacılara göre, karar alıcıların dış sosyal gerçekliği algıladıkları ve önem attikleri temel düşünce kategorilerini kazanmaları toplumlarının kültürel sistemlerinden kaynaklanmaktadır. Davranışların şekillenmesinde kültürün önemi konusu birçok yazar tarafından stratejik konulara çeşitli ulusal yaklaşımların etkisini açıklamak için stratejik çalışmalar alanında da ele alınmıştır. Bu da stratejik kültür görüşünün şekillenmesine yol açmıştır (Baylis, 1995: 18-19). İlk olarak 1970'lerin sonlarına doğru Amerikan ve Sovyet nükleer caydırıcılık doktrinindeki temel farklılıkların belirgin hale gelmesiyle ve Amerikalı bilimcilerin Sovyet davranışı hakkındaki rasyonel aktör ve oyun teorik analizlerine dayalı tahminlerinin olumlu sonuçlar vermediğinin farkına varılmasıyla birlikte "*kültür*" görüşü akademik tartışmalarda yer almaya başlamıştır. İlk olarak Snyder Sovyet askeri stratejisini yorumlamak için bir stratejik kültür teorisi geliştirerek politik kültür kavramını modern güvenlik çalışmalarına dahil etmiştir. Bu yaklaşımın iç politik koşulların nükleer stratejiyi dahi şekillendirebileceği görüşüne dayanan ve güvenlik politikası çalışmalarındaki rasyonel aktör varsayımına meydan okuyan bir girişim olduğunu belirtmek gerekmektedir. Stratejik kültür konusunda erken dönemdeki çalışmalar Moskova'daki politik ve askeri elitlerin Washington'un karşılıklı mahvolmaya dayalı caydırıcılık doktrinlerini niçin benimsemediğine odaklanmış ve bu çerçevede Sovyetler Birliği'nin nükleer kapasitesini materyal şartlardan çok nükleer taktik ve stratejilerini şekillendiren kültürel eğilimleri bağlamında tanımlamaya yoğunlaşmıştır. Snyder stratejik kültür üzerine yaptığı araştırmalarda Sovyet stratejik kültürünün Rusya'nın otoriter kontrole ve ulusal güvensizliğe dayalı tarihsel tecrübesinden kaynaklanan ofansif güç kullanımına yönelik bir tercihle açıklanabileceğini ileri sürmüştür (Wilke, 2007: 20-21; Lantis, 2002: 93). Snyder "*soyut ve 'masabaşı' stratejilerin Sovyetler'in sınırlı nükleer saldırılara nasıl tepki verebileceği konusunda bilmemiz gereken her şeyi anlatmayacağını*" belirtmiştir. O'na göre,

Sovyet liderleri ve stratejistleri kültürden ve yerleşik fikirlerden bağımsız oyun teorisyenleri değildir; onları Kırmızı takımın oyuncularını olarak sadece tek cins stratejistler olarak değil, birçok açıdan özgün bir stratejik kültür içinde gelişen ve sosyalleşen politikacılar ve geçmiş kriz davranışlarında ayırt edici biçimsel eğilimler sergilemiş olan bürokratlar olarak düşünmek daha aydınlatıcıdır (Snyder, 1977: 4).

Başta Wendt olmak üzere inşacı araştırmacılar kültür ve onunla ilişkili fikrîsel yapıların stratejik davranış üzerinde fiziksel sınırlamalardan daha geniş bir etkiye sahip olduğunu öne sürmektedir. Bu doğrultuda, kültürün karar yapımını şekillendiren, tanımlayan ve yol gösteren en önemli unsurlardan birisi olduğu söylenebilir. Çünkü strateji hazırlayan kişilerin ve grupların sahip olduğu inançlar genel olarak bir ülkenin tarihsel tecrübesi, coğrafyası, sosyal ilişkileri gibi bir dizi parametreden kaynaklanan “ulusal stratejik kültüre” tabidir. Örneğin Steff (2016: 11-12) Birleşik Devletler’in caydırıcılık, “*Balistik Füze Savunması*” (*Ballistic Missile Defense: BMD*) ve nükleer yayılma gibi konulardaki özgün yaklaşımını anlamak için onun stratejik kültürünü anlamak gerektiğini belirtmektedir. Basrur da (2001: 184) nükleer silahlara ilişkin Hindistan stratejik kültürü üzerine yaptığı çalışmada, bu kültürü “*nükleer minimalizm*” olarak tanımlamaktadır. Bu kültürün temel karakteristiğinin ulusal güvenliğin bir kaynağı olarak nükleer silahlara yönelik faydacı görüşü sınırlı bir düzeyde kabul etmesi ve teknik değil politik bir nükleer silah anlayışına sahip olması (bu silahları sadece caydırıcılık temelinde değerlendirmesi ve kullanılmaması gerektiğini düşünmesi) olduğunu belirtmektedir. Diğer bir deyişle, Hindistan nükleer minimalizmi anarşik bir sistemde nükleer gücün güvenlik için bir ön koşul olduğunu kabul etmektedir; fakat aynı zamanda nükleer silahlara ilişkin riskler sebebiyle bu silahları etik olarak kabul edilemez ve güvenlik açısından tehlikeli olarak görmektedir.

Stratejik kültürün destekçilerinin öne sürdüğü gibi gerçekten uzun dönem kalıcı olup olmadığı, evrilip evrilmediği ve politik kararların hangi koşullar altında kültürel çerçeveye sınırlı olduğu da tartışılan konulardan birisidir. Stratejik kültür yaklaşımında genel olarak kültürlerin uzun zaman önceden tamamen şekillendiğini, dolayısıyla sabit bir biçimde kalmaya eğilimli olduğunu ve kültürlerin insanların tercih ve davranışlarının doğrudan belirleyicisi olduğunu varsayma eğilimi hakimdir. Örneğin Gray (1981: 22) tutumların teknolojiye ve uluslararası çevredeki değişimin bir sonucu olarak değişebileceğini fakat yeni problemlerin objektif bir biçimde değerlendirilmeyeceğini belirtmektedir. Aksine, ortaya çıkan yeni olgular stratejik kültür tarafından biçimlendirilen algısal mercekler yoluyla görülecektir. Sosyal inşacılar ise kültürün yumuşak ve değişken olduğunu ve kısa bir zaman periyodu içinde önemli ölçüde değişime uğrayabileceğini belirtmektedir (Lantis, 2002: 88; Knopf, 2013: 20).

Wilke normlar ve fikirler bağlamında stratejik kültürlerin değişime oldukça dirençli olmasına ve yavaşça ulusal dogmaya dönüşmelerine rağmen statik bir özelliğe sahip olduklarını söylemenin çok güç olduğunu belirtmektedir. O’na göre,

Çoğu zaman belirli tarihsel olaylar öğrenme süreci açısından bir ulusun kolektif hafızasını güncelleyen “*biçimlendirici anlar*” veya “*kritik dönemeçler*” görevi görürler ve bu süreci hızlandırırlar. Barutun

icadı, deniz savaşının ya da atom silahlarının ortaya çıkışı gibi teknolojik yenileşimler bu adaptasyon sürecini teşvik etmektedir. Potansiyel olarak insan kaybının miktarını sınırlaması açısından savaş teknolojisindeki yenileşimler aktörlerin bir savaş başlatmaktan kaçınma isteğini azaltabilirken, diğer yandan nihai yenilgi ya da zafer ulusal stratejik kültürde dönüşüm açısından büyük bir uyarıcı sağlar (Wilke, 2007: 31).

Bu bağlamda, Wilke (2007: 31) Almanya ve Japonya'nın İkinci Dünya Savaşı'ndaki mutlak yenilgisinin kendi politik/askeri kültürlerini tamamen yeniden tasarlamalarına yol açtığını vurgulamaktadır.

Baylis ve Stoddart ise kimlik ve kültürün değişimi üzerine yaptıkları analizde Britanya'nın Birleşik Devletler ve Avrupa ile ilişkisinin yanı sıra dünyadaki rolünde değişiklik meydana getirecek şekilde nükleer olmayan İngiliz kimliğinin politika eliti tarafından kabulü ve kurumsallaştırılması konusunda şu tespitlerde bulunmaktadır:

Tutarlı bir şekilde nükleer silahların faydalı olduğuna inanan bir başbakan ya da politik seçkinlerin bu inancını tersine çevirecek ve nükleer olmayan yöne sürükleyecek olan şeyin ne olduğu sorusu anahtar konumdadır. Bu durum belki önemli bir nükleer kaza şokunun bir sonucu olarak ortaya çıkabilir. Britanya açısından nükleer olmayan bir gelecek sözü veren karizmatik bir başbakanın seçilmesi, kamuoyu tarafından desteklenen güçlü bir nükleer olmayan savunma koalisyonunun ortaya çıkması ve belki dünyanın büyük çatışmalarının aşamalı olarak çözülmesi ve nükleer silahsızlanma konusunda gittikçe büyüyen ciddi bir uluslararası bağlılığın ortaya çıkması. Bunların hiçbirisi devre dışı bırakılamaz; fakat en azından şu an için Britanya'nın nükleer kapasitesini elinde tutmasını ve geliştirmesini yönlendiren inançlar, kültür ve kimlik gibi faktörler neredeyse yetmiş yıldır kararlı bir şekilde yerinde durmaktadır (Baylis ve Stoddart, 2015: 217).

Günümüzde stratejik kültür kavramı bir canlanma yaşamaktadır çünkü çeşitli aktörlerin WMD edinmelerinin nedenlerini anlamak zorunlu hale gelmiştir. WMD ile ilişkili politik kararların ve eylemlerin bir ulusun stratejik kültüründen nasıl etkilenebildiğini anlamak için stratejik kültür olgusu üzerine yoğunlaşmak önem arz etmektedir. Kartchner'e göre stratejik kültürün WMD ile ilişkili kararları ve davranışı etkileyen üç yönü mevcuttur: Birincisi, stratejik kültür belirli bir kültür içinde anlaşılan, mutabık kalınan dil ve terimlere sahip ve bir toplum içinde rasyonelin ne olduğunu tanımlayan bir *'paylaşılan anlam sistemi'* olarak görülebilir. Bu bağlamda, stratejik kültür bir grubun veya bir ulusun ulusal güvenlik politikasının *'amaçlarını'* tanımlamaya yardımcı olur. İkincisi, stratejik kültür bir grubun, devletin veya topluluğun uygun güvenlik hedeflerinin ve arzularının ne olduğunu belirleyen *'değer tercihlerinin bir toplamı'* olarak görülebilir. Dolayısıyla stratejik kültür bir ulusun ulusal güvenlik politikasının *'araçlarını'* tanımlamada yardımcı olur. Üçüncüsü, stratejik kültür araçlar ve amaçlara ilişkin olarak en uygun davranışı neyin oluşturduğunu veya bir insan eylemi şablonu belirlemenin bir kaynağı olarak ele alınabilir (Kartchner, 2009: 55-57).

3.5. Bölüm Değerlendirmesi

Çalışmanın bu bölümünde devlet davranışları açısından önemli etkilere sahip olduğu düşünülen norm, fikir, söylem, kimlik ve stratejik kültür gibi kavramlar inşacı dış politika teorisi çerçevesinde ele alınmıştır. Başlıklar halinde incelenen bu faktörlere dayalı olarak geliştirilen politikaların ortak özelliği, bir kez tercih edildikten sonra politik davranışa sınırlandırma getirerek onu belirli bir çerçeveye hapsedmeleridir. Benimsenen bir fikir, norm, kimlik ya da söylemi terk etmek son derece güçtür çünkü aktörlerin kendilerine çizdikleri çerçeveyi destekleyen dataları kabul ederek aksi yöndekileri çarpıtması daha önce ele aldığımız bilişsel hatalar çerçevesinde daha muhtemeldir. Örneğin Soğuk Savaş sürecinde Birleşik Devletler'in özgür dünyayı temsil etme kimliği ve söyleminin bu sistematik çerçevede hareket etme zorunluluğu yarattığı ve dünyanın çeşitli bölgelerindeki krizlerin Sovyet komünizminin bir komplosu olarak görülmesine yol açarak Birleşik Devletler'in bu krizlere müdahil olmasını zorunlu kıldığı söylenebilir. Diğer yandan, karar alıcılar bilişsel hata içerisinde bulunmasalar bile takip ettikleri fikirler ve söylemler ya da benimsedikleri rol kimlikleriyle çelişen davranışlarda bulunmanın prestij kaybı gibi maliyetlerine katlanmak istemeyeceklerinden dolayı hatalı olduklarının farkına vardıkları güvenlik politikalarında bile gözle görülür bir ani değişim gerçekleştirmek konusunda isteksiz davranabilirler.

Bir kez benimsendikten sonra terk edilmelerinin güçlüğü ve belirli bir çerçeve içerisinde hareket etme zorunluluğu yaratmaları sebebiyle belirli normları ve fikirleri takip etmek bazen olumsuz durumlar da yaratabilir. Freedman'ın (2004: 5) belirttiği üzere, *“normlara bir kez bağlanıldığında politik değişimlere uyum sağlanamayabilir ve hatta normlara uymak yıkıcı sonuçlar da doğurabilir”*. Uluslararası ilişkiler bağlamında normlara uymanın bir boyutunun da ittifak taahhütlerine bağlı kalmak olduğu düşünüldüğünde (Carlson ve Dacey, 2010: 106) Birinci Dünya Savaşı normlara bağlı kalmanın önemli bir etkiye sahip olduğu bir savaş örneği olarak ortaya koyulabilir. Sander'in (1989: 351) belirttiği üzere, bu savaşta *“amaçlar araçları değil, araçlar amaçları saptamış”* ve devletler ittifak sistemlerine bağlı kalma güdüsüyle hareket etmişlerdir.¹⁷

Normlar açısından geçerli olan *“diğer seçenekleri devre dışı bırakma”* ve *“takip etme zorunluluğu”* fikirler için de geçerlidir. Goldstein ve Keohane'nin (1993: 12-13) belirttiği üzere, fikirler bir kez seçildikleri takdirde diğer seçenekleri sınırlandırmaktadır; çünkü

¹⁷ Almanya herhangi bir ulusal çıkarı olmadığı halde Viyana'nın Güney Slav politikasını destekler görünmek için, Rusya ise Sırbistan'ın sadık müttefiki olarak görünmek için Almanya ile bir dünya savaşı riskini göze almışlardır. Aralarında doğrudan bir sorun bulunmayan Almanya ve Rusya üçüncü taraflar adına bir çatışma sürecine girmişlerdir. bk. Kissinger, 2000: 222.

mantıksal olarak gerçekliğin diğer yorumlarını devre dışı bırakmaktadır. Diğer yandan, bir politik fikri gerçekleştirmenin sebebi ne olursa olsun bu tercihin kendisi uzun süreli etkilere sahip olacaktır. Diğer bir deyişle, fikirler yalnızca öncüllerinin çıkarları ve gücü sebebiyle önemli hale gelse de, bir politik tercih bir kez benimsendiğinde o politik fikir başlangıçtaki savunucularının çıkarlarının değişiminden uzun bir süre sonra bile politika yapıcılarının davranışlarını etkileyebilmektedir.

Diğer yandan, caydırıcılığa ilişkin kavramlar da bir fikir ya da norm olarak ele alınabilir. Örneğin *“ikinci vuruş kapasitesi”* kavramını sadece mevcut bir gerçekliğin soyut bir akademik analizi olarak değil, bir kez ortaya atıldıktan sonra yarattığı farkındalık çerçevesinde tarafların bu bağlamda hareket etmelerine yön veren bir fikir olarak görmek daha doğru olacaktır. Devletlerin koşullarını ve kaderlerini sosyal ilişkiler yoluyla belirleme yeteneklerini şekillendiren etkileri üretmesi bağlamında gücün sosyal yönüne vurgu yapan Adler’e göre,

Sosyal gücün en önemli örneği Soğuk Savaş boyunca Birleşik Devletler’in caydırıcılığın ve silahların kontrolünün ne anlama geldiğini tanımlama yeteneğidir. Sosyal güç sadece keyfi olarak bir şeylerin olmasını sağlama gücü değil, aynı zamanda sosyal realiteyi veya aktörlerin kimlik ve pratiklerini inşa etme gücüdür (Adler, 2009: 91).

Benzer şekilde Lupovici’nin (2016: 41;48) belirttiği üzere, caydırıcılığın kurumsallaşması sadece süper güçler arasındaki ilişkiyi düzenlememiştir; aynı zamanda olayların caydırıcılıkla ilişkilendirildiği bir bağlam yaratacak şekilde inşacı bir etkiye de sahip olmuştur. Bu çerçevede, caydırıcılık pratiğine diğer alternatifler üzerinde öncelik verilmiş ve politikalar caydırıcılık retoriği vasıtasıyla gerekçelendirilmiştir.

Bu bilgiler ışığında, caydırıcılığın kendisi de bir fikir ya da norm olarak değerlendirilebilir. Böylece ancak bu normun temel gerekliliklerine uyulduğu takdirde caydırıcılık normunun başarısından söz edilebilecektir. Nitekim Stein’in belirttiği üzere,

Caydırıcılık stratejisinin uygulanması caydırıcılık teorisinin merkezinde yer alan rasyonalitenin ve tehdidin ne anlama geldiği konusunda ortak görüşe sahip oyuncuların bulunduğu ve kuralların yerleşik olduğu bir ortamda kolaylaşmaktadır. Çünkü tehditlerin anlamı ve bu tehditler karşısındaki tepkiler rutin hale gelmektedir. Bu koşullar altında caydırıcılık teorisinin kapsamını tanımlamak kolaylaşmaktadır. Taraflar arasında tekrarlanan etkileşimlerle birlikte caydırıcılığın dili alışılmış hale gelmekte ve anlamı zamanla yerleşmektedir. Yorumlamanın çok zor olduğu, değişen güç ilişkilerinin bulunduğu ve statükoya alışılmadık meydan okumaların olduğu bir dizi farklı türde aktörden oluşan hem global olarak kompleks hem de belirsiz sistemlerde caydırıcılık daha büyük bir sorunsal haline gelmektedir. Birimlerin kendiliğinden organize olduğu kompleks sistemlerde değişim genellikle doğrusal değildir ve tahmin etmek daha zordur. Bu çerçevede teorisinin kapsam koşullarını tanımlamak daha zor hale gelmektedir ve caydırıcılığa başvuranlar kendilerini kodlanmış pratik ve rutinlerin daha az olduğu alışık olmadıkları bir sahada bulabilmektedir (Stein, 2009: 59).

Son olarak, çalışmanın bilginin iletilmesi ve bunun yerleşik inançlardaki etkisine (belirsizlik) ilişkin boyutu açısından bu bölümde başlıklar halinde incelenen her bir faktörün karar alıcıların yerleşik inanç sisteminin bir parçası olduklarını ve bu faktörlerin devlet davranışlarına *“doğrudan”* rehberlik ettiklerini belirtmek gerekmektedir. Diğer bir deyişle, bu faktörlerin *“karar alıcıların gözlemledikleri sinyaller doğrultusunda karar almak yerine yerleşik inançları doğrultusunda karar almalarına yol açtığını”* belirtmek gerekmektedir. Çalışmanın bu bölümüne dek *“inanç güncelleme”*, *“inanç ısrarı”* ve *“inançları rehber edinme”* olarak isimlendirilebilecek farklı kategorideki karar yapımı modelleri birbirinden bağımsız bir şekilde incelenmiştir. Çalışmanın bir sonraki bölümünde ise söz konusu karar yapımı modelleri birbirleriyle olan ilişkileri bağlamında tartışılmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

CAYDIRICILIĞIN RASYONALİST, BİLİŞSEL VE İNŞACI YAKLAŞIMLARIN BİRBİRLERİYLE İLİŞKİLERİ ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

Çalışmanın önceki bölümlerinde her ne kadar devletlerin ne türden karar yapım süreçleri içerisinde bulunabilecekleri tartışılmışsa da, hangi koşullar altında hangi karar yapımı modeli içerisinde hareket edebileceklerine dair bir argüman ortaya koymaksızın caydırıcılık teorisinin öngörme gücü sorgulanmaya açık olacaktır. Çünkü çalışmada ortaya koyulan her bir karar yapımı modeli açısından açıklayıcılığı olan fakat öngörüsü olmayan şu tür önermelere ulaşılabacaktır: *“Caydırıcılık faydalarını rakibinin hesapladığı bir biçimde hesaplamayan aktörler arasında çalışmamaktadır”*, *“caydırıcılık aktörler birbirlerinin davranışlarını yanlış yorumladıkları için çalışmamaktadır”*, *“caydırıcılık farklı stratejik kültürlere sahip devletler arasında çalışmamaktadır”* vb. gibi.

Çalışmada karar yapım düzeyindeki bu öngörü eksikliğini giderebilmek açısından *“analitik referans noktaları”* (analytic reference points)¹⁸ argümanı öne sürülmektedir. Buna göre, karar alıcıların bilgiyi kendisine referansla yorumladığı analitik referans noktalarının temel kaynağı devletlerin çıkarlarını doğrudan ilgilendiren tarihsel tecrübeleri olarak ele alınmaktadır. Metaforik bir örnek ile açıklamak gerekirse, geçmişinde bir *“nükleer kazaya”* maruz kalan bir birey ile *“trafik kazasına”* maruz kalan bir birey açısından *“kaza”* kavramının farklı çağrışımlara yol açması kaçınılmazdır. Bu örnekteki iki birey açısından, *“nükleer teknolojiye ilişkin aksaklıkların”* yarattığı tehditlerin mi yoksa *“trafik lambaları teknolojisindeki aksaklıkların”* yarattığı tehditlerin mi daha *“tehditkar”* olduğu sorusunun cevabı kendi yaşamsal tecrübelerine göre değişiklik gösterecektir. Caydırıcılık bu örnekteki benzer bir biçimde rakibin önceliklerini anlama ve bu doğrultuda harekete geçme üzerine

¹⁸ Söz konusu kavram, kıdemli CIA görevlisi ve Birleşik Devletler terörizmle mücadele koordinatörü Henry A. Crumpton ve eski CIA analisti ve Beyaz Saray Ulusal Güvenlik Konseyi Pakistan ve Afganistan direktörü Allison Melia'nın *“The Wall Street Journal”*'da kaleme aldığı bir makaleden alınmıştır. Amerikalılar'ın birer analitik referans noktası olarak *“kendi değerlerini”* diğer ülkelere de atfetmeye meyilli olduğu öne sürülen makalede, tolerans, fırsat eşitliği, hukukun üstünlüğü, ifade ve din özgürlüğü, kilise ve devletin ayrılması gibi değerler bu çerçevede ele alınmıştır. bk. Crumpton ve Melia, *“Mirror Imaging and America's Dangerous Middle East Illusions”*, <https://www.wsj.com/articles/mirror-imaging-and-americas-dangerous-middle-east-illusions-1462313415> (erişim tarihi: 08.08.2017). Çalışmada ise analitik referans noktası kavramı sadece değerler ile sınırlı tutulmamakta; söz konusu kavram aynı zamanda bilginin kendisine referansla yorumlandığı her türlü geçmiş tarihsel tecrübe anlamında kullanılmaktadır. Bu doğrultuda, caydırıcılığa ilişkin olarak çeşitli tehditlerin farklı karar alıcılar tarafından farklı biçimlerde algılanması bu çerçevede açıklanmaktadır.

kurulu bir strateji olduğuna göre, caydırıcılığın hangi durumlarda başarılı olabileceğine ilişkin kıstası rakibin tarihsel altyapısından kaynaklanan “*özgün yapısını*”¹⁹ anlama konusu ile ilişkilendirmek caydırıcılık teorisinin öngörme gücünü arttıracaktır.

Çalışmanın bu bölümünde ilk olarak evrensel bir rasyonalite anlayışının varlığı sorgulanmakta; rasyonalite anlayışının farklı kültürlerde farklı anlamlara gelebileceği tartışılmaktadır.

İkincisi, caydırıcılığın kurallarına ilişkin bir gerçekliğin mevcut mu yoksa oluşturulmakta mı olduğu sorunsalı ele alınmakta ve caydırıcılığa ilişkin norm, fikir ya da söylemlerin hangi bağlam içerisinde benimsendiği tartışılmaktadır.

Üçüncüsü, rakiplerin statükoya meydan okuma motivasyonlarını anlama sürecinin zorlukları değerlendirilmekte ve bunun caydırıcılık üzerindeki etkileri tartışılmaktadır.

Dördüncüsü, akademik analizlerde mevcut bulunan ve karar alıcıların birbirlerinin önceliklerini anlama sürecine benzer bir mantık örüntüsünden kaynaklanan eksiklikler vurgulanmakta ve bu doğrultuda caydırıcılığa ilişkin çeşitli analizlere eleştirel bir bakış açısı sunulmaktadır.

Çalışmanın bu bölümü caydırıcılığın daha önce ele alınan üç farklı teorik pozisyonun (rasyonalizm, bilişselcilik ve inşacılık) birbirleriyle ilişkileri bağlamında kısa bir değerlendirmesini içermektedir.

4.1. Rasyonalite Anlayışının Evrensel Olmaması

Rasyonalizm hem psikoloji çalışmaları hem de inşacı çalışmalar tarafından eleştiriye uğramaktadır. İnşacı eleştiriler tarihsel ve bağlamsal açıdan yerleşik kurumların ihmal edilmesi üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu çerçevede, daha önce vurgulandığı üzere, rasyonalizmin “*faydacı sonuç*” odaklı eylem mantığı karşısında “*uygunluğa*” ilişkin mantık arasında bir tartışma söz konusudur. Psikolojik modeller ise sonuç odaklı olması bakımından rasyonalite anlayışının yanında durmakta fakat insan rasyonalitesinin “*sınırlı*” doğası üzerine yoğunlaşmaktadır. Çeşitli araştırmacılar rasyonalizmin “*aktörlerin kim olduğu ve çıkarlarının nasıl inşa edildiği konusunda hiçbir söylemediğini*” belirtmektedir ki bu konular kimlik ve inançlarla köklü bir biçimde bağlantılı konulardır. Geleneksel yaklaşımlar dış dünyanın açık bir biçimde anlaşılabilir olması ve tüm aktörler tarafından ortak biçimde algılanması

¹⁹ Bu ifade ile her bir devlet için bir diğerinden farklılık göstermesi olası olan bürokratik yapısı, dünya görüşü, geçmişte mevcut soruna benzer olan vakalardaki tutumu, mevcut liderinin kişisel özellikleri vb. gibi caydırıcılığı etkilemesi olan çeşitli özellikleri kastedilmektedir. “*Uyarlanmış caydırıcılık*” (*tailored deterrence*) olarak isimlendirilen bu yaklaşım için bk. Bunn, 2007: 3.

bakımından nesnelci olma eğilimindedir. Nesnelci yaklaşım dış ortamın kesin olarak tanımlanabileceğini ve aktörler tarafından kesin bir biçimde tahmin edilebileceğini öne sürmektedir. Bu doğrultuda, birçok ana akım modeller kendilerini evrensel olarak görmekte olup maliyet-fayda hesaplamasına dayalı davranış her bir lidere, geçmişe, günümüze ve geleceğe uygulanırken; rejim tipi ya da kişisel inanç gibi faktörlerin rolüne önem verilmemektedir. Dolayısıyla genellenebilirliğin mekansal ve zamansal sınırlamalarına duyarlı olan bağlamsal yaklaşım geri plana itilmektedir (Shannon ve Kowert, 2012: 5-6). Bu bilgiler ışığında, Kartchner'ın (2009: 57) belirttiği üzere, kültürel kodlara odaklanmak diğer aktörlerce neyin *'rasyonel'* olarak dikkate alındığını belirlemek açısından son derece önemlidir. Çünkü caydırıcılık teorisinin merkezinde yer alan *'rasyonalite'* farklı kültürlerde farklı anlamlara gelebilmektedir. Diğer bir deyişle, kültüre dayalı ahlaki muhakemedeki farklılıklar rasyonel seçim teorisinin geleneksel varsayımlarını saptırabilmektedir. Bu doğrultuda, çeşitli kültürlerin uluslararası WMD normlarını reddetmelerini ve WMD'yi edinme, çoğaltma ve konuşlandırmayı benimsemelerini sağlayan farklı motivasyonları anlamak caydırıcılık açısından önemlidir. Çünkü bir devletin caydırıcılık tehditleri hedef devlet tarafından irrasyonel olarak değerlendirilirse bu tehditler inandırıcı olarak dikkate alınmayabilir veya yanlış yorumlanabilir.

Daha önce de belirtildiği üzere, caydırıcılık teorisi herhangi bir rasyonel liderin karşılıklı nükleer imha korkusuyla bir saldırıdan caydırılmış olacağını öngörmektedir. Fakat rasyonalite varsayımı ile caydırıcılık teorisi arasında açıkça görüldüğü üzere totolojik bir ilişki mevcuttur. Payne'nin belirttiği üzere, *'nükleer silahlar rakibi caydıracaktır çünkü ulusal liderler rasyoneldir ve eğer caydırılmazlarsa tanım gereği irrasyonel olurlardı'*. Soğuk Savaş döneminde Marksist-Leninist ideoloji gibi özgün bir politik dünya görüşünün Sovyetler Birliği'nin nükleer silahlara bakış açısını Washington'un bakış açısından farklı bir yöne sürükleyebileceği görüşü dikkate alınmamış; bunun yerine *'mantıklı ve öngörülebilir rakip'* varsayımı benimsenmiştir. Halbuki geçmişteki karar yapımına ilişkin arşivlere ulaşıldığında Sovyet liderliğinin nükleer silahlara ilişkin olarak Batı'nın rasyonalite tanımını asla kabul etmediği, Birleşik Devletler hakkındaki Sovyet beklentilerinin büyük ölçüde Marksist-Leninist ideoloji dogmasından kaynaklandığı ve Sovyet nükleer savaş planlamasında önemli bir rol oynadığı görülmektedir (Payne, 2001: 17-18; 25-26).

Rasyonalitenin farklı stratejik kültürlerde farklı anlamlara gelebileceğine ilişkin bu argümanlar sadece WMD düzeyinde değil, konvansiyonel düzeyde de geçerlidir. Örneğin tarafların maddi gücü arasındaki farklılık göz önüne alındığında Japonya'nın Pearl Harbor'da Birleşik Devletler'e saldırması genel olarak irrasyonel olarak tanımlansa da Russett (1967:

105) bu saldırının irrasyonel bir eylem olduğu argümanını reddetmekte ve Japon tercihleri, beklentileri ve kısıtlamaları altında davranışlarının bir rasyonel “*beklenen fayda*” hesaplamasıyla uyumlu olduğunu ortaya koymaktadır.²⁰ Sürpriz saldırı kavramı saldırıya maruz kalan tarafın beklenmedik olarak gördüğü ve dolayısıyla düşmanın eylemlerini irrasyonel olarak tanımladığı vakaları ifade etmektedir. Bu durumda statüko sürdürüldüğü sürece tarafların birbirini rasyonel olarak tanımladığı, sürpriz bir saldırının ortaya çıkması durumunda ise saldırıyı gerçekleştirenin irrasyonel olarak değerlendirildiği bir durum ortaya çıkmaktadır ki rasyonalite varsayımı bu koşullar altında anlamını yitirmektedir.

Çalışmada daha önce ele alındığı üzere, stratejik kültür yaklaşımı stratejik seçimlerin büyük ölçüde devletlerin fikirsel tarihindeki derin köklere dayalı değerler tarafından belirlendiğini öne sürmektedir. Stratejik kültür konusundaki literatüre göre bir devletin savaşın amacı ve sonuçları hakkındaki tarihsel ve kültürel olarak kökleşmiş fikirleri karar alıcı elitlerin seçimlerini sınırlandırmaktadır. Bu çerçevede, Johnston (1995: 43-46; 63) stratejik kültürel etkilerin diğer değişkenlerin etkisinden nasıl izole edileceğini tartışarak özünde yanlışlanabilir veya en azından stratejik kültüre ait olmayan değişkenlerden ayırt edilebilir olan ve böylece stratejik kültürün ne işe yaradığını kavrayabileceğimiz bir stratejik kültür tanımına ihtiyacımız olduğunu öne sürmektedir. O’na göre, literatür teknolojiden coğrafyaya, ideolojiye, geçmiş davranış kalıplarına kadar bütün değişkenleri sınırları belli olmayan bir stratejik kültür içerisine yerleştirmektedir. Bu çerçevede, ilk olarak yanlışlanabilir bir stratejik kültür tanımı ortaya koymak, daha sonra belirli bir toplumun stratejik geleneklerinin biçimlendirici metinleri içinde stratejik kültürün varlığını test etmek ve son olarak ise stratejik kültürün davranış üzerindeki etkisini test etmek gerekmektedir (Johnston, 1996: 222). Buna karşın Gray ise tanımı gereği fikirleri ve davranışları kapsamasından dolayı kültürün davranıştan hiçbir şekilde ayrılamayacağını öne sürmektedir. O’na göre, “*yanlışlanabilir bir stratejik kültür teorisi arayışında olan birisi insanların vücudu ve fikirlerini tamamen birbirinden ayrılabilir gören bir doktorla aynı hataya düşer*” (Sondhaus, 2006: 8-9). Gray’in

²⁰ Russett karar alıcıların üç olası eylem tarzına yönelik fayda beklentisine odaklanmaktadır: saldırmamak (statükoyu korumak), sadece üçüncü tarafa saldırmak ve üçüncü tarafı korumak için caydırıcı tehditler oluşturan ana güce saldırmak. O’na göre, faydalar karar alıcıların sözü edilen her bir sonuca ulaşma konusunda oluşturdıkları olasılıklar çerçevesinde ölçülmelidir. Russett bu vakada Japon hükümetinin statükoya güçlü bir biçimde negatif değer biçtiğini göstermektedir. Diğer yandan, Pearl Harbor filosunun güvenlik açığı ve Japonlar’ın Birleşik Devletler’in uzun bir savaşı sürdürme konusundaki isteksizliğine ilişkin varsayımı da dikkate alındığında Birleşik Devletler’e saldırmak Japonya’ya oldukça cazip görünmekteydi. bk. Russett, 1967: 105.

kültürden bağımsız bir stratejik seçimin mevcut olmadığı konusundaki itirazıyla evrensel bir rasyonel davranışın varlığını sorguladığı söylenebilir.

Diğer yandan, Paul vd. (2009: 6) caydırıcılık üzerine yaptığı çalışmada “*değer-rasyonalitesi*” sürdürmeleri durumunda maliyetlerin çok yüksek olması ve başarının kesin olmaması halinde bile devletlerin maddi olmayan hedeflere yüksek düzeyde bağlılık göstererek bu hedeflerin peşinden koşabileceklerini ve dolayısıyla caydırıcılığın çalışmayabileceğini belirtmektedir. Bu amaçlar rasyonalite perspektifinden pek mantıklı olmamasına rağmen bireylerin yaşamları da dahil her şeyi feda edebilecekleri özsaygı, onur, etnik gurur gibi ideolojik, dini ya da psikolojik hedefleri içerebilmektedir. İlk olarak Weber’in ortaya koyduğu değer rasyonalitesi kavramının temel özelliğinin bir davranışın başarı olasılığından bağımsız olarak sürdürülmesi olduğunu belirtmek gerekir.

Bu bilgiler ışığında, devletlerin her birinin kendine özgü kültürlerinden kaynaklanan öznel bir rasyonalite anlayışına sahip olmalarına rağmen rasyonalite fikrinin sürdürülmesinin iki sebebi olduğu öne sürülebilir: Birincisi, devletler caydırıcılık bağlamında beklentilerinin gerçekleşmesi durumunda bu beklentilerinin rakiplerinin de tıpkı kendilerinin sahip olduğu gibi bir rasyonalite anlayışına sahip olduğu için gerçekleşmiş olduğunu düşünme eğilimine sahip olabilirler. Diğer bir deyişle, caydırıcılık etkileşimi içerisindeki taraflardan her birinin benzer veya farklı kimliksel, fikirsel, ya da kültürel nedenlerle de olsa bir saldırı gerçekleştirmeyi irrasyonel bulmaları durumunda -dolayısıyla caydırılmış olmaları durumunda- diğer devletler rakiplerinin bu kanıya hangi hesaplama süreciyle vardıklarına bakmaksızın onların kendi tanımladıkları anlamda “*rasyonel*” olduğu sonucuna varabilir. İkincisi, devletler her ne kadar tüm yönleriyle ortak tarihsel altyapılara sahip olmasalar da tarihsel altyapılarında bazı ortak analitik referans noktalarına sahip olabilirler ki bu doğrultuda sergiledikleri davranış kalıpları rasyonel davranış kapsamında değerlendirilecektir. Örneğin Soğuk Savaş’ın nükleer caydırıcılık pratikleri Batı medeniyetinin seküler fikirleri ve Aydınlanma’nın modernite vurgusu üzerine oluşturulmuş bir caydırıcılık kültürüne dayanmaktaydı ki bu kültürün temel bir ilkesi olarak “*insan yaşamının kutsallığı*” her iki tarafça da benimsenen bir analitik referans noktası olarak ele alınabilir (Adler, 2009: 92). Rusların Birleşik Devletler ile olan Küba Füze Krizi’ndeki soğukkanlı tutumu ya da SALT görüşmelerine katılım göstermesi gibi örnekler toplumların kitlesel ölümlerine yol açma riski barındıran bir güvenlik ortamında tarafların benzer (rasyonel) davranış kalıplarıyla hareket etmek zorunda kaldıklarını göstermektedir.

Diğer yandan, Frei’nin (1986: 285) belirttiği üzere, devletlerin dünya görüşlerine ilişkin analizleri birbirlerini yanlış algılamalarının üstesinden gelmeye indirmek ve

birbirlerini “gerçekçi” bir biçimde algılamalarını öğrenmeleri gerektiğini savunmak çok doğru bir açıklama olmayacaktır. “Kültürel ve ideolojik rölativizmi” savunan bir tutum benimsemek çatışan tarafların aralarındaki uzlaşmazlığı ortadan kaldırmalarına yardımcı olmayacak ve dikkatleri uluslararası politikanın “sert” gerçeklerinden saptıracaktır. Benzer şekilde, Knopf da (2013: 22) stratejik kültür yaklaşımının devletlerin içerisinde bulunduğu stratejik ortamın etkisini hafife alabileceğini vurgulamakta ve devletlerin bazen koşulların mecbur bırakmasından dolayı kendilerini kültürel yatkınlıklarının aksi şekilde hareket ederken bulabileceğini vurgulamaktadır.

Bu bilgiler ışığında, rasyonalizmi üzerinde herkesçe konsensüs sağlanan bir olgu olarak görmek de, tamamen göreceli bir kültürel kavrayışa indirgemek de hatalı olacaktır. Rasyonel seçim yaklaşımının kurumsalcı analizleri formal ve informal kurumların bireylerin seçimlerini nasıl şekillendirdiğini ve sınırlandığını araştırarak birey davranışı üzerindeki kurumsal sınırlamaları vurgulamaktadır. Bu çalışmalar bireylerin doğrudan ideal tercihlerde bulunmadığını, fiziksel ve sosyal çevresinin sınırlandırması içerisinde alternatif hareket tarzları arasından bir değerlendirme yaparak tercihte bulunduğunu ortaya koymaktadır (Pollack, 2006: 32). Dolayısıyla aktörlerin belirli bir “bağlam” içerisinde olmak kaydıyla rasyonel seçim yaptıkları ve gerçekleştirdikleri eylemlerden elde etmeyi umdukları sonuçları almalarının etkileşim halinde bulundukları diğer aktörlerin de bu bağlamlar içerisinde hareket ettikleri durumlarda daha muhtemel olacağı söylenebilir.

4.2. Caydırıcılığa İlişkin Kuralların Benimsenmesinde Analitik Referans

Noktalarının Rolü

Çalışmada rasyonalizm çerçevesinde gerçekliğin nesnel olduğu ve öğrenilebileceği, bilişsel hatalar çerçevesinde gerçekliğin nesnel olduğu fakat onu öğrenmede bilişsel engeller olduğu, inşacı çerçevede ise gerçekliğin öznel olduğu ve öznelarası etkileşim ile yaratıldığına ilişkin üç yaklaşım tartışılmıştır. Bu yaklaşımlar bağlamında caydırıcılığın kurallarına ilişkin bir gerçeklik mevcut mudur yoksa oluşturulmakta mıdır sorunsalı üzerinde bir kafa karışıklığı ortaya çıkmaktadır.

Kimi yazarlar doktrin ve inançların gerçekliği tanımlamaktan ziyade şekillendirdiğini belirterek nükleer savaşın sınırlı tutulup tutulamayacağı, bir tehdidin inandırıcı olup olmadığı ve ne miktarda silahın caydırıcılık için yeterli olabileceği konularında, insanların o konu hakkındaki inançlarından bağımsız olarak tanımlanabilecek hiçbir gerçeklik olmadığını belirtmektedir (Baylis ve Stoddart, 2015: 3). Kissinger ise nükleer çağda askeri stratejiye ilişkin olarak şu tespitlerde bulunmaktadır:

Nükleer silahların gücünün başka örneği olmadığından, tarih bir askeri strateji formüle etmekte bize güvenli bir kılavuz oluşturmuyordu. Devlet adamları, yeni teknolojinin politika ve strateji üzerindeki etkisini değerlendirirken kör uçuş yapıyorlardı; bu konudaki sonuçlar ampirik deneyim ve bilgiden yoksun olan akademik teorilerden çıkarılıyordu (Kissinger, 2000: 676).

Nükleer silahların ortaya çıkışı, bu silahların nasıl kullanılabileceği veya kullanılamayacağı ya da önemi hakkında büyük bir literatür ortaya çıkarmıştır. Kimi yazarların belirttiği üzere, *“soyut kuramsallaştırmalarına uygun herhangi bir gerçekliğin yokluğunda stratejistler teoriye geçmiş gibi muamele etmişlerdir”* (Mueller, 2010: 63-64).

Bu bilgiler ışığında, nükleer caydırıcılık gibi üzerinde deneme-yanılmaya dayalı fikir oluşturulabilecek bir tarihsel data (analitik referans noktası) eksikliğine dayalı bir konuda nesnel bir gerçekliğin olmadığı ve konunun her türlü spekülasyona açık olduğu söylenebilir. Örneğin kimi argümanlara göre, caydırıcılık bazı nükleer stoklar oldukça savunmasız olsa bile geçerliliğini sürdürmektedir. Bu görüşe göre, nükleer caydırıcılık kesin misillemeye dayanmamaktadır; yalnızca *“misilleme olasılığı”* potansiyel saldırganları caydıracaktır çünkü misillemenin sonuçları korkunç olacaktır. Buna göre, istikrarlı caydırıcılık için *“ilk vuruş belirsizliği”* yeterlidir. Bu yaklaşım *“kesin mahvolma”* ihtiyacına odaklanan ana akım Soğuk Savaş caydırıcılık teorisinden ve ayrıca bu görüşün eleştirisini içeren *“minimal caydırıcılık”* görüşünden farklılık göstermektedir. Bilindiği üzere, *“kesin mahvolma”* görüşü istikrarlı bir caydırıcılığın herhangi bir saldırının kitlesel misilleme tepkisini tetikleme kesinliğini gerektirmektedir. *“Minimal caydırıcılık”* ise istikrarlı bir caydırıcılığın herhangi bir saldırının en azından küçük bir misilleme vuruşunu tetikleme kesinliğini gerektirmektedir.²¹ Yukarıda değinilen *“ilk vuruş belirsizliği”* ise konuyu misillemenin topyekün veya sınırlı olmasına indirgeyen bu iki görüşten farklı olarak çok küçük de olsa bir nükleer misilleme olasılığının potansiyel bir saldırganı caydıracağına dair tartışmayı içermektedir. Lieber ve Press ise (2006: 11; 37-38) *“yüzde 95 olasılıkla düşmanın nükleer gücünü imha edecek bir devletin yüzde 10 olasılıkla bunu gerçekleştirecek bir devlet kadar ihtiyatlı olacağına inanmak için bir sebep olmadığını”* belirterek birinci vuruş belirsizliğinin caydırıcılık için yeterli olduğu görüşüne karşı çıkmaktadır.

Caydırıcılığın kurallarına ilişkin nesnel bir gerçekliğin olup olmadığı bağlamındaki bu tartışmalar caydırıcılığa ilişkin fikirlerin hangi bağlam içerisinde benimseneceği sorusunu da gündeme getirmektedir. Örneğin Risse-Kappen (1994: 185-188) Sovyet davranışlarındaki

²¹ Buzan'ın *“olası bir nükleer savaş sürdürme ve bazı durumlarda kazanma kapasitesine sahip olacak şekilde nükleer güce sahip olma”* olarak tanımladığı maksimum caydırıcılıktan farklı olarak minimum caydırıcılık kesin mahvolma tehdidini inandırıcı yapacak ölçüde ikinci vuruş yeteneğine sahip olmanın yeterli görüldüğü bir durumu ifade etmektedir. bk. Wheeler, 1992: 250.

değişim ve Batı'nın bu duruma tepkisini açıklarken devlet davranışı üzerinde uluslararası ve iç politik etkilerin etkileşimine odaklanarak fikirler, değerler ve stratejik kavramların önemini vurgulamaktadır. Risse-Kappen Sovyet güvenlik çıkarlarının yeniden kavramsallaştırılmasını sağlayan *‘‘ortak güvenlik’’* ve *‘‘makul miktar’’* gibi kavramlar etrafında yoğunlaşan fikirlerin Birleşik Devletler'deki silahların kontrolü destekçileri, barış araştırmacıları ve Batı Avrupa'daki sol politik partileri içeren Batı liberal uluslararasıcı topluluğun içinden çıktığını belirterek bir iç politik reformcu olan Mikhail Gorbachev'in bu fikirlere açık olduğunu çünkü bu fikirlerin onun ihtiyaçlarını karşılayan tutarlı politik kavramlar olduğunu belirtmektedir. Bu doğrultuda, Risse-Kappen'e göre, *‘‘fikirler özgür bir biçimde dolaşmamaktadır’’* ve Sovyetler Birliği, Birleşik Devletler ve Almanya'da farklılaşan etkiye sahiptir. Aradaki fark ise politik kültürü kapsayan bir iç politik yapı yaklaşımıyla açıklanmaktadır. Karar alıcılar her zaman çeşitli ve çoğu zaman çelişkili politik kavramlara maruz kalmaktadır. Ulusüstü ağlar bazı fikirler bir kenara bırakılırken belirli fikirlerin tercih edildiği ve dolayısıyla politikaları etkilediği koşulları belirlemede başarısızlığa uğramaktadır. Bu çerçevede, ortak güvenlik ve silahların kontrolü çabalarını destekleyen liberal uluslararasııcıların ulusüstü ağları üç ülkede de aktif olmasına rağmen farklı ölçülerde başarılı olmuştur. Bu etki farkı ise sözü edilen farklı üç ülkenin iç yapılarındaki değişiklikten kaynaklanmaktadır. Fikirlerin politik sisteme ulaşması politik kurumlarının doğası, devlet-toplum ilişkileri ve onun politik kültüründe yerleşik bulunan değerler ve normları içerecek şekilde hedef devletin iç yapısıyla belirlenmektedir.

Fikirlere paralel olarak, her ne kadar benzer yapılar oluşturup devletleri benzer davranışlar sergilemeye zorlasalar da uluslararası normların da tamamen homojen davranışlara yol açmadıklarını belirtmek gerekmektedir. Her ne kadar kimi araştırmacılar aktör davranışlarının stratejik araçsal hesaplamalar yerine uygunluk mantığı tarafından yönetildiğine ve normların aktör kimliğini/çıkarını oluşturduğuna dair bir bilişsel dinamik portresi çizse de, kimi araştırmacılar aktör davranışlarının rasyonel araç-sonuç mantığıyla yönetildiğini ve normların davranışı sadece sınırlandırma etkisine sahip olduğunu belirtmektedir. Diğer bir deyişle, aktörler normların varlığında verili çıkarlara en iyi nasıl ulaşılacağını yeniden hesaplamaktadır (Checkel, 1997: 475). Bu bağlamda devletlerin içinde bulunduğu yerel koşullar ve sahip oldukları karakteristik özelliklerden dolayı birbirinden farklılaşan çözümler ve düzenlemelere yönelmeleri kaçınılmazdır (Finnemore, 1996: 136). Birçok araştırmacının yaptığı çalışmalar uluslararası normların güvenliğe ilişkin iç politik materyal çıkarları desteklediği ölçüde desteklendiğini ortaya koymaktadır. Örneğin *SALT* görüşmelerinde temel hedef istikrarlı nükleer caydırıcılık açısından karşılıklı ikinci vuruş

yeteneğini güvence altına almaktı. Bu hedef doğrultusunda her iki taraf açısından da genel amaç stratejik öneme sahip olan silahları konuşlandırmayı sınırlandıran ABM antlaşmasını ortaya koymaktı. Bu süreçte Nixon yönetimindeki yetkililer alternatif ve daha kapsayıcı bir norm olarak “*karşılıklı güvenlik açığının olmayışı*” normu yerine Birleşik Devletler-Sovyetler Birliği stratejik ilişkilerini düzenleyici bir norm olarak “*stratejik savunma yokluğu*” normunun oluşturulmasının yararlarını vurgulamışlardır. Aslında her ikisi de ikinci vuruş kapasitesini garanti altına alma prensibiyle uyumluydu. Ne var ki gelecekteki silahlanma yarışı açısından birinci normun kabul edilmesi ikincisinin kabul edilmesinden daha önemli etkilere sahipti. *MIRV* ve *ICBM* gibi yeni teknolojik yenileşimler stratejik savunmanın yokluğu normuyla uyumlu iken karşılıklı güvenlik açığının yokluğu normunun benimsenmesi durumunda söz konusu yenileşimler eleştiriye açık olacaktı (Cortell ve Davis, 2000: 78-79).

Fikirler ve normlar için geçerli olan bağlamsal farklılaşma söylemler için de geçerlidir. Caydırıcılık dilinin kullanımıyla ilgili bir örnek vermek gerekirse, Allan’ın belirttiği üzere,

İngiliz dilindeki “*deter*” fiiliyle ilişkili iki anlam- “*korkuyu telkin etme*” ve “*bir saldırganı durdurmanın*”- Rus dilinde doğrudan karşılığı yoktur. Bu çerçevede, Vigor’a göre, Rus düşüncesi garip bir biçimde “*caydırıcılık eylemi*” görüşünü kavramak için yetersizdir. Nükleer silahların “*caydırıcı değeri*” konusundaki Batı görüşünü tam manasıyla kavramsallaştırma konusundaki bu Rus “*hatası*” Batılı devletlerle gerçekten anlamlı bir tartışma yapma potansiyelini ciddi ölçüde kısıtlamıştır (Allan, 1989: 26-27).

Bu örnekte de açıkça görüldüğü üzere, devletler bir kavram üzerinde hemfikir olsalar bile o kavrama yükledikleri anlam konusunda ayrışabilmektedirler.

Caydırıcılığın kurallarının benimsenmesine ilişkin ortaya koyulan tüm bu tartışmalar çalışmanın “*analitik referans noktası*” argümanı açısından önemli etkilere sahiptir:

Birincisi, geçmişe ilişkin analitik referans noktaları azaldıkça egemen bir normu, fikri ya da söylemi benimsemek kolaylaşmaktadır. Çünkü bu durumda gözlemlenen bilginin karar alıcıların özgün inanç sistemlerinde ayrık biçimlerde yorumlanacağı tarihsel/ampirik data eksikliği söz konusu olacaktır. Bu durumda, uluslararası sistemdeki belirli egemen inançlar ve değerler sisteminin caydırıcılığa ilişkin kuralların tanımlanması ve benimsenmesine yardımcı olması kolaylaşacaktır. Daha önce detaylarıyla vurgulandığı üzere, diğer nükleer seçeneklerin varlığına rağmen (topyekün nükleer savaş, taktik nükleer savaş ve nükleer silahsızlanma), nükleer silah tehdidiyle baş edebilmek için caydırıcılık fikri/söylemi ön plana çıkmıştır. Bu çerçevede, Amerikan sosyal gücünün caydırıcılık stratejisini bir yol haritası olarak rakiplerine kabul ettirmesinde nükleer teknolojinin politika üzerindeki etkisine ilişkin olarak tarihsel bir rehberin olmamasının çok önemli bir role sahip olduğu söylenebilir. Çünkü bu durumda

hegemon gücün ortaya koyduğu fikirler tarihsel referans noktası eksikliğinden dolayı diğer devletler arasında göreceli olarak daha az farklılaşan bir biçimde benimsenecektir. Nitekim Buzan ve Waever'in (2009: 253-268) belirttiği üzere, Soğuk Savaş boyunca Japonya ve Çin, Almanya ve Rusya ya da Birleşik Devletler ve Japonya arasında ne tür güvenlikleştirmeler ortaya çıkmış olursa olsun, bunların tamamı Doğu ve Batı arasındaki büyük mücadelenin kapsayıcı yapısına bağlı hale gelmiş ya da en azından bu yapı içerisinde şekillenmiştir. Daha dar kapsamlı endişeler ise genel ideolojik mücadele ve güç mücadelesi karşısında ikinci planda kalmıştır. 11 Eylül 2001'deki terör saldırılarından sonra Bush yönetimi *"terör ile küresel savaş"* konsepti ile birlikte benzer bir durumu yaratmaya çalışmıştır. Çin, Rusya ve İsrail gibi ülkelerin Birleşik Devletler'in ortaya koyduğu bu konsept ile oldukça ilişkisiz olmasına rağmen terör ile savaş gündeminin yarattığı mazereti kendi amaçları doğrultusunda kullanmaları gibi örneklerden de anlaşılacağı üzere paylaşılan semboller ve güvenlikleştirmeler etrafındaki yakınsamalar başarılı bir *"makrogüvenlikleştirme"* üretmiştir. Buzan ve Waever başarılı bir makrogüvenlikleştirme üretme yeteneğinin sadece güce dayanmadığını, aynı zamanda diğer aktörleri harekete geçirici özelliğe sahip yüksek düzey referans objelerinin²² varlığına ve bir dizi aktörlerin kimlik politikalarının inşasına dayandığını belirtmektedir. Bunu gerçekleştirmek ise büyük ölçüde farklı aktörler ve kimlikler arasında paylaşılan değerleri üretmekle ve kısmen de bütün katılımcıların kendilerini tehdit eden şeyden ne anladıkları konusunda hemfikir olmalarını sağlamakla ilgilidir.

İkincisi, nükleer caydırıcılık gibi, karar alıcıların bilgiyi işleyecek bir tarihsel/analitik referans noktalarının olmadığı spekülasyona açık bir kavrayışın aksine konvansiyonel silahlar düzeyindeki caydırıcılık ilişkisi daha istikrarsız olacaktır. Çünkü bu konuda edinilmiş geçmiş tarihsel tecrübe karar alıcıların yerleşik inançlarını destekleyici davranışlar sergilemesini daha fazla mümkün kılmaktadır. Farklı analitik referans noktalarına sahip olmalarından dolayı güvenliklerine ilişkin bir norm, fikir ya da söylemi kendilerine özgü inanç sistemleri içerisinde değerlendiren karar alıcıların bu faktörlerin anlamı üzerinde hemfikir olmaları güçleşecektir. Örneğin Buzan ve Waever (2009: 266-267) Birleşik Devletler'in terörizm güvenlikleştirmesinin referans nesnesi, tehdit ve spesifik tehditler ile spesifik karşı önlemler arasındaki ilişki bağlamında gevşek olduğunu; bu durumun ilk yıllarda güvenlikleştirmenin

²² Yüksel düzey referans objesi ifadesi ile çeşitli güvenlikleştirmelerin kendisine bağlı olduğu ve onları şekillendiren bir *"makro"* güvenlikleştirme kastedilmektedir. Örneğin evrensel din adına seferber olunan Haçlı Seferleri ya da cumhuriyetçilik tehdidine karşı monarşilerin seferber olması bu formdaki güvenlikleştirmelerdir. bk. Buzan ve Waever, 2009: 254.

faidasına görünse de uzun dönemde zayıflık doğurabileceğini belirtmektedir. Bu yazarlar evrensel olan ile “özgü” (*particular*) olan arasındaki gerilimin önemli bir sorun olabileceğini çünkü makrogüvenlikleştirmenin çeşitli düşük düzeydeki yerel güvenlikleştirmeleri nasıl organize edeceği ve birbirine bağlayacağı sorununun ortaya çıkabileceğini belirtmektedir. Örneğin Çin ve İsrail’in terör ile mücadelesinin aksine Türkiye’nin 2011 Suriye krizi sürecinin devamında YPG gibi örgütlere yönelik mücadelesi, Birleşik Devletler’in terörle savaş güvenlikleştirmesinin ortaya koyduğu gerekçeler, semboller ve değerler ile bağdaşmayan bir yapıya sahip olduğundan, bu gerilimin somut bir örneği olarak ortaya çıkmıştır.

İnanç sistemleri konusunda çalışan araştırmacılar politika yapıcılarının inançlarına atıf yapmaksızın kritik dış politika kararlarını açıklamanın imkansız olduğunu ileri sürmekte ve bu inançların politika yapıcılarının dışsal uyarıcıya karşı tepkisinin yöntemini şekillendiren “*imgeler*” olarak düzenlendiğini belirtmektedir. Buna göre, imgelerin birincil kaynağı başta savaşlar ve devrimler olmak üzere çarpıcı tarihsel olayların basmakalıp yorumlanmasıdır (Lebow, 2007: 73). Bu çerçevede, ağır yenilgi maliyetlerine yol açan savaşlar yerleşik inançlarda değişimi mümkün kılan bir faktör olarak ele alınabilir. Devletler objektif gerçekliği bilişsel düzeyde çarpıttıkça o objektif gerçekliğin kendilerine yönelik maliyeti de artacaktır. Bir noktada bu maliyetlere katlanmak kaçınılmaz olduğundan, bu maliyetlerle yüzleşen devletlerin olayları yorumlama biçimlerinin kendilerine maliyet yükleyen objektif gerçekliğin kurallarına bağlı olacak şekilde değişmesini beklemek yanlış olmayacaktır. Diğer bir deyişle, savaşların yarattığı maliyetler, bu savaşların ortaya çıkmasına yol açan objektif gerçekliğin kavranmasını sağlayacak birer algısal “*mercek değişimine*” yol açmaktadır.

4.3. Rakibin Motivasyonlarını Anlamada Analitik Referans Noktalarının Rolü

Çalışmanın bu bölümünde karar alıcıların gözlemledikleri bir bilgiyi kendilerine özgü analitik referans noktalarında yorumladıkları öne sürülmektedir. Buna göre, karar alıcılar diğerlerinin güvenliğe ilişkilerin tehdit algılamalarını anlamaya çalışırken bile bunu söz konusu tehditlerin kendileriyle olan doğrudan bağlantısı üzerinden yapmaktadırlar. Diğer bir deyişle, belirli bir konuda diğerleriyle empati yapmaya çalışsalar bile kendi inanç sistemlerine olan bağlılıkları sebebiyle bunu o konunun kendi inanç sistemleri içerisindeki pozisyonuna referansla yapmaktadırlar.²³

²³ Çalışmada kendisinden esinlenerek tehditlerin aktörlerce değerlendirilmesine uyarlanan bu mantık örüntüsü ilk kez W. G. Sumner (1906) tarafından etnosentrizm terimi ile ortaya konulmuştur. Bu terim kişinin kendi içinde bulunduğu grubu her şeyin merkezinde görmesi, olayları kendi çıkarları bağlamında değerlendirmesi, kendi

Tarihsel/politik gelişmelerin bir başlangıç çizgisi yoktur ve dolayısıyla kendi ülkesinin güvenliğini ilgilendiren her bir tarihsel gelişme karar alıcıların gelecekte alacakları kararlara ilişkin yol gösterici birer veri olmaktadır. Diğer yandan, her bir tarihsel gelişme tüm devletlerin maddi çıkarlarını aynı biçimde etkilemediğinden, karar alıcıların yerleşik zihniyet yapılarının farklı biçimlerde oluşması kaçınılmazdır. Başarılı caydırıcılık ise rakiplerin bu yerleşik zihniyet yapılarını anlayarak onların güvenliğe ilişkin önceliklerini ve tercihlerini kavramayı gerektirmektedir. Aşağıda bu konuya açıklık getirmesi bakımından Birleşik Devletler ve Türkiye'nin "*Suriye iç savaşı*" sürecindeki fikir ayrılığı üzerinden bir örnek sunulmaktadır.

Birleşik Devletler'in *Irak ve Şam İslam Devleti (Islamic State of Iraq and al-Sham: ISIS)* ile mücadelede gerilla tipi mücadele veren bir devlet dışı aktöre karşı savaşmak bakımından Vietnam'da yaşanan başarısızlık ile benzerlik kurması (bataklığa saplanma analogisi) muhtemeldir. Dolayısıyla Birleşik Devletler'in tıpkı Afganistan'da başta "*Kuzey İttifakı*" olmak üzere Taliban'a karşı muhalif yerel güçleri hava operasyonlarıyla desteklemesi örneğinde olduğu gibi (Kurtbağ, 2010: 310-311), kara operasyonlarını Kuzey Suriye'de etkili bir yerel güç olan "*Halk Savunma Birimleri'ne*" (*Yekineyen Parastina Gel: YPG*) devrederek bu güçleri hava operasyonları ile desteklemesi olağan görünmektedir. Türkiye'nin ise "*Kürdistan İşçi Partisi*" (*Partiya Karkeren Kurdistane: PKK*) ile olan mücadelesi veya Irak işgali sonrası 2005 yılında Irak Kürdistanı'nın kurulması analogisinden hareketle Birleşik Devletler'in YPG güçlerine destek vermesini bir ulusal güvenlik tehdidi olarak tanımlaması da olağan görünmektedir. Bu noktada söz konusu iki devlet birbirlerinin çıkarlarını, endişelerini ve tehdit algılamalarını anlamaya çalışsa bile kendilerine özgü bilgi işleme sistemlerini sürdürdüklerinden dolayı bir "*dolanıklık*" ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki, Türkiye'nin YPG konusunda vereceği bir tavizin uzun vadede bir sınır problemi ve toprak bütünlüğü sorunu yaratması muhtemeldir. Bir Amerikalı karar alıcı ise gözlemlerini YPG ile işbirliği yapmanın Birleşik Devletler açısından hiçbir sorun yaratmayacağı bir gerçeklik üzerinden yürütmekte ve Türkiye'nin söz konusu tehdit algısını soyut bir biçimde yorumlamaktadır.²⁴ Bu soyut yorumlamanın sebebi karar alıcıların rakiplerine ya da üçüncü taraflara ilişkin tehditleri, o tehditlerin kendilerine yönelik olup olmadığı temelinde değerlendirdiklerine yönelik ortaya koyduğumuz argümandan kaynaklanmaktadır. Bu

yaşam biçimini (kültürünü) diğerlerinin üstünde görmesi (diğer gruplara ve onların davranma biçimlerine karşı bir ön yargıyla bunu en iyi ve en doğru davranma biçimi olarak görmesi) ve diğer her şeyi buna referansla ölçüp değerlendirmesini ifade etmektedir. bk. Booth, 2014: 15.

²⁴ Soyut yorumlama ifadesi ile potansiyel bir tehdidi iyimser bir biçimde ele almak; diğer bir deyişle, bir tehdidin potansiyel maliyetlerini göz ardı etmek kastedilmektedir.

argüman doğrultusunda, Birleşik Devletler'in Türkiye'nin Kuzey Suriye konusundaki endişelerini soyut bir biçimde yorumlaması ve Türkiye'nin 2016 yılındaki '*Fırat Kalkanı*'²⁵ ve 2018 yılındaki '*Zeytin Dalı*'²⁶ gibi askeri operasyonlarını mevcut sorunu şiddetlendirecek şekilde kısır çatışma zinciri yaratan bir müdahale olarak görmesi daha muhtemeldir. Çünkü bir karar alıcı benzer analitik referans noktalarına sahip olmayan diğer devletlerin tehditleri niçin farklı değerlendirdiğini anlamakta güçlük çekecektir. Söz konusu iki devletin her birisi için de neredeyse hiçbir ortak analitik referans noktasına sahip olmadıkları bir konu üzerinden örnek sunmak ortaya koyulan argümanı netleştirecektir. Örneğin hem bir Türk hem de bir Amerikalı karar alıcının Eritre-Etiyopya sınır çatışmasını '*yapay sınır sorunlarından*' kaynaklanan '*anlamsız*' bir çatışma olarak görmesi daha muhtemeldir.²⁷ Analitik referans noktaları azaldıkça '*diğer aktörü anlamak*' güçleşmektedir; çünkü hem Türkiye'nin hem de Birleşik Devletler'in söz konusu iki Afrika devletinden herhangi birisinin maruz kaldığı tehditlere doğrudan kendilerinin de maruz kaldıkları bir politik konjonktür söz konusu değildir. Diğer yandan, verilen iki temel örnek üzerinde bir karşılaştırma yapılacak olursa, Birleşik Devletler karar alıcılarının Suriye krizindeki gelişmeleri Türkiye'nin algıladığı kadar tehdit edici algılamasa da Eritre-Etiyopya çatışması örneğinde olduğu kadar da soyut yorumlamadığı öne sürülebilir. Çünkü Suriye krizi ISIS gibi her iki aktörün de güvenlik çıkarlarını eş zamanlı etkileyecek ortak referans noktaları içermekte ve bu ortak noktalar karar alıcıların ayrıık inanç yapılarının birbirine yakınsamasına yol açmaktadır.

Bu argümanlar caydırıcı normların savunulması konusunda da aydınlatıcı olabilir. Örneğin Birleşik Devletler Ruanda'ya veya Sierra Leone'ye müdahale konusunda son derece isteksiz görünürken (Herrmann ve Shannon, 2001: 621) ISIS tarafından Irak'taki Yezidi popülasyona karşı gerçekleştirilen soykırım girişimini engellemek için hava saldırılarına başvurmuş ve Peşmerge'ye silah desteği sağlamıştır.²⁸ Bu örnekte de görüldüğü üzere, bir normun harekete geçirilmemesinin ortak analitik referans noktaları eksikliğinden

²⁵ '*Fırat Kalkanı'nda en zorlu cephe: El Bab*', <http://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-38398785> (erişim tarihi: 25.01.2018).

²⁶ '*AP Explains: Turkey's 'Operation Olive Branch' in Afrin*', <https://www.nytimes.com/aponline/2018/01/22/world/europe/ap-ap-explains-turkey-syria.html> (erişim tarihi: 25.01.2018).

²⁷ Bir Türk karar alıcı ya da analizci açısından, bu örneğin ilk verilen örnekten daha anlaşılabilir olması da özü itibarıyla aynı bilişsel problemten kaynaklanmaktadır; karar alıcı ya da analizcinin kendisi söz konusu sorunu soyut olarak yorumladığı için diğerinin de soyut olarak yorumlaması daha makul gelmektedir.

²⁸ '*Canada proud of its support for Peshmerga, US recognizes Yazidi massacre as genocide*', <http://www.rudaw.net/english/world/18032016> (erişim tarihi: 20.03.2017).

kaynaklandığı ileri sürülebilir. Çünkü normatif davranış bağlamında savunulması gereken aktörler ile ortak bir biçimde sahip olunan analitik referans noktaları azaldıkça o aktörlere yönelik tehditler de daha soyut olarak yorumlanacaktır.

Diğer yandan, devletlerin güvenliklerini ilgilendiren bir gelişmenin sonrasında o vakanın hiç yaşanmamış olması durumunda alacağı bir kararı alması “*analitik referans noktaları*” argümanı bağlamında çok güç görünmektedir. Bunu destekleyici bir örnek olarak Carranza’nın birçok araştırmacının karşılıklı ikili ilişkiler çerçevesinde bir nükleer sınırlama rejimine yol açabilecek olan Hindistan-Pakistan uzlaşmasına potansiyel bir model olarak 1990’ların başlarında çatışmadan işbirliğine doğru hareket eden Arjantin-Brezilya ilişkisi tecrübesini kullandıklarını vurgulayarak yaptığı bir karşılaştırma ele alınabilir:

Arjantin ve Brezilya 1960 ve 70’li yıllarda nükleer programlarını birer statü ve prestij sembolü olarak kullanmak suretiyle Güney Amerika’daki bölgesel hegemonya rekabetinin yerini 1980 ve 90’lı yıllarda güven inşasına bırakmıştır. 1990 yılında karşılıklı olarak tam kapsamlı karşılıklı nükleer denetimlere açık nükleer yayılmayı önleme rejimi ve izleme ajansı (Arjantin- Brezilya Nükleer Materyallerin Hesaplanması ve Kontrolü Ajansı) oluşturmuşlardır. Her iki ülke de *NPT*’ye taraf olmuş ve Kapsamlı Nükleer Test Yasağı Antlaşması’nı imzalamıştır. Fakat Arjantin-Brezilya güven inşası tecrübesini Güney Asya için kullanmak iki açıdan problemlidir: Birincisi, Güney Amerika’da Keşmir gibi bir kimlik sorununun bulunmayışıdır. Arjantin ve Brezilya’nın ulusal kimlikleri 1979’da çözüme kavuşturulan Parana Nehri’ndeki Itaipu barajı üzerindeki uzlaşmazlıkta ön plana çıkmamıştır. İkincisi, Arjantin ve Brezilya’nın 1990’da nükleer yayılmayı önleme rejimi kurdukları sırada operasyonel nükleer silah geliştirmemiş olmasıdır. Wheeler’in de belirttiği gibi, Hindistan ve Pakistan’ın korku ve şüpheyi arttıracak şekilde nükleer silah eşiğini geçmiş oldukları gerçeği açısından bu bağlamda karşılıklı güveni arttıran politikaları geliştirmeleri daha zordur (Carranza, 2016: 187-188).

Bu örnekte de görüldüğü üzere, nükleer güvenlik ikilemi içerisindeki iki rakip devlet olan Hindistan ve Pakistan birbirlerinden gelen tehdit sinyallerini bir analitik referans noktası olarak “*aralarındaki nükleer eşiğin aşıldığı bilgisi*” üzerinden veya başka bir analitik referans noktası olarak “*Keşmir krizi*” üzerinden yorumlayacaktır. Üçüncü bir ülkenin karar alıcısı ise bu analitik referans noktalarının kendi ülkesinin tarihsel/politik altyapısındaki karşılığına bağlı olarak söz konusu nükleer güvenlik ikileminin “*kaçınılmazlığından*” “*anlamsızlığına*” kadar geniş bir yorumlama yelpazesine sahip olabilecektir.

Bu bilgiler ışığında, güvenliğe ilişkin yeni gelişmelerin/problemlerin tarihsel vakaların yarattığı analitik referans noktaları kullanılarak yorumlandığını; dolayısıyla kararların kümülatif bir geçmişe referansla alındığını belirtmek yanlış olmayacaktır. Diğer yandan, belirtmek gerekir ki çalışmada karar alıcıların belirli bir karardan başka bir karar almalarının mümkün olmadığı deterministik bir yaklaşım ileri sürülmemekte; sadece karar alıcıların güvenlik reflekslerini harekete geçirmesinde referans alınan her tarihsel gelişmenin bir sonraki karar yapımı sürecinin seçeneklerini kaçınılmaz olarak sınırladığı vurgulanmaktadır.

Devletlerin birbirlerinin motivasyonlarını anlama sürecine ilişkin güçlüklerin yanı sıra bunun caydırıcılığın başarısına olan etkilerine de kısaca değinmek gerekmektedir. Rakiplerin motivasyonları doğru bir biçimde yorumlanmadığı takdirde caydırıcılığın başarısızlıkla sonuçlanmasının kaçınılmaz olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır. Örneğin Thucydides'e göre, Atinalıların büyüyen gücü ve bunun Spartalılarda yarattığı korku savaşın temel sebebiydi (Debs ve Monteiro, 2014: 1). İkinci Kartaca Savaşı ise Birinci Kartaca Savaşı'ndan sonra Romalılar tarafından Kartacalılara empoze edilen barışın ağır şartlarına olan tepkinin doğurduğu bir intikam savaşıydı. Romalılar bu uygulamaya tepkili olan Kartaca'yı çok güçlü hale gelmekten ve Roma çıkarlarını tehdit etmekten caydırmak için hiçbir şey yapmamışlardı. Birinci Dünya Savaşı'nın öncelikli sebebi ise Almanya'nın "*dünya gücü*" olma yönündeki saldırgan arzuları ile Birleşik Krallık'ın onun stratejik askeri kapasitesini dizginleme konusundaki caydırıcılık başarısızlığının bir birleşimidir. İkinci Kartaca Savaşı'na benzer bir şekilde, İkinci Dünya Savaşı da Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra galip devletlerin barış için güçlü bir temel inşa etme konusunda sergilediği bir caydırıcılık başarısızlığının ürünüdür. Küba Füze Krizi ise Sovyetler Birliği Başbakanı Khrushchev'in Birleşik Devletler'e meydan okunduğu takdirde Kennedy'nin Amerikan askeri üstünlüğünü kullanmak konusunda isteksiz olacağını düşünmesinden kaynaklanmıştır. Khrushchev Birleşik Devletler'in askeri olarak kendilerinden daha üstün konumda olduğuna inansa da tahrik edici şekilde Küba'ya nükleer silah yerleştirmeyi sürdürmüştür; çünkü Kennedy'nin Domuzlar Körfezi Krizi, Berlin Duvarı Krizi ve Sovyet silahlı güçlerinin Küba'ya geçişi gibi konularda kararlı bir tutum sergileme başarısızlığı bir caydırıcılık başarısızlığına yol açmıştır (Sharp, 2008: 31-32).

Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere, caydırıcılığın başarısızlığı devletlerin büyük ölçüde rakiplerinin statükoya meydan okuma konusunda birbirinden farklılık gösteren motivasyonlarına ilgisiz kalmasının bir sonucudur. Diğer yandan, Morgan'ın da (2012: 90) belirttiği üzere, caydırıcılığın en büyük zayıflıklarından birisi devletler arasındaki çıkarların farklılaşmasıdır ve aralarında çıkar çatışması olan taraflar arasında, tıpkı Arap-İsrail çatışması örneğinde olduğu gibi, tekrarlanan bir biçimde düşük düzeyli çatışmaların ortaya çıkması muhtemeldir. Bu açıdan vurgulamak gerekir ki çalışmada devletlerin her durumda rakiplerinin dünyaya bakış açılarını doğru anlamlandıramamasından kaynaklı bir çatışma tablosu sunulmamaktadır. Ne var ki rakibin motivasyonlarını anlamak en azından "*askeri gücü maksimize etme arzusunun rakipte yarattığı korkudan*" ya da "*kararlı bir tutum sergilemedeki başarısızlığın rakipte yarattığı özgüvenden*" kaynaklanan güvenlik krizlerini minimum seviyeye indirmeye yardımcı olacaktır.

4.4. Caydırıcılığa İlişkin Analizlerin Analitik Referans Noktaları Argümanı Çerçevesinde Değerlendirilmesi

Devlet davranışlarının farklı bir inanç sisteminin referans alınarak gözlemlenmesi sadece caydırıcılık bağlamında rakiplere yönelik beklentilerin hatalı bir değerlendirmesine değil, aynı zamanda analizcilerin de eleştiriye açık değerlendirmelerine yol açabilmektedir. Örneğin Bilgin'in (2010: 83) belirttiği üzere, güvenlikleştirme teorisine göre sorunlar güvenliğe kendiliğinden tehdit teşkil etmemekte; devletler onları güvenlikleştirmeyi seçmektedirler. O'na göre bu noktada anahtar unsur *'seçimdir'* yani güvenlik politikasını belirlemenin siyasiliğidir. Diğer bir deyişle, teoriye göre devletlerin bir güvenlik konusunu öncelik haline getirmesi kısmen esnekliği olan bir tercih meselesidir. Benzer bir *'tercih esnekliği'* yaklaşımı devletlerin rakiplerini bir rol kimliği içerisinde değerlendirmesine ilişkin çeşitli argümanlarda da görülmektedir. Örneğin Wendt'e (1992: 397) göre, *'Birleşik Devletler ve Sovyetler Birliği artık düşman olmadıklarına karar verirlerse Soğuk Savaş biter'*.²⁹

Bu argümanların aksine daha önce vurgulandığı üzere, karar alıcıların gözlemledikleri bilgiler farklı analitik referans noktalarında yorumlandığından dolayı karar alıcıların bir vakanın farklı yönlerine öncelik verme zorunluluğu hissetmeleri muhtemeldir. Karar alıcıların inanç sistemini referans kabul etmek yerine kendi inanç sisteminden gözlem yapan bir analizcinin ise analiz ettiği devletlerin tehdit algılamalarına ilişkin önceliklerini göreceli olarak daha anlamsız bulması ve onların bir konuyu yüksek güvenlik meselesi haline getirmesini *'seçime dayalı'* bir tercih olarak algılaması kaçınılmazdır.

Benzer bir tartışma, literatürde tehditlerin güvenlikleştirilmesinde önemli bir rol oynadığı belirtilen *'söylemler'* üzerinden de yürütülebilir. Birçok akademik çalışma söylemlerin davranışları meşrulaştırıcı fonksiyonunu vurgulamakta ve politik liderlerin bu söylemleri kendi politikalarını meşrulaştırmak için ortaya koyduklarını öne sürmektedir. 1991 ve 2003 Irak İşgali, 2001 Afganistan Savaşı gibi örnekler bu konudaki araştırmalara zengin bir içerik sağlamaktadır (Gavriely-Nuri, 2013: 11-14). Irak savaşı öncesi ve süresince ortaya koyulan çeşitli söylemler üzerinden bir değerlendirme yapılacak olursa, Başkan Bush'un bu savaşı gerçekten bir *'haçlı seferi'* ya da *'özgürleştirici bir müdahale'* olarak değerlendirmediyi ya da Amerikan ulusunu *'seçilmiş ulus'* olarak görmediğini belirtmek

²⁹ Wendt'in alıntılanan bu ifadesinin *'kendini-doğrulama'* mantığı nedeniyle çürütülemeyeceğini belirtmek gerekmektedir. Şöyle ki birinci önerme ile ikinci önerme aynı anlama sahip olup ampirik gerçekliğe ilişkin yeni bir fikir sunmamakta; sadece birbirlerini doğrulamaktadır.

çok güçtür. Diğer bir deyişle, karar alıcıların kendi ayrık inanç sistemleri içerisinde ‘*rasyonel*’ bir biçimde hareket etmekte olduklarını belirtmek mümkündür.

Daha önce alıntılandığı üzere, Katzenstein’in Birleşik Devletler, Almanya ve Japonya’nın 11 eylül saldırılarına farklı yaklaşımlar göstermesine ilişkin söylem analizi de eleştiriye açık görünmektedir. Şöyle ki Almanya ve Japonya 11 Eylül saldırılarına maruz kalmamıştır; dolayısıyla bu saldırıya ilişkin yaptıkları tanımlama hiçbir maliyete katlanmadıkları bir gerçekliğin içinden oluşturdukları bir tanımlama olup bu saldırıyı Birleşik Devletler’in aksine daha soyut bir biçimde değerlendirmeleri olağandır. Diğer yandan, saldırıya maruz kalmayan Japonya ve Almanya’nın konuya ilişkin tanımlamalarının kendi içinde farklılık göstermesi de yine analitik referans noktaları varsayımıyla ilişkilidir. İslami terör tehdidinin saldırı gösterdiği değerler sistemi ve dolayısıyla coğrafya bakımından bu tehdidin Almanya’ya etki etmesi Japonya’ya göre çok daha olasıdır. Karar alıcıların birer analitik referans noktası bağlamında sahip oldukları ortak tarihsel vakalar azaldıkça konuya ilgi düzeyleri ve tehdit algıları da azalacağından, Japonya’nın 11 Eylül saldırılarını Almanya’ya göre daha soyut yorumlayarak bu konuda daha esnek söylemlerde bulunması olağandır. Bu noktada belirtmek gerekir ki söylemler her ne kadar birçok durumda politikayı belirleyici bir çerçeve çizse de bu söylemlerin materyal gerçeklikle olan ilişkisini de göz ardı etmemek gerekmektedir.

Bir olayın niçin gerçekleştiği (veya caydırıcılığa ilişkin olarak gerçekleşmediği) konusunda geçmişe dönük yapılan çıkarımlar da eleştiriye açık görünmektedir. Örneğin O’neill (1989: 147-148) çok daha küçük bir miktar nükleer silahın rakibini mahvedebilecek olmasına rağmen süper güçlerden her birinin bu miktardan çok daha fazla stratejik nükleer silah bulundurma nedenine ilişkin olarak tarafların haddinden fazla nükleer silahlanma harcaması yaparak birbirlerine karşı bir kararlılık ve güç gösterisi yaptığını öne sürmektedir. Bu durumda amaç askeri kapasite inşa etmekten ziyade prestiji ya da tehditlerin inandırıcılığını arttırmak gibi görünmektedir. Soğuk Savaş boyunca süper güç yetkililerinin yaptığı açıklamalara atıf yapan çeşitli araştırmacılar süper güçlerin aralarındaki silahlanma yarışının ve özellikle 1980’lerde Avrupa’ya yerleştirilen nükleer silah sistemlerinin temelinde saygınlık olduğunu öne sürmekte ve devletlerin belirli dönemlerde belirli silah sistemlerini edinmek suretiyle prestij arayışı içerisinde olduklarını belirtmektedir (Lebow, 2008: 24). Ne var ki Soğuk Savaş şartlarının içerisinde bakıldığında politik liderlerin kendilerini analizcilerin tahmin ettiğinden daha güvensiz hissetmiş olabileceklerini belirtmek yanlış olmayacaktır. Soğuk Savaş rekabetinin herhangi bir nükleer savaş gerçekleşmeden sona erdiğini bilmek, bir analizcinin bu süreçte süper güçlerin karşılıklı olarak yaşadığı güvensizlik

hissini göz ardı etmesine ve silahlanma yarışını “*güvensizlik*” gibi savunma odaklı bir anlayış yerine “*güç gösterisi*” gibi meydan okuyucu bir anlayışa dayandırmasına yol açabilmektedir. Benzer bir şekilde, Hiroşima ve Nagazaki saldırısı sonrası nükleer silahların günümüze dek kullanılmamış olmasını “*tabu*” olarak nitelendirmenin de geçmişe dönük bir çıkarım hatası olduğu öne sürülebilir. Çünkü Paul’un da belirttiği üzere, nükleer çağ tarihinde devletlerin nükleer silah kullanmayı düşündükleri fakat sonradan geri adım attıkları Kore ve Vietnam savaşları gibi örnekler mevcuttur.³⁰ Ne var ki analizciler açısından bir kez bu silahların bir biçimde kullanılmadığını bilmek, neden kullanılmadığı konusunda tümdengelimli bir analiz yapmayı kolaylaştırmaktadır.

Karar alıcıların inanç sistemini göz önünde bulundurmamak yerine kendi inanç sistemimizi kullanarak analizde bulunmanın yarattığı bir diğer problem ise devletlerin kendilerine ilişkin yapılan tanımsal çerçeveye bağlı olduğunu varsayma eğilimidir. “*Eğer diğer devletler dünyaya bizim gibi bakıyorsa, kendilerini de bizim onu gördüğümüz gibi görüyor olmalıdır*” hatalı görüşünün “*ayna yansıması*” eğiliminin doğal bir sonucu olarak ortaya çıktığı ileri sürülebilir. Örneğin Lebow ve Stein’in (1989: 221) belirttiği üzere, caydırıcılık teorisi sadece bilim adamları açısından değil, devletlerin kendisi açısından da kesin bir biçimde “*meydan okuyucu*” ve “*savunmacı*” arasında açık bir analitik ayrım olduğunu varsaymaktadır. Lebow ve Stein’e göre, gerçekte bu ayrım çoğu zaman bulanıktır; çünkü caydırıcılık etkileşimindeki her iki taraf da çoğunlukla kendilerini “*savunmacı*” olarak görmektedir. Bu görüşten daha radikal bir biçimde, uluslararası ilişkilerde devletlerin kendilerini hiçbir biçimde “*saldırgan*” olarak görmedikleri ileri sürülebilir. Bu argümanı desteklemesi açısından Soğuk Savaş dönemindeki süper güçler rekabeti bir örnek olarak verilebilir. Holloway’ın (1985: 69) belirttiği üzere, nükleer savaş konusundaki Sovyet düşüncesi incelendiğinde, böyle bir savaşın önlenmesi ile böyle bir savaşın yürütülmesi arasında keskin bir ayrım olmadığı görülmektedir. Sovyet düşüncesinde bu iki yön birbirleriyle çatışan değil, birbirini tamamlayan bir yapıya sahiptir. Sovyet askeri hazırlıklarının öncelikli amacı bir dünya nükleer savaşını önlemek olmuştur. Aynı zamanda

³⁰ Paul nükleer silah kullanmamanın “*tabu*” kavramı yerine daha esnek bir sosyal olgu olan “*gelenek*” kavramı ile ifade edilmesinin daha doğru olacağını belirtmektedir. Çünkü “*tabu*” kavramı liderlerin rasyonel bir seçenek olarak nükleer silah kullanmayı hiçbir şekilde düşünmeyeceği bir kesinliğe sahiptir. bk. Paul, 2010: 854. Aralık 1950’de General Douglas MacArthur’un Çin’in Kore’ye müdahalesine ilişkin olarak işgal güçlerine karşı 34 nükleer bomba talep etmesi ve savaşın yönünü doğrudan Çin’e çevirmeyi önermesi Birleşik Devletler’in nükleer silah kullanmayı düşündüğü bir vaka örneği olarak verilebilir. Bu öneri Washington’da hem Amerikan müttefiklerini kaybetme hem de Çin ile genişletilmiş bir savaş riski ve hatta Sovyetler Birliği ile topyekün bir savaş riski olarak görüldüğünden kabul edilmemiştir. bk. Delpech, 2012: 71.

nükleer çağda bir savaş başlatmaya hazırlıklı olmak, Sovyet askeri düşüncesinin ayırt edici bir özelliği olmuştur. Holloway'a göre, Amerikan nükleer politikası Sovyet stratejik görüşü açısından sadece caydırıcılığa dayanmamaktaydı. Sovyet araştırmacılar Birleşik Devletler'in bir nükleer savaş başlatma hazırlığında olduğunu ve Sovyetler Birliği üzerinde baskı uygulamak için çeşitli krizler boyunca stratejik güçlerini teyakkuzda bulundurdıklarını vurgulamışlar, Sovyetler Birliği'ne yönelik politikanın caydırıcılıktan ziyade gözdağı verme olduğunu öne sürmüşlerdir.

Bu bilgiler ışığında, Birleşik Devletler açısından potansiyel saldırgan olan Sovyetler Birliği'nin kendisini saldırgan olarak görmediği gibi, benzer gerekçelerle kendisini saldırgan olarak görmeyen Birleşik Devletler'i de aynı zamanda saldırgan olarak görme eğiliminde olduğu görülmektedir. Diğer yandan, belirtmek gerekir ki devletler statükoya meydan okumak suretiyle saldırganlık eylemi gösterebilirler bile kendi özgün tarihsel altyapıları (ve dolayısıyla bilgiyi yorumladıkları özgün analitik referans noktaları) farklı olduğundan, bu eylemleri bir savunma hamlesi olarak görebilirler. Örneğin saldırgan olduğuna dair hiçbir kuşku bulunmayan Hitler Almanyası'nın bile Ren bölgesi, Alman toplumundan oluşan Avusturya, yine Alman nüfusun yoğun olduğu Çekoslovakya içerisindeki Sudet bölgesi ve Versay Antlaşması sonucu Polonya'ya verilen Danzig bölgesi konusundaki tutumu itibarıyla tarihi Alman topraklarını "*savunduğuna*" inandığı öne sürülebilir.³¹ Benzer şekilde, Irak'ın Kuveyt'i işgal etme sürecinde, tarihsel olarak Irak'ın doğal bir parçası olmakla birlikte Birleşik Krallık tarafından bağımsız bir şeyhlik olarak kurulan (Casey, 2007: 47-64) bir Arap toprağını "*savunma eylemi*" gerçekleştirdiğini değerlendirmiş olması muhtemeldir.³² Rusya'nın 2014 yılında Kırım'ı ilhakı ve Ukrayna müdahalesi (Allison, 2014: 1255-1297) örneğinde de görüldüğü üzere, statükoya meydan okuyan devletlerin gerekçeleri her durumda bir savunmacı anlayış üzerine kuruludur.

³¹ Bu noktada Hitler'in sadece Alman etnisitenin bulunduğu bölgelere değil Fransa ya da Rusya'ya da saldırdığından hareketle getirilmesi olası eleştirilere karşı belirtmek gerekir ki söz konusu devletlerin bir kez Alman irredantizmine karşı gelmesiyle birlikte savaşın toprak kazanma savaşının ötesinde taktik bir savaşa dönüşmesi kaçınılmazdır.

³² Bu örneklerde Almanya veya Irak'ın saldırgan olmadıklarının değil, kendilerini saldırgan olarak görmediklerinin öne sürüldüğünü belirtmek gerekmektedir. Diğer yandan, bir caydırıcılık analizi açısından ne olduklarının değil, kendilerini nasıl gördüklerinin daha önemli olduğu söylenebilir.

4.5. Bölüm Değerlendirmesi

Çalışmanın bu bölümünde analitik referans noktaları varsayımı çerçevesinde dört adet alt varsayım ortaya koyulmuştur: Birincisi, her karar alıcı sahip olduğu belirli bir inanç sistemi içerisinde rasyonel davranmaktadır ve diğer karar alıcılara göre irrasyonel olması caydırıcılık pratiği açısından bir anlam ifade etmemektedir. İkincisi, güvenlik ikilemlerine ilişkin ampirik vakalar sadece birer tarihsel veri olmayıp aynı zamanda bir güvenlik konusunun yorumlanmasında kullanılan birer analitik referans noktasıdır. Üçüncüsü, hiçbir devlet kendisini saldırgan olarak görmemektedir; eylemleri her durumda güvensizlik duygusunun yarattığı bir savunma hamlesidir. Dördüncüsü, aktörler birbirlerini kendi analitik referans noktalarını kullanarak anlamaya çalışmakta; bu da politik anlamda diğerlerini anlamayı, akademik anlamda ise devlet davranışlarını yorumlamayı güçleştirmektedir.

Caydırıcılık literatüründe önce rasyonalite varsayımı öne sürülmüş, daha sonra ise farklı algılamalara ve yanlış hesaplamalara dayalı olarak bu varsayımdan çeşitli sapmalar analiz edilmiştir. Ne var ki bireylerin temel olarak rasyonel olması gerektiğini varsayarak rasyonel davranıştan sapma nedenlerini araştırmanın uygun bir metodoloji olmadığı söylenebilir. Devletlerin bizim beklentilerimize uygun bir biçimde hareket etmeleri gerektiğini düşünerek beklentilerimizden niçin saptıklarını araştırmak yerine olgular arasındaki ilişkileri beklentilerimize indirgemeksizin ele almak daha uygun olacaktır. Caydırıcılığın başarısızlığı akademik düzeydeki bu hatalı yaklaşımın politik karar alıcılar tarafından da benimsendiği durumlarda ortaya çıkmaktadır. Çünkü politik liderler çoğu zaman gerçek düşmanı değil, kendi inanç sistemleri içerisinde kurguladıkları düşmanı caydırmaya çalışmaktadır. Caydırıcılığın başarısı karar alıcıların sorunları kendi analitik gerçekliklerini referans alarak değerlendirmekten olabildiğince kaçınmalarına bağlıdır. Aksi halde rakipler hakkındaki gerçekliklerin değil, kendi subjektif gerçekliklerinin peşinden gitmeleri kaçınılmaz olacaktır.

Çalışmanın bu bölümünde teorik çerçevesi çizilen argümanların caydırıcılığa ilişkin önemli pratik sonuçları bulunmaktadır. Örneğin nükleer silahlara sahip olmayan ve/veya nükleer güvenlik ikilemi içerisinde bulunmayan devletler açısından bu silahların kullanılma olasılığı zayıf görülebilir; ne var ki Çin, Rusya, Kuzey Kore gibi devletlerin nükleer kapasitelerini arttırdığı ve geniş ölçekli nükleer modernizasyon projeleri yürüttüğü bilinmektedir (Mehmetçik, 2011: 48). Diğer yandan, konvansiyonel veya devlet dışı düzeyde gerçekleşen bir güvenlik krizi nükleer silahların stratejik değerini yitirdiği kanısına yol açabilir ki nitekim birçok çalışma 11 Eylül saldırıları sonrası nükleer caydırıcılık stratejisinin sonunun geldiğini öne sürmüştür (Aydın ve Atalay, 2012: 67). Ne var ki nükleer silahların

gerek nükleer gerekse konvansiyonel düzeydeki caydırıcı gücünün terör saldırılarının varlığıyla birlikte eş zamanlı olarak devam ettiğini belirtmek gerekmektedir. Bir terör saldırısı konvansiyonel bir savaşı tetikleyebilir ve hatta nükleer savaş tehlikesi de yaratabilir; ne var ki bir devlet nükleer silahların stratejik önemini yitirdiğini düşünmekteyse böyle bir saldırıya maruz kalma riskini göz ardı edebilir. Bir nükleer duruş ise taraflar arasındaki bir konvansiyonel savaşı caydırabilir veya bir konvansiyonel savaşın yoğunluğu belirlemede önemli bir rol oynayabilir; ne var ki caydırıcılık gerçekleşmeyen olaylara ilişkin bir teori olduğundan, bazı gözlemciler nükleer silahların bu caydırıcı etkisinin farkına varamayabilir. Çalışmanın devamında çalışma boyunca ana hatlarıyla teorik çerçevesi oluşturulan caydırıcılık kavramının asimetrik savaş koşullarındaki konumu tartışılmaktadır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ SONRASI GÜVENLİK ÇAĞINDA ASİMETRİK CAYDIRICILIĞIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Çalışmanın bu bölümünde caydırıcılığın asimetric koşullardaki işlerliği ele alınmaktadır. Kimi araştırmacılar nükleer silahların sadece nükleer tehditlerin caydırılması konusunda faydalı olduğunu öne sürerken kimileri ise nükleer silahların kimyasal ve biyolojik silahlarla yapılan saldırıları caydırabileceğini, büyük güçlerin silahlanma yarışı içerisinde girmelerini engelleyebileceğini, genişletilmiş caydırıcılık taahhütleri bağlamında müttefiklere güvence vermek suretiyle nükleer yayılmayı engelleyebileceğini öne sürmektedir (Ritchie, 2009: 83). Çalışmada ikinci görüşün geçerli olduğu kabul edilmektedir. Bu bağlamda, nükleer silahların sadece dengi düzeydeki silahlara yönelik bir caydırıcılığa sahip olmadığı, aynı zamanda biyolojik, kimyasal ve konvansiyonel silahların kullanımını da caydırabileceği vurgulanmaktadır. Bu çerçevede, çalışmada *“kesin misillemeye dayalı”*, *“üçüncü tarafın desteğini almaya dayalı”* ve *“birinci vuruş belirsizliğine dayalı”* olmak üzere nükleer silahlara sahip devletlerin benimsediği farklı nükleer duruşlar değerlendirilmektedir. Ayrıca küresel güvenliği sağlaması ve müttefiklere güvence vermesi bakımından Amerikan nükleer şemsiyesinin diğer devletlerin nükleer silahlanma istekliliğine yönelik etkileri de ele alınmaktadır. Diğer yandan, haydut devletlere yönelik füze savunma sistemlerinin hem bu devletlere yönelik caydırıcılığı hem de büyük güçler arasındaki caydırıcılık ilişkisini ne yönde etkilediği tartışılmaktadır.

Konvansiyonel düzeyde ise zayıf devletlerin güçlü rakiplerine hangi durumlarda saldırı gerçekleştirdikleri konusu çeşitli kriterler temelinde tartışılmaktadır. Bu bağlamda, bazı devletlerin *“çıkart asimetrilerinden”* ya da ortak güvenlik sağlayıcısının (Birleşik Devletler) verdiği *“güvencelerden”* dolayı bölgesel rakiplerine yönelik saldırganlıklarını arttırarak istikrarsızlığa neden olabileceği tartışılmaktadır.

Devlet dışı düzeyde ise iki temel konu üzerinde durulmaktadır: Birincisi, bir konvansiyonel savaşı ve hatta nükleer krizi tetikleyebilme olasılığı nedeniyle terörizmin devletler arasındaki caydırıcılık ilişkisine etkileri tartışılmaktadır. İkincisi ise devletler ile terör örgütleri arasında doğrudan bir caydırıcılık ilişkisi olup olmadığı sorgulanmaktadır.

5.1. Nükleer Düzeyde Asimetrik Caydırıcılığın Değerlendirilmesi

İki kutuplu sistem tehditlerin değerlendirilmesi, tahmin edilebilirlik ve ulusal güvenliğin nasıl sağlanacağına ilişkin konularda günümüz uluslararası sisteminden çok daha basit bir dünyayı ifade etmekteydi (Davis ve Johnson, 1996: 329). Avrupa’da bloklar arası çatışma tehlikesinin bitişini ifade eden Varşova Paktı ve Sovyetler Birliği’nin çöküşü ile Birleşik Devletler öncülüğündeki koalisyonun Körfez Savaşı’ndaki zaferi yeni bir güvenlik çağını başlatan kırılma noktaları olmuştur. Rusya liderlerinin özellikle silahların azaltılması konusunda ve koalisyonun eski Sovyet müttefiki Irak ile olan savaşında Batı ile diplomatik işbirliğinde bulunmaları uluslararası düzenin istikrarı açısından olumlu gelişmeler olmuştur. Fakat iki kutuplu sistemin ortadan kalkması yeni düzeni tehdit eden bazı gelişmeleri de beraberinde getirmiştir. Bloklar arası mücadele düzeninin otoritesi altında hareket eden bölgesel güçler birçok durumda bölgesel krizler çıkarma konusunda daha özgür kalmışlardır (Payne, 2015: 9).

Soğuk Savaş sonrası nükleer çağda sayıları artan nükleer aktörlerin çeşitli ulusal ve kültürel farklılıkları geleneksel caydırıcılık anlayışının sorgulanmasına yol açmaktadır. Bu aktörlerin hedefleri Birleşik Devletler’in Sovyetler Birliği ile olan tecrübesinden büyük ölçüde farklılık göstermektedir. Yeni nükleer aktörlerin gizli nükleer programları, milliyetçi kökleri, bölgesel endişeleri, diğer nükleer yayılmacılarla işbirliği istekliliği gibi konular bu aktörlerin belli başlı özellikleridir. Soğuk Savaş sonrası dönemde nükleer teknolojinin elde edilebilirliğinin kolaylığının yanı sıra eski Sovyetler Birliği’ndeki nükleer materyaller üzerindeki komuta ve kontrolün bozulması ve devlet dışı aktörlerin artan önemi gibi diğer faktörler bu manzarayı daha da karmaşıktırmıştır (Gabel, 2004: 184-185).

Birleşik Devletler ve Sovyetler Birliği’nin geniş ölçekli nükleer kapasiteleri Soğuk Savaş süresince uluslararası politikayı şekillendiren iki kutuplu stratejik ilişki için temel önemdeydi. Birçok analizci Sovyetler Birliği’nin çöküşünün nükleer silahların önemini azaltacağı beklentisi içinde olmuşsa da Hindistan, Pakistan ve son olarak Kuzey Kore’nin nükleer test gerçekleştirmeleri ve İran, Irak, Libya gibi bölgesel güçlerin de nükleer kapasite arayışı içerisinde olmaları nükleer yayılma tehdidini gün yüzüne çıkarmıştır. 11 Eylül 2001’de Birleşik Devletler’e karşı gerçekleştirilen terör saldırıları ise teröristlerin nükleer silah elde etmeleri durumunda sonucun felaket olacağını göstermiştir. Tüm bu gelişmeler ışığında, devletlerin nükleer silahları nasıl elde ettikleri ve nükleer silahların bu silahları bulunduran devletlerin güvenlik ve diplomasislerini nasıl etkilediğini analiz etmek önemli hale gelmektedir. Çünkü nükleer silahlara sahip olmak çatışmaların sıklığı, zamanlaması,

yoğunluğu, süresi ve sonucunu değiştirebilecek ve ayrıca bir devletin diplomatik gücünü etkileyebilecek özellikler sunmaktadır (Gartzke ve Kroenig: 2009: 151-152).

Devletler genel olarak nükleer silahları diğer devletlerden gelecek nükleer zorlama veya saldırıya karşı bir caydırıcı unsur olarak görmektedir. Fakat nükleer silahlara sahip her bir devlet bazında bu silahlara ilişkin farklı yaklaşımların söz konusu olduğunu da belirtmek gerekmektedir. Nükleer silahlar bazı devletler tarafından büyük güç olmanın bir sembolü olarak prestij sağlayan silahlar olarak görülmekte; bir kısmı ise nükleer silahları bir konvansiyonel savaşta felaketle sonuçlanması olası bir yenilgiye karşı son çare olarak görmektedir. Nükleer silahlar aynı zamanda diplomatik üstünlük aracı olarak ve askeri inandırıcılığı potansiyel düşmanlar tarafından sorgulanabilecek olan devletlerin imajını arttırmak için kullanılabilir (Cimbala, 2011: 351).

Literatürde farklı bölgesel güçlere ilişkin olarak üç analitik nükleer duruştan söz edilmektedir: *‘katalitik’*, *‘kesin misilleme’* ve *‘asimetrik tırmanma’*. *‘Katalitik nükleer duruş’* bir devletin hayati çıkarları tehdit altında olduğunda üçüncü tarafın- çoğu zaman Birleşik Devletler’in- askeri ve diplomatik desteğini almasını ifade etmektedir. Örneğin İsrail 1973 Yom Kippur Savaşı boyunca bu duruşa başvurmuştur. Bu süreçte Suriye ve Mısır güçlerinin kendisinin yaşamsal çıkarlarını tehdit ettiğinden korkan İsrail (İsraili liderler Arap devletlerin amacının sınırlı mı yoksa topyekün mü olduğunu bilme imkanına sahip değildi) sadece Birleşik Devletler istihbaratı tarafından denetlenebilecek şekilde nükleer silah taşıma araçlarında operasyonel denetlemeler yaparak nükleer silah kapasitesini kullanmayı bir seçenek olarak dikkate aldıklarının sinyali göndermiştir. İsrail’in amacı açıkça hem Birleşik Devletler hükümetinin konvansiyonel silahlanma yönünden desteğini almak hem de Sovyetler Birliği’ne kendisine bağımlı olan Suriye ve Mısır’ı dizginlemek konusunda baskı yapmaktı. Kriz durumlarında bölgesel güçlerin bölge dışı güçleri çatışmaya dahil etmek amacıyla nükleer kapasitelerini bir koz olarak kullanmasına verilebilecek bir diğer örnek Keşmir krizidir. 1999 yılında İslamabad’ın öncelikli motivasyonunun Birleşik Devletler’in bir nükleer savaş korkusunu tetiklemek ve Keşmir’e bir uluslararası müdahalenin gerçekleşmesini sağlamak olduğunu belirtmek gerekmektedir. Belirsiz üçüncü taraf katılımı yoluyla dolaylı caydırıcılığa dayanan katalitik duruşun aksine *‘kesin misilleme duruşu’* ise nükleer saldırı ve zorlamayı doğrudan caydırmayı hedeflemektedir. Kesin misilleme ikinci vuruş güçlerinin varlığıyla katalitik duruştan ayrılmaktadır. Rakiplerin nükleer silahların tümünü yok edebilecek bir birinci vuruş kapasitesine erişimi konusunda güvende olmalarını imkansız hale getirecek şekilde, ikinci vuruş kapasitesine çeşitli yönetsel prosedürlerle (dağıtım, gizleme, yanıltma) veya teknik araçlarla (örn. deniz temelli sistemler) ulaşılabilmektedir. Örneğin Çin

ve Hindistan küçük fakat güvenli ve ikinci vuruş kapasitesine sahip nükleer güce sahip birer devlet olarak kesin misilleme duruşunu benimsemektedir. *“Asimetrik tırmanma duruşu”* ise bir devlete konvansiyonel ve/veya stratejik hedeflere karşı nükleer silahların ilk kullanımı yoluyla karşılık vermeyi mümkün kılacak şekilde konvansiyonel saldırıları caydırmayı ifade etmektedir. Bu duruş nükleer devletlerin sahip olduğu en agresif seçenektir ve nükleer silahlarda sayısal üstünlük gerektirmemektedir. Asimetrik tırmanma duruşunun ayırt edici özelliği rakibin konvansiyonel güçlerine karşı nükleer silahları taktik düzeyde kullanma kapasitesi ve niyetidir. Fransa ve Pakistan bu duruşu benimsemişlerdir. Fransa Soğuk Savaş döneminde Batı Avrupa’nın güvenliğine yönelik bir tehdit karşısında Varşova Paketi’nin üstün konvansiyonel güçlerini caydırmak için Sovyet güçlerine ve şehirlerine karşı nükleer silahların ilk kullanımı tehdidinde bulunmaktaydı. Pakistan da 1998’de nükleer silahlarını test ettikten sonra, Hindistan konvansiyonel güçlerini caydırmak için asimetrik tırmanma duruşunu sürdürmüştür (Narang, 2013: 483-486; Mistry, 2009: 190).

Günümüzde nükleer silahlara sahip devletlerin silah kapasitelerine, rakipleriyle olan ilişkilerine ve uluslararası güvenliği ne ölçüde tehdit ettiklerine sırasıyla değinmek gerekmektedir. Bu bağlamda, ilk olarak Hindistan-Pakistan nükleer ilişkisi ele alınabilir. Pakistan’ın nükleer kapasitesi havadan gönderme sistemi ve kara temelli silah sistemlerini içermektedir. Hindistan ise *“Balistik Füze Savunması” (BMD)* kapasitesiyle kombinasyon halindeki sofistike hava keşfi araçları ve hava savunma sistemlerine sahip olduğundan silah sistemlerinin modernizasyonu açısından daha üstün konumdadır. Pakistan’ın BMD donanımına sahip olan Hindistan’a karşı minimum nükleer caydırıcılığını sürdürmek açısından ilk vuruşa karşı korunmak için Hindistan füzelerini takip edebilecek teknik araçları temin etmek isteyebileceği düşünülmektedir (Anjum, 2016: 108). Hindistan-Pakistan ilişkisi toprak büyüklüğü, kaynaklar, popülasyon ve konvansiyonel silahlar açısından asimetrik bir ilişkidir ve Hindistan söz konusu her bir kategoride avantaja sahiptir. Özellikle ikinci vuruş kapasitesi açısından iki devletin nükleer silah kapasiteleri arasındaki farklılık oldukça keskindir. Pakistan teknoloji bakımından Hindistan’a göre daha az gelişmiş füze fırlatma sistemlerine sahip bir devlet olarak ikinci vuruş kapasitesine sahip değildir. Hindistan’ın denizaltı balistik füzeleri ise ona daha güvenli bir ikinci vuruş kapasitesi sunmaktadır. Ayrıca kimi yazarlar Pakistan’ın küçük coğrafyasının bir Hindistan nükleer saldırısı karşısında onu saldırıya daha açık hale getirdiğini öne sürmektedir. Hindistan-Pakistan ilişkisinin asimetrik doğası bu iki rakip arasındaki psikolojik ilişkiyi de etkileyen bir role sahip olup her iki devletin statükoyu farklı bir biçimde değerlendirmelerine yol açmaktadır. Geçmişte yaşanan örneklerde de görüldüğü üzere, Keşmir üzerindeki statüko bu iki devlet tarafından farklı bir

biçimde değerlendirilmiştir. Her iki taraf da statükodan tam manasıyla memnun olmasa da Pakistan daha memnuniyetsiz görünmekte ve dolayısıyla statükoya meydan okuma konusunda daha fazla isteklilik göstermektedir. Bu durum iki devlet arasındaki konvansiyonel güç kapasitesi farkının zamanla büyümesinden kaynaklanmaktadır. Pakistan'ın güvenlik açığı (ve bu boşluğu konvansiyonel araçlarla kapatmasının mümkün olmaması) statükoya meydan okuma istekliliğinin yanı sıra düşük yoğunluk stratejisini ve konvansiyonel savaşı desteklemek için nükleer tehditleri kullanma istekliliğini arttırabilir (Lo, 2003: 408-409).

Her ne kadar tam nükleer kapasiteye sahip olmasa da İran için de bir başlık açmak gerekmektedir. İran rejimi içerisindeki din adamlarının asli rolünden dolayı İslami ideoloji faktörü karar yapımının ve bu sisteme bağlı insanların kimliğinin bir belirleyicisi konumundadır. İran karar yapımını incelerken Batılıların tanımladığı biçimde bir rasyonalite-irrasyonalite ayırımına güvenmek doğru olmayacaktır; dolayısıyla dini ideoloji faktörünü dikkatli bir biçimde göz önünde bulundurmak gerekmektedir. İran stratejik kültürünün bir parçası olarak İran'ın ideolojisi istikrarlı bir caydırıcılık rejimi kurma konusundaki şüpheleri arttırmaktadır. İran rejiminin ideolojisi içerisinde fedakarlığın yüceltilmesi caydırıcı konumdaki devletlerin İran açısından tolere edilemez bir maliyet formüle etmesini güçleştirmektedir. Rejimin, maliyetlere katlanmanın bir erdem olarak görüldüğü bir durumda maliyetleri dikkate almaması veya yalnızca muhtemel kazançlara odaklanması söz konusu olabilir ki İran rejimi bu şekilde bir davranış içerisine girebileceğini Irak ile olan savaşında göstermiştir. Bilindiği üzere, rejim neredeyse kendi çöküşüne yol açacak şekilde “*şehitlik*” adına maliyetlere katlanmanın erdemini yücelterek kendisini sekiz yıl süren bir çatışmanın içerisine sürüklemiştir. İran bürokratik yapısı da caydırıcılığın başarısızlığa uğramasında önemli bir etken olabilir. Savaş ve barış kararları üst seviyedeki liderlerin İran'ın söz konusu duruma ilişkin çıkarları veya verecekleri tavsiyelerin sonuçları hakkında hiçbir değerlendirmesi olmayan dini istişare danışmanlarına dayanabilir. Ayrıca İran rejiminin dünya görüşünün ardındaki ideoloji devrimcidir ve statükoyu değiştirmeye meyillidir. Eski Başkan Ayatollah Ali Akbar Hashemi Rafsanjani'nin İsrail'i ortadan kaldırmak için müslüman ülkeleri İsrail'e karşı nükleer silah kullanmaya çağırması bu duruma bir örnek olarak verilebilir. Dolayısıyla caydırıcılığın başarısı dini liderlerin mevcut koşulları değerlendirmesine ve bu koşulların onların ideolojik hedeflerine uygunluğuna bağlıdır. Statüko karşıtlığı ve ideolojik fedakarlık unsurları İran ile istikrarlı bir caydırıcılık ilişkisi sürdürme konusunda büyük zorluklar yaratabilir (Guzansky ve Golov, 2015: 177; Giles, 2011: 140-141).

Günümüzde Birleşik Devletler nükleer bir İran'ı caydırmak ile askeri müdahalede bulunmak arasındaki bir tercihle karşı karşıya görünmektedir. İran'daki belirli hedeflerin vurulması (İsfahan'daki uranyum dönüştürme tesisi ve Natanz'daki uranyum zenginleştirme tesisi) suretiyle İran nükleer programının ilerlemesinin engellenmesi Birleşik Devletler açısından mümkün görünse de, İran'ın Hürmüz Boğazı'nı kapatma riski ve Irak'ı ciddi bir biçimde istikrarsızlaştırma olasılığı söz konusudur. Petrol ihracatları İran için hayati derecede önemli olduğundan, Irak'ın istikrarsızlaşması her ne kadar İran'ın çıkarlarına aykırı olsa bile İran'ın Birleşik Devletler ve diğer Batılı güçlerin Irak, Afganistan ve Lübnan'daki askeri birliklerini hedef alması ve dünyanın çeşitli ülkelerindeki Amerikalılar'a saldırılar gerçekleştirmesi mümkündür (Zakaria vd., 2007: 73-74).

Günümüzde nükleer caydırıcılığın işlerliği konusunda belki de analiz edilmesi gereken en önemli devlet Kuzey Kore'dir. Kuzey Kore hakkındaki temel görüş bu devletin çılgın ve irrasyonel bir haydut devlet olduğudur ki bu doğrultuda nükleer silahlarını saldırgan amaçlar için kullanacağı endişesi ortaya çıkmaktadır. Diğer bir deyişle, Kuzey Kore'nin nükleer silahlarını caydırıcılık bağlamında değil, Güney Kore ile Kuzey Kore'yi birleştirmek gibi amaçlar bakımından zorlayıcılık bağlamında kullanma amacında olduğu görüşü oldukça yaygındır (Choi ve Bae, 2016: 812). Bu noktada Kuzey Kore'nin benimsediği nükleer duruşu tespit etmek kritik hale gelmektedir. Carlin ve Jervis (2015: 10-12) Kuzey Kore rejiminin Birleşik Devletler ve Güney Kore tarafından başlatılacak olan bir konvansiyonel savaş sonucu devrilme tehdidi altında olduğunu hissetmediği müddetçe nükleer silah kullanımına girişeceğini düşünmenin çok güç olduğunu belirtmektedir. Carlin ve Jervis'e göre Kuzey Kore propagandası her ne kadar tamamen çarpık bir dünya anlayışına sahip oldukları izlenimini vermeye dayansa da Kuzey Kore yetkilileri kendi bağlı bulundukları liderliğin günlük propaganda ve çalışmalarından çok daha fazlasını takip etmektedir ve bu bağlamda önemli konumdaki yetkililer Birleşik Devletler'in caydırıcılık teorisine oldukça aşinadır. Bu çerçevede, Kuzey Kore'nin çılgınlıktan uzak ve son derece rasyonel olduğu görüşü günümüzde sıkça dillendirilmektedir.³³ Bennett (2011: 164-165; 185-186) Kuzey Kore tarafından 2009 yılında fırlatılan uzun menzilli test füzesinin ne rejimin hayatta kalmasını tehdit edebilecek misilleme eylemine neden olduğu ne de iç ve dış düşmanlarına zayıflık

³³ Fisher, "North Korea, Far From Crazy, Is All Too Rational", <https://www.nytimes.com/2016/09/11/world/asia/north-korea-nuclear-missile-programs-rational.html> (erişim tarihi: 18.09.2017), Visser, "North Korea's Bombastic Threats Are Probably More Rational Than You Think", https://www.huffingtonpost.com/entry/kim-jong-un-north-korea-rational_us_598da4ace4b09071f698faf3 (erişim tarihi: 18.09.2017).

görünümü verdiği için rejimin güçlendirilmesi bakımından Kim Jong-Il'in rasyonel bir hareket tarzı olduğunu öne sürmektedir. Buna göre, rejimin mevcut bozulan pozisyonunu güçlendirmek açısından bu test yararlı olmuştur. Diğer yandan, bir adım daha ileri gitmek (örneğin Kuzey Kore'nin Seul'e saldırması gibi) Pyongyang rejimini yok edebilecek şekilde tırmanmayı tetikleyecek birbirine bağlı bir dizi olayları ortaya çıkarabileceğinden, rejim açısından zararlı olabilirdi. Füze testini gerçekleştirmekle, Kim Jong-Il muhtemelen söz konusu tarihte hastalığıyla ilişkili olan rejimin zayıflığı görüntüsüne karşı koymuştur. Diğer yandan, bu tür provokasyonlar Birleşik Devletler ekonomik yaptırımlarına yol açtığından, Kim Jong-Il bu maliyetleri politik faydaya çevirmiş, askeri ve diğer elitleri dış düşmanlara karşı birleştirerek onların rejime bağlılıklarını arttırmıştır. Bennett Birleşik Devletler ve Güney Kore'nin Kuzey Kore'ye yönelik caydırıcılık stratejisinin bu devletin risk eğilimli davranışları sebebiyle Soğuk Savaş caydırıcılık stratejisinden farklı olması gerektiğini öne sürmektedir. O'na göre bu strateji yadsıma ve cezalandırmanın bir kombinasyonunu içermelidir. Bu çerçevede, Birleşik Devletler özellikle WMD kullanımını içeren Kuzey Kore provokasyonlarını engellemek için balistik füze savunma sistemine ağırlık vermelidir. Çünkü Kuzey Kore'nin başarılı füze faaliyetlerini yadsıma kapasitesi, küçük düşmekten ve zayıflığının açığa çıkmasından kaçınan bir rejime karşı caydırıcılığı güçlendirecektir.

Diğer yandan, Kuzey Kore'nin kendi nükleer kapasitesini geliştirmesinin Güney Kore ve Japonya'nın Birleşik Devletler'in genişletilmiş caydırıcılığının yeterliliği hakkındaki endişelerini arttırabileceği düşünülmektedir. Seul ve Tokyo bu doğrultuda Washington'dan caydırıcılık ve hatta gerekirse Kuzey Kore ile savaşma konusunda güvence istemek durumunda kalabilir. Söz konusu devletler Birleşik Devletler'in strateji, plan ve kapasitesi konusunda güven kaybına uğrarsa güvenliklerini sağlamak için kendi nükleer silahlarını geliştirme ihtiyacı duyabilirler (Warden, 2017: 49).

5.1.1. Birleşik Devletler'in Genişletilmiş Caydırıcılığı Bağlamında Füze Savunma Sistemlerinin Değerlendirilmesi

Haydut devlet ya da başarısız devlet olarak nitelendirilen devletlerin uluslararası güvenliği tehdit edecek şekilde bir nükleer saldırı başlatma olasılığı '*füze savunması*' kavramının stratejik önemine de kısaca değinmeyi gerektirmektedir. Bir balistik füzeyi vurma fikri İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra düşünülmüşse de kavramın stratejik etkileri üzerindeki fikirler 1960'ların ortalarındaki genişletilmiş caydırıcılık ve varoluşsal

caydırıcılık³⁴ savunucuları arasındaki tartışma üzerinden gelişmiştir. Bir anti balistik füze (ABM) sistemi geliştirmek genişletilmiş caydırıcılık savunucularının “zararı-sınırlama” stratejisinin doğal bir parçası olmuştur. Şöyle ki “ne kadar çok gelen füze engellenirse güçlerimize o kadar az zarar gelir; düşmanın vurma olasılığı ne kadar az ise Batı Avrupa’ya korumamız o kadar cesaretli olur” fikri ön plana çıkmıştır. Robert McNamara anti balistik füzelerin geliştirilmesi ve istihdam edilmesine karşı çıksa da 1967 yılı itibarıyla politik baskılar geri adım atmasına yol açmıştır. Bu doğrultuda, Sovyetler’in caydırıcı kapasitesini sürdürebilmesi açısından sistemi minimize etmek kaydıyla kendi nükleer füze kapasitesini geliştirmeye başlayan Çin’e karşı Birleşik Devletler’i koruyacak bir ABM sistemi üzerinde hemfikir olunmuştur. Levine bu durumun Bill Clinton yönetiminin Kuzey Kore’ye ve diğer haydut devletlere karşı küçük miktarda ABM sistemi kurma istekliliğiyle benzerlik gösterdiğini belirtmekte ve George W. Bush yönetiminin ise Clinton’ın anti-haydut sisteminden çok daha güçlü bir ulusal füze savunmasını desteklediğini vurgulamaktadır. Levine’ye göre, Rusya’nın konvansiyonel askeri gücü o kadar büyük ölçüde bozulmuştur ki herhangi bir Amerikan müttefikini tehdit etmesi mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla bir nükleer olmayan saldırıya karşı koymak için bir Amerikan nükleer birinci vuruşuna olan olası ihtiyaç neredeyse sıfıra yaklaşmıştır. Fakat Rus nükleer füzeleri üzerindeki disiplinin bozulmasıyla -diğer devletlerin veya grupların bir şekilde Rus silahlarını elde etmesi sorunsalı bir kenara bırakılacak olursa- bazı füzeler Rusya içerisindeki politik ayrılıklar, savaş ağaları veya sadece güç arzulayan füze kumandanı generaller gibi aktörlerin eline geçebilir. Bu noktada caydırıcılık anlamsız hale gelebileceğinden, ABM sistemi önemli bir bağımsız değer kazanmaktadır (Levine, 2001: 25-28). Davranışları daha az tahmin edilebilir nükleer güçlere karşı misilleme tehdidinin etkili olmama olasılığının yüksekliği füze savunması için genel bir meşrulaştırma yaratmaktadır. Fakat füze savunmasını içeren stratejik silahlar niyetlenen hedeflerin ötesine ulaşma kapasitesine sahip olduğundan, bu tür devletlere yönelik caydırıcılık büyük güçler arasındaki caydırıcılık ilişkisini istikrarsızlaştırabilmektedir (Karp, 2004: 72).

Bush yönetiminin hem Avrupa’yı hem de Birleşik Devletler’i İran füzelerinden koruma gerekçesiyle Çek Cumhuriyeti ve Polonya’ya füze savunma sistemi inşa etme kararı,

³⁴ Varoluşsal caydırıcılık kavramı McGeorge Bundy tarafından ortaya atılmıştır. Buna göre, karşılıklı caydırıcılık hesaplamaları göreceli kapasitelere ve stratejik doktrinlere dayanmamakta fakat tarafların nükleer yeteneğe sahip olduğu konusundaki farkındalığa dayanmaktaydı ve bunun için herhangi bir çatışmanın ortaya çıkması bir nükleer savaşa yol açabilirdi. Diğer bir deyişle, bu tür bir caydırıcılık güçlü bir olası önleyici saldırıdan sonra bile ne olabileceğine dair belirsizliğe dayanmaktadır çünkü her iki taraf da diğer tarafın nükleer güçleri hakkında sınırlı bilgiye sahiptir. bk. Hagerty, 1995-96: 87-88.

bu konuya verilebilecek en önemli örneklerden birisidir. Birleşik Devletler'in Polonya'ya *“Zemin Temelli Önleyici Füze Sistemi” (Ground-Based Interceptor: GBI)* ve Çek Cumhuriyeti'ne radar sistemi inşa edileceğini açıklaması Rusya'nın sert tepkisini çekmiştir. Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov Çek Cumhuriyeti'ndeki radarın Rus topraklarını Urallar'a kadar gözetleyeceğini ve Polonya'daki önleyici füzelerin Rus caydırıcı gücünü ortadan kaldıracığını belirtmiştir. Vladimir Putin ise bu gelişme üzerine dünyada yeni bir silahlanma yarışının başlama safhasına geçildiğini belirtmiştir. Rus yetkililerin de sürekli vurguladığı üzere, bu füze savunma sistemlerinin Rus caydırıcı gücünü ortadan kaldıracığı, çünkü misillemeye dayalı vuruş kapasitesini yok edeceği endişesi ortaya çıkmıştır (Giles ve Monaghan, 2014: 11-12).

Haydut devletlere yönelik füze savunma sistemlerinin büyük güçler arasındaki caydırıcılık ilişkisini istikrarsızlaştırma potansiyelinin yanı sıra bu sistemlerin olumlu yönlerine de değinmek gerekmektedir. Nükleer silahlara sahip devletlerin savunma sistemlerinin müttefiklerinin potansiyel düşmanlarına karşı bir koruma sağlamak açısından bu devletlerin nükleer yayılma isteğini dizginlediğini belirtmek gerekmektedir. Amerikan nükleer şemsiyesine dayalı bu tür bir genişletilmiş nükleer caydırıcılığın yokluğunda Japonya, Almanya ve Türkiye gibi devletlerin kendi nükleer silah kapasitelerini geliştirmeye odaklanacağı inancı birçok araştırmacı tarafından dile getirilmektedir (Berry vd., 2010: 6).

Bush yönetiminin 2001'deki *“Nükleer Duruş İncelemesi” (Nuclear Posture Review: NPR)* Soğuk Savaş döneminde olduğundan daha fazla bir biçimde Birleşik Devletler'e ve onun müttefiklerine yönelik niteliksel olarak farklı nükleer tehditler oluşturan yeni nükleer güçlerden söz etmiştir. Nükleer saldırıların caydırılması Birleşik Devletler nükleer güçlerinin merkezi bir hedefi olarak kalırken, Birleşik Devletler nükleer teçhizatının küresel güvenliği sağlamada daha geniş bir rol oynayacağı vurgulanmıştır. Geleneksel caydırıcılığın yanı sıra NPR nükleer silahlara *“güvence”*, *“vazgeçirme”* ve *“yenme”* gibi roller yüklemiştir. Diğer bir deyişle, NPR Amerikan nükleer güçlerinin kendi nükleer silahları olmayan ve düşmanlarından bir meydan okumayla karşılaşan dostlarına ve müttefiklerine güvenlik garantileri sağlamada önemli bir rol oynadığını onaylamak suretiyle güvence sunmaktadır. Birleşik Devletler nükleer potansiyelinin aynı zamanda Amerikan çıkarlarına aykırı eylemler tasarlayan rakipleri üzerinde vazgeçirici bir etkiye sahip olduğu da belirtilmiş ve caydırıcılık başarısız olursa haydut devletlerin ve terör örgütlerinin dünyasında Birleşik Devletler'in bir saldırganı yenecek kapasiteye sahip olması gerektiği vurgulanmıştır (Trachtenberg, 2011: 266-267). Obama yönetiminin 2010'daki *“Nükleer Duruş İncelemesi”* ise dünyadaki tüm nükleer silahların uzun vadede elimine edilmesini ifade eden *“global zero”* kavramını açık

bir biçimde vurgulaması bakımından daha öncekilerden önemli bir kopuş olmuş, nükleer silahların rolünü daha dar bir yükümlülük çerçevesine hapsetmiştir. Söz konusu *NPR*'de Rusya ve Birleşik Devletler'in artık düşman olmadıkları ve askeri olarak karşı karşıya gelme olasılığının hızla düşmekte olduğu vurgulanmıştır. Peczeli Rusya'nın Kırım'ı ilhakı ve Doğu Ukrayna'ya nüfuz etmesi sonrasında Obama yönetiminin bu değerlendirmesinin artık geçerli olmadığını belirtmektedir. Çünkü Rusya'nın güncellenen askeri doktrini açık bir biçimde nükleer kapasiteye artan oranda güvenildiğini göstermekte; Pekin'in modernizasyon çabaları ve Pasifikteki etki alanını korumaya yönelik faaliyetleri Çin ile olan ilişkileri kötüleştirmekte ve Kuzey Kore nükleer ve balistik füze kapasitesini arttırmaktadır. Bu gelişmeler doğrultusunda, 2017 yılında Başkan Donald Trump silahlı kuvvetlerin yeniden inşası için bir memorandum yayınlamış ve Savunma Bakanı'na Birleşik Devletler nükleer caydırıcılığının 21. yüzyıl tehditlerini caydırmaya uyarlanmış şekilde yeni bir *NPR* başlatması gerektiği talimatını vermiştir (Peczeli, 2017: 73-74).

5.2. Konvansiyonel Düzeyde Asimetrik Caydırıcılığın Değerlendirilmesi

Zayıf devletlerin güçlü rakiplerine niçin saldırdığı konusunda dört nedensel değişkenden bahsetmek mümkündür: *'askeri strateji'*, *'iç politika'*, *'askeri teknoloji'* ve *'büyük güç ittifakları'*. Buna göre, zayıf devletlerin güçlü devletlere saldırıları zayıf devletler sınırlı amaçlar içeren bir stratejinin kullanışlı olduğunu gördüğünde, bir büyük güçten müttefiklik desteği aldığında, kısa dönem saldırganlık kapasitesine sahip olduğunda veya politik meşruluk gözetmeyen askeri karar yapımı grupları tarafından kontrol edildiğinde daha muhtemeldir. 1904 Rus-Japon savaşı, Japonların Pearl Harbor saldırısı, Çin'in Kore savaşına müdahalesi, 1965'te Pakistan'ın Keşmir'e saldırısı, 1973 Ortadoğu savaşı ve Falkland savaşı asimetrik savaşlara verilebilecek birkaç örnektir. Askeri stratejiler açısından *'yıpratma'* ve *'blitzkrieg'* gibi stratejiler zayıf devletlerin başarı elde edecekleri inancıyla güçlü rakiplerine saldırı başlatmak suretiyle caydırıcılığı yıpratma önemli birer faktördür. Buna göre, zayıf devletin liderleri askeri bir *'oldu-bitti'* (*fait accompli*) yürütüp daha sonra savunma pozisyonuna geçerek ve güçlü devletlere maliyetli yıpratma savaşı olasılığı yüklemek suretiyle onları sınırlı toprak kaybını kabul etmeye zorlayarak güçlü devletlerin askeri üstünlüğünün üstesinden gelebileceğine inandıkları takdirde bir saldırı gerçekleştirebilir (Reiter, 1997: 640-641).

Diğer yandan, güçsüz devletlerin asimetrik savaşları nasıl kazanacağını açıklama konusunda öne sürülen argümanlardan birisi de güçlü aktörlerin kazanma konusunda düşük çıkarlara sahip iken güçsüz aktörlerin kazanma konusunda yüksek çıkarlara sahip

olabileceğidir. Çünkü belirli durumlarda sadece zafer kazanmak güçsüz devletlerin hayatta kalmalarını garanti edebilecektir. Buna göre, güçlü aktörün düşük çıkarları yüksek politik zayıflık ve dolayısıyla saldırıya açık olma anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bu çıkar asimetrisi argümanı güçlü devletlerin zayıf devletler karşısında mağlup olabileceğine yönelik bir açıklama sunmaktadır (Arreguin-Toft, 2001: 96-98).

20. yüzyılda İsrail ve Büyük Britanya Yom Kippur ve Falkland Savaşı boyunca o sırada nükleer güç olmaları gerçeğine rağmen kendilerini daha zayıf ve küçük devletler tarafından saldırı altında bulmuşlardır. Ayrıca İkinci Dünya Savaşı sonundaki Amerikan nükleer silah tekeli Sovyetler'in Doğu Avrupa'yı istila etmesini durdurmamıştır ve Kore ve Vietnam savaşlarında zafere yol açmamıştır. Aynı şekilde, nükleer silahlar Sovyetler Birliği'ne Afganistan'da zafer sağlamamıştır. Bazı araştırmacılar zayıf devletlerin tehlikedeki çıkarlarının hayati derecede önemli olması ve Birleşik Devletler açısından düşük olması durumunda bu devletlerin bölgesel bağlamda Birleşik Devletler'in caydırıcılığını *WMD* ile tehdit etmesinin irrasyonel olmadığını ortaya koymaktadır (Steff, 2016: 65).

Hindicini, Cezayir, Vietnam ve Afganistan'da zayıf olan taraf güçlü olan tarafı politik hedeflerinden mahrum bırakabilmiş ve güçlü olan taraf maliyetli bir girişimden sonra vazgeçmeye zorlanmıştır. Arreguin-Toft'un belirttiği üzere, maddi olarak zayıf olan tarafın kazanmak için sosyal desteğe, korunaklı bir alana (fiziksel olarak çetin bir arazi), kendini feda edebilmenin hem gerekli hem de kutsal olduğu bir fikre (milliyetçilik, cihad vb.) ve bu üç avantajı birleştirebilecek stratejik kabiliyete ihtiyacı vardır. Bunlara sahip olmakla, zayıf rakipler nesnel olarak güçlü olan düşmanlarını teknolojik ve materyal avantajlarını kullanmaktan mahrum bırakabilir ve güçlü rakipleri zaferin beklenen yararları üzerine tekrar düşünmeye zorlamak için gerekli maliyetleri yükleyebilirler (Arreguin-Toft, 2009: 213).

Güçlü bir devlet ile olan ittifak ilişkisi de zayıf devletlerin güçlü devletlere saldırma nedenlerinden birisidir. Günümüzde Birleşik Devletler'in bir müttefikine verdiği güvence, bu devletin bölgesel rakipleri karşısında agresifleşmesine ve dolayısıyla bölgesel istikrarsızlığa neden olabilmektedir. Örneğin Birleşik Devletler'in İsrail için bir nükleer güvencesi İsrail'in İran'a karşı daha fazla askeri risk almasına yol açabilir. Birleşik Devletler ve Hindistan arasındaki güvenlik bağlantıları dikkate alındığında, Afganistan'daki istikrarsızlık ya da Pakistan'daki bir rejim krizi Hindistan ve Pakistan'ın karşı karşıya gelmesini tetikleyebilir ki bu da oldukça karmaşık bir Birleşik Devletler caydırıcılık diplomasisini gerektirmektedir. Rusya'nın 2008 yılında Gürcistan'a yönelik gerçekleştirdiği askeri girişim, Birleşik Devletler'in genişletilmiş caydırıcılığından cesaret alan bir devletin Birleşik Devletler'i Rusya ile karşı karşıya getirecek şekilde yaptığı bir askeri eylemin sonucu olarak görülebilir. Benzer

şekilde, Birleşik Devletler'in Azerbaycan'a yönelik artan askeri desteğiyle birlikte Washington kendisini Rusya ve İran'a karşı acil caydırıcılık ilişkisi içerisinde bulabileceği gibi, Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki bir çatışmanın içerisinde de kalabilir (Crawford, 2009: 298). Dolayısıyla devletlerin sadece rakiplerinin güçleri ya da niyetleri hakkındaki inançları değil, aynı zamanda müttefiklerinin kendilerini hangi durumlarda destekleyeceği konusundaki inançları da caydırıcılığın başarısı için önem arz etmektedir. Örneğin 1990'daki Kuveyt krizinde Irak'a karşı caydırıcılığın başarısızlığa uğramasının sebeplerinden birisinin de Suudi Arabistan'ın Irak tarafından bir *"egemen"* devletten çok bir *"Arap"* devleti olarak görülmesi olduğu düşünülmektedir. Irak'ın Suudi Arabistan'a yönelik bu *"kimliğe"* dayalı beklentisi, Riyad'ın Birleşik Devletler güçlerinin bir Arap toprağında konuşlanmasına asla izin vermeyeceği tahmininde bulunmasına yol açmış ve Irak'ı cesaretlendirmiştir (Hopf, 1998: 193-194).

Diğer yandan, konvansiyonel silahların kullanım tehdidinin WMD arayışı içerisindeki devletleri caydırabileceğini de belirtmek gerekmektedir. Örneğin Ocak 2004'te Birleşik Devletler Başkanı George W. Bush Libya'nın kitle imha silahlarına ilişkin araştırmadan vazgeçme kararının Birleşik Devletler'in Irak'ı işgali sayesinde olduğunu öne sürmüştür. Kendi sözleriyle ortaya koymak gerekirse,

Irak ile olan yirmi yıllık diplomasi başarıya ulaşmazken Birleşik Devletler ve Büyük Britanya'nın Libya ile olan dokuz aylık yoğun müzakereleri başarıya ulaşmıştır. Ve bir sebep gayet açıktır: Diplomasinin etkili olması için sözler inandırıcı olmalıdır ve şimdi hiç kimse Amerika'nın sözünden şüphe edemez (Kydd, 2005/06: 619).

Kydd'nin belirttiği gibi (2005/06: 619) Başkan Bush bu sözlerle caydırıcılık teorisinin merkezi bir yönünü oluşturan tehditlerin inandırıcılığını vurgulamaktadır. Caydırıcılık teorisi açısından bu tarz bir tehdit global düzenin anahtar unsurlarından birisidir çünkü Irak'ın işgali Amerikan tehditlerinin inandırıcılığını arttırmıştır.

2013 yılı boyunca çeşitli tarihlerde Beşar Esad'ın kimyasal silah kullanımı konusunda caydırılmasının başarısızlığı ise Birleşik Devletler hükümetinin caydırıcılığı uygulama başarısızlığının bir sonucu olarak görülmektedir. Obama yönetiminin Suriye'nin caydırılmasına yönelik bu başarısızlığı Birleşik Devletler, müttefikleri ve uluslararası sistemin istikrarı açısından olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Suriye iç savaşının tırmanması karşısında Başkan Obama Ağustos 2012'de, Esad rejimine ve sahadaki diğer oyunculara karşı çok açık bir biçimde kırmızı çizgilerinin kimyasal silah kullanımı olduğunu beyan etmesine rağmen bu taahhüdünü gerçekleştirmemesi kimyasal silah kullanımının caydırılması konusunda kötü bir emsal bırakmıştır. Çünkü Esad rejimi Obama yönetiminin kırmızı çizgilerini ihlal ettiğinde

birtakım sonuçlara maruz kalacağına yönelik tehditlerin etkisizliğini görmüştür (Sterner, 2014: 407-419; Harvey ve Mitton, 2017: 25-26).

5.3. Devlet Dışı Düzeyde Asimetrik Caydırıcılığın Değerlendirilmesi

Terörizm ve caydırıcılık ilişkisi iki farklı kategoride incelenebilir: Birincisi, terörizmin devletler arasındaki caydırıcılığı istikrarsızlaştırabilme potansiyelidir. İkincisi ise terörizme karşı caydırıcılığın işlerliğidir.

Birincisine ilişkin bir örnek vermek gerekirse, bilindiği üzere 1914 yılında Avusturya Franz Ferdinand'ın suikastçısının üyesi olduğu terör örgütüyle (Kara El örgütü; daha sonradan Sırp askeri istihbarat biriminin başkanının bu gizli terör örgütünün lideri olduğu anlaşılmıştı) mücadele edebilmek için Sırbistan toprağına erişim talep etmiştir. Sırbistan ise bu talebi reddetmiş ve bu durum önce Avusturya ve Sırbistan arasında bir savaşa, daha sonra ilgili ittifak yükümlülükleri gereği bir dünya savaşına yol açmıştır. Delpech'e göre, günümüzde Pakistan bu yönüyle Sırbistan ile paralellik göstermektedir. Pakistan ordusu ve istihbarat servisi Pakistan toprağında cihatçıları tolere ettiği müddetçe Hindistan ile olası savaş riskinin büyümeye devam edeceği öngörülmektedir. Daha önce vurgulandığı üzere, İslamabad'ın konvansiyonel silahlar bakımından Hindistan'ın askeri kapasitesinden daha düşük seviyede olması ise nükleer silah kullanım riski endişesi yaratmaktadır (Delpech, 2012: 58). Benzer şekilde, Ortadoğu'da da Türkiye ve *PKK* arasındaki çatışma Türkiye, Irak ve *'Kürdistan Bölgesel Yönetimi'* (*Kurdistan Regional Government: KRG*) arasındaki bir çatışma olasılığını arttırmaktadır. Çatışmaların tırmandığı 2007 yılının sonlarında birçok Türk askerinin öldürülmesine karşılık yüz bine yakın düzenli Türk askeri birliklerinin Irak sınırına konuşlandığı ve Ankara'nın *PKK*'yı yok etmek için Irak'ı işgal tehdidinde bulunduğu gergin süreç terör örgütlerinin devletler arasındaki bir çatışmayı tetikleyebileceğine dair bir diğer örnek olarak verilebilir (Crawford, 2009: 296-297).

Bir diğer örnek 13 Aralık 2001'de Hindistan parlamentosuna yönelik terör saldırısı sonrasında Hindistan'ın Pakistan'ı bu suça ortaklıkla suçlaması ve konvansiyonel güçlerini seferber etmesidir. Devamında Hindistan İslamabad'dan Keşmir'deki isyancılara olan desteği kesmesini ve militanları teslim etmesini talep etmiştir. Hindistan askeri birliklerini Pakistan sınırı boyunca istihdam ederek ve Pakistan'a fiziksel tehdit göstererek Birleşik Devletler'e Keşmir ayaklanmasını Afganistan'daki terörizmle eşdeğer göstermeye çalışmıştır. 2002 yılında Keşmir'deki Hindistan askeri kampına yönelik saldırıda da benzer bir kriz ortaya çıkmıştır. Bu kriz iki devleti bir savaşın eşiğine getirmiş; İslamabad bu süreçte üç füze testi yaparak krizi körüklemiştir. Pakistan aynı zamanda Birleşik Devletler'in Afganistan'daki

operasyonlarına destek bağlamında Batı sınırında konuşlandığı güçlerini geri çekme tehdidinde bulunmuştur ve Hindistan ile bir savaş çıkması durumunda Birleşik Devletler'in Jacobabad üssünden çekilmesini talep edeceğini ima etmiştir. Bu hamleler sadece Hindistan'a bir mesaj göndermemiş, aynı zamanda konvansiyonel bir savaş çıkması durumunda bu ülkelerin nükleer eşiği geçebilecekleri konusundaki korkuyu alevlendirerek Birleşik Devletler ve Batılı ülkeleri etkilemiştir (Khan, 2003: 17).

Terörizmin devletler arasındaki caydırıcılık ilişkisini istikrarsızlaştırdığı bir diğer örnek ise Suriye İç Savaşı'dır. Mart 2011'de reform ve çeşitli haklar için barışçıl protestolarla başlayan çatışma sadece muhalefet ve Esad rejimi arasında değil, aynı zamanda birçok grup arasında silahlı bir çatışmaya dönüşmüştür. Bu aktörler otonomi arayışındaki Kürtler ve Irak ve Suriye topraklarının bir bölümünde hilafet rejimi oluşturmaya çalışan *ISIS*'in yanı sıra Rusya, İran, Lübnan Hizbullah'ı, Suriye ordusu ile paralel hareket eden yabancı milisler, isyancılara destek sağlayan Türkiye, Suudi Arabistan, Katar gibi ülkeler ve *ISIS* ile mücadele eden Birleşik Devletler öncülüğündeki koalisyon gibi farklı aktörlerden oluşmaktadır (Lucas, 2016: 12). İç savaş süresince Birleşik Devletler'in Kürt grupları güçlendirmesi ve Suriye'deki Kürt isyancı grupları terör örgütü olarak tanımlamamasının Türkiye ile aralarında uyuşmazlığa yol açtığını belirtmek gerekmektedir. Birleşik Devletler'in *ISIS* ile mücadele kapsamında Kürt gruplara olan desteği, Türkiye'nin Birleşik Devletler'i terör örgütlerinin tarafında olmakla suçlamasına yol açmıştır.³⁵

İkinci kategori ise caydırıcılığın günümüz terörizm tehditlerine karşı işleyip işlemeyeceğine ilişkindir. Caydırıcılık stratejisinin terörizm karşısındaki işlerliği birden fazla sebepten dolayı sorgulanmaktadır: Birincisi, teröristlerin irrasyonel olduğu ve dolayısıyla caydırıcılık için gerekli olan maliyet ve fayda hesaplamalarına karşı kayıtsız oldukları düşünülmektedir. İkincisi, birçok terörist ölme istekliliğinde olacak ölçüde yüksek motivasyona sahiptir ve dolayısıyla cezalandırma korkusuyla caydırılamamaktadır. Üçüncüsü, cezalandırılma korkusuna sahip olsalar bile caydırılmaları güçtür, çünkü misilleme yapılabilecek bir "*cevap adresine*" sahip değildir (Trager ve Zagorcheva, 2005/06: 87-88). Davis ve Jenkins (2002: 4; 13-22) şehitlik kavramına önem veren din ya da ideolojilere sahip El Kaide tipi terör örgütlerinin klasik caydırıcılık anlayışındaki "*kabul edilemez maliyetler*"

³⁵ Sanger, "*Russian Intervention in Syrian War Has Sharply Reduced U.S. Options*", <https://www.nytimes.com/2016/02/11/world/middleeast/russian-intervention-in-syrian-war-has-sharply-reduced-us-options.html> (erişim tarihi: 11.03.2018).

tehdidiyle caydırılmasının çok güç olduğunu belirtmekle birlikte bu örgütlerle bağlantılı bileşenler (finansal destek veren devletler, lojistik destek sağlayanlar, örgütün ideolojisi vb. gibi) ile mücadele yoluyla terörizmin dolaylı olarak caydırılabileceğini öne sürmektedir.

Terörizmi caydırmaya yönelik stratejilerden birincisi caydırıcılığın en bilinen formu olan misilleme yöntemidir. Birçok çalışmada vurgulandığı üzere, intihar bombacılarını misilleme tehdidiyle caydırmak mantıklı görünmese de, terör örgütlerinin bütün üyelerinin intihar bombacısı olmadığını unutmamak gerekmektedir. Terör örgütlerinin liderleri, finansal destekçileri ya da hitap ettiği tabandaki destekçileri kendi yaşamlarına değer verebilmektedir. Diğer yandan, terörizmin “*cevap adresi*” olmadığından dolayı misilleme yapmanın güçlüğü bilinen bir gerçekse de birçok terör örgütünün faaliyetlerini güvenli bir biçimde yürüttüğü belirli yaşam sahalarına sahip olduğunu belirtmek gerekmektedir. Hamas’ın Gazze Şeridi’ni ya da Hizbullah’ın Lübnan’ı kontrol etmesi bu konuya verilebilecek birer örnektir. Doğrudan misillemenin yanı sıra dolaylı tepki stratejileri de terörizmi caydırmak için kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntem teröristlerin kendilerine değil, aileleri ya da toplumları gibi değer verdikleri varlıklara yönelik bir misillemeyi ifade etmektedir. İsrail tarafından intihar bombacılarının ailelerinin evlerinin imha edilmesi bu konuya bir örnek olarak verilebilir. İntihar bombacıları ölümden korkmasa da, şehit olmak ile geride bıraktıkları birinci dereceden akrabalarının evsiz kalması arasında bir “*maliyet-fayda*” analizi yapılabilir. Cezalandırmaya dayalı caydırıcılığın yanı sıra teröristleri eylemlerinin sonuçlarının başarısız olacağına ikna etmeye dayanan yadsıma yoluyla caydırıcılık da kullanılan yöntemlerinden birisidir. Örneğin Birleşik Devletler 11 Eylül saldırıları sonrasında, bundan böyle kaçırılan uçakları düşüreceğini açıklamıştır. Teröristler tıpkı 11 Eylül’de olduğu gibi uçakları bir füze olarak kullanmak suretiyle eylem gerçekleştirmeyi düşünse bile belirledikleri hedefe ulaşmadan Birleşik Devletler’in kaçırılan uçakları imha edeceğini bildiklerinden, bu tür bir eylemi gerçekleştirme güduları azalacaktır. İsrail’in terör saldırıları sonrası bombalanan kafeleri hemen geri açması da bu konuya verilebilecek bir örnektir. Bu hemen toparlanma hamlesi terör örgütlerine bu tür saldırıların günlük yaşamı etkilemeyeceği mesajını vermektedir (Kroenig ve Pavel, 2012: 25-32).

Soğuk Savaş sonrasında uluslararası terörizm olarak tanımlanan yeni tehdit algısının caydırıcılık teorisine meydan okuduğunu belirtmek gerekmektedir. Press-Barnathan’ın belirttiği üzere, El Kaide gibi global ölçekli terör örgütlerinin varlığı “*caydırıcılık oyununun*” kurallarını sarsmaktadır. Devletlerin standart uygulama prosedürleri devlet merkezli olmayan bir tehdide karşı mücadeleye göre dizayn edilmemiştir ve bu sebeple 11 Eylül’den beri Birleşik Devletler politikası oyunu tekrar devletler arası oyun sahasına çekmek üzerine

kurulmuştur. Çünkü devletler arası oyun nasıl oynandığı bilinen tek oyundur. Bunun için *‘‘teröre karşı savaş’’* El Kaide’yi barındıran *‘‘Afganistan’a karşı savaş’’* biçimine dönüştürülmüştür. Birleşik Devletler’in karar alıcıları bu oyunu oynamayı daha tanıdık ve daha rahatlatıcı görmüşlerdir (Press-Barnathan, 2004: 200-201).

5.4. Bölüm Değerlendirmesi

Çalışmanın bu bölümünde devletlerin nükleer, konvansiyonel ya da devlet dışı düzeydeki caydırıcılık anlayışı üzerinde her ne kadar ayrı ayrı durulmuşsa da, bu kategoriler arasındaki sınırların oldukça esnek olduğu gösterilmiştir. Bir nükleer duruşun konvansiyonel bir saldırıyı caydırabileceği, konvansiyonel bir müdahalenin nükleer yayılmayı durdurabileceği ya da terör saldırılarının bir konvansiyonel ya da nükleer bir savaşı tetikleyebileceği ortaya koyulmuştur.

Günümüzde nükleer silahların yayılmasının faydalı olup olmayacağı konusunda farklı görüşler mevcuttur. Waltz’a göre nükleer silahların alternatifi olarak bazı ülkelerin çeşitli konvansiyonel savaşlara dahil olmaları konusunda yüksek bir risk söz konusudur ki bu da yıkıcı silahlanma yarışı anlamına gelmektedir. Waltz nükleer silahlara sahip devletlerin sayısının artmasından endişe edenlerin hiçbir ispat olmadan yeni nükleer devletlerin eski devletlere göre daha az sorumlu olacaklarını ve kendilerini kontrol etme konusunda daha yeteneksiz olacaklarını öne sürdüklerini belirtmektedir. O’na göre ise nükleer silahlar *‘yanlış anlamayı’’* zor hale getirmektedir çünkü az sayıda savaş başlıklarının ne kadar büyük bir zarara yol açacağına farkında olmamak çok güçtür. Dolayısıyla Waltz nükleer silahların tıpkı Birleşik Devletler ve Sovyetler Birliği arasındaki ve Sovyetler Birliği ve Çin arasındaki savaş olasılığını azaltması gibi, nükleer silahların bu etkisinin başka yerlerde de beklenebileceğini belirtmektedir. O’na göre yeni nükleer devletler mevcut nükleer devletlerin tecrübe ettikleri kısıtlamaları hissedecek; güvenliklerine ilişkin daha endişeli ve tehlikeler konusunda eski nükleer güçlerin bazılarından bile daha dikkatli olacaklardır (Waltz, 2003: 41-45).

Sagan ise bunun aksine yeni nükleer güçlerin uluslararası güvenlik açısından büyük bir risk oluşturacağını öne sürmektedir. Birincisi, yeni nükleer güçler uygun mekanik güvenlik araçları ve güvenli silah tasarım özellikleri üretmek için gerekli olan organizasyonel ve finansal kaynaklardan yoksundur. İkincisi, nükleer eşğin aşılmasının uluslararası diplomatik sonuçlarından endişe duyan yeni nükleer güçler (İsrail, Hindistan, Güney Afrika, Pakistan ve Kuzey Kore) silah kapasitelerini gizli bir bağlamda geliştirmektedir. Bu gizlilik ise organizasyonel olarak bu faaliyetlerin uluslararası toplum tarafından izlenmesini güçleştirmekte ve nükleer konular hakkında kamusal tartışma gerçekleştirmeyi

engellemektedir. Üçüncüsü, yeni nükleer devletlerin Birleşik Devletler ve Sovyetler Birliği nükleer tecrübesinin aksine birbirlerine coğrafi olarak yakın olmaları kazara savaş olasılığını arttırmaktadır. Soğuk Savaş süresince süper güçler *ICBM* saldırı raporlarının gerçeği yansıtmadığını belirlemek ve bu doğrultuda harekete geçmek için belirli bir zamansal değerlendirme süresine sahip olmuşlardır. Yeni ve potansiyel nükleer güçler ise rakipleriyle bitişik sınırlara sahip oldukları için nükleer rekabetlerinin başlangıcında olası bir krizi değerlendirme süresi olarak çok küçük bir hata payına sahip olacaklardır. Dördüncüsü, yeni nükleer bir gücün hükümeti, yönetim merkezine yapılacak olan bir saldırıdan endişe etmekteyse otoriteyi daha düşük düzeyli komutanlara devredebilir ki bu durumda kazara nükleer savaş riski yüksek olacaktır. Beşincisi ise kaza olasılığına ilişkindir. Örneğin yeni nükleer bir devlette gerçekleşmesi olası bir iç savaş durumunda, çatışan askeri hizipler bir nükleer silah üssünde kaza ile bir patlamaya yol açabilir (Sagan, 2003: 77-82). Waltz'un görüşleri doğrultusunda, rasyonel caydırıcılık teorisinin temel bir varsayımı olarak *"karşılıklı kesin mahvolma"* konseptini uluslararası güvenlik düzeninin bir garantisi olarak değerlendirmenin oldukça riskli olduğunu belirtmek gerekmektedir. Kuzey Kore veya İran gibi, rejimlerinin varlığını toplumlarının varlığına tercih etme olasılığı bulunan nükleer güçlerin bir konvansiyonel savaşın devamında nükleer silahları rejimlerinin çöküşünü engelleyici bir *"son çare"* olarak değerlendirmeyeceklerinin garantisi bulunmamaktadır.

Diğer yandan, yukarıda ayrıntılarıyla analiz edildiği üzere, büyük güçlerin caydırıcılığa ilişkin bir hareket tarzı belirli bir hedefe yönelik olarak gerçekleştirilse bile bu hamlelerinin diğer devletler tarafından da dikkate alınması caydırıcılık ilişkisini karmaşılaştırmaktadır. Çalışmada bu *"çoklu değerlendirme"* probleminin iki farklı biçimde ortaya çıktığı gösterilmiştir: Birincisi, Birleşik Devletler'in Kuzey Kore'ye yönelik oluşturmaya çalıştığı bir füze savunma sistemi Çin'in tepkisini çekebilmekte; ya da bu sistemin İran tehdidine yönelik olarak dizayn edilmesi Rusya'yı endişelendirebilmektedir. İkincisi, büyük güçlerin birbirlerine yönelik sert mesajları bölgesel müttefiklerini cesaretlendirebilmekte ve dolayısıyla istikrarsızlığa yol açabilmektedir.

Günümüz güvenlik çağının problemlerinden birisi de sinyallerin üçüncü taraflar tarafından da alındığının bilinmesinin, bu sinyallerin haydut devletler ya da terör örgütleri üzerinden gönderilmesi trendi doğurmuş olmasıdır. Bu noktada sadece vekalet savaşlarının kastedilmediğini belirtmek gerekmektedir. Aksine, büyük güçler kimi zaman aynı devlet dışı gruplarla eş zamanlı olarak mücadele etmek suretiyle çalışma boyunca vurgulanan *"birbirlerinin askeri gücü ve bir bölgeye verdikleri önem derecesi hakkındaki belirsizliği"* gidermeye çalışmaktadır. Örneğin Rusya'nın Suriye'deki *ISIS* hedeflerini Hazar denizindeki

bir uçak gemisinden vurması³⁶ birden fazla belirsizliği gidermektedir. Bu örnekte Rusya hem sahip olduğu silah sistemlerinin teknolojik yeterliliğini test etmekte hem de küresel rakiplerine askeri gücü ve kriz bölgesine verdiği önem derecesini göstermek suretiyle mesaj göndermektedir. Kriz bölgelerinin büyük güçlerin bir güç gösterisi alanı haline gelmesinin, sinyallerin devlet dışı aktörler üzerinden gönderilmesi trendinin bir sonucu olduğu söylenebilir.

Devletlerin diğerlerine mesaj gönderme konusuyla bağlantılı olarak, çalışmada daha önce de ele alındığı üzere, bir bölgedeki meydan okumalara yönelik bir tepkideki başarısızlığın o aktörün diğer bölgelerdeki taahhütlerini gerçekleştirme konusundaki kararlılığı hakkındaki algıları etkileyebileceği varsayımını kısaca değerlendirmek gerekmektedir. Son yıllarda caydırıcılık konusundaki araştırmalarda taahhütlerin spesifik olduğu ve *‘itibarın’* daha az önemli olduğu konusunda konsensüs söz konusudur. Bu araştırmalar caydırıcı tehditlerin hedeflerinin spesifik olduğunu belirtmekte ve tehditlerin inandırıcılığının özellikle tehdidi gerçekleştirme kapasitesine ve krizdeki tarafların tehlikedeki çıkarlarına bağlı olduğunu ortaya koymaktadır. Ne var ki akademideki bu konsensüs politika yapıcılar açısından geçerli görünmemektedir. Örneğin çeşitli politikacılar Birleşik Devletler’in 2013 yılında kimyasal silah kullanımı konusundaki *‘kırmızı çizgisini’* ihlal ederek Suriye’yi cezalandırma konusunda başarısız olması ile Rusya’nın 2014 yılında Kırım’a müdahalesi arasındaki bağlantıyı vurgulamaktadır (Long, 2015: 370-371). 2017 yılında Suriye hükümetinin onlarca sivilin ölümüne yol açan kimyasal silah saldırısına karşı Trump yönetiminin Suriye’nin kimyasal saldırıyı başlattığı hava üssüne karşı gerçekleştirdiği füze saldırısı, caydırıcı tehditlerin inandırıcılığı konusundaki bu hatanın telafisi olarak değerlendirilebilir. Birleşik Devletler’in fırlattığı füzeler Suriye savaş uçakları, uçak sığınakları, radar teçhizatı, mühimmat sığınakları, yakıt depolama alanları ve hava savunma sistemlerini hedef almıştır. Birleşik Devletler Başkanı Trump kimyasal silahların yayılması ve kullanılmasını önlemek ve caydırmanın Birleşik Devletler’in yaşamsal ulusal güvenlik çıkarları içerisinde olduğunu vurgulamıştır.³⁷

Çalışma boyunca gösterildiği üzere, caydırıcılık bir veya birden fazla sebeple başarısızlığa uğrayabilir. Bu gerekçeler nükleer güvenlik arayışı içerisindeki bir devletin bu

³⁶ ‘‘Russian missiles hit IS in Syria from Caspian sea’’, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-34465425> (erişim tarihi: 07.09.2017).

³⁷ Gordon vd., ‘‘Dozens of U.S. Missiles Hit Air Base in Syria’’, <https://www.nytimes.com/2017/04/06/world/middleeast/us-said-to-weigh-military-responses-to-syrian-chemical-attack.html> (erişim tarihi: 12.07.2017).

silahları zorlayıcılık için kullanacağına dair inanç ya da bu silahları gerçekten revizyonist amaçlarla kullanma istekliliği, haydut devlet liderlerinin iç politik ihtiyaçları, statükodan memnuniyetsiz devletlerin meydan okumaları, devletlerin başlangıçtaki niyetleri ile ters düşecek şekilde onların iradelerini aşan bir tırmanmanın ortaya çıkması gibi faktörlerden her biri olabilir. Bu durumda her krize ya da her aktöre uygulanabileceği düşünülen bir caydırıcılık stratejisinin başarılı olmayacağı açıktır. Bu çerçevede, karar alıcıların rakiplerine yönelik en uygun stratejiyi belirlerken bir “*analiz düzeyi*” kategorileştirmesi yapmaları gerekmektedir. Örneğin mevcut uluslararası sistemin yarattığı güvensizlikten veya ittifak taahhütlerinin yetersizliğinden kaynaklanan bir kriz söz konusu ise müttefiklere güvence vermek suretiyle kriz aşılabılır. Krizin sebebi bir çıkar nesnesi ise diplomasi yoluyla bu çıkarların bölüştürülebilirliği sağlanabilir. Kriz rakibin bürokratik yapısı veya benimsediği bir dünya görüşünden kaynaklanmaktaysa rasyonel aktör varsayımına göre değil, rakiplerin bu dünya görüşünün doğasına uygun olarak gerçekleştirebilecekleri hamlelere göre çeşitli stratejiler belirlenebilir. Kriz birey düzeyindeki sebeplerden kaynaklanıyorsa liderlerin toplumları karşısında prestij kaybetmesini sağlayacak stratejiler daha başarılı olacaktır.

Son olarak belirtmek gerekir ki çalışmanın bu bölümünde terörizm ve caydırıcılık ilişkisi iki ayrı kategoride değerlendirilmiştir: Birinci olarak, terörizmin devletler arasındaki klasik caydırıcılık ilişkisini istikrarsızlaştırma potansiyeli; ikinci olarak ise terörizmin kendisinin caydırılması konusu ele alınmıştır. İkinci kategorideki caydırıcılık anlayışının çalışma boyunca ele alınan caydırıcılık kavramıyla örtüşmediğini belirtmek gerekmektedir. Çalışma boyunca da gösterildiği üzere, caydırıcılık belirli bir eylemi gerçekleştirmeleri durumunda bunun rakipler açısından maliyetler doğuracağı tehdidine, diğer yandan rakipler bu kurala uyduğu müddetçe onlara bir maliyet yüklenmeyeceği güvencesine ve bu kurala caydırıcı aktörün de uyacağı taahhüdüne dayanmaktadır. Caydırıcılık özü itibarıyla rakibin varlığını ortadan kaldırma stratejisi değil (ve hatta onu bir davranış biçimine zorlama stratejisi de değildir), basit bir biçimde onu belirli bir hareket tarzında bulunmaktan alıkoyma stratejisidir. Dolayısıyla bir terör örgütünün caydırılmasından söz edebilmek için onun terör faaliyetinden caydırılması durumunda da varlığını sürdürme misyonuna ve gerekçelerine sahip olması gerektiği öne sürülebilir. Bir başarısız ya da haydut devletin bile kendi toplumuna yönelik olarak ekonomik, sosyal ya da iç güvenlik gibi birçok faaliyet alanı bulunmaktadır. Terör örgütlerinin ise caydırılmaları durumunda varlıklarını devam ettirme gerekçesi belirsizdir. Dolayısıyla “*terörizm ile mücadele*” ya da “*terörizmin ortadan kaldırılması*” gibi tanımlamaları tercih etmek, “*caydırıcılık*” anlayışını “*güvenlikleştirmek*” açısından daha uygun olacaktır.

ALTINCI BÖLÜM

CAYDIRICILIĞIN OYUN TEORİSİ ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

Devletlerin amaçlarını gerçekleştirebilmesi diğer devletlerin nasıl davranacağına bağlıdır ve bu çerçevede her bir devlet diğerlerinin eylemlerini hesaba katmak zorundadır. Birer dış politika tercihi olarak savaş ve işbirliği gibi uluslararası olgulara ilişkin birçok konuyu devletlerin yaptığı stratejik seçimler ve bu seçimlerin etkileşimleri olmadan anlamak çok güçtür (Lake ve Powell, 1999: 3-4; Mearsheimer, 2009: 244). Bir çalışmada caydırıcılık ilişkisindeki tarafların izledikleri stratejinin başarı olasılığı rakiplerinin olası karşı-stratejileri analiz edilmeden hesaplanıyorsa bu çalışma sadece ‘*karar teorik*’ olarak nitelendirilebilir. Diğer yandan, aktörler rakiplerinin hamlelerini tahmin etmeye odaklanmışsa ve her bir aktör bu hamlelerin seçiminde rakibinin inançlarına odaklanmaktaysa ortaya koyulan model ‘*oyun teorik*’ olarak tanımlanacaktır; çünkü tarafların tercihlerinin iç içe geçtiğinin bilgisi kararlarını da etkilemektedir (O’neill, 1989: 134-135).

Çalışmanın bu bölümü daha önceki bölümlerde ortaya koyulan karar verme modellerinin oyun teorik araçlarla tartışılmasını kapsamakta ve dört ana çerçeveden oluşmaktadır:

Birincisi, erken dönem oyun teorisyenleri tarafından ortaya koyulan ‘*Mahkumların İkilemi*’ oyunu ele alınmakta ve oyun teorisyenleri tarafından ‘*tekrarlanan oyunlar*’ ile birlikte en kazançlı strateji olduğu öne sürülen ‘*kısasa kısas*’ (*Tft*) stratejisi tartışılmaktadır (aktörlerin kendilerini belirli bir stratejiye programlamaları açısından çalışmanın üçüncü bölümünde ele alınan karar verme modeline karşılık gelmektedir). Diğer yandan, gerçek yaşamda bu tip stratejilere başvurma yaratabileceği sorunlar nedenleriyle birlikte tartışılmaktadır.

İkincisi, özel bilgi ve inanç güncelleme yaklaşımına dayalı modeller çerçevesinde maliyetler ve tehditlerin inandırıcılığı arasındaki bağlantı tartışılmaktadır (çalışmanın birinci bölümünde ele alınan karar verme modeline karşılık gelmektedir).

Üçüncüsü, evrimsel oyun teorisi içerisindeki ‘*Evrimsel Kararlı Strateji*’ (*Evolutionary Stable Strategy: ESS*) kavramından yararlanarak çıkar nesnesinin büyüklük derecesi ile güvensizliğin büyüklük derecesi arasındaki bağlantı tartışılmaktadır. Çalışmada her ne kadar caydırıcılığın istikrarsızlığı bir bilgi iletimi problemi olarak ele alınsa da, bunun maddi çıkar nesnesinden bağımsız düşünülmemeyeceğini de göz ardı etmemek gerekmektedir.

Dördüncüsü, caydırıcılığın ayırık inanç sistemlerine dayanan ve epistemik unsurlar içeren bir etkileşim olduğu öne sürülmekte ve bu doğrultuda caydırıcılığın epistemik oyun teorisi çerçevesinde analizi yapılmaktadır. Bu çerçevede, devletler arasındaki güvensizliğin ‘ortak malumatın sınırlı yapısından’³⁸ kaynaklandığına dair öne sürülen argümanların oyun teorik araçlarla tartışıldığı bir oyun modeli ortaya koyulmaktadır.

6.1. Mahkumların İkilemi Oyunu ve Kısasa Kısas Stratejisinin Değerlendirilmesi

Süper güçler arasındaki karşılıklı mahvolma dengesinde iki süper gücün tercihleri iki seçenekle sınırlandırılabilir: i) karşılıklı nükleer silahsızlanma ii) nükleer silahlanma ve rakibin ana topraklarında bu silahları kullanım tehdidi. Süper güç ilişkisinde birinci temel faktör her bir aktörün kendi ideolojik/ekonomik sisteminin bu sistem altında yaşayanlar açısından rakibinin sistemine göre daha iyi olduğuna inanmasıdır. İkincisi, her bir aktörün rakibinin fırsat bulduğu takdirde kendi sistemini diğer devletlere empoze edeceğine inanmasıdır. Üçüncüsü, rakibinin silahsızlanma konusundaki isteksizliğinden dolayı her bir aktörün karşılıklı nükleer silahsızlanmanın yakın gelecekte mümkün olmadığını düşünmesidir. Her bir aktör geniş ölçekli nükleer savaş tehlikesini büyük ölçüde azaltabileceğinin (belki de ortadan kaldıracılabileceğinin) farkında olsa da böyle davrandığı takdirde rakibinin nükleer silahları kullanarak veya kullanım tehdidiyle dünyayı domine etmesinden endişe duymaktadır. Diğer yandan, her bir aktör karşılıklı mahvolma dengesini sürdürmenin geniş ölçekli nükleer savaş gibi bir felaketle sonuçlanma riskinin farkındadır. Dolayısıyla ortada bir ‘ikilem’ söz konusudur (Kavka, 1987: 57-58).

Aşağıda tutuklanan iki mahkum metaforu üzerinden bu ikilemin çeşitli boyutları tartışılmaktadır:

Mahkumların İkilemi (PD) senaryosuna göre iki kişi suç işledikleri şüphesiyle tutuklanmıştır. Bu kişiler iki farklı sorgu odasına yerleştirilerek aynı anda sorgulanmaktadır. Polis tutuklandıkları suçlardan dolayı bu kişilerden herhangi birini suçlu bulmak için yeterince kanıtı sahip değildir. İzole edilmiş her iki kişiye de diğer mahkum ile işbirliği içerisinde kalmak yerine onu suçlamak için yeterli kanıt sağlayacak şekilde aleyhine ifade verme konusunda aynı teklif sunulur. Bu durumda diğer mahkum suskun kalırsa ifade veren hiçbir ceza almazken susmayı tercih eden uzun bir süre hapse mahkum olmaktadır. Şayet hiçbiri diğerini suçlamayıp her ikisi de birbiriyle işbirliği yaparlarsa ikisi de zamanının daha az bir kısmını hapisshanede geçirecektir. Oysa her ikisi de diğerinin aleyhine ifade verirse belirli bir süre ceza alacaklar fakat cezalarında indirim yapılacaktır (Dolman, 2005: 55).

³⁸ Bu problem ile bilginin iletilmesi sorunu (iletişim eksikliği) kastedilmemekte; iletilen bilginin karşı tarafça bilindiğinin bilinmesi ve bilindiğinin bilinmesinin bilinip bilinmediği vs. şeklinde aktörler arasında sonsuza uzanan bir düşünce zinciri kastedilmektedir.

		Oyuncu-B	
		<i>İşbirliği</i>	<i>İhanet</i>
Oyuncu-A	<i>İşbirliği</i>	(3,3)	(0,5)
	<i>İhanet</i>	(5,0)	(1,1)

Şekil 6.1 Mahkumların İkilemi Oyunu

Oyunda “işbirliği” ve “iharet etme” olmak üzere sadece iki seçenek bulunmaktadır. Dolayısıyla olası dört sonuç vardır. Her ikisi de işbirliği yaparak (3) oyun puanı alabilir. Her ikisi de ihanet edebilir ki bu durumda her biri (1) puan alacaktır. Üçüncü ve dördüncü olasılıklar ise bir oyuncu işbirliği yaparken diğerinin ihanet etmesidir. Bu durumda ihanet edene (5) puan verilirken işbirlikçi hiç puan kazanmamaktadır. *PD* oyununun sorunsalı oyuncuların en iyi puanları kazanmak isteyeceği varsayımı altında her bir oyuncu için en iyi seçeneğin hangisi olacağıdır. Çünkü ihanet etme seçeneği diğerinin kararına bağlı olarak elde edilebilecek en iyi veya en kötü sonucu elde etme olasılığına imkan vermektedir (Dolman, 2005: 55-56).³⁹ Bu oyun modeli 1960’lı yıllardan itibaren Birleşik Devletler ve Sovyetler Birliği arasındaki nükleer silahlanma yarışını açıklamada bir analogi olarak kullanılmıştır. Bu çerçevede iki taraf da ideal olarak rakibi silahsızlanmaya giderken silahlanmayı tercih edecektir. Fakat ikilem şudur ki her iki tarafın da aynı anda silahlanmayı tercih ettiği durum her iki tarafın da aynı anda işbirliğini tercih ettiği durumdan daha kazançlı değildir (Plous, 1993: 163-164).

PD oyunu özü itibariyle Hobbesçu temellere dayanmaktadır ve oyuncuların rakiplerine güvenmesi riskli bir strateji olarak görülmektedir. Tek seferlik bir oyunda oyuncuları işbirlikçi eyleme zorlayacak bir mekanizma bulunmamaktadır (Eckel ve Wilson, 1999: 2). Axelrod bireysel rasyonalite (tarafların bencil güdülerini yansıtmaması kastedilmektedir) ile grup rasyonalitesi (karşılıklı işbirliği sonucunda her iki tarafın da en yüksek getiriyi elde etmesi kastedilmektedir) arasındaki gerilimin somutlaştırıldığı bir model olan *PD* oyununa ilişkin bilgisayar turnuvaları düzenlemiştir. 14 adet stratejinin yarıştığı turnuvanın kurallarına göre her bir 14 girdi diğerleriyle eşleştirilmiş; ayrıca yine her bir girdi kendi ikiziyle ve bilgisayarın rastgele üreteceği şekilde bazen işbirliği yapıp bazen de ihanet

³⁹ Klasik Mahkumların İkilemi oyun modeli kutucukların içerisindeki getiriler de dahil olmak üzere doğrudan Dolman’ın adı geçen çalışmasından alınmıştır.

eden stratejilerle eşleştirilmiştir. Bu turnuvayı Toronto Üniversitesi matematik ve psikoloji profesörü Anatol Rapoport'un oluşturduğu program kazanmıştır. Bu program ilk olarak işbirliği yaparak başlamakta ve daha sonra ise rakip bir önceki elde ne yaptıysa aynı stratejiyi izlemekteydi. Daha sonra 62 katılımcının bulunduğu bir ikinci turnuva daha düzenlenmiştir. Gerek işbirlikçi veya saldırgan gerekse de karmaşık stratejilerin⁴⁰ bulunduğu bu turnuvayı da Rapoport'un "*kısasa kısas*" (*Tft*) stratejisi kazanmıştır (Axelrod, 1980: 379-382).

Yukarıda ele alındığı üzere, tek seferlik *PD* oyununda tarafların her biri açısından en iyi sonuç karşılıklı işbirliği olmasına rağmen tek "*baskın strateji*"⁴¹ ihanet etmektir (Kreps vd., 1982: 245). Fakat tekrarlanan oyunlarda⁴² diğerleriyle işbirliği yapmak daha kazançlı olmaktadır (Stephens, 1996: 535). Axelrod'a göre en başarılı uzun dönem stratejisi oyuncuların rakiplerinin kendileriyle işbirliği yapmaları durumunda işbirliği yapmalarını, işbirliği yapmadıkları durumlarda ise aynı ölçüde misilleme yapmalarını ifade eden "*kısasa kısas*" stratejisidir (Kaufman, 2013: 49). Diğer yandan, Axelrod'un bir diğeriyle etkileşim halinde bulunan çok sayıda oyuncuyu göz önünde bulunduran modelinde etkileşimlerin rastgele dağıtıldığını belirtmek gerekmektedir. Ne var ki gerçek yaşamda oyuncular arası ilişkiler az sayıda ve rastgele seçilmemiş, tanınabilir ve davranışları tahmin edilebilir rakiplerle olan etkileşimi ifade etmektedir (Zagare, 1987: 27). *PD* tipi modellerde stratejik ilişkiler sadece bireysel tercihlerin bir toplamı olarak ele alınmakta ve oyuncular arası ilişkileri belirleyen koşullar göz ardı edilmektedir. Oyuncular işbirliği ve ihanet etme olmak üzere iki farklı stratejiye başvurabilmeleri dışında pratik açıdan homojen olarak görülmektedir (Cecchi vd., 2001: 84-86).

⁴⁰ Örneğin turnuvaya Craig Feathers tarafından sunulan "*Sakinleştirici*" (*Tranquilizer*) normalde işbirliği yapıyor, rakibi sık sık ihanet ediyorsa (onun tepkisini ölçerek) ihanet etmeye hazır halde bekliyor ve arada sırada ihanet ediyordu. David Glandstein tarafından sunulan "*Denemeci*" (*Tester*) ise ilk, dördüncü ve ondan sonraki her ikinci harekette ihanet ediyordu. "*Denemeci*" rakibin önceki iki hareketinde ihanet etmesi durumunda ihanet eden "*Tit for two tat*" karşısında başarılıydı çünkü arka arkaya iki defa ihanet etmiyordu. Böylece "*Tit for two tat*" "*Denemeci*" ile her zaman işbirliği yapmak zorunda kalıyor; "*Denemeci*" ise onun bu cömertliğini sömürebiliyordu. bk. Axelrod, 1980: 391-392.

⁴¹ Bu kavram ile diğer oyuncuların hamleleri ne olursa olsun bir oyuncuya daha iyi getiri elde etmesini sağlayan strateji kastedilmektedir.

⁴² Axelrod reel yaşamda tekrarlanan oyunlara benzer durumlarda oyuncuların işbirliği yaptığına dair bir örnek olarak Birinci Dünya Savaşı boyunca çatışmaları duraksatan zımnî ateşkesten söz etmektedir: "*Savaşın ilerleyen günlerinde taraflar tahmin edilebilirlik açısından hep belirli zamanlarda belirli bölgelere ateş açmaya başlamıştı. Böylece her iki taraf da saldırganlığını karşı tarafın saldırısına maruz kalmayacağı zaman ve bölgelerde göstermekteydi. Dolayısıyla taraflar bir 'yaşa ve yaşamasına izin ver' normu olarak isimlendirilebilecek bir işbirlikçi davranış kazanmıştı*". bk. Hargreaves-Heap ve Varoufakis, 2004: 183-185.

Diğer yandan, *Tft* tipi stratejilerin “*hata olasılığı*” göz önünde bulundurmaya ihmal ettiklerini belirtmek gerekmektedir. Koşullu olarak işbirlikçi stratejiye başvuran bir oyuncu işbirlikçi olmayan bir stratejiyle karşılaştığında işbirlikçi olmamak egemen davranış olacaktır. Çünkü ilk olarak işbirlikçi hamlede bulunan *Tft* stratejisi bir kez ihanet etme hamlesiyle karşılaştığında bir daha işbirlikçi davranmayacaktır. Bu analitik sorunun sebebi stratejilerin mükemmel bilgiye dayalı oyunlar teorisi çerçevesinde ele alınmasıdır (Russett, 1993: 33; Harvey, 1997: 62). Mükemmel bilgi varsayımına göre, oyuncular rakipleriyle olan etkileşimin bütün unsurlarının (önceki hamleler, rakibin niyetleri ve stratejileri, oyunun getiri fonksiyonları vs.) farkındadır (Allan ve Dupont, 1999: 29). Diğer bir deyişle, oyuncular bütün potansiyel stratejileri ve bu stratejilerin üreteceği sonuçları bilmektedir. Aynı zamanda bu bilginin “*ortak malumat*” olacağı varsayılmaktadır (şöyle ki her bir oyuncu bütün bilgiye sahip olup diğer oyuncuların da aynı bilgiye sahip olduğunu bilmektedir ve her biri bir diğerinin bu bilgiye sahip olduğunu bildiğini bilmektedir vs.) (Farkas, 1998: 23; Adler, 2009: 90-91). Ne var ki Kilgour ve Zagare’nin (1991: 308-312) belirttiği üzere, gerçek dünya tam bilgiye dayalı oyunlarda olduğu kadar basit değildir; karar alıcılar çoğu zaman rakiplerinin niyetleri hakkında tam bilgiye ulaşma imkanına sahip olmadığından oynadıkları oyunun “*Mahkumların İkilemi*” mi yoksa başka bir oyun mu olduğunu ayırt edememektedirler. Örneğin modern oyun teorisinin kurucularından biri olan matematikçi John von Neumann Birleşik Devletler ve Sovyetler Birliği arasındaki nükleer rekabeti *PD* tipi bir çatışma olarak değerlendirmekte ve bir önleyici nükleer savaşı savunmaktaydı (Field, 2004: 74).⁴³ Ne var ki taraflar arasında oyuncuların birbirlerinin niyetlerini tam olarak bilemedikleri bir oyun söz konusuydu.

6.2. Özel/Eksik Bilgi Yaklaşımı Çerçevesinde Belirsizliğin Değerlendirilmesi

Uluslararası ilişkiler açısından en önemli konulardan birisi devletlerin çatışma dönemlerinde karşılıklı olarak taraflara fayda sağlayan bir anlaşmaya ulaşmalarını engelleyen nedenleri anlamaktır. Diğer bir deyişle, iki tarafın da anlaşmazlıklarını savaşıyla çözmeleri durumunda daha iyi konumda olacak iken niçin uzun savaşlar içerisine girmekte olduklarına yoğunlaşmak gerekmektedir. Oyun teorisine dayalı çatışma literatürü bu soruya bir cevap olarak “*özel bilgi*” yanlış tanıtma güdüsü ve dolayısıyla belirsizliğin devletler arasındaki

⁴³ Neumann Sovyetler’e ilişkin olarak, “*onları neden yarın bombalamıyorsunuz dersiniz, neden bugün olmasın derim, neden bugün saat 5’te değil dersiniz, neden saat 1’de değil diye sorarım*” diyerek Sovyetler’e ikinci vuruş kapasitesi kazanmadan saldırılmasını önermekteydi. bk. Kolokoltsov ve Malafeyev, 2010: 9-10.

çatışmanın temel nedenlerinden biri olduğunu ortaya koymaktadır (Fey ve Ramsay, 2011: 149; Bas, 2012: 491-492).

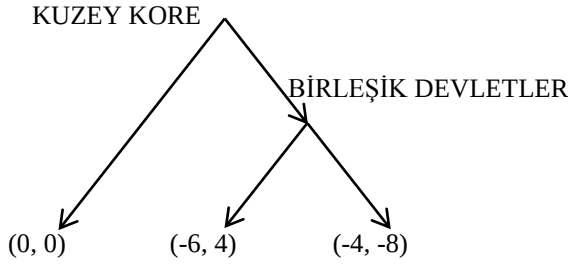
Oyun teorisyenleri tarafından oyuncuların karar yapımı sürecinde sahip oldukları bilgi hakkında farklı varsayımlarda bulunulabilmektedir. “*Mükemmel bilgi*” (*perfect information*) altında oyuncular etkileşimin bütün unsurları ve önceki hamlelerin farkındadır. “*Mükemmel olmayan bilgi*” (*imperfect information*) altında ise oyun teorisyenleri “*tam*” ve “*eksik*” bilgi koşulları arasında bir ayrım yapmaktadır. Tam bilgi (mükemmel olmayan) oyuncuların oyunun bütün unsurlarının farkında oldukları fakat önceki hamleleri bilemeyebilecekleri durumları ifade etmektedir. Eksik bilgiye dayalı koşullar ise daha önce de belirtildiği üzere, oyuncuların rakiplerinin strateji ve getiri fonksiyonları hakkında eksik bilgiye sahip olduğu durumları ifade etmektedir (Allan ve Dupont, 1999: 29). Diğer bir deyişle, eksik bilgiye dayalı oyunlarda oyunculardan en az biri hangi oyunun oynandığını bilmemektedir. Oyunun belli bir olasılık dağılımıyla birlikte “*doğa*” tarafından seçildiği varsayılmaktadır. Oyun (doğa tarafından seçilen) tekrarlandığında bu olasılıklar güncellenebilmektedir (Megiddo, 1980: 157). Oyuncular açısından oyunun kesin yapısı hakkında bazı belirsizlikler söz konusu olduğunda doğanın ilk hamleyi yaptığı çeşitli alternatif yapılar ve getiri dizileri ortaya koyulabilmektedir. Bu oyunlarda oyuncular elde etmek istedikleri çıkar nesnesi konusunda rakibinin sert durabileceğini ya da taviz verip vermeyeceğini bilmemektedir. Bu tür bir belirsizlik oyuncuların “*sert*” mi yoksa “*tavizkar*” bir tipte (*type*) mi olacağını belirlemek için doğanın ilk hamleyi yaptığını varsayarak modellenen bilmektedir. Her bir oyuncu bu hamlenin sonucunda kendi tipini bilmektedir fakat diğer oyuncunun tipini bilmemektedir. Bu tür bir oyun “*ardışık denge*” (*sequential equilibrium*) modeli kullanılarak çözülebilmektedir (Farkas, 1998: 29-30).

6.2.1. Ardışık Denge Modeline Dayalı Genişletilmiş Caydırıcılık Oyunu

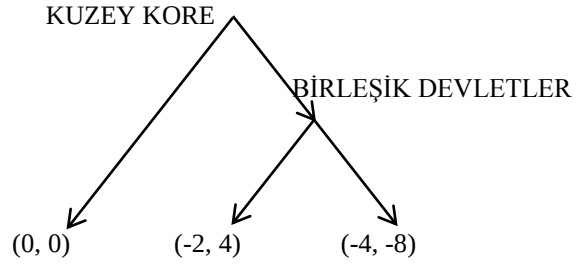
Aşağıda detaylıca analiz edildiği üzere, genişleyen biçimdeki oyunlarda “*meydan okuyucu*” ve “*savunmacı*” olmak üzere iki oyuncu bulunmaktadır. Savunmacı meydan okuyucunun başlattığı eylemi önlemek istemektedir. Meydan okuyucu saldırmak ya da saldırmamak biçiminde ilk hamleyi yapar. Savunmacı ise taviz vermek ile bir savaşa girmek arasında seçim yapar. Ancak savunmacının olası bir saldırıya karşı koyma istekliliği meydan okuyucu tarafından kesinlik içerisinde bilinmemektedir (Achen ve Snidal, 1989: 150).

Aşağıda Birleşik Devletler’in bir Kuzey Kore meydan okumasını kabullenmesi karşısında katlanacağı maliyet konusunda Kuzey Kore’nin belirsiz olduğu bir model sunulmaktadır. Bu oyun Güney Kore’nin Birleşik Devletler’in genişletilmiş caydırıcılığı

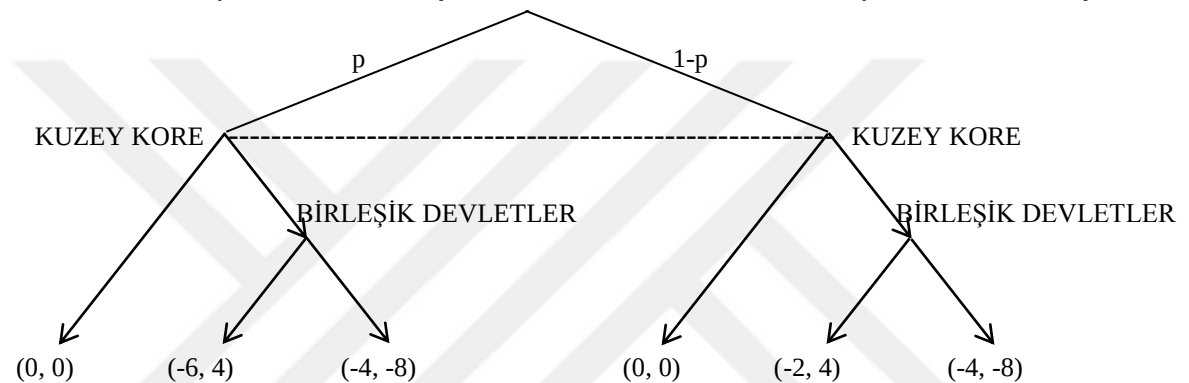
altında savunulduğu bir caydırıcılık modelidir. Birleşik Devletler'in bir Kuzey Kore saldırısına karşı göreceli olarak daha korunaklı iken kitlesel misilleme tehdidinde bulunarak olası Kuzey Kore meydan okumasını önleme girişiminde bulunduğu varsayılmaktadır.

Şekil 6.2 Yüksek Maliyetli Kabullenme Oyunu

Şekil 6.3 Düşük Maliyetli Kabullenme Oyunu

Şekil 6.4 Eksik Bilgiye Dayalı Nükleer Saldırı Oyunu

Yukarıdaki şekilde görüldüğü üzere, oyunda Birleşik Devletler ve Kuzey Kore'nin getirileri⁴⁴ statüko için $(0,0)$ 'dır. Bir Kuzey Kore meydan okuması ortaya çıkarsa ve tepki olarak kitlesel Amerikan nükleer saldırısı olursa getiriler sırasıyla $(-4, -8)$ 'dir (aradaki negatif 4 puanlık getiri varsayılan göreceli Amerikan savunma kapasitesi üstünlüğünü yansıtmaktadır). Kuzey Kore Birleşik Devletler hakkında tam bilgiye sahip olmadığından, Birleşik Devletler'in çıkar nesnesine (Güney Kore) yüksek değer verip vermediğinden emin değildir. Eğer bu değer yüksekse Birleşik Devletler açısından boyun eğmenin getirisi (-6) , düşükse (-2) olacaktır. Birleşik Devletler'in boyun eğmesi durumunda Kuzey Kore'nin getirisi her iki durum açısından da (4) olacaktır. Şekil 6.2'de Birleşik Devletler'in meydan okumayı kabullenmesinin maliyetinin yüksek olduğu durumdaki oyun ağacı ve getiriler ve Şekil 6.3'te ise söz konusu maliyetin düşük olduğu durumdaki oyun ağacı ve getiriler gösterilmektedir. Kuzey Kore'nin Birleşik Devletler'in boyun eğmesi durumundaki getirisinden emin olduğu durumda problemin analizi oldukça kolaydır. Eğer kabullenmenin maliyetinin yüksek olacağı biliniirse Kuzey Kore Şekil 6.2 oyununda olacaktır (bu oyunda tek

⁴⁴ Parantez içindeki birinci getiriler Birleşik Devletler'e, ikinci getiriler ise Kuzey Kore'ye aittir.

alt oyun mükemmel denge Kuzey Kore açısından meydan okumamak ve Birleşik Devletler açısından ise meydan okunduğu takdirde saldırmaktır). Benzer bir biçimde, Birleşik Devletler'in kabullenmesinin maliyetinin düşük olduğu bilinirse Şekil 6.3'te gösterilen oyun uygun olacaktır (bu oyunda tek alt oyun mükemmel denge Kuzey Kore'nin statükoya meydan okuması ve Birleşik Devletler'in boyun eğmesidir). Elbette ki buradaki zorluk Kuzey Kore'nin Birleşik Devletler'in boyun eğmesinin maliyetinin yüksek mi yoksa düşük mü olduğu konusunda belirsiz olmasıdır. Bu tam bilgi eksikliğini modellemek için Şekil 6.2 ve Şekil 6.3'teki iki oyun tek ve daha geniş bir oyunda birleştirilmektedir. Kuzey Kore'nin Birleşik Devletler'in boyun eğmesi durumunda (p) olasılıkla yüksek maliyete katlanacağına, $(1-p)$ olasılıkla ise düşük maliyete katlanacağına inandığını varsayalım. Böylece Şekil 6.2 ve Şekil 6.3'teki oyunlar Şekil 6.4'teki oyunu oluşturmak için birleştirilebilir. Bu oyun rastgele doğa hamlesi ile başlamaktadır. Doğa $(1-p)$ olasılıkla gerçekleştireceği sağ dalı seçerse ve Kuzey Kore Şekil 6.4'teki oyunun sağ bölümünde olduğundan eminse bu oyun tam olarak Şekil 6.3'teki gibi oynanacaktır. Benzer şekilde, doğa (p) olasılıkla gerçekleştireceği sol dalı seçerse ve Kuzey Kore sol bölümde olduğundan eminse oyunun geri kalanı Şekil 6.2'deki ağaca karşılık gelmektedir. Kuzey Kore'nin oyun ağacının hangi bölümünde olduğunu anlaması rakibi hakkındaki önsel inancına ve rakibinin yaptığı hamleler sonucunda bu inançları güncellemesine bağlıdır.⁴⁵

Ortaya koyulan bu oyun üzerinden bazı çıkarımlar yapılabilir. Birleşik Devletler'in hamleleri onun sahip olduğu özel bilgiye (onun tipi) dayanmaktadır ve bu hamleler Kuzey Kore açısından bilgilendiricidir. Birleşik Devletler'in Kuzey Kore meydan okumasına boyun eğmesi durumunda katlanacağı maliyet onun davranışlarının agresiflik seviyesinden çıkarsanabilir görünmektedir. Kuzey Kore Birleşik Devletler'in sahip olduğu bu bilgiyi doğrudan gözlemleyemese de onun davranışlarının agresiflik seviyesindeki artışı gözlemleyerek inançlarını güncelleyebilir. Fakat pratikte Kuzey Kore hiçbir zaman Birleşik Devletler'in tipini gözlemleyemez. Çünkü her oyuncu gibi Birleşik Devletler de blöf yapma güdülerine sahiptir.

Fearon'un (1995: 409) belirttiği üzere, *“diplomatik kayıtlar liderlerin şu şekilde çıkarım yaptığı birçok kanıtlar içermelidir: Diğer taraf geri adım atmadığına göre bizim bir savaşı kazanmamız muhtemelen başlangıçta düşündüğümüzden çok daha düşük”*. Gerçek yaşamda ise böyle bir düşünce ortaya çıkmamaktadır çünkü her bir aktör hem diğerinin blöf yapma güdülerine sahip olduğunu bilmekte hem de diğerinin gerçekte olduğundan daha güçlü

⁴⁵ Bu oyun modeli şu kaynaklardaki çalışmalardan yararlanılarak oluşturulmuştur: Powell, 1990: 214-246; Sprinz ve Wolinsky, 2004: 332-334; Quackenbush, 2011: 742-754.

olduğu yanılgısıyla hareket ediyor olabileceğini düşünebilmektedir. Dolayısıyla inandırıcılık probleminin yanı sıra ortada bir “*hemfikir olma*” problemi söz konusudur. Bu çerçevede, aşağıda “*hemfikir olma problemi*” üzerinde durulmaktadır.

6.2.2. Hemfikir Olma Problemi

Bireylerin diğerlerinin eylemlerinden hareketle onların bilgisi hakkında çıkarımda bulunduğu durumları modellerken inançlardaki farklılıklar kritik hale gelmektedir. Bu çerçevede oyuncuların bilgiyi gözlemlemeden önce özdeş inançları paylaştığını varsayan “*ortak önsel varsayımı*” (*common prior assumption*) asimetric bilgi olasılığının olduğu durumlarda önemli hale gelmektedir (Morris, 1995: 229-230).

Aumann’ın (1976: 1236-1239) “*hemfikir olma teoremine*” (*agreement theorem*) göre, iki oyuncu aynı bilgiyi gözlemlerse gerçek durum hakkındaki inançları birbirine yakınsayacaktır. Bu mantığa dayalı olarak oluşturulan özel/eksik bilgi yaklaşımı oyuncuların özel/eksik bilgiyi almadan önce özdeş inançları paylaştığı varsayımına dayanmaktadır. Diğer bir deyişle, bu modellerde bir oyuncunun davranışından yapılan çıkarımların herkesçe aynı olduğu varsayılmaktadır. Daha önce de belirtildiği üzere, eksik bilgiye dayalı oyun teorisinde bir oyuncunun tercihleri veya tipi doğrudan gözlemlenememektedir. Dolayısıyla oyun teorisyenleri bir oyuncunun tipini anlamada davranışın doğru ve ortak gözlemlenmesine güvenmektedir (Morrow, 1994: 17-19). Ne var ki gerçek yaşamda bunun aksi yönünde kanıtlar mevcuttur. Örneğin nükleer güç güvenliği hakkındaki inançlara ilişkin bir çalışmada farklı gruplardan katılımcılara aynı kanıtın sunulduğu bir deneyde inanç ayrışması gözlemlenmiştir. Deneyde nükleer güç destekçileri ve karşıtları güvenli bir şekilde kontrol altına alınan bir nükleer güç tesisi arızasına ilişkin özdeş bir açıklama metnini okumuşlardır. Bu açıklamaları okuduktan sonra nükleer güç destekçileri nükleer gücün güvenli olduğu konusunda daha emin olurken nükleer güç karşıtları nükleer gücün güvenli olmadığı konusundaki inançlarını pekiştirmişlerdir. Dolayısıyla ortada farklı dünya görüşleri altında akıl yürüten iki grubun bir inanç ayrışması mevcuttur. Deneyin sonucuna göre nükleer güç destekçileri arızaların kaçınılmaz olduğu fakat güvenli bir şekilde kontrol altına alınabildiği bir “*hatayı tolere eden*” dünya görüşüne sahiptir. Nükleer güç karşıtları ise bütün arızaların bir tehlike olarak görüldüğü “*hataya yer vermeyen*” bir dünya görüşüne sahiptir. Hataya yer vermeyen dünya görüşü bir bireyi nükleer gücün güvensiz olduğu inancına yönlendirebilir; dolayısıyla bu kişi herhangi bir arızayı güvensiz bir tesisteki muhtemel bir sonuç olarak görmektedir. Hatayı tolere eden dünya görüşüne sahip olan kişi ise arızanın güvenli bir

biçimde kontrol altına alındığını öğrendikten sonra bunu güvenli bir tesisteki muhtemel bir sonuç olarak görmektedir (Jern vd., 2014: 214).

Benzer şekilde, Smith ve Stam de (2004: 786) gerçek yaşamda farklı temel teorik perspektiflere sahip olabileceklerinden dolayı, aynı bilginin varlığı durumunda bile aktörlerin belirsiz bir olay/durum hakkındaki inançlarının birbirine yakınsamasının başarısızlığa uğrayabileceğini belirtmektedir. Bu yaklaşıma göre, eksik/özel bilginin yokluğu durumunda bile aktörler kendilerini anlaşılmazlığa sürükleyecek şekilde farklı heterojen inançlara sahip olabilir. Örneğin Smith ve Stam'a göre yedi hafta savaşlarından (1866) önce Avusturya askeri birliklerin uyumuna olağanüstü önem atfetmiştir. Aksine, Prusya bu durumu ateş gücüne verdiği önemden daha az dikkate almıştır. Her iki devlet de Amerikan iç savaşını (1861-65) gözlemlemesine rağmen kendi göreceli güçleri hakkında farklı sonuçlara varmışlardır. Konuyu netleştirmek açısından doğrudan alıntılar yapmak gerekirse,

Aktörler farklı inançlara sahip olmalarına rağmen bu inançların aktörler açısından ortak malumat olduğunu varsaymaktayız. Şöyle ki, A ulusu B'den farklı inançlara sahip olmasına rağmen A ulusu B'nin neye inandığını bilmektedir ve tam tersi. 1866 vaka örneğinde olduğu gibi, Avusturya Prusya'dan güçlü olduğunu düşünmüş ve Prusya da Avusturya'dan güçlü olduğunu düşünmüştür. Her biri bir diğerrinin görüşünün farkındaydı; sadece diğerrinin yanlış düşündüğünü düşünmekteydi. Özü itibariyle uluslar *“hemfikir olmadıkları konusunda hemfikirdi”*. Eğer ortak önseller varsayımı sürdürülürse *“hemfikir olmadıkları konusunda hemfikir olmak”* imkansızdır. Eğer Avusturya Prusya'nın kendisinden daha güçlü olduğunu düşündüğünü bilse Avusturyalılar Prusya'nın Prusya ordusunun daha güçlü olduğunu gösteren bir bilgi gördüğü sonucuna varırdı. Prusya'nın bu bilgiye sahip olduğunu bilmekle, Avusturya göreceli gücü konusundaki değerlendirmesini daha aşağı seviyeye çekerti. Benzer şekilde, Prusya da Avusturya'nın inançları ışığında göreceli gücü hakkındaki değerlendirmesini daha aşağı seviyeye çekerti. Ulusların askeri gücü neyin oluşturduğu konusunda köklü bir biçimde farklı fikirlerde olmaları söz konusu olmasaydı inançları yakınsardı: uluslar ortak önsellere sahiplerse hemfikir olmadıkları konusunda hemfikir olamaz (Smith ve Stam, 2004: 787).

Bu tartışmalarda aktörlerin kendilerinin doğrudan tecrübe etmedikleri bir olay hakkında hemfikir olmaları sorunsalı ele alınmaktadır ki birçok yazara göre bazı vakalarda aktörler doğrudan kendilerinin tecrübe etmedikleri olaylardan da bilginin gözlemlenmesi yoluyla dersler çıkarabilirler. Bu yaklaşıma göre, birden fazla aktör anahtar bir tarihsel olayın ortak bir yorumuna sahip olabilir. Bir silah, ürün veya kavram bir süreliğine ortaya çıktığında aktörler gözlem yoluyla hızlı bir öğrenme gerçekleştirebilirler (Horowitz, 2009: 236-237). Ne var ki yukarıda tartışıldığı üzere, aktörler gözlemledikleri bir bilginin *“ayrıştırılabilir”* olan farklı yönlerine odaklanmaktadır. Gözlemlenen bilginin bir biçimde ayrıştırılabilmesi neredeyse her zaman mümkün olduğuna göre, gözlem yoluyla öğrenme konusu spekülasyona açık hale gelmekte ve özel bilgi yaklaşımı içerisinde kalarak iki aktörün hemfikir olmasını mümkün kılacak bir kıstas sunmak güçleşmektedir. Diğer bir deyişle, aktörlerin bir savaşın

kazanılmasında hangi faktörlerin belirleyici olduğu konusunda bilginin farklı yönlerine odaklanmalarını rasyonalist sınırlar içerisinde kalarak açıklamak çok güç görünmektedir. Çünkü aktörler diğerinin sahip olduğu özel bilgiyi elde etse de elde ettiği bilginin bir savaşın kazanılmasındaki önem derecesi hakkında hemfikir olamayabilecektir.

Halbuki Smith ve Stam'ın vurguladığı üzere, bilişsel psikolojik yaklaşım açısından ele alındığında karar alıcıların bir devletin başarısını büyük ölçüde rakibi üzerinde büyük avantaj sahibi olunan faktörlerle ilişkilendiren savaş teorileri geliştirmeye meylettikleri söylenebilir. Örnelemek gerekirse,

İngiltere'de 1914 savaşının kısa süreceği öngörüsü büyük ölçüde ekonomik argümanlara dayanmaktaydı. İngiltere en önemli finansal gücü: bu çerçevede, eğer ekonomik çöküntü savaşın başlarında ortaya çıkarsa, bu durum ilk olarak İngiltere'nin düşmanlarını etkileyecekti ve böylece teslim olmalarına yol açacaktı. Aksine, Alman liderler modern askeri teknolojiye kesinlikten dolayı savaşın kısa süreceğini öngörmüştü: bu alanda Almanya'nın egemen olduğu bilinmekteydi ve dolayısıyla zafer umabilmekteydi (Smith ve Stam, 2004: 801).

6.3. Evrimsel Oyun Teorisi

Daha önce analiz edildiği üzere, "*Mahkumların İkilemi*" oyunu ve bu oyundan türetilen *Tft* türünden stratejiler sabit bir davranışı benimsemek üzerine kuruludur. Tekrarlanan *PD* oyununun işbirlikçiliğe yol açmasına ilişkin çıkarımlara ise çoğu zaman sadece iki oyuncu arasındaki rekabette ulaşılabilmektedir. Fakat bir oyuncunun birden fazla oyuncudan oluşan bir topluluğa karşı strateji geliştirmesi gerektiğinde oyuncuların saf stratejiler değil, karmaşık stratejiler izlemesi gerekmektedir. Aşağıda evrimsel oyun teorisinden yararlanarak oyuncular arası etkileşimlerin nükleer savaş ile karşılıklı silahsızlanma arasında salınım göstermesinin analitik açıklamasını yapmak ve saldırganlık stratejisi izleme konusundaki artışın saldırganlığı, işbirlikçilik konusundaki artışın ise işbirlikçiliği bir noktada imkansız kıldığını göstermek amaçlanmaktadır.

Geleneksel oyun teorisinin aksine evrimsel oyun teorisi en kazançlı stratejileri değil, rakip stratejilerin herhangi bir saldırısına direnebilirliği olan kararlı stratejileri ortaya koymaktadır (Rahman vd., 2009: 132). Evrimsel oyun teorisinde bütün oyuncuların başlangıçta bazı stratejilere önceden programlandığı varsayılmaktadır. 1970'lerde Maynard Smith tarafından geliştirilen "*Şahin-Güvercin*" (*Hawk-Dove*) oyununda oyuncular bir sabit *V* değerine sahip bir kaynak için rekabet etmektedir. Belirtmek gerekir ki daha önce analiz edilen oyunlardan farklı olarak bu oyun iki oyuncu arasında değil, iki stratejiden birini izleyen birçok oyuncu arasında oynanmaktadır. Her bir oyuncu ya saldırgan davranış başlatmayı ifade eden "*Şahin*" stratejisini ya da rakip saldırgan davranış başlatırsa geri çekilmeyi ifade eden

“*Güvercin*” stratejisini izlemektedir. İki oyuncu da saldırgan davranış başlatırsa çatışma gerçekleşecektir ve iki oyuncu da eşit olasılıkla zarar görecektir. Çatışma oyunculara bir C sabit değeri kadar maliyete yol açmaktadır. *Şahin* stratejisi *Güvercin* stratejisi ile karşılaştığında *Güvercin* hemen geri çekilecek ve *Şahin* kaynağı elde edecektir. İki *Güvercin* karşılaştığında kaynak aralarında eşit olarak paylaşılacaktır.⁴⁶

Oyunun getirileri aşağıdaki matriste gösterilmektedir:⁴⁷

	Şahin	Güvercin
Şahin	$\frac{1}{2} (V-C)$	V
Güvercin	0	$V/2$

Şekil 6.5 Şahin-Güvercin Oyunu

Öncelikle “*evrimsel kararlı strateji*” (*ESS*) kavramından söz etmek gerekmektedir. Bir stratejinin *ESS* olabilmesi için popülasyonun bütün üyeleri o stratejiyi izlerken hiçbir “*mutant stratejinin*” (*alternatif strateji*) fayda elde edememesi gerekmektedir. Popülasyonun bütün üyelerinin başlangıçta a stratejisini oynadığı; daha sonra ise küçük bir mutant grubunun b stratejisini oynamaya başladığı varsayılmaktadır (Fudenberg ve Levine, 1998: 59).

Aşağıda, oyunda ortaya koyulan matematiksel ifadelerin ne anlamada geldiği ve oyunun dinamikleri alıntılanmaktadır:

$\Delta U(s_1, s_2)$ ifadesi, s_2 stratejisi oynayan bir aktöre karşı, s_1 stratejisini izleyen bir aktörün getirilerindeki değişimi göstermektedir. $U(s)$ ifadesi, s stratejisi izleyen bir oyuncunun toplam getirisini göstermektedir; ayrıca popülasyondaki her bir bireyin U_0 başlangıç getirisine sahip olduğu varsayılmaktadır. Eğer a bir evrimsel kararlı strateji ise, b popülasyonu işgal etmek isteyen bir mutant girişim ve p mutant stratejisini izleyen stratejilerin oranı iken $U(a)$ ve $U(b)$ ifadeleri matematiksel olarak şu şekilde gösterilebilir:

$$U(a) = U_0 + (1-p)\Delta U(a, a) + p\Delta U(a, b)$$

$$U(b) = U_0 + (1-p)\Delta U(b, a) + p\Delta U(b, b)$$

Diğer yandan, a evrimsel kararlı olduğu için a stratejisini izleyen bireyin getirisi b stratejisini izleyen bireyin getirisinden büyük olmalıdır (aksi halde b stratejisini izleyen mutant popülasyonu işgal edebilecektir). Bu durumda $U(a) > U(b)$ 'dir. p oranı 0 'a çok yakın iken bu durum ya $\Delta U(a, a) > \Delta U(a, b)$

⁴⁶ <https://plato.stanford.edu/archives/fall2009/entries/game-evolutionary/> (erişim tarihi: 18.12.2017).

⁴⁷ Matristeki getiriler bir “*sıra kutucuğu*” içerisindeki stratejiyi izleyen oyuncunun bir “*kolon kutucuğu*” içerisindeki stratejiyi izleyen oyuncuyla karşılaştığında elde ettiği getiriyi göstermektedir. Örneğin *Güvercin* stratejisi *Şahin* stratejisi ile karşılaştığında (0) getiri almaktadır.

b) ya da $\Delta U(a, a) = \Delta U(b, a)$ ve $\Delta U(a, b) > \Delta U(b, b)$ olmalıdır. Diğer bir deyişle, şu iki koşuldaki birisi mevcutsa bir a stratejisi ESS' dir: A) a, a'ya karşı oynayan herhangi bir mutanttan a'ya karşı oynayarak daha iyisini yapar. B) mutant tıpkı a'ya karşı oynayan a gibi iyi yapar fakat a mutanta karşı oynayarak mutantın mutanta karşı oynadığından daha iyisini yapar. Evrimsel kararlı stratejiyi yukarıdaki "Şahin-Güvercin" oyunu açısından ele alacak olursak, Güvercin stratejisinin evrimsel kararlı olmadığı kolayca söylenebilir; çünkü saf bir Güvercinler'ler popülasyonu bir Şahin mutant tarafından işgal edilebilir. Eğer kaynağın V değeri C maliyetinden daha büyükse Şahin stratejisi evrimsel kararlı olacaktır.⁴⁸

Diğer yandan, belirtmek gerekir ki evrimsel oyun teorisi oyuncular arasındaki dinamik bir süreci analiz etmektedir ve teori içinde en yaygın olarak çalışılan dinamik süreç "kopyalayıcı dinamikler" (*replicator dynamics*) olarak isimlendirilmektedir. Aşağıda kopyalayıcı dinamikler yaklaşımı çerçevesinde, tekrarlı bir biçimde PD^{49} oynayan bir bireyler popülasyonunun nasıl evrilebileceği tartışılmaktadır:

Oyuncuların hangi oranda "İşbirliği" ya da "İhanet" stratejilerini izledikleri sırasıyla p_c ve p_d oranlarıyla gösterilmektedir. Ayrıca işbirlikçi ve ihanetçilerin ortalama getirileri sırasıyla W_C ve W_D ile gösterilmektedir. $\bar{W}$ ise bütün popülasyonun ortalama getirisini ifade etmektedir. W_C , W_D ve $\bar{W}$ 'nin değerleri bir denklem içerisinde şu şekilde gösterilebilir:

$$W_C = U_0 + p_c \Delta U(C, C) + p_d \Delta U(C, D)$$

$$W_D = U_0 + p_c \Delta U(D, C) + p_d \Delta U(D, D)$$

$$\bar{W} = p_c W_C + p_d W_D$$

Diğer yandan gelecek jenerasyonda işbirliği ve ihanet stratejisi izleyen popülasyonun oranının mevcut jenerasyonda işbirliği ve ihanet stratejisi izleyen popülasyonun oranıyla şu şekilde ilişkili olduğu varsayılmaktadır:

$$p'_c = p_c W_C / \bar{W} \quad \text{ve} \quad p'_d = p_d W_D / \bar{W}$$

Bu ifadeleri şu şekilde yeniden yazabiliriz:

$$p'_c - p_c = p_c (W_C - \bar{W}) / \bar{W} \quad \text{ve} \quad p'_d - p_d = p_d (W_D - \bar{W}) / \bar{W}$$

Bir jenerasyondan gelecekteki strateji sıklığındaki değişimin küçük olduğunu varsayarsak, bu değişim denklemleri diferansiyel denklemler şeklinde gösterilebilir:

$$dp_c / dt = p_c (W_C - \bar{W}) / \bar{W} \quad \text{ve} \quad dp_d / dt = p_d (W_D - \bar{W}) / \bar{W}$$

Kopyalayıcı dinamikler PD oynayan bir bireyler popülasyonunu modellemek için kullanıldığında işbirliği ve ihanetin beklenen faydası sırasıyla şu şekilde olacaktır:

$$W_C = U_0 + p_c \Delta U(C, C) + p_d \Delta U(C, D)$$

$$= U_0 + p_c R + p_d S$$

ve

$$W_D = U_0 + p_c \Delta U(D, C) + p_d \Delta U(D, D)$$

⁴⁸ <https://plato.stanford.edu/archives/fall2009/entries/game-evolutionary/> (erişim tarihi: 18.12.2017).

⁴⁹ Belirtmek gerekir ki PD oyununda her iki tarafın sessiz kalması durumunda R, diğer taraf sessiz kalırken ihanet etme durumunda T, sessiz kalırken diğer tarafın ihanetine uğrama durumunda S, her iki tarafın da birbirine ihanet etmesi durumunda P getirisi elde edilmektedir.

$$= U_0 + p_c T + p_d P$$

$T > R$ ve $P > S$ olduğu için, $W_D > W_C$ olacaktır ve bundan dolayı $W_D > \bar{W} > W_C$ olacaktır. Bu şu anlama gelmektedir:

$$(W_D - \bar{W}) / \bar{W} > 0 \quad \text{ve} \quad (W_C - \bar{W}) / \bar{W} < 0$$

İhanet ve işbirliği açısından gelecek jenerasyondaki strateji sıklığı sırasıyla şu şekilde gösterilebilir:

$$p'_d = p_d \cdot (W_D - \bar{W}) / \bar{W} > 0 \quad \text{ve} \quad p'_c = p_c \cdot (W_C - \bar{W}) / \bar{W} < 0$$

Bu bilgiler ışığında, işbirliği stratejisini seçen popülasyonun oranının zaman içerisinde sıfıra yaklaşacağı ve sonunda yok olacağı görülmektedir.⁵⁰

Yukarıda alıntılanan oyun modelinden bazı çıkarımlarda bulunmak mümkündür: Birincisi, biyolojik bağlamda ortaya çıkan evrimsel oyun modelleri taklit etme yoluyla öğrenme açısından sosyal ilişkilere uyarlanabilir görünmektedir. Birçok araştırmacının belirttiği üzere, oyuncular arası ilişkiler sonsuz tekrarlı bir oyun olarak ele alındığında kültür ve normların bir tür oyun teorik denge olduğu öne sürülebilir. Oyuncular farklı normlara sahip olan diğer oyuncuları ara sıra taklit ederlerse doğru koşullar altında mevcut sorunu çözen normlar bir gruptan diğerine yayılacaktır. Çünkü başarılı olanın taklit edilmesi oyuncuları daha başarılı yapacaktır ve bu normlara sahip olanların taklit edilmeleri daha olası hale gelecektir (Boyd ve Richerson, 2005: 85-91; 252).

İkincisi, *ESS* mantığıyla bağlantılı olarak belirtmek gerekir ki yeni ortaya çıkan bir askeri stratejinin (ki bu genellikle yeni geliştirilen bir silah sistemiyle paralel olmaktadır) devletlere sağlayacağı faydanın, bu stratejinin ancak ve ancak kendi kopya stratejisiyle karşılaştığında elde ettiği getiriden fazla ya da en azından ona eşit ise sürdürüleceği; aksi takdirde, her ne kadar kısa vadede fayda sağlasa bile uzun vadede terkedilmesinin kaçınılmaz olduğunu belirtmek gerekmektedir. Örneğin kimyasal silahları birbirlerine karşı karşılıklı olarak kullanan devletlerin elde ettiği getiri birbirlerine karşı kullanmayan devletlere göre çok daha düşük seviyededir. Kimyasal silahlar bu silahlara sahip olmayan bir devlete karşı kullanıldığında ise yüksek ‘fayda’ sağlamakta ve bu durum kimyasal silah kullanımını tetiklemektedir. Ne var ki bu durumda kimyasal silahlara başvuran devletlerin sayısı artacağından, bu silahlara sahip devletlerin birbirleriyle karşılaşma olasılığı da artacaktır. Böylece bir noktada kimyasal silah kullanmamayı bir norm olarak benimsemek, devletlerin ortak çıkarı gereği zorunlu hale gelmektedir. Bu bilgiler ışığında, evrimsel oyun teorisinin uluslararası ilişkilerde normların ortaya çıkışı ve yayılması konusunda güçlü bir açıklama sağladığı öne sürülebilir.

⁵⁰ Bu oyunun tümüyle alıntılandığı kaynak için bk. <https://plato.stanford.edu/archives/fall2009/entries/game-evolutionary/> (erişim tarihi: 18.12.2017). Ayrıca bk. Heifetz, 2012: 264-265.

Üçüncüsü, yine ESS mantığıyla paralel olarak belirtmek gerekir ki yukarıda sözü edilen normatif anlayış “kimyasal ya da nükleer silahları ‘tümüyle’ ortadan kaldırmak” biçiminde ortaya çıkmamaktadır. Çünkü diğer devletlerin nükleer ya da kimyasal silahları tamamen ortadan kaldırmaya karar verdiği bir durumda küçük miktarda nükleer silah bulunduran bir devletin kesin üstünlüğe sahip olması kaçınılmazdır. Morgan ve Paul’un (2009: 265) belirttiği üzere, nükleer silahları tamamen ortadan kaldırmak muazzam bir doğrulama sistemi gerektirecektir ve bu durum muazzam bir hile yapma güdüsü oluşturacaktır; çünkü sadece bir miktar nükleer silah temin etmek muazzam bir askeri üstünlüğe yol açacaktır.

Evrimsel oyun teorisine göre, başarılı stratejilerin yayılması kendi içinde otonom olan bir kopyalama süreciyle ilerlemektedir ve oyuncular rasyonel seçim yapmamaktadır. Ayrıca popülasyondaki strateji sıklığı stratejilerin elde ettiği getirilere göre düzenlenmektedir. Ortalama düzeyin üstünde bir getiriye sahip bütün stratejilerin sıklığı bu stratejiler bir “en iyi tepki” olmasa bile artmaktadır. Diğer bir deyişle, evrimsel modellerde geleneksel oyun teorisinin aksine oyuncular oyunun dinamiklerinden haberdar olma yetisinden yoksundur (Laan ve Tieman, 1998: 76-77). Bu doğrultuda, evrimsel oyun teorisini uluslararası ilişkileri açıklayıcı bir araç olarak kullanmak normların ortaya çıkışı, yayılması ve silahlanma-silahsızlanma dengesi gibi konularda aydınlatıcı olmasına rağmen teorinin sadece kopyalamaya/taklit etmeye dayanan “sonuç-odaklı” bir öğrenme modeli ortaya koymasından dolayı gerçek yaşamı tam anlamıyla yansıtmadığını da kabul etmek gerekmektedir.

6.4. Epistemik Oyun Teorisi

PD oyununu tasarlayan oyun teorisyenleri devletler arasındaki ikilemi oyuncuların aralarında iletişim imkanı olmayacak şekilde farklı odalarda izole edildikleri bir metafor üzerinden açıklamışlardır. Ne var ki devletler arasında farklı odalarda izole şartlarda hareket eden iki oyuncu metaforuna başvurmayı gerektirecek şekilde bir iletişim eksikliği söz konusu değildir. Çalışmanın bu bölümünde devletler arasındaki ikilemin iletişim eksikliğinden değil, iletişimin varlığına rağmen aşılması mümkün olmayan bir epistemik duvar olan “ortak malumatın” sınırlı doğasından kaynaklandığı ortaya koyulmaktadır. Detaylı analize geçmeden önce bazı kavramlara açıklık getirmek gerekmektedir. Çalışmada “bilgi” ve “malumat” olmak üzere iki farklı kavram kullanılmaktadır. “Bilgi” ifadesi ile bir oyuncunun rakiplerinin askeri gücü ve/veya niyetleri hakkında sahip oldukları bilgi kastedilmektedir. “Ortak malumat” ifadesi ile ise devletlerin rakiplerinin bilgisi hakkındaki bilgisi kastedilmektedir. Diğer yandan, devletler rakiplerinin sahip olduğu bilgiyi bilse de

kendilerinin bu bilgiyi bildiklerinin rakipleri tarafından bilindiğini bilemeyebilir. Taraflar arasındaki bu düşünce zinciri “*sınırlı ortak malumat*” olarak isimlendirilmektedir.⁵¹ Aşağıda sınırlı ortak malumat kavramını aydınlatması açısından koordineli bir saldırı problemini içeren iki oyunculu bir oyun ele alınmaktadır:

Bir ordunun iki bölümü ortak bir vadiye yukarıdan bakan iki ayrı tepede kamp kurmuştur ve düşmanı beklemektedir. Eğer iki bölüm düşmana eş zamanlı saldırırsa savaşı kazanacaklardır; oysa sadece bir tanesi saldırırsa yenileceklerdir. Bölümler düşmana karşı bir saldırı başlatma konusunda bir plana sahip değildir ve birinci bölümün kumandan generali gelecek gün herhangi bir zaman diliminde bir eş zamanlı saldırı düzenlemek istemektedir. Doğal olarak hiçbir general diğerinin kendisiyle birlikte hareket edeceğinden emin değilse saldırmaya karar veremeyecektir. Generaller sadece bir haberci aracılığıyla iletişim kurabilecektir. Normalde bir haberci için bir kamp bölgesinden diğerine geçmek 1 saat almaktadır. Ayrıca habercinin karanlıkta kaybolması olasılığı veya düşman tarafından esir alınabilmesi gibi durumlar söz konusudur. Bu varsayımlar altında tarafların bir saldırı düzenlemelerinin ne kadar uzun sürebileceğini düşünelim. Varsayalım ki general-1 tarafından gönderilen haberci general-2’ye “şafak vakti saldıralım” mesajı iletir. General-1 general-2’nin bu mesajı aldığını bilmediği için saldıramayacaktır. Bunun için general-2 haberciye mesajı aldığına dair bir onay belgesi ile geri gönderir. Varsayalım ki haberci mesajı ulaştırdı. General-1 saldıracak mıdır?. Hayır, çünkü general-2 general-1’in bu onay mesajını aldığını bilmemektedir; bu yüzden general-2 general-1’in general-2’nin orijinal mesajı almadığını düşünebileceğini düşünmektedir (Rubinstein, 1989: 388).

Yukarıda alıntılanan oyunda görüldüğü üzere, bir bilginin diğer oyuncuya iletimi her ne kadar mümkün olsa da bilginin ona iletilildiğini bilmek ya da bilginin ona iletilildiğinin bilindiğini karşı tarafın bilmesi vs. son derece güçtür. Diğer yandan, bu oyun bir koordinasyon oyunudur. Bu oyunun aralarında rekabet bulunan oyuncular arasında oynandığı varsayıldığında oyuncuların niçin en kötü olasılığa göre hazırlık yapmak zorunda oldukları açığa çıkmaktadır. Örneğin Aumann ve Hart’a göre (1994: 1009), süper güçler caydırıcılık için ihtiyaç duyduklarından daha fazla nükleer silah üretmişlerdir, çünkü taraflar savaşma kabiliyeti ve sayıca üstün olmanın anlamsız olduğunu ve rakibinin bunu bildiğini bilmekteyse de rakiplerinin kendilerinin bu durumu bildiklerini biliyor olduklarından emin değillerdi. Dolayısıyla sınırlı ortak malumat kavramı devletlerin askeri anlamda kullanmayacakları silahları üretmelerini teşvik eden inanç yapılarını ortaya koyan bir yaklaşım sunmaktadır.

Bu konu daha önce ele alınan birçok karar yapımı yaklaşımını içerecek şekilde daha detaylı bir örnek üzerinden hareket ederek netleştirilebilir. Örneğin bir grup devletin inşacı yaklaşımın öne sürdüğü bir biçimde birbirlerine dost kimliği atfettiklerini, bilişsel yaklaşımın

⁵¹ Söz konusu olgu Rubinstein tarafından “*nereydeyse ortak malumat*” (*almost common knowledge*) olarak; Aumann tarafından ise “*sınırlı ortak malumat*” (*limited common knowledge*) olarak isimlendirilmektedir. bk. Rubinstein, 1989: 385; Aumann ve Hart, 1994: 1009.

öne sürdüğü gibi bir atıf hatası içerisinde olmadıklarını ve nükleer silahsızlanma yönünde bir karar aldıklarını varsayalım. Evrimsel oyun teorisi başlığı altında detaylıca incelendiği üzere, nükleer silahsızlanma arttıkça bu silahlara sahip olmanın cazibesi o kadar artmaktadır ki bir noktada “*ihanet*” stratejisini izlemek kaçınılmaz olmaktadır. Fakat bu örneğimizde devletlerin böyle bir “*hileci*” tavır içerisinde bulunmadıklarını ve ihaneti düşünmediklerini varsayalım. Bu durumda bile her bir oyuncu ihanet etmenin cazibesinin rakibin ihanet etmesini kaçınılmaz yapacak ölçüde arttığı düşüncesine kapılabilir. Dolayısıyla kötü niyetli olmasa da hilecilere karşı bir güvence olarak her bir oyuncu bir miktar nükleer silah arayışına girebilir. Bir an için her bir oyuncunun diğerlerinin hileci olmadığını bildiğini varsayalım. Bu durumda da herhangi bir oyuncu hilecilik yapmanın kesin bir üstünlüğe yol açacağını düşünen bir diğer oyuncunun bu hileciliği önlemek için bir miktar nükleer silah bulundurmak istemeyeceğinden emin olamaz. Dolayısıyla “*hile önleyicileri önleyici*” bir motivasyonla nükleer silah üretimi yine kaçınılmaz olacaktır.

Mearsheimer’ın belirttiği üzere,

Devletler diğer devletlerin niyetleri hakkında asla emin olamaz. Spesifik olarak belirtmek gerekirse, hiçbir devlet diğer devletin ofansif askeri kapasitesini kendisine saldırmak için kullanmayacağından emin olamaz. Bu elbette ki devletlerin zorunlu olarak düşmanca niyetlere sahip olduğu anlamına gelmemektedir. Aslında sistemdeki bütün devletler gerçekten de iyi huylu olabilir fakat bundan emin olmak imkansızdır; çünkü niyetleri yüzde yüz kesinlik içerisinde sezmek imkansızdır (Mearsheimer, 2001: 31).

6.5. Bölüm Değerlendirmesi

Çalışmanın bu bölümünde ilk olarak devletlerin kendilerini belirli bir stratejiye programlamaları konusu oyun teorik çerçevede ele alınmış ve bu davranış modelinin belirli aksaklıkları tartışılmıştır. Örneğin 1914 krizinde büyük güçler “*otomatik*” olarak harekete geçen seferberlik planlarına sahipti ki bu durum Birinci Dünya Savaşı’nı neredeyse kaçınılmaz yapmıştır. Russett’ın (1984: 46-47) belirttiği üzere, savaş kontrol altına alınamayan bir krizin sonucu olarak ortaya çıkarsa caydırıcılık adına kabul edilebilir görünen eylemler etik olarak kabul edilemez hale gelecektir. Çünkü devletlerin geri dönülemez ve otomatik bir biçimde kendilerini taahhüt altına aldıkları bu durum bir “*kıyamet günü makinesi*” yaratmaktadır.

İkinci olarak, eksik bilgiye dayalı oyunlar teorisinin analizi yapılmıştır. Bu modelin gerçek yaşamı açıklayıcılık açısından sırasıyla zayıf ve güçlü olan yönlerine kısaca değinmek gerekmektedir. Rasyonel seçim teorileri insanların beklenen faydalarını maksimize ettiğini varsaymaktadır. Fakat rasyonel seçim teorisyenlerinin de kabul ettiği üzere, “*fayda*” farklı

fakat eşit derecede rasyonel oyuncular tarafından farklı bir şekilde hesaplanabilmektedir. Bazı karar alıcılar rasyonel bir biçimde beklenen kayıplarını azaltabilirken diğerleri beklenen kazançlarını arttırabilir. Diğer bir deyişle, insanlar rasyonalite normundan sapmaksızın *“risk eğilimli”* veya *“riskten kaçınan”* bir yapıya sahip olabilir. Oyuncuların risk eğilimine ve dolayısıyla kayıp ve kazançlara atfettiği göreceli öneme bağlı olarak *“subjektif beklenen fayda”* büyük ölçüde farklılık gösterecektir (Lebow ve Stein, 1989: 208-209). Diğer yandan, rasyonel seçim ve oyun teorisi çerçevesinde, *“rakibin kuvvetlerinin tahmini kapasitesinin onları kullanmasının tahmin edilen olasılığıyla çarpılması”* şeklinde bir tehdit algılaması tanımı liderlerin algılarını anlamak ve tanımlamak açısından zayıf bir yaklaşımdır (Cottam vd., 2016: 411). Son bir eleştiri olarak, yukarıda ortaya koyulduğu üzere, bu modeller sadece bir dengeye sahip olmayıp çoklu denge çözümlerini içermektedir. Oyun teorisi bu noktada özgün bir öngörü geliştirmemekte ve birçok olası seçim veya sonuçların bütün seçimler ve sonuçlar kümesinden elimine edilmesini gerektirmektedir (Munck, 2001: 181-182).

Eksik bilgiye dayalı oyun teorisi çerçevesinde ortaya koyulan modellerin açıklayıcılık yönünden güçlü yönlerine de kısaca değinmek gerekmektedir. Daha önce de belirtildiği üzere, *“özel bilgi”* sadece taraflardan birinin bildiği ayrıcalıklı datadır. Bilginin eksik niteliği oyuncular açısından diğerlerinin inançlarını manipüle etmek için gerçek tiplerini yanlış sunmaları konusunda güdü yaratabilmektedir. Uluslararası krizler boyunca gerçekleştirilen pazarlıklarda statükoya meydan okuyan bir devlet diğerlerini savaşımadan ödün vermeleri konusunda ikna etmek için savaşma konusundaki niyetini abartma güdülerine sahiptir. Diğer oyuncuların doğru tipini sinyal veren en önemli yeni bilgi ise oyun boyunca yaptığı hamleler olmaktadır. Örneğin kriz görüşmelerinde revizyonist bir devlet statükocu devletler üzerinde güç kullanımı niyeti konusunda bir inanç oluşturmak için askeri güç kullanma tehdidinde bulunabilir. Bu durumda revizyonist devlet zayıf bir niyete sahipse savunmacı devlet onun taleplerine direnmelidir fakat revizyonist devlet güçlü bir niyete sahipse savunmacı devlet ödün vermekle daha iyi durumda olacaktır. Dolayısıyla savunmacı devletin optimal eylemi revizyonist devletin doğru tipi hakkındaki inançlarına bağlıdır. Güç kullanımı konusunda güçlü niyetlere sahip revizyonist devletlerin bu inançları etkileyebilmesi için ise zayıf niyetli bir devletin yüklenemeyeceği maliyetli eylemler yüklenmesi gerekmektedir. Örneğin silah üretimi konusunda kaynaklarını harcayabilir veya sınırlı bir askeri faaliyet içerisine girebilir. Güç kullanımı konusundaki diplomatik tehditler gibi maliyetsiz sinyaller- hem güçlü hem de zayıf niyetli rakipler bu tarz eylemleri üstlenebileceğinden- rakiplerin tipi hakkındaki önceki inançların gözden geçirilmesine yol açmayacaktır (Walsh, 2007: 443-444).

Hemfikir olma problemi de savaşın nedenlerini anlama konusunda güçlü bir açıklama sağlamaktadır. Örneğin Lake'nin (2003: 82-83) belirttiği üzere, Kuveyt savaşı çerçevesinde Irak savaşın maliyetlerini giderek arttıracak şekilde uzun ve kanlı bir koalisyon işgali öngörmüştür. Dolayısıyla Irak koalisyonun uzun vadede daha yüksek maliyetlere katlanması gerekeceğini umarak bir pazarlık durumunda kendisini daha avantajlı konuma getirmeye çalışmıştır. Birleşik Devletler ise düşük bir maliyet beklentisi içinde olduğundan, Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesi dışındaki herhangi bir pazarlığı reddetmiştir. Bu bağlamda, iki taraf da kendilerini tatmin edici bir pazarlığa ulaşmalarından alıkoyacak şekilde savaşın beklenen maliyeti konusunda hemfikir olamamıştır.

Evrimsel oyun teorisine ilişkin bir değerlendirme yapmak gerekirse, teorinin iki oyuncu arasındaki rasyonel seçimlere değil, iki stratejiden birini izleyen ve birçok oyuncudan oluşan bir popülasyon içerisindeki oyuncuların zaman içinde izledikleri stratejilerdeki değişime odaklanması ve dinamik bir model olması yönüyle klasik oyun teorisinden ayrıldığını belirtmek gerekmektedir. Evrimsel oyun teorisi gözlem yapma ve dolayısıyla *“beklenen fayda”* yaklaşımına göre hareket etme yeteneğine sahip olmayan oyuncular tarafından sürdürülmesi ve oyuncuların elde ettiği getirilerin artışına göre yayılma gösteren stratejilere odaklanması yönüyle normların ortaya çıkışı, yayılması ya da ofansif ve defansif stratejilerin belirli limitler içerisinde izlenebilir olmasını anlamak açısından önemli bir analitik açılım sağlamaktadır.

Son olarak, epistemik oyun teorisinin devletler arasındaki güvensizliğin nedenine ilişkin önemli bir açıklama sağladığını belirtmek gerekmektedir. Bu bakımdan üçüncü bir tarafın (ortak güvenlik sağlayıcısı) genişletilmiş caydırıcılık bağlamında güvenlik ikilemi içerisindeki taraflara güvence vermesinin taraflar arasındaki *“bilginin bilinmesinin sınırlı yapısından”* kaynaklanan güvensizliği dizginleyebileceği öne sürülebilir. Çünkü bu durumda her bir taraf diğerinin kendisinin bir güvenlik sağlayıcısı tarafından korunduğunu bildiğini bileceğinden, taraflar arasındaki karşılıklı caydırıcılık ilişkisi daha istikrarlı hale gelebilecektir.

SONUÇ

Çalışmada caydırıcılığın işlerliğinin karar alıcıların tercihleri, algıları ve motivasyonlarına bağlı olduğuna dair temel bir varsayım ortaya koyulmuş ve çalışma hipotezi olarak kültürel, ideolojik ya da dini düzeyde birbirinden farklılık gösteren aktörler arasında ortaya çıkan belirsizliğin azalması ile caydırıcılığın başarısı arasında bir bağlantı kurulmuştur. Çalışmada belirsizlik olgusu bilginin iletilmesi, yorumlanması ve anlamlandırılması temelinde farklı kategorilere ayrılmış ve çeşitli örnek olaylar üzerinden her bir kategori üzerinde tartışma yürütülmüştür. Diğer yandan, günümüz uluslararası sistemindeki çeşitli aktörler arasındaki caydırıcılık ilişkileri, çalışmada teorik çerçevesi çizilen karar yapımı modelleri ve caydırıcılık teorisine ilişkin temel kavramlar ile ilişkilendirilerek analiz edilmiştir. Ayrıca caydırıcılık teorisi ile eş zamanlı olarak ortaya çıkan oyun teorisi çalışmada ortaya koyulan çeşitli karar yapım motivasyonlarını açıklayıcı bir yardımcı faktör olarak kullanılmıştır. Çalışmanın bölümlerine kısaca değinmek gerekirse;

Birinci bölümde incelediğimiz üzere, geleneksel caydırıcılık teorisi rasyonalist bir yaklaşım üzerine inşa edilmiş; bu çerçevede devletlerin uluslararası ilişkilerin işleyişi hakkında benzer inançlara sahip olduğu varsayılmıştır. Bunun caydırıcılık açısından anlamı rakiplerin nasıl tepki verebileceğini öngörebilme varsayımıdır. Soğuk Savaş'ın erken dönemlerine damgasını vuran Schelling, Kahn, Wohlstetter gibi stratejistlerin ekonomi, fizik ve matematik gibi alanlarda uzman oldukları göz önüne alındığında söz konusu bilim insanlarının Birleşik Devletler'in rasyonel aktör varsayımı doğrultusunda politika yürütmesine doğrudan etki yaptıkları söylenebilir. Caydırıcılık teorisi aktörlerin maliyet-fayda hesaplaması yaptıkları ve bu hesaplamanın getirileri tarafından belirlenen mekanik bir davranış kalıbına sahip olduklarını varsaymıştır. Özellikle Vietnam Savaşı'yla birlikte Amerikan askeri stratejisinin temelini oluşturan caydırıcılığın açık bir biçimde başarısızlığa uğraması birinci nesil bilim insanlarının rasyonel karar yapımı modeline dayanan varsayımlarının sorgulanmasına yol açmıştır.

İkinci bölümde ise karar yapımının liderlerin inanç sistemi, kişisel özellikleri ya da farklı liderlik tarzı gibi birçok faktörden etkilenebildiği gösterilmiştir. Politik psikoloji çalışmalarının ortaya koyduğu üzere, karar alıcıların analizleriyle beklentileri çoğu zaman iç içe geçmektedir. Böylece maliyetsiz bir zafere ulaşma yanılması ya da zihinde yaratılan kötücül bir düşman kurgusu caydırıcılığı zayıflatabilmektedir. Politik liderler diğer devletlerin

askeri gücü ya da niyetleri hakkında zihinlerinde değişime dirençli bir çerçeve oluşturmuşsa ciddi bir caydırıcı tehdit ile düşmanın gerçek niyeti arasında hiçbir bağ kuramayabilirler.

Üçüncü bölümde ise devletlerin sahip oldukları stratejik kültür, fikirler veya normlar gibi faktörlerin belirli çıkarları meşrulaştırmak için araçsal bir rol oynadığı düşüncesinin aksine inşacı dış politika teorisinin de vurguladığı üzere, söz konusu değişkenlerin caydırıcılık üzerinde çoğu zaman bağımsız bir etkiye sahip olabileceği vurgulanmıştır. Özellikle nükleer, kimyasal ve biyolojik silahların kullanımına olan yaklaşımda açığa çıktığı üzere, birçok karar alıcının “*değer odaklı*” davranış beklentisini referans noktası kabul ettiği ve eylemlerini “*meşruluk*” mantığına dayandığı bilinen bir gerçektir.

Dördüncü bölümde ise devletlerin faydalarını ya da maliyetlerini “*rasyonel*”, “*bilişsel hataya dayalı*” ya da “*inşacı*” karar yapımı süreçleri içerisinde hesaplayıp hesaplamadıklarını bir dayanak noktası/kıstas kullanmaksızın tespit etmenin tutarlı bir yolu olmadığından yola çıkarak “*yanlışlanabilirliği*” olmayan ve totolojik sayılabilecek argümanların devre dışı bırakılması gerektiği gösterilmiştir. Şöyle ki rasyonalist açıdan bir aktörün statükoya meydan okuma eylemini faydaların maliyetleri aşmasına indirgemek, o aktörün faydasını niçin diğer devletlerin tahmin ettiğinden farklı bir biçimde hesapladığına dair yeni bir bilgi vermeyeceğinden bilimsel anlamda yetersiz bir açıklama olacaktır. Bilişsel hatalara dayalı karar yapımı yaklaşımı açısından ise statükonun bozulmasını sadece rakibin tehdit sinyallerini yanlış yorumlamasına indirgemek, rakibin o tehdit sinyallerini niçin göndericinin umduğu biçimde yorumlamadığına dair yeni bir bilgi vermeyeceğinden yine yetersiz bir açıklama olacaktır. Benzer şekilde inşacı yaklaşım çerçevesinde devletlerin anlaşmazlık içerisine düşmelerini farklı dünya görüşlerine ya da farklı politik kültürlerle sahip olmalarına dayandırmak, bu ayrık dünya görüşlerinin varlığının sebeplerine değinilmediği müddetçe yetersiz bir açıklama olacaktır. Bu sorunları devre dışı bırakmak amacıyla “*analitik referans noktaları*” argümanı ortaya koyulmuş ve caydırıcılığın başarısının bir inanç sistemini oluşturan analitik referans noktalarının rakiplere yansıtılmasıyla değil, rakiplerin özgün yapısını kavrayarak artacağı vurgulanmıştır.

Beşinci bölümde ise devletlerin nükleer, konvansiyonel ya da devlet dışı düzeydeki caydırıcılık etkileşimleri arasındaki sınırların oldukça esnek olduğu gösterilmiştir. Bir nükleer duruşun konvansiyonel bir saldırıyı caydırabileceği, konvansiyonel bir müdahalenin nükleer yayılmayı durdurabileceği ya da terör saldırılarının bir konvansiyonel ya da nükleer bir savaşı tetikleyebileceği ortaya koyulmuştur. Ayrıca büyük güçlerin terör örgütleri ya da haydut devletlere yönelik caydırıcı eylemlerinin büyük güçler arasındaki caydırıcılık ilişkisini istikrarsızlaştırabileceği ortaya koyulmuştur.

Altıncı bölümde ise daha önceki bölümlerde ortaya koyulan karar verme modelleri oyun teorik araçlarla tartışılmıştır. İlk olarak, klasik *PD* oyunu çerçevesinde “*kısasa kısas*” stratejisi ele alınmış ve gerçek yaşamda bu tip stratejilere başvurma yaratabileceği sorunlar nedenleriyle birlikte tartışılmıştır. Diğer yandan “*özel bilgi*” ve “*inanç güncelleme*” yaklaşımına ilişkin modeller çerçevesinde maliyetler ve tehditlerin inandırıcılığı arasındaki bağlantı ele alınmıştır. Ardından, evrimsel oyun teorisinden yararlanarak çıkar nesnesinin büyüklük derecesi ile güvensizliğin büyüklük derecesi arasındaki bağlantı ortaya koyulmuştur. Son olarak, devletler arasındaki güvensizliğin “*ortak malumatın sınırlı yapısından*” kaynaklandığına dair argümanların tartışıldığı bir oyun modeli ortaya koyulmuştur.

Çalışmanın söz konusu bölümlerinde çeşitli biçimlerde değinilen temel konulara ilişkin olarak aşağıda birtakım çıkarımlar ve genel bir değerlendirme yapılmaktadır.

Bulgular

1) Çalışmada caydırıcılığın başarısız olmasını ifade eden “*statükoya meydan okuma*” olgusu bir “*belirsizliği test etme sorunsalı*” olarak ele alınmış ve çalışma hipotezi olarak caydırıcılığın başarısı “*belirsizlik*” olgusunun azalması ile ilişkilendirilmiştir. Ne var ki karar alıcıların rakipleri ile olan etkileşimleri süresince ne tür bir belirsizlik ile karşı karşıya oldukları açık bir biçimde belirtilmediği müddetçe belirsizlik konusu spekülasyona açık bir konu olarak kalacaktır. Vietnam ya da Kuveyt savaşının bir belirsizlik sorunu olduğunu belirtmek, belirsizlik kavramından ne anladığımızı açıklamaksızın bir anlam ifade etmeyecektir; çünkü devletler düzeyinde ne tür bir belirsizliğin giderilmesi gerektiği açıklığa kavuşmayacaktır.

Çalışmada devletler arasındaki belirsizliğin üç farklı boyuta sahip olduğu öne sürüldüğünden, belirsizliğin caydırıcılığa etkilerini onun her bir boyutu açısından kısaca değerlendirmek gerekmektedir.

Belirsizliğin birinci boyutu caydırıcı devletin tehdit sinyallerini caydırılması hedeflenen devletlere iletme probleminden kaynaklanmaktadır. Çıkar nesnesine yüksek önem verildiği halde caydırıcılığı mümkün kılacak olan maliyetli sinyalleri rakibe iletme konusunda başarısız olmaktan kaynaklanan belirsizlik caydırıcılığı zayıflatacaktır. Diğer yandan, tehdit sinyallerini herhangi bir maliyete katlanmaksızın iletme güdülerinden dolayı, devletler bilinçli bir biçimde “*stratejik belirsizlik*” arayışı içerisinde de olabilmektedir. Stratejik belirsizlik politikası kimi durumlarda caydırıcı devletlerin maliyetli sinyaller göndermeksizin hedefine ulaşması bakımından faydalı görüldüğünden, belirsizliğin caydırıcılığın başarısını arttırdığına

dair bir yanılsama yaratabilir. Şöyle ki devletler açısından her potansiyel saldırgana her durumda maliyetli sinyaller göndermek mümkün olmadığından, bu eksikliğin stratejik belirsizlik politikası ile kapatılması zorunlu olabilmektedir. Ne var ki bu durum *“belirsizliğin caydırıcılığın başarısını zayıflattığına”* ilişkin hipotezimizi yadsımamaktadır; çünkü stratejik belirsizliğin caydırıcılığa sağladığı *“ekstra”* bir fayda yoktur. Stratejik belirsizlik sadece *“maliyetli sinyaller ile işlerliği kesinlik kazanacak olan caydırıcılığın maliyetsiz de başarıya ulaşabilmesi”* fırsatı sunmakta fakat diğer yandan *“maliyetli sinyallerin varlığına rağmen caydırılması mümkün olmayan bir aktörü blöfyapararak caydırma”* imkanı vermemektedir.

Belirsizliğin ikinci boyutu caydırılan devletlerin tehdit sinyallerini çeşitli bilişsel hatalardan dolayı caydırıcı devletlerin hedeflediği biçimde kavraması konusundaki başarısızlığından kaynaklanmaktadır. Tehdit sinyallerinin yanlış yorumlanması doğal olarak caydırıcılığı zayıflatacaktır. Diğer yandan, rakibin gücünü ya da niyetini nesnel gerçekliğin ötesinde yorumlamak doğal bir caydırıcı etki yaratacağından, bu tür bir belirsizliğin caydırıcılığın başarısını arttırdığı yanılgısı ortaya çıkabilir. Ne var ki rakibinin niyetini ve/veya gücünü nesnel gerçekliğin üzerinde yorumlayan bir aktörün sinyalleri göndericinin hedeflediği biçimde kavramış olması durumunda da caydırılmış olacağı düşünüldüğünde bu tür bir belirsizliğin caydırıcılığın gücünü arttırdığı değil, sadece caydırıcılığın maliyetini azalttığı söylenebilir. Çünkü bu tür bir belirsizlik kimi durumlarda doğal bir caydırıcı etki yaratacağından, caydırıcı devletlere aynı sonuçlara daha az maliyetlerle ulaşma imkanı sunacaktır.

Belirsizliğin üçüncü boyutu ne caydırıcı devletlerin maliyetli sinyal gönderme başarısızlığından ne de caydırılan devletlerin sinyalleri algılama probleminden kaynaklanmaktadır. Bu tür bir belirsizlik inançlar ve değerler sistemi farklı olan devletlerin bir hareket tarzına farklı anlamlar yüklemelerine neden olacak şekilde *“ayrık bağlamlar”* içerisinde hareket etmelerinden kaynaklanan bir belirsizliktir. Diğer bir deyişle, belirsizliğin bu boyutu tarafların kendilerini bağlı hissettikleri norm, kimlik, kültür ya da dünya görüşleriyle bağlantılı olarak bir hareket tarzına farklı anlamlar yüklemelerini ifade etmektedir. Bu durumda caydırılması hedeflenen devletlere ne derece maliyetli sinyaller gönderilirse gönderilsin, devletler rakiplerinin tanımladığı biçimde bir caydırıcılık etkileşimi içerisinde olduklarının farkında olmayacağından, bu sinyalleri kendi inanç sistemleri içerisindeki bir görüş/teori ile yorumlama eğilimine girecektir. Böylece bir anlaşmazlığın tarafı olan devletler kendilerini birbirlerinin hamlelerine farklı anlamlar yükledikleri bir çıkmazın içerisinde bulacaklardır. Bu bilgiler ışığında, tıpkı diğer kategorilerde olduğu gibi belirsizliğin üçüncü boyutunun da caydırıcılığın işlerliğini zayıflattığı söylenebilir.

2) Çalışma karar alıcıların inançları ile caydırıcılık politikaları arasındaki bağlantı üzerine kurulmuştur. Bu doğrultuda caydırıcılığın başarısının sadece yapısal (askeri güç dengesi) koşullarla sağlanamayacağı ve halihazırda başarılı görünen bir caydırıcılık ilişkisinin yapısal koşullarla açıklanamayacağı ortaya koyulmuştur. Caydırıcılık politikaları karar alıcıların birbirinden farklılık gösteren inançlarına göre gerçekleştirdikleri karar yapım sürecinin bir sonucu olarak şekillenmektedir. Karar alıcılar diğer devletlerden gelen çeşitli sinyallerin karmaşasıyla başa çıkabilmek için olayları zihinlerinde basitleştirerek anlamlandırmak zorunda olduklarından, çeşitli düşünsel çerçeveler kullanmaktadır. Karar alıcıların yeni bir bilgiyle karşılaştıklarında onu yorumladığı bu düşünsel çerçevelerin rakiplerce kavranması caydırıcılığın başarısını arttırmaktadır. Caydırıcılığın başarısızlığının en sık sebeplerinden birisi karar alıcıların rakiplerinin perspektifi konusundaki yanılgılarından dolayı caydırıcılık politikalarını yanlış tasarlamalarıdır.

3) Devletler arasındaki askeri/teknolojik kapasiteler arasındaki dengeyi mükemmel bir biçimde hesaplamak mümkün olmadığı gibi, caydırıcılığın başarısı için bu tür bir hesaplama gerek de yoktur. Çalışmanın başlangıç bölümünde kısaca değinilen klasik caydırıcılık anlayışı ya da geleneksel güç dengesinin çeşitli tarihsel dönemlerde belirli devletler arasında istikrarı sağlamış olması, özü itibarıyla aktörlerin bu denge işlediği takdirde istikrarın hakim olacağına yönelik inancı benimsemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Her bir tarafın bir diğerinin bu tür bir anlayışı kabul ettiğini bilmesine dayandığı müddetçe istikrarın ortaya çıkması doğaldır; çünkü kabul gören inanç/teori ile realite birbirini destekleyecektir. Dolayısıyla devletler arasındaki güvensizlik ancak ve ancak bu türden belirli ortak ön kabullerin varlığı ile dizginlenebilir.

Caydırıcılık bağlamında ‘*karşılıklı kesin mahvolma*’ etkileşiminin istikrarı mümkün kılacağı argümanı standart bir davranışsal şablon öne sürmektedir. Ne var ki caydırıcılık sadece taraflar arasındaki güç denkliliğine dayanmamaktadır. Caydırıcılığın başarısı ya da başarısızlığı karar alıcıların tanımladıkları çıkarlar, riskler, farkına varabildikleri alternatifler ya da kısıtlamaların subjektif olarak değerlendirilmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu değişkenlerden biri veya birkaçı taraflarca farklı algılandığında caydırıcılık başarısızlığa uğrayacaktır. Dolayısıyla, belirli bir caydırıcılık stratejisinin başarısı konusunda genelleme yapmak farklı inanç sistemlerine sahip karar alıcıların onları sürpriz davranışlara yöneltebileceği gerçeğini göz ardı etmek olacaktır.

4) Karar yapım sürecinde karar alıcılar gözlemledikleri bir bilgiyi hangi bilişsel süreçler içerisinde yorumladıklarını bilmemektedir. Çeşitli araştırmalarda karar alıcıların yeni karşılaştıkları bir olay ile ülkelerinin geçmişte deneyimlediği olaylar arasında benzerlik

kurmalarından söz edilse de, çalışmada tarihsel olaylar zaman zaman belirli ölçülerde kendisiyle benzerlik kurulan olaylar olarak değil, doğrudan bilginin yorumlandığı birer analitik referans noktası olarak kabul edilmiş ve daha sistematik bir karar yapımı analizi ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bunun birinci sebebi devletler düzeyinde rakiplerin karar yapım motivasyonlarının anlaşılmasını mümkün kılacak bir çerçeve sunmaktır. Rakibin değerlerini ve çıkarlarını anlama kapasitesi arttıkça caydırıcılığın başarısı da artacaktır. İkinci sebebi ise akademik düzeyde bir aktör davranışının gerçek bir bilişsel hatadan kaynaklanıp kaynaklanmadığını tespit edebilmektir. Örneğin, her şüphecilik doğrudan bir *“atıf hatası”* mıdır ya da tarafların birbirlerine beslediği düşmanlıklar benimsenen bir *“rol kimliği”* sorunu mudur sorusunun yanıtı devletlerin sahip olduğu geçmiş tarihsel tecrübelerin içeriğine bağlı olarak değişecektir. Her ne kadar rakiplerin kötücül niyetlerini ön plana çıkartmak çoğu zaman bir bilişsel hatanın ürünü olsa da, kimi durumlarda aktörlerin şüpheciliği tarihsel tecrübenin bir ürünü olarak da ortaya çıkabilir. Nitekim çalışmada vurgulandığı üzere her tarihsel gelişme bir aktörün izleyebileceği alternatif politika tercih seçeneklerini azaltmaktadır. Bir tarihsel olayın gerçekleşmesi bağlamında belirli bir eşiğin aşılması (ve oyun teorisi ile ortaya koyulduğu üzere bunun bilinmesi) aktörler arasındaki güvenlik ikilemini tetikleyici bir etki yaratmakta ve her ne kadar analizciler açısından irrasyonel görünse de, kendi analitik gerçeklikleri açısından aktörlerin hamlelerini rasyonel kılmaktadır. Bu doğrultuda gerek caydırıcılık gerekse de uluslararası ilişkilere ilişkin diğer teorilerin uluslararası ilişkiler bağlamında gerçekleşmiş tarihsel olayları dışlayacak soyutlukta üretilmesi ve geliştirilmesinin çok güç olduğunu belirtmek gerekmektedir.

5) Caydırıcılık saldırgan niyetlere sahip bir devletin barışçıl niyetlere sahipmiş gibi görünmesine yol açabildiği gibi, statüko yanlısı bir devletin güç kullanımı konusunda gerçekte olduğundan daha istekliymiş gibi davranmasını gerektirmektedir. Bu ayrımın yapılması uluslararası ilişkiler çalışmaları açısından kritik önemdedir. Caydırıcılık kavrayışının geri plana itildiği bir uluslararası ilişkiler analizi bütünüyle caydırıcı bir askeri faaliyeti emperyalizm gibi bir globalist teoriyle ya da jeopolitik bir teoriyle açıklama eğilimine girebilir. Bu bağlamda çatışma literatüründeki çeşitli çalışmalarda devletlerin statükoya meydan okuyucu bir hamle mi yoksa caydırıcı bir hamle mi gerçekleştirdikleri ayrımının yapılması önemlidir. Çünkü niyet unsurunun göz ardı edildiği bir durumda yüzeysel olarak her devlet benzer davranış kalıplarına sahip görünmektedir. Örneğin bu bağlamda çalışmada Birleşik Devletler’in birçok askeri faaliyeti *“saldırganlık”*, *“işgal”*, *“illegal savaş”* ya da *“emperyalizm”* gibi kavramlar ile değil, caydırıcılık bağlamında değerlendirilmiştir. Birleşik Devletler’in güvenlik garantilerinin hem düşmanlarını caydırarak

hem de kendi nükleer silahlarına ihtiyaçları olmadığı konusunda müttefiklerine güvence vererek nükleer silahların yayılmasını dizginlemek gibi önemli bir güvenlik amacına hizmet ettiği ortaya koyulmuştur. Bölgesel rekabet devletlerin nükleer silahlanma isteğini tetikleyebilmektedir. Birleşik Devletler'in taraflara "*'genişletilmiş caydırıcılık'*" bağlamında güvence vermesi ise bu nükleer silahlanma istekliliğini dizginleyebilmektedir.

6) Karar alıcıların kendi inanç sistemleri doğrultusunda hareket ettiklerini öne sürmek aktörlerin diğerlerinin inanç sistemleri hakkında fikir sahibi oldukları gerçeğini göz ardı etmeye neden olmamalıdır. Örneğin İran rejiminin din olgusuna dayalı karar yapım süreci askeri/politik stratejiye bakışında önemli bir etkiye sahip olsa da, rejim izole edilmiş kapalı bir inanç sistemi içerisinde Amerikan caydırıcılık anlayışından habersiz bir biçimde hareket etmemektedir. Diğer bir deyişle, günümüz iletişim çağında İran ya da Kuzey Kore rejimlerinin Amerikan caydırıcılık stratejisi hakkında herhangi bir bilgiye sahip olmadıklarını öne sürmek çok güçtür. Bu doğrultuda belirtmek gerekir ki "*'haydut devlet'*" gibi tanımlamalar söz konusu aktörlerin değişmez bir davranış modeli içerisinde hareket ettiklerini düşünmeye yol açabilmesi bakımından o aktörlere yönelik caydırıcılığı zayıflatabilir. Halbuki örneğin Libya'nın kitle imha silahlarına ilişkin araştırmadan vazgeçme kararı ve şer ekseninin dışına çıkmasından da anlaşılacağı üzere haydut devletlerin caydırılması imkansız değildir.

7) Karar alıcılar yeni bir durum ile karşılaştıklarında, onu kuralların halihazırda mevcut olduğu bir durum ile bağdaştırmaya çalışmaktadır. Çalışmanın giriş bölümünde "*'paradigma'*" temelinde bir sınırlamadan söz edilmesinin sebebi de aktör davranışlarının bu "*'bağlam'*" arayışından bağımsız düşünülmesinin güçlüğüdür. Dolayısıyla paylaşılan değerlerin, sembollerin ve tehdit tanımlarının kendisinden türetildiği bir "*'ortak düşünsel yapı'*" inşa etmek karar alıcılar tarafından paylaşılan inançlar ve değerlerin birbirlerine yakınsamasına yol açacaktır.

Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan düzen devletlerin ortak temel prensipler tarafından dizginlenmeden hareket ettikleri bir düzendir. Uluslararası aktörlerin kendilerine biçtikleri rol çoğu zaman birbirleriyle benzerlik göstermemektedir. Günümüzün temel problemi devletlerin davranışlarını anlamlandıracak ve onu yönlendirebilecek prensiplerin yetersizliğidir. Birleşik Devletler'in ortaya koyduğu "*'terör ile savaş'*" söylemi uluslararası sistem içerisindeki aktörlerin tehdit algılarını biçimlendirmek ve çıkarlarını ve kimliklerini inşa etmek konusunda bir yol haritası sunması bakımından başarılı olmuşsa da, terörizm ile mücadele olgusunun askeri misilleme gerektiren bir savaş olarak kavramsallaştırılması terörizmin uluslararası popülaritesinin arttığı bir süreci başlatmıştır. Bu doğrultuda terör ile savaş gibi saldırganlığı ifade eden negatif anlamlar içeren söylemler yerine caydırıcılığın kendisinin bir norm olarak

değerlendirilebileceği fikirlerin/doktrinlerin inşa edilmesi gerekmektedir. Böylece caydırıcılık gerek cezalandırma gerekse de yadsıma yönüyle devletlerin birbirlerine olan güvensizliklerini sürekli olarak askeri teknolojilerindeki modernizasyonlarını sürdürmek suretiyle dizginledikleri; fakat diğer yandan askeri güç olgusunu caydırıcılık seçeneği dışında kullanma biçiminde değerlendirmedikleri *“barışçıl bir oyuna”* dönüştürülebilir.

Genel Değerlendirme

Çalışmanın bölümlerine paralel olarak yapılan değerlendirmeler ve çeşitli çıkarımları, belirsizliğin caydırıcılığın başarısı ile olan ilişkisine dair çalışma hipoteziyle ilişkilendirebilmek için birbiriyle bağlantılı iki sorunun cevabını bulmak gerekmektedir:

Birincisi, *“caydırıcılığın başarısı için rakibin motivasyonlarını anlamak yeterli mi”* sorusudur.

Yukarıda belirsizliği kategorilere ayırmak ve çalışmanın bulgularını ana hatlarıyla ortaya koymak suretiyle caydırıcılığın birbirinden farklı sebeplerle başarısızlığa uğrayabileceği gösterilmiştir. Bu sebepler statükoyu değiştirmekle yüksek kazançlar elde edeceğine inanan devletlerin saldırganlığı, devletlerin birbirlerinin niyetlerini ve askeri gücünü yanlış anlaması, tarihsel intikam duygusu veya devrimci bir dini veya ideolojik düşüncenin fedakarlığa ilişkin telkinleri gibi birçok faktörü içerebilir. Ne var ki caydırıcılığın başarısı sadece rakiplerin söz konusu motivasyonlarını anlamaya değil, aynı zamanda bu motivasyonları dönüştürecek bir anlayışın geliştirilmesine bağlı olacaktır. Caydırıcılık sadece soyut bir *“rakibi anlama”* stratejisine dönüştürülürse *“diğerlerini caydırıcılığın kurallarının işlediği oyun sahasına çekebilme”* fırsatı ortadan kalkacaktır. Çalışmada ele alındığı üzere, Vietnam savaşı *“rakibin caydırıcılığın kurallarını benimsemediği bir bağlamsal ayrıklıktan”* dolayı belirsizliğin üçüncü boyutunun bir örneğini teşkil etmiştir. Amerikalılar bu savaşta belirsizliğin ikinci boyutunu gidermeye yönelik bir strateji yürütmüşler, Vietnamlıları Birleşik Devletler’in gerçek niyetini anlamaya zorlamışlardır. Vietnamlılar ise bu savaşı Birleşik Devletler’in niyetinin ciddiyetini göstermek için tırmanmayı arttırarak kendilerini müzakereye zorladığı bir mücadele olarak değil, tarafların fedakarlık anlayışının ya da ulusal onurunun ön plana çıktığı bir mücadele olarak görmüşlerdir. Bu örnekten de anlaşılacağı üzere, caydırıcılık kendisine ilişkin kurallar üzerinde konsensüs sağlanan bir stratejiye dönüşmediği müddetçe başarısız olacaktır.

Caydırıcılığa ilişkin yakın dönem çalışmalar rakiplerin değerleri, öncelikleri ya da risk ve kazançları nasıl hesapladıklarına ilişkin olarak *“uyarlanmış caydırıcılık”* stratejisi üzerinde yoğunlaşsa da bu yaklaşımın caydırıcılığı daha da istikrarsızlaştırma riskinin mevcut

olduğunu belirtmek gerekmektedir. Örneğin İran rejiminin maliyetlere katlanmanın erdemini yücelten revizyonist bir dünya görüşüne sahip olduğunu ya da Kuzey Kore yönetiminin “*irrasyonel*” bir rejim olduğunu kabullenmek söz konusu rejimlerin avantajına olacaktır. Çünkü söz konusu devletler Batılıların tanımladığı şekliyle irrasyonel görünmenin kendilerine fayda sağladığına inandıkları müddetçe “*kendilerinin daha gerçekçi bir taklidini yapmaya*” girişebilirler. Bu bilgiler ışığında, uyarlanmış caydırıcılık stratejisinin başarısız/haydut devletlerin irrasyonelitesini bir “*kendini gerçekleyen kehanete*” dönüştürme riski barındırdığını belirtmek gerekmektedir. Dolayısıyla caydırıcılık anlayışını rakiplerin değerlerini ve önceliklerini anlamaya indirgemenin ötesinde onu üzerinde konsensüs sağlanan bir ortak değere dönüştürmek gerekmektedir.

İkincisi, “*caydırıcılık teorisi bir Amerikan değerleri teorisi mi*” sorusudur.

Caydırıcılık teorisinin caydırıcılığın ancak ve ancak “*Amerikan değerleri*” sınırları içerisinde kalındığı müddetçe başarıya ulaşacağını öngören bir teori olduğu öne sürülebilir. Bu argümanı desteklemek için “*caydırıcılığın başarılı bir biçimde işlemesi nasıl mümkün olurdu*” sorusunun cevabını bulmak gerekmektedir.

Caydırıcılığın başarılı bir biçimde işlemesi için öncelikle belirsizliğin üçüncü boyutunun azalması gerekmektedir. Şöyle ki nükleer silahların savaşları kazanma aracı olarak değil, onları engelleme aracı olarak görülmesi ya da diğer kitle imha silahlarının kullanımının etik dışı bulunması vb. gibi konularda uluslararası aktörlerin tümünün inançlar ve değerler sisteminin örtüştüğü bir uluslararası düzenin ortaya çıkması gerekmektedir. Diğer bir deyişle, caydırıcılığın tüm devletlerce benimsenen bir norm haline gelmesi gerekmektedir. Diğer yandan, bunun gerçekleşmesi varsayımı altında bile caydırıcılığın iç politik sebeplerden dolayı başarısızlığa uğraması muhtemel olacaktır. Çalışmanın ikinci bölümünden de hatırlanacağı üzere, caydırıcılık mevcut otoritesini kaybetmek üzere olan yönetim biçimlerinde işlemeyecektir. İç politik koşullardaki istikrarsızlık arttıkça liderlerin dış politik hedeflerine ulaşacağına yönelik inancı da artacağından statükoya meydan okuyan liderlerin ortaya çıkması muhtemel olacaktır. Halbuki “*demokratik barış teorisinin*” de ortaya koyduğu üzere, demokrasiler birbirleriyle savaşmaya meyilli değildir.⁵² Ayrıca demokrasilerde liderler toplumlarına karşı sorumlu olduklarından dolayı “*çılgın*” liderler elimine olacak ve çalışmanın birinci bölümünde de ele alındığı üzere, demokratik liderlerin kendi toplumlarına karşı hesap verme zorunluluğunun bilinmesi diğer devletlere yönelik tehditlerinin inandırıcılığını da arttıracaktır. Dolayısıyla caydırıcılığın başarısı caydırıcılığın bir norm

⁵² Söz konusu teori için bk. Maoz ve Russett, 1993: 624-638.

haline dönüşmesinin yanı sıra demokratik yönetimlerin varlığını da gerektirmektedir. Diğer yandan, belirsizliğin hem üçüncü hem de ikinci boyutunun azalması durumunda bile caydırıcılık toprak talepleri ya da enerji kaynaklarının paylaşımı gibi gerçek çıkar nesneleri üzerindeki uzlaşmazlıktan dolayı başarısız olabilir. Ne var ki bu tür uzlaşmazlıklar Amerikan idealizminin etnik self determinasyona ve anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözümüne ilişkin prensipleri çerçevesinde giderilmiş olacaktır.

Caydırıcılığın ancak Amerikan değerleri çerçevesinde işleyebileceğine dair bu argümana yönelik eleştirilere karşı yukarıdaki varsayımsal tartışmanın bir benzeri başarısız ya da haydut devletlerin değer yargıları açısından da ele alınabilir. Örneğin Kuzey Kore nükleer silahları statükoyu koruma (caydırıcılık) araçları olarak değil, ona meydan okuma araçları olarak görmektedir. Kuzey Kore lideri Kim Jong-Un'un Birleşik Devletler'in olası bir işgaline yönelik olarak tehditlerin inandırıcılığını arttırmak için *"çılgın adam"* imajına büründüğü varsayılsa bile Kuzey Kore'nin komşusu Güney Kore'nin sınır bütünlüğünü tanımayan revizyonist bir diktatörlük olması caydırıcılığın başarısızlığa uğrayacağını bir kanıtı olarak gösterilebilir. İkinci bir örnek olarak, *"İsrail'in ortadan kaldırılması"* gibi taleplerinden de bilindiği üzere, revizyonist bir dünya görüşüne sahip olan İran'ın değer yargılarının referans alındığı bir caydırıcılık anlayışı da başarısızlığa mahkum olacaktır. Rakiplerine kitle imha silahları ile saldırı düzenlemenin olağan karşılandığı bir rejimde *"fayda"* kavramı rejimin sürdürülmesini; *"maliyet"* kavramı ise şehit olma olgusu ile yüceltilen kitlesel ölümleri ifade edeceğinden, bu tür rejimlerin birbirlerine yönelik caydırıcılığı başarısız olacaktır. Çünkü birbirlerine meydan okumanın *"faydaları"* her defasında *"maliyetlerini"* aşacaktır.

Bu bilgiler ışığında, caydırıcılığın teknik anlamda bir *"rakibi statükoya meydan okumaktan men etme stratejisi"* değil, aynı zamanda korunmasına statükodan daha yüksek düzeyde öncelik verilen birtakım değerleri içeren bir strateji olduğu söylenebilir. Eğer caydırıcılığın *"teknik"* (değerlerden yoksun) tanımını geçerli kabul edersek akademik düzeyde caydırıcılığa ilişkin çalışmaları tutarsız hale getirecek bir durum ortaya çıkacaktır. Çünkü soykırım, etnik temizlik vb. gibi insanlık suçları işleyen rejimlerin BM güçlerini caydırıcılığı, ISIS'in Birleşik Devletler'e yönelik caydırıcılığı ya da Afganistan'ın NATO'ya yönelik caydırıcılığından söz etmek gerekecektir. Bu doğrultuda, tutarlılık açısından caydırıcılığa ilişkin çalışmaların Batılı değerler sisteminin dışında kalan bir caydırıcılık anlayışını *"caydırıcılık teorisi"* çerçevesinde ele almaması gerektiği söylenebilir.

Bu tez çalışmasının hipotezine ilişkin olarak yukarıda oluşturulan iki farklı sorunun cevaplarına ilişkin tartışma caydırıcılık teorisinin *"kültürel, ideolojik ya da dini düzeyde"*

birbirinden farklılık gösteren aktörler arasındaki öngörülmesi güç karmaşık etkileşimlere uygulanabilirliği'' sorunsalına bir yol haritası sunmaktadır.

Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemin kompleks yapısı devletler arasında belirsizliğin üçüncü boyutunun egemen olduğu bir etkileşimin yansımasıdır. Soğuk Savaş döneminde süper güçler arasındaki etkileşim caydırıcılık oyununun kurallarını çiğneme sorunsalı üzerine şekillenmiştir; günümüz caydırıcılığı ise oyunun kurallarının birçok aktörce benimsenmemesi sorunsalına ilişkindir. Birleşik Devletler açısından Irak'ı işgal etmek, *''diğerlerini onların kendimiz gibi düşünmesini sağlayacak bir yönetim biçimine sahip olmalarını sağlayacak şekilde dönüştürmek suretiyle oyun sahasına çekmek''* anlayışı çerçevesinde belirsizliğin üçüncü boyutunun azaltılmasına yönelik bir hamle olmuştur. Dış müdahale yoluyla rakibin rejimini değiştirmenin ise çalışmada daha önce *''çoklu değerlendirme problemi''* olarak ifade edildiği üzere, belirsizliğin diğer boyutlarını tetiklemesi kaçınılmazdır.

Genişletilmiş caydırıcılık bağlamında dünyanın çeşitli bölgelerinde askeri üsler bulundurma, olası bir saldırı durumunda o ülkeleri üçüncü taraflara karşı savunma konusundaki tehditleri inandırıcı hale getirmesi bakımından önemli bir faktör olduğunu ve Birleşik Devletler nükleer güvenlik şemsiyesinin karşılıklı caydırıcılık ilişkisi içerisindeki tarafların silahlanma yarışını ve dolayısıyla güvenlik ikilemini dizginlediğini kabul etmek gerekmektedir. Ne var ki Birleşik Devletler'in Kuzey Kore tehdidine karşı Güney Kore'de, İran tehdidine karşı Doğu Avrupa'da, El Kaide tehdidine karşı Afganistan'da ya da ISIS tehdidine karşı Suriye'de attığı adımların onun uluslararası güvenliği sağlama misyonundan mı yoksa emperyalist niteliğinden mi kaynaklandığı sorunsalı diğer devletler açısından her zaman bir soru işareti olarak kalacaktır. Örneğin *''terörle savaş''* paradigması altında Afganistan'ın işgali uluslararası toplum nezdinde meşru görülürken Irak'ın işgali Birleşik Devletler'in *''çizgiyi aştığı''* algısını ortaya çıkarmıştır. Birleşik Devletler yukarıda teorik çerçevesini sunduğumuz Amerikan değerlerine dayalı caydırıcılık anlayışını hayata geçirebilmek için *''emperyalist''* bir devlet görünümüne bürünmek ile bu görünümün tüm Amerikan değerlerinin reddedilmesine yol açma riski yaratması arasında bir denge üzerinde hareket etmektedir. Diğer yandan, haydut devletlerin ya da terör örgütlerinin uluslararası güvenliğe meydan okumaları Rusya ve Çin gibi büyük devletlerin Birleşik Devletler'in genişletilmiş caydırıcılığını her durumda meşru kabul etmesi için yeterli olmayacaktır. Büyük güçler Amerikan değerler sistemi sürdürüldüğü müddetçe işlerlik kazanacağını öngördüğümüz caydırıcılık anlayışının benimsenmesi ile emperyalist politikaların bir aracı

olduğuna inandıkları Amerikan değerlerini reddetmek arasındaki bir denge üzerinde hareket etmeye devam edeceklerdir.

Diğer yandan, Soğuk Savaş sonrası dönemde inançlar ve değerler sistemindeki farklılıktan kaynaklanan belirsizliğin ön plana çıkmış olması belirsizliğin diğer boyutlarını göz ardı etmeye sebep olmamalıdır. Çünkü kimlik ve kültür gibi faktörlerin devletlerin hareket tarzlarına daha fazla bir biçimde etki ettiği bir uluslararası ortamda belirsizliğin diğer boyutları daha da belirgin bir biçimde ortaya çıkacaktır. Böyle bir konjonktürde rakipleri olduklarından daha kötü niyetli görmek ve dini, kültürel ya da normatif açıdan kendisine önem atfedilen bir konunun rakipler tarafından da buna denk seviyede önemli görüldüğü fikrine kapılmak gibi bilişsel hatalardan kaynaklanan belirsizliğin daha üst seviyede ön plana çıkmasının kaçınılmaz olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Sonuç olarak belirtmek gerekir ki Birleşik Devletler'in dış müdahale yoluyla diğer devletlerin tümünü kendi değerler sistemini benimseyecek şekilde dönüştürmesi mümkün değildir; fakat onları caydırıcılık teorisini Amerikan düşünüşüyle değerlendirmeye yönlendirebilecek fikirleri inşa etmesi mümkündür. Uluslararası ilişkiler hem devletler arası ilişkilerin evrildiği ve bu ilişkilerin tanımlanmaya çalışıldığı hem de bu tanımlama çabalarının ilişkilerin kendisine yön verdiği karmaşık bir etkileşimi ifade etmektedir. Bu bağlamda, uluslararası güvenliği ilgilendiren krizlerin nasıl yorumlanacağını biçimlendiren inançların, olayların bu inançları haklı çıkaracak şekilde yorumlandığı bir paradigmanın herkesçe benimsenmesini sağlayacak şekilde yönlendirilmesi mümkündür. Çünkü uluslararası ilişkiler hakkındaki gerçeğin karar alıcıların olguları tanımlama eğiliminden bağımsız düşünülmesi güçtür.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Alexander, R. J. (2009). *Framing Discourse on the Environment: A Critical Discourse Approach*. Routledge, New York.
- Arı, T. (2006). *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*. 4. Basım, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Art, R. J. ve Waltz, K. N. (1983). *The Use of Force: International Politics and Foreign Policy*. Second Edition, University Press of America, Maryland.
- Aumann R. J. ve Hart, S. (1994). *Handbook of Game Theory with Economic Applications*. 2. Cilt, Elsevier B. V., Amsterdam.
- Aydın, M. ve Atalay, A. H. (2012). *Strateji ve Güvenlik*. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Baylis, J. (1995). *Ambiguity and Deterrence: British Nuclear Strategy 1945-1964*. Oxford University Press, Oxford.
- Baylis, J. ve Stoddart, K. (2015). *The British Nuclear Experience: The Roles of Beliefs, Culture, and Identity*. Oxford University Press, Oxford.
- Betts, R. K. (1982). *Surprise Attack: Lessons for Defense Planning*. The Brookings Institution, Washington.
- Blainey, G. (1973). *The Causes of War*. Third Edition, The Free Press, New York.
- Booth, K. (2014). *Strategy and Ethnocentrism*. Routledge, New York.
- Boyd, R. ve Richerson, P. J. (2005). *The Origin and Evolution of Cultures*. Oxford University Press, Oxford.
- Breslauer, G. W. ve Tetlock, P. E. (1991). *Learning in U.S. and Soviet Foreign Policy*. Westview Press, Boulder.
- Buzan, B., Waeber, O. ve Wilde, J. (1998). *Security: A New Framework for Analysis*. Lynne Rienner Publishers, London.
- Carranza, M. E. (2016). *India-Pakistan Nuclear Diplomacy: Constructivism and the Prospects for Nuclear Arms Control and Disarmament in South Asia*. Rowman & Littlefield, London.
- Casey, M. S. (2007). *The History of Kuwait*. Greenwood Press, Westport.
- Cottam, M. L., Mastors, E., Preston, T. ve Dietz-Uhler, B. (2016). *Introduction to Political Psychology*. Third Edition, Routledge, New York.

- Crawford, N. C. (2002). *Argument and Change in World Politics: Ethics, Decolonization, and Humanitarian Intervention*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Dahl, E. J. (2013). *Intelligence and Surprise Attack: Failure and Success from Pearl Harbor to 9/11 and Beyond*. Georgetown University Press, Washington.
- D'Anieri, P. (2014). *International Politics: Power and Purpose in Global Affairs*. Third Edition, Cengage Learning, Wadsworth.
- Davis, J. W. (2013). *Psychology, Strategy and Conflict: Perceptions of Insecurity in International Relations*. Routledge, London and Newyork.
- Davis, P. K. ve Jenkins, B. M. (2002). *Deterrence & Influence in Counterterrorism: A Component in the War on al Qaeda*. RAND Corporation, Santa Monica.
- Delpech, T. (2012). *Nuclear Deterrence in the 21st Century: Lessons From the Cold War For a New Era of Strategic Piracy*. RAND Corporation, Santa Monica.
- Dolman, E. C. (2005). *Pure Strategy: Power and Principle in the Space and Information Age*. Taylor & Francis, New York.
- Eckel, C. C. ve Wilson, R. K. (1999). *The Human Face of Game Theory: Trust and Reciprocity in Sequential Games*. Russell Sage Foundation, New York.
- Ellis, J. D. ve Kiefer, G. D. (2004). *Combating Proliferation: Strategic Intelligence and Security Policy*. The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London.
- Farkas, A. (1998). *State Learning and International Change*. The University of Michigan Press, Ann Arbor.
- Finnemore, M. (1996). *National Interests in International Society*. Cornell University Press, Ithaca and New York.
- Freedman, L. (2004). *Deterrence*. Polity Press, Cambridge and Malden.
- Frei, D. (1986). *Perceived Images: U.S. and Soviet Assumptions and Perceptions in Disarmament*. Rowman & Allanheld Publishers, New Jersey.
- Fudenberg, D. ve Levine, D. K. (1998). *The Theory of Learning in Games*. The MIT Press, Cambridge and London.
- Gavriely-Nuri, D. (2013). *The Normalization of War in Israeli Discourse, 1967-2008*. Lexington Books, Plymouth.
- George, A. L. ve Smoke, R. (1974). *Deterrence in American Foreign Policy: Theory and Practice*. Columbia University Press, New York.
- Goldsmith, B. E. (2005). *Imitation in International Relations: Observational Learning, Analogies and Foreign Policy in Russia and Ukraine*. Palgrave Macmillan, New York.
- Goldstein, A. (2000). *Deterrence and Security in the 21st Century: China, Britain, France,*

- and the Enduring Legacy of the Nuclear Revolution*. Stanford University Press, California.
- Goldstein, J. ve Keohane, R. O. (1993). *Ideas and Foreign Policy: Beliefs, Institutions, and Political Change*. Cornell University Press, Ithaca and London.
- Gusterson, H. (2004). *People of the Bomb: Portraits of America's Nuclear Complex*. University of Minnesota Press, Minneapolis and London.
- Hargreaves-Heap, S. P. ve Varoufakis, Y. (2004). *Game Theory: A Critical Introduction*. Routledge, London and New York.
- Harvey, F. P. (1997). *The Future's Back, Nuclear Rivalry, Deterrence Theory, and Crisis Stability after the Cold War*. McGill-Queen's University Press, London.
- Harvey, F. P. ve Mitton, J. (2017). *Fighting for Credibility: US Reputation and International Politics*. University of Toronto Press, Toronto, Buffalo and London.
- Heifetz, A. (2012). *Game Theory: Interactive Strategies in Economics and Management*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Helfstein, S. A. (2009). *Predispositions and Foreign Policy Surprises: Assessing the Impact of Rational and Biased Beliefs on Strategic Decision-Making*. ProQuest LLC, Ann Arbor.
- Houghton, D. P. (2009). *Political Psychology: Situations, Individuals, and Cases*. Routledge, New York.
- Hymans, J. E. C. (2006). *The Psychology of Nuclear Proliferation: Identity, Emotions, and Foreign Policy*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Jeanes, I. (1996). *Forecast and Solution: Grappling with the Nuclear, a Trilogy for Everyone*. Pocahontas Press, Blacksburg.
- Jervis, R. (1989a). *The Meaning of the Nuclear Revolution: Statecraft and the Prospect of Armageddon*. Cornell University Press, Ithaca and London.
- Jervis, R. (1989b). *The Logic of Images in International Relations*. Columbia University Press, New York.
- Jervis, R., Lebow, R. N. ve Stein, J. G. (1985). *Psychology and Deterrence*. The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London.
- Johnson, L. K. (2007). *Handbook of Intelligence Studies*. Routledge, London and New York.
- Kahn, H. (2010). *On Escalation: Metaphors and Scenarios*. Transaction Publishers, New Brunswick and London.
- Kane, T. M. ve Lonsdale, D. J. (2012). *Understanding Contemporary Strategy*. Routledge, London and New York.

- Kaufman, W. R. P. (2013). *Honor and Revenge: A Theory of Punishment*. Springer, New York.
- Kavka, G. S. (1987). *Moral Paradoxes of Nuclear Deterrence*. Cambridge University Press, New York.
- Kecmanovic, D. (1996). *The Mass Psychology of Ethnonationalism*. Plenum Press, New York.
- Khong, Y. F. (1992). *Analogies at War: Korea, Munich, Dien Bien Phu, and the Vietnam Decisions of 1965*. Princeton University Press, Princeton.
- Kissinger, H. (2000). *Diplomasi*. (Çev. İ. H. Kurt), İkinci Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Kolokoltsov, V. N. ve Malafeyev, O. A. (2010). *Understanding Game Theory: Introduction to the Analysis of Many Agent Systems with Competition and Cooperation*. World Scientific, Singapore.
- Kurtbağ, Ö. (2010). *Amerikan Yeni Sağı ve Dış Politikası*. Usak Yayınları, Ankara.
- Lake, D. A. ve Powell, R. (1999). *Strategic Choice and International Relations*. Princeton University Press, Princeton.
- Lambeth, B. S. (2000). *The Transformation of American Air Power*. Cornell University Press, Ithaca and London.
- Lebow, R. N. (2007). *Coercion, Cooperation, and Ethics in International Relations*. Routledge, New York.
- Lebow, R. N. (2008). *A Cultural Theory of International Relations*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Levy, J. S. ve Thompson, W. R. (2010). *Causes of War*. Wiley-Blackwell, West Sussex.
- Lieberman, E. (1995). *Deterrence Theory: Success or Failure in Arab-Israeli Wars?*. Diane Publishing, Washington.
- Lieberman, E. (2013). *Reconceptualizing Deterrence: Nudging Toward Rationality in Middle Eastern Rivalries*. Routledge, New York.
- Lung, H. N. (1981). *The General Offensives of 1968-69*. US Army Center for Military History, Washington.
- Lupovici, A. (2016). *The Power of Deterrence: Emotions, Identity, and American and Israeli Wars of Resolve*. Cambridge University Press, Cambridge.
- March, J. G. ve Olsen, J. P. (1989). *Rediscovering Institutions: The Organizational Basis of Politics*. The Free Press, New York.
- Mcleod, D. (2008). *India and Pakistan: Friends, Rivals or Enemies?*. Ashgate, Hampshire.

- Mearsheimer, J. J. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics*. W. W. Norton & Company, New York.
- Mercer, J. (1996). *Reputation and International Politics*. Cornell University Press, New York.
- Milliken, J. (2001). *The Social Construction of the Korean War: Conflict and its Possibilities*. Manchester University Press, Manchester ve New York.
- Morgan, F. E., Mueller, K. P., Medeiros, E. S., Pollpeter, K. L. ve Cliff, R. (2008). *Dangerous Thresholds: Managing Escalation in the 21st Century*. RAND Corporation, Santa Monica.
- Morgan, P. M. (2003). *Deterrence Now*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Morrow, J. D. (1994). *Game Theory for Political Scientists*. Princeton University Press, Princeton.
- Mueller, J. (2010). *Atomic Obsession: Nuclear Alarmism from Hiroshima to Al-Qaeda*. Oxford University Press, Oxford and New York.
- Neuman, W. L. (2000). *Social Research Methods, Qualitative and Quantitative Approaches*. Fourth Edition, Allyn and Bacon, Boston.
- Parmar, I., Miller, L. B. ve Ledwidge, M. (2009). *New Directions in US Foreign Policy*. Routledge, London and New York.
- Paul, T. V. (2000). *Power versus Prudence: Why Nations Forgo Nuclear Weapons*. McGill-Queen's University Press, London and Ithaca.
- Paul, T. V., Morgan, P. M. ve Wirtz, J. J. (2009). *Complex Deterrence: Strategy in the Global Age*. The University of Chicago Press, Chicago.
- Paulsen, R. A. (1994). *The Role of US Nuclear Weapons in the Post-Cold War Era*. Air University Press, Alabama.
- Payne, K. B. (2001). *The Fallacies of Cold War Deterrence and a New Direction*. The University Press of Kentucky, Lexington.
- Payne, K. B. (2013). *Understanding Deterrence*. Routledge, New York.
- Payne, K. B. (2015). *Deterrence in the Second Nuclear Age*. The University Press of Kentucky, Kentucky.
- Piiparinen, T. (2010). *The Transformation of UN Conflict Management: Producing Images of Genocide from Rwanda to Darfur and beyond*. Routledge, London and New York.
- Powell, R. (1990). *Nuclear Deterrence Theory: The Search for Credibility*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Rahman, S., Symons, J., Gabbay, D. M. ve Bendegem, J. P. V. (2009). *Logic, Epistemology, and the Unity of Science 1*. Springer Science and Business Media B.V., Dordrecht.

- Reiter, D. (1996). *Crucible of Beliefs: Learning, Alliances, and World Wars*. Cornell University Press, Ithaca ve London.
- Renwick, R. (1996). *Fighting With Allies: America and Britain in Peace and War*. Palgrave Macmillan, New York.
- Ritchie, N. (2012). *A Nuclear Weapons-Free World?: Britain, Trident and the Challenges Ahead*. Palgrave Macmillan, New York.
- Roberts, B. (1996). *Weapons Proliferation and World Order: After The Cold War*. Kluwer Law International, Hague.
- Rublee, M. R. (2009). *Nonproliferation Norms: Why States Choose Nuclear Restraint*. University of Georgia Press, Athens.
- Russett, B. (1993). *Grasping the Democratic Peace: Principles for a Post-Cold War World*. Princeton University Press, New Jersey.
- Russett, B., Starr, H. ve Kinsella, D. (2010). *World Politics: The Menu For Choice*. Ninth Edition, Wadsworth, Boston.
- Sander, O. (1989). *Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e*. İmge Kitabevi Yayınları, Ankara ve İstanbul.
- Schafer, M. ve Crichlow, S. (2010). *Groupthink Versus High-Quality Decision Making in International Relations*. Columbia University Press, New York.
- Schelling, T. C. (1960). *The Strategy of Conflict*. Harvard University Press, Cambridge.
- Schneider, B. R. ve Ellis, P. D. (2011). *Tailored Deterrence: Influencing States and Groups of Concern*. USAF Counterproliferation Center, Alabama.
- Shannon, V. P. ve Kowert, P. A. (2012). *Psychology and Constructivism in International Relations: An Ideational Alliance*. University of Michigan Press, Ann Arbor.
- Sharp, W. G. S. (2008). *Democracy and Deterrence: Foundations for an Enduring World Peace*. Air University Press, Alabama.
- Simon, H. A. (1997). *An Empirically Based Microeconomics*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Snyder, C. A. (2012). *Contemporary Security and Strategy*. Third Edition, Palgrave Macmillan, Hampshire and New York.
- Snyder, J. L. (1977). *The Soviet Strategic Culture: Implications for Limited Nuclear Operations*. RAND Corporation, Santa Monica.
- Sondhaus, L. (2006). *Strategic Culture and Ways of War*. Routledge, New York.
- Sprinz, D. F. ve Wolinsky, Y. (2004). *Models, Numbers and Cases: Methods for Studying International Relations*. The University of Michigan Press, Ann Arbor.

- Steff, R. (2016). *Strategic Thinking, Deterrence and the US Ballistic Missile Defense Project: From Truman to Obama*. Routledge, London and New York.
- Telleen, P. C. (2008). *Deterrence and Nuclear Terrorism*. Proquest, Ann Arbor.
- Thrall, A. T. ve Cramer, J. K. (2009). *American Foreign Policy and The Politics of Fear: Threat Inflation Since 9/11*. Routledge, London and New York.
- Totman, S. (2009). *How Hollywood Projects Foreign Policy*. Palgrave Macmillan, New York.
- Twomey, C. P. (2010). *The Military Lens: Doctrinal Difference and Deterrence Failure in Sino-American Relations*. Cornell University Press, Ithaca and London.
- Wanke, M. (2009). *Social Psychology of Consumer Behavior*. Psychology Press, New York.
- Wendt, A. (1999). *Social Theory of International Politics*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Wilke, T. (2007). *German Strategic Culture Revisited: Linking the Past to Contemporary German Strategic Choice*. Lit Verlag, Berlin.
- Zagare, F. C. (1987). *The Dynamics of Deterrence*. The University of Chicago Press, London.
- Zagare, F. C. ve Kilgour, D. M. (2000). *Perfect Deterrence*. Cambridge University Press, Cambridge.

Makaleler

- Adler, E. (2009). ‘‘Complex Deterrence in the Asymmetric-Warfare Era’’. T V, Paul, P M, Morgan ve J J, Wirtz (Ed.). *Complex Deterrence: Strategy in the Global Age*. The University of Chicago Press, Chicago, s. 85-108.
- Arreguin-Toft, I. (2009). ‘‘Unconventional Deterrence: How the Weak Deter the Strong’’. T V, Paul, P M, Morgan ve J J, Wirtz (Ed.). *Complex Deterrence: Strategy in the Global Age*. The University of Chicago Press, Chicago, s. 204-221.
- Battilega, J. A. (2004). ‘‘Soviet Views of Nuclear Warfare: The Post-Cold War Interviews’’. H D, Sokolski (Ed.). *Getting Mad: Nuclear Mutual Assured Destruction, Its Origins and Practice*. Strategic Studies Institute, Washington, DC, s. 151-174.
- Bennett, B. (2011). ‘‘Deterring North Korea from Employment of WMD in Future Korean Conflicts and Crises’’. B R, Schneider ve P D, Ellis (Ed.). *Tailored Deterrence: Influencing States and Groups of Concern*. USAF Counterproliferation Center, Alabama, s. 152- 190.
- Boekle, H., Rittberger, V. ve Wagner, W. (2001). ‘‘Constructivist Foreign Policy Theory’’. V, Rittberger (Ed.). *German Foreign Policy Since Unification: Theories and Case Studies*. Manchester University Press, Manchester ve New York, s. 104-137.
- Brodie, B. (1946). ‘‘Implications for Military Policy’’. B, Brodie (Ed.). *The Absolute*

- Weapon: Atomic Power and World Order*. Brace and Company, New York: Harcourt, s. 70-107.
- Cecchi, R., Conte, R. ve Castelfranchi, C. (2001). ‘‘Fraud, Exchange and Co-operation’’. N J, Saam ve B, Schmidt (Ed.). *Cooperative Agents: Applications in the Social Sciences*. Kluwer Academic Publishers, London, s. 83-108.
- Chollet, D. H. ve Goldgeier, J. M. (2002). ‘‘The Scholarship of Decision-Making: Do We Know How We Decide?’’. R C, Snyder, H W, Bruck ve B, Sapin (Ed.). *Foreign Policy Decision-Making (Revisited)*. Palgrave Macmillan, New York, s. 153-180.
- Cohen, G. L. (2012). ‘‘Identity, Belief, and Bias’’. J, Hanson (Ed.). *Ideology, Psychology, and Law*. Oxford University Press, Oxford and New York, s. 385-403.
- Condor, S., Tileaga, C., Billig, M. (2013). ‘‘Political Rhetoric’’. L, Huddy, D O, Sears ve J S, Levy (Ed.). *The Oxford Handbook of Political Psychology*, Second Edition, Oxford University Press, Oxford, s. 262-300.
- Crawford, T. W. (2009). ‘‘The Endurance of Extended Deterrence: Continuity, Change, and Complexity in Theory and Policy’’. T V, Paul, P M, Morgan ve J J, Wirtz (Ed.). *Complex Deterrence: Strategy in the Global Age*. The University of Chicago Press, Chicago, s. 277-303.
- Giles, G. F. (2011). ‘‘Deterring a Nuclear-Armed Iran from Adventurism and Nuclear Use’’. B R, Schneider ve P D, Ellis (Ed.). *Tailored Deterrence: Influencing States and Groups of Concern*. USAF Counterproliferation Center, Alabama, s. 117-151.
- Holloway, D. (1985). ‘‘Thinking about Nuclear War: The Soviet View’’. F, Holroyd (Ed.). *Thinking About Nuclear Weapons: Analyses and Prescriptions*. Routledge, London, s. 45-72.
- Janis, I. L. (1980). ‘‘Groupthink’’. H J, Leavitt, L R, Pondy ve D M, Boje (Ed.). *Readings in Managerial Psychology*. Third Edition, The University of Chicago Press, Chicago and London, s. 432-444.
- Johnston, A. I. (1996). ‘‘Cultural Realism and Strategy in Maoist China’’. P J, Katzenstein (Ed.). *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, Columbia University Press, New York, s. 216-268.
- Jost, J. T., Hennes, E. P. ve Lavine, H. (2013). ‘‘Hot Political Cognition: Its Self-, Group-, and System- Serving Purposes’’. D E, Carlston (Ed.). *The Oxford Handbook of Social Cognition*. Oxford University Press, Oxford, s. 851-875.
- Kartchner, K. M. (2009). ‘‘Strategic Culture and WMD Decision Making’’. J L, Johnson, K

- M, Kartchner, J A, Larsen (Ed.). *Strategic Culture and Weapons of Mass Destruction: Culturally Based Insights into Comparative National Security Policymaking*. Palgrave Macmillan, New York, s. 55-68.
- Kugler, J. ve Organski, A. F. K. (1989). "The Power Transition: A Retrospective and Prospective Evaluation". Manus Midlarsky (Ed.). *The Handbook of War Studies*. Unwin Hyman, Boston, MA, s. 171-194.
- Lebow, R. N. (2010). "Deterrence". M D, Cavelty ve V, Mauer (Ed.). *The Routledge Handbook of Security Studies*. Routledge, New York, s. 393-403.
- Levy, J. S. (2013). "Psychology and Foreign Policy Decision-Making". L, Huddy, D O, Sears, J S, Levy (Ed.). *The Oxford Handbook of Political Psychology*. Second Edition, Oxford University Press, Oxford, s. 301-333.
- Lindner, E. G. (2006). "Emotion and Conflict: Why It is Important to Understand How Emotions Affect Conflict and How Conflict Affects Emotions". M, Deutsch, P T, Coleman ve E C, Marcus (Ed.). *The Handbook of Conflict Resolution: Theory and Practice*. Second Edition, Jossey-Bass, San Francisco, s. 268-293.
- Mearsheimer, J. J. (2013). "Structural Realism". T, Dunne, M, Kurki ve S, Smith (Ed.). *International Relations Theories: Discipline and Diversity*. Third Edition, Oxford University Press, Oxford, s. 77-93.
- Mercer, J. (2013). "Rational Signaling Revisited". J W, Davis (Ed.). *Psychology, Strategy and Conflict: Perceptions of Insecurity in International Relations*. Routledge, London and New York, s. 65-80.
- Mistry, D. (2009). "Complexity of Deterrence among New Nuclear States: The India-Pakistan Case". T V, Paul, P M, Morgan ve J J, Wirtz (Ed.). *Complex Deterrence: Strategy in the Global Age*. The University of Chicago Press, Chicago, s. 183-203.
- Morgan, P. M. ve Paul, T. V. (2009). "Deterrence among Great Powers in an Era of Globalization". T V, Paul, P M, Morgan ve J J, Wirtz (Ed.). *Complex Deterrence: Strategy in the Global Age*. The University of Chicago Press, Chicago, s. 259-276.
- O'Neill, B. (1989). "Game Theory and the Study of the Deterrence of War". P C, Stern, R, Axelrod, R, Jervis ve R, Radner (Ed.). *Perspectives on Deterrence*. Oxford University Press, New York, s. 134-156.
- Pollack, M. A. (2006). "Rational Choice and EU Politics". K E, Jorgensen, M A, Pollack, B, Rosamond (Ed.). *Handbook of European Union Politics*. Sage Publications Ltd., London, s. 31-55.
- Price, R. ve Tannenwald, N. (1996). "Norms and Deterrence: The Nuclear and Chemical

- Weapons Taboos''. P J, Katzenstein (Ed.). *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*. Columbia University Press, New York, s. 114-143.
- Riecke, H. (2000). 'NATO's Non-Proliferation and Deterrence Policies: Mixed Signals and the Norm of WMD Non-Use''. E, Herring (Ed.). *Preventing The Use Of Weapons Of Mass Destruction*. Frank Cass Publishers, New York, s. 25-51.
- Rosati, J. A. (1995). 'A Cognitive Approach to the Study of Foreign Policy''. L, Neack, J A K, Hey ve P J, Haney (Ed.). *Foreign Policy Analysis: Continuity and Change in Its Second Generation*. Prentice Hall, New Jersey, s. 49-70.
- Ross, L. (1977). 'The Intuitive Psychologist and His Shortcomings: Distortions in the Attribution Process''. L, Berkowitz (Ed.). *Advances in Experimental Social Psychology*. Academic Press, New York, s. 174-221.
- Sagan, S. D. (2003). 'More Will Be Worse''. S D, Sagan ve K N, Waltz (Ed.). *The Spread of Nuclear Weapons: A Debate Renewed*. W. W. Norton & Company, New York and London, s. 46-82.
- Stein, J. G. (1985). 'Calculation, Miscalculation, and Conventional Deterrence I: The View From Cairo''. R, Jervis, R N, Lebow ve J G, Stein (Ed.). *Psychology and Deterrence*. The Johns Hopkins University Press, Baltimore ve London, s. 34-59.
- Stein, J. G. (2002). 'Psychological Explanations of International Conflict''. W, Carlsnaes, T, Risse ve B A, Simmons (Ed.). *Handbook of International Relations*. Sage Publications, London, s. 292-308.
- Stein, J. G. (2009). 'Rational Deterrence against "Irrational" Adversaries?: No Common Knowledge''. T V, Paul, P M, Morgan ve J J, Wirtz (Ed.). *Complex Deterrence: Strategy in the Global Age*. The University of Chicago Press, Chicago, s. 58-82.
- Tetlock, P. E. (1998). 'Social Psychology and World Politics''. D, Gilbert, S T, Fiske ve G, Lindsay (Ed.). *Handbook of Social Psychology*. Fourth Edition, McGraw-Hill, New York, s. 868-912.
- Trachtenberg, D. (2011). 'U.S. Extended Deterrence: How Much Strategic Force Is Too Little?'. B R, Schneider ve P D, Ellis (Ed.). *Tailored Deterrence: Influencing States and Groups of Concern*. USAF Counterproliferation Center, Alabama, s. 265-298.
- Waltz, K. N. (2003). 'More May Be Better''. S D Sagan ve K N, Waltz (Ed.). *The Spread of Nuclear Weapons: A Debate Renewed*. W. W. Norton & Company, New York and London, s. 3-45.
- Wheeler, N. (1992). 'Minimum Deterrence and Nuclear Abolition''. R C, Karp (Ed.).

Security Without Nuclear Weapons?: Different Perspectives on Non-Nuclear Security.
Oxford University Press, Oxford, s. 250-280.

Wilson, J. (2003). "Political Discourse". D, Schiffrin, D, Tannen ve H E, Hamilton (Ed.).
The Handbook of Discourse Analysis. Blackwell Publishing, Malden, Oxford and
Carlton, s. 398-415.

Süreli Yayınlar

Achen, C. H. ve Snidal, D. (1989). "Rational Deterrence Theory and Comparative Case
Studies". *World Politics*, 41(2): 143-169.

Adler, E. (1997). "Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics". *European
Journal of International Relations*, 3(3): 319-363.

Allan, P. ve Dupont, C. (1999). "International Relations Theory and Game Theory: Baroque
Modeling Choices and Empirical Robustness". *International Political Science
Review*, 20(1): 23-47.

Allan, S. (1989). "Talking Our Extinction to Death: Nuclear Discourse and the News
Media". *Canadian Journal of Communication*, 14(1): 17-36.

Allison, G. T. (1969). "Conceptual Models and the Cuban Missile Crisis". *The American
Political Science Review*, 63(3): 689-718.

Allison, R. (2014). "Russian 'Deniable' Intervention in Ukraine: How and Why Russia Broke
the Rules". *International Affairs*, 90(6): 1255-1297.

Anjum, I. (2016). "Implications of Indian Ballistic Missile Defence (BMD) on Strategic
Stability". *Policy Perspectives*, 13(1): 97-114.

Arreguin-Toft, I. (2001). "How the Weak Win Wars: A Theory of Asymmetric Conflict".
International Security, 26(1): 93-128.

Aumann, R. J. (1976). "Agreeing to Disagree". *The Annals of Statistics*, 4(6): 1236-1239.

Axelrod, R. (1980). "More Effective Choice in the Prisoner's Dilemma". *The Journal of
Conflict Resolution*, 24(3): 379-403.

Barros, G. (2010). "Herbert A. Simon and the concept of rationality: Boundaries and
procedures". *Brazilian Journal of Political Economy*, 30(3): 455-472.

Bas, M. A. (2012). "Measuring Uncertainty in International Relations: Heteroskedastic
Strategic Models". *Conflict Management and Peace Science*, 29(5): 490-520.

Basrur, R. M. (2001). "Nuclear Weapons and Indian Strategic Culture". *Journal of Peace
Research*, (38)2: 181-198.

Bilgin, P. (2010). "Güvenlik Çalışmalarında Yeni Açılımlar: Yeni Güvenlik Çalışmaları".
Stratejik Araştırmalar, 8(14): 69-96.

- Blackwell, J. (2011). "Deterrence at the Operational Level of War". *Strategic Studies Quarterly*, 30-51.
- Buzan, B. ve Waever, O. (2009). "Macrosecuritisation and Security Constellations: Reconsidering Scale in Securitisation Theory". *Review of International Studies*, 35: 253-276.
- Carlson, L. J. ve Dacey, R. (2010). "Social Norms and the Traditional Deterrence Game". *Synthese*, 176(1): 105-123.
- Chan, S. (2003). "Extended Deterrence in the Taiwan Strait, Learning from Rationalist Explanations in International Relations". *World Affairs*, 166(2): 109-125.
- Checkel, J. T. (1997). "International Norms and Domestic Politics: Bridging the Rationalist-Constructivist Divide". *European Journal of International Relations*, 3(4): 473-495.
- Choi, J. K. ve Bae, J. (2016). "Security Implications of a Nuclear North Korea: Crisis Stability and Imperatives for Engagement". *Korea Observer*, 47(4): 807-827.
- Cimbala, S. J. (2011). "Minimum Deterrence and Missile Defenses: U.S. and Russia Going Forward". *Comparative Strategy*, 30(4): 347-362.
- Cimbala, S. J. (2012). "On Nuclear War: Deterrence, Escalation, and Control". *Military and Strategic Affairs*, 4(3): 25-43.
- Clare, J. ve Danilovic, V. (2010). "Multiple Audiences and Reputation Building in International Conflicts". *Journal of Conflict Resolution*, 54(6): 860-882.
- Clark, B. H. ve Montgomery, D. B. (1998). "Deterrence, Reputations, and Competitive Cognition". *Management Science*, 44(1): 62-82.
- Cornut, J. (2015). "Analytic Eclecticism in Practice: A Method for Combining International Relations Theories". *International Studies Perspectives*, (16): 50-66.
- Cortell A. P. ve Davis, J. W. (2000). "Understanding the Domestic Impact of International Norms: A Research Agenda". *International Studies Review*, 2(1): 65-87.
- Dafoe, A., Renshon, J. ve Huth, P. (2014). "Reputation and Status as Motives for War". *Annual Review of Political Science*, 17: 371-393.
- Danilovic, V. (2001). "The Sources of Threat Credibility in Extended Deterrence". *The Journal of Conflict Resolution*, 45(3): 341-369.
- Das, R. (2010). "State, Identity and Representations of Nuclear (In)Securities in India and Pakistan". *Journal of Asian and African Studies*, 45(2): 146-169.
- Davis, D. F. ve Johnson, T. H. (1996). "Old Concepts for the Assessment of a New World". *The Brown Journal of World Affairs*, 3(2): 321-332.
- Debs, A. ve Monteiro, N. P. (2014). "Known Unknowns: Power Shifts, Uncertainty, and

- War''. *International Organization*, 68(1): 1-31.
- Dhar, R. ve Kim, E. Y. (2007). 'Seeing The Forest or the Trees: Implications of Construal Level Theory for Consumer Choice'. *Journal of Consumer Psychology*, 17(2): 96-100.
- Duelfer, C. A. ve Dyson, S. B. (2011). 'Chronic Misperception and International Conflict: The U.S.-Iraq Experience'. *International Security*, 36(1): 73-100.
- Dunne, T., Hansen, L. ve Wight, C. (2013). 'The end of International Relations theory?'. *European Journal of International Relations*, 19(3): 405-425.
- Fearon, J. D. (1995). 'Rationalist Explanations for War'. *International Organization*, 49(3): 379-414.
- Fearon, J. D. (1997). 'Signaling Foreign Policy Interests: Tying Hands versus Sinking Costs'. *The Journal of Conflict Resolution*, 41(1): 68-90.
- Fearon, J. D. (1998). 'Domestic Politics, Foreign Policy, and Theories of International Relations'. *Annual Review of Political Science*. 1: 289-313.
- Ferguson, Y. H. (2015). 'Diversity in IR Theory: Pluralism as an Opportunity for Understanding Global Politics'. *International Studies Perspectives*, (16): 3-12.
- Fetter, S. ve Hagerty, D. T. (1996). 'Nuclear Deterrence and the 1990 Indo-Pakistani Crisis'. *International Security*, 21(1): 176-185.
- Fey, M. ve Ramsay, K. W. (2011). 'Uncertainty and Incentives in Crisis Bargaining: Game-Free Analysis of International Conflict'. *American Journal of Political Science*, 55(1): 149-169.
- Field, A. J. (2004). 'Schelling, von Neumann, and the Event that Didn't Occur'. *Games*, (5): 53-89.
- Gabel, J. (2004). 'The Role of U.S. Nuclear Weapons after September 11'. *The Washington Quarterly*, 8(1): 181-195.
- Gartzke, E. ve Kroenig, M. (2009). 'A Strategic Approach to Nuclear Proliferation'. *Journal of Conflict Resolution*, 53(2): 151-160.
- Geib, R. (2006). 'Asymmetric Conflict Structures'. *International Review of the Red Cross*, (58)864: 757-777.
- Gilovich, T., Medvec, V. H., Kahneman, D. (1998). 'Varieties of Regret: A Debate and Partial Resolution'. *Psychological Review*, 105(3): 602-605.
- Goldgeier, J. M. ve Tetlock, P. E. (2001). 'Psychology and International Relations Theory'. *Annual Review of Political Science*, (4): 67-92.
- Gookins, A. J. (2008). 'The Role of Intelligence in Policy Making'. *SAIS Review*, 28(1): 65-

73.

- Gray, C. S. (1981). "National Style in Strategy: The American Example". *International Security*, 6(2): 21-47.
- Guzansky, Y. ve Golov, A. (2015). "The Rational Limitations of a Nonconventional Deterrence Regime: The Iranian Case". *Comparative Strategy*, 34(2): 169-184.
- Hagerty, D. T. (1995-96). "Nuclear Deterrence in South Asia: The 1990 Indo-Pakistani Crisis". *International Security*, 20(3): 79-114.
- Hart, P. (1991). "Irving L. Janis' Victims of Groupthink". *Political Psychology*, 12(2): 247-278.
- Henderson, M. D., Wakslak, C. J., Fujita, K. ve Rohrbach, J. (2011). "Construal Level Theory and Spatial Distance: Implications for Mental Representation, Judgment, and Behavior". *Social Psychology*, 42(3): 165-173.
- Heradstveit, D. ve Bonham, G. M. (1996). "Attribution Theory and Arab Images of the Gulf War". *Political Psychology*, 17(2): 271-292.
- Herrmann, R. K. ve Shannon, V. P. (2001). "Defending International Norms: The Role of Obligation, Material Interest, and Perception in Decision Making". *International Organization*, 55(3): 621-654.
- Holsti, O. R. (1962). "The Belief System and National Images: A case Study". *The Journal of Conflict Resolution*, 6(3): 244-252.
- Hopf, T. (1998). "The Promise of Constructivism in International Relations Theory". *International Security*, 23(1): 171-200.
- Hopf, T. (2005). "Identity, Legitimacy, and the Use of Military Force: Russia's Great Power Identities and Military Intervention in Abkhazia". *Review of International Studies*, 31: 225-243.
- Horowitz, M. (2009). "The Spread of Nuclear Weapons and International Conflict: Does Experience Matter?". *Journal of Conflict Resolution*, 53(2): 234-257.
- Houghton, D. P. (2007). "Reinvigorating the Study of Foreign Policy Decision Making: Toward a Constructivist Approach". *Foreign Policy Analysis*, (3): 24-45.
- Huth, P., Gelpi, C. ve Bennett, D. S. (1993). "The Escalation of Great Power Militarized Disputes: Testing Rational Deterrence Theory and Structural Realism". *American Political Science Review*, 87(3): 609-623.
- Huth, P. ve Russett, B. (1984). "What Makes Deterrence Work? Cases From 1900 to 1980". *World Politics*, 36(4): 496-526.
- Huth, P. ve Russett, B. (1993). "General Deterrence Between Enduring Rivals: Testing Three

- Competing Models''. *American Political Science Review*, 87(1): 61-73.
- Jern, A., Chang, K. K. ve Kemp, C. (2014). 'Belief Polarization Is Not Always Irrational''. *Psychological Review*, 121(2): 206-224.
- Jervis, R. (1968). 'Hypotheses on Misperception''. *World Politics*, 20(3): 454-479.
- Jervis, R. (1982/83). 'Deterrence and Perception''. *International Security*, 7(3): 3-30.
- Jervis, R. (2006). 'Understanding Beliefs''. *Political Psychology*, 27(5): 641-663.
- Johnston, A. I. (1995). 'Thinking about Strategic Culture''. *International Security*, 19(4): 32-64.
- Jones, B. D. (1999). 'Bounded Rationality''. *Annual Review of Political Science*, 2: 297-321.
- Kang, K. ve Kugler, J. (2015). 'Assessment of Deterrence and Missile Defense in East Asia: A Power Transition Perspective''. *International Area Studies Review*, 18(3): 280-296.
- Karaosmanoğlu, A. L. (1996). 'Nükleer Stratejinin İlk On Yılı''. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 51(1-4): 323-346.
- Karp, A. (2004). 'The New Indeterminacy of Deterrence and Missile Defence''. *Contemporary Security Policy*, 25(1): 71-87.
- Katzenstein, P. J. (2003). 'Same War-Different Views: Germany, Japan, and Counterterrorism''. *International Organization*, (57): 731-760.
- Khan, F. H. (2003). 'The Independence-Dependence Paradox: Stability Dilemmas in South Asia''. *Arms Control Today*, 33(8): 15-19.
- Kilgour, D. M. ve Zagare, F. C. (1991). 'Credibility, Uncertainty, and Deterrence''. *American Journal of Political Science*, 35(2): 305-334.
- Klaes, M. ve Sent, E. (2005). 'A Conceptual History of the Emergence of Bounded Rationality''. *History of Political Economy*, 37(1): 27-59.
- Knopf, J. W. (2010). 'The Fourth Wave in Deterrence Research''. *Contemporary Security Policy*, 31(1): 1-33.
- Koepsell, D. ve Stankova, K. (2012). 'Non-Proliferation Regimes, Immoral and Risky: A Game-Theoretic Approach''. *International Journal on World Peace*, 29(2): 63-83.
- Kreps, D. M., Milgrom, P., Roberts, J. ve Wilson, R. (1982). 'Rational Cooperation in the Finitely Repeated Prisoners' Dilemma''. *Journal of Economic Theory*, (27): 245-252.
- Krebs, R. R. ve Rapport, A. (2012). 'International Relations and the Psychology of Time Horizons''. *International Studies Quarterly*, 56(3): 530-543.
- Kroenig, M. ve Pavel, B. (2012). 'How to Deter Terrorism''. *The Washington Quarterly*, 35(2): 21-36.
- Kurizaki, S. (2016). 'Signaling and Perception in International Crises: Two Approaches''.

- Journal of Theoretical Politics*, 28(4): 625-654.
- Kydd, A. (2005/06). "In America We (Used to) Trust: U.S. Hegemony and Global Cooperation". *Political Science Quarterly*, 120(4): 619-636.
- Laan, G. V. D. ve Tieman, X. (1998). "Evolutionary Game Theory and the Modeling of Economic Behavior". *De Economist*, 146(1): 59-89.
- Lake, D. A. (2003). "International Relations Theory and Internal Conflict: Insights from the Interstices". *International Studies Review*, 5(4): 81-89.
- Lantis, J. S. (2002). "Strategic Culture and National Security Policy". *International Studies Review*, 4(3): 87-113.
- Lantis, J. S. (2009). "Strategic Culture and Tailored Deterrence: Bridging the Gap between Theory and Practice". *Contemporary Security Policy*, 30(3): 467-485.
- Leach, F. R. ve Plaks, J. E. (2009). "Regret for Errors of Commission and Omission in the Distant Term Versus Near Term: The Role of Level of Abstraction". *Personality and Social Psychology Bulletin*, 35(2): 221-229.
- Lebow, R. N. (1987). "Correspondence: Deterrence Failure Revisited". *International Security*, 12(1): 197-213.
- Lebow, R. N. ve Stein, J. G. (1987). "Beyond Deterrence". *Journal of Social Issues*, 43(4): 5-71.
- Lebow, R. N. ve Stein, J. G. (1989). "Rational Deterrence Theory: I Think, Therefore I Deter". *World Politics*, 41(2): 208-224.
- Levine, R. A. (2001). "Deterrence and the ABM: Retreading the Old Calculus". *World Policy Journal*, 18(3): 23-31.
- Levy, J. S. (1983). "Misperception and the Causes of War: Theoretical Linkages and Analytical Problems". *World Politics*, 36(1): 76-99.
- Levy, J. S. (2008). "Deterrence and Coercive Diplomacy: The Contributions of Alexander George". *Political Psychology*, 29(4): 537-552.
- Lieber, K. A. ve Press, D. G. (2006). "The End Of Mad?: The Nuclear Dimension of U.S. Primacy". *International Security*, 30(4): 7-44.
- Lo, J. (2003). "Nuclear Deterrence in South Asia: Theory and Practice". *International Journal*, 58(3): 395-414.
- Long, A. (2015). "Deterrence: The State of the Field", *Journal of International Law and Politics*, 47(2): 357-377.
- Lotrionte, C. (2013). "A Better Defense: Examining the United States' New Norms-Based Approach to Cyber Deterrence". *Georgetown Journal of International Affairs*: 71-84.

- Lupovici, A. (2010). "The Emerging Fourth Wave of Deterrence Theory- Toward a New Research Agenda". *International Studies Quarterly*, (54): 705-732.
- Maldonato, M. ve Dell'Orco, S. (2011). "Decision Making Styles and Adaptive Algorithms for Human Action". *Psychology*, 2(8): 811-816.
- Malle, B. F. (2006). "The Actor-Observer Asymmetry in Attribution: A (Surprising) Meta-Analysis". *Psychological Bulletin*, 132(6): 895-919.
- Maoz, Z. ve Russett, B. (1993). "Normative and Structural Causes of Democratic Peace, 1946-1986". *The American Political Science Review*, 87(3): 624-638.
- Martin, L. (1991). "Dismantling Deterrence?". *Review of International Studies*, 17(3): 215-224.
- McCourt, D. M. (2011). "International Relations' Scientific Imagination: A Pluralist's Manifesto". *International Studies Review*, (13): 675-677.
- McQueen, A. (2005). "A Groupthink Perspective on the Invasion of Iraq". *International Affairs Review*, 14(2): 53-80.
- Mearsheimer, J. J. (2009). "Reckless States and Realism". *International Relations*, 23(2): 241-256.
- Megiddo, N. (1980). "On Repeated Games with Incomplete Information Played by Non-Bayesian Players". *International Journal of Game Theory*, 9(3): 157-167.
- Mehmetçik, H. (2011). "21. Yüzyıl için Caydırıcılık: Teori ve Pratikte Neler Değişti?". *Güvenlik Stratejileri*, (22): 31-60.
- Mercer, J. (2005). "Rationality and Psychology in International Politics". *International Organization*, 59(1): 77-106.
- Mor, B. D. (1991). "Nasser's Decision-making in the 1967 Middle East Crisis: A Rational-choice Explanation". *Journal of Peace Research*, 28(4): 359-375.
- Morgan, P. M. (2012). "The State of Deterrence in International Politics Today". *Contemporary Security Policy*, 33(1): 85-107.
- Morris, S. (1995). "The Common Prior Assumption in Economic Theory". *Economics and Philosophy*, (11): 227-253.
- Munck, G. L. (2001). "Game Theory and Comparative Politics: New Perspectives and Old Concerns". *World Politics*, (53): 173-204.
- Munier, B., Selten, R., Bouyssou, D., Bourguine, P., Day, R., Harvey, N., Hilton, D., Machina, M. J., Parker, P.H., Sterman, J., Weber, E., Wernerfelt, B. ve Wensley, R. (1999). "Bounded Rationality Modeling". *Marketing Letters*, 10(3): 233-248.
- Narang, V. (2013). "What Does It Take to Deter? Regional Power Nuclear Postures and

- International Conflict''. *The Journal of Conflict Resolution*, 57(3): 478-508.
- Oye, K. A. (1985). 'Explaining Cooperation Under Anarchy: Hypotheses and Strategies''. *World Politics*, 38(1): 1-24.
- Paul, T. V. (2010). 'Taboo or Tradition? The Non-Use of Nuclear Weapons in World Politics''. *Review of International Studies*, (36): 853-863.
- Peczeli, A. (2017). 'Best Options for the Nuclear Posture Review''. *Strategic Studies Quarterly*: 73-94.
- Pipes, R. (1977). 'Why the Soviet Union Thinks It Could Fight and Win a Nuclear War''. *Commentary*, 64(1): 21-34.
- Plous, S. (1993). 'The Nuclear Arms Race: Prisoner's Dilemma or Perceptual Dilemma?'. *Journal of Peace Research*, 30(2): 163-179.
- Powell, R. (2003). 'Nuclear Deterrence Theory, Nuclear Proliferation, and National Missile Defense''. *International Security*, 27(4): 86-118.
- Press-Barnathan, G. (2004). 'The War against Iraq and International Order: From Bull to Bush''. *International Studies Review*, 2004, 6(2): 195-212.
- Price, R. (1995). 'A Genealogy of the Chemical Weapons Taboo''. *International Organization*, 49(1): 73-103.
- Quackenbush, S. L. (2010). 'General Deterrence and International Conflict: Testing Perfect Deterrence Theory''. *International Interactions*, 36(1): 60-85.
- Quackenbush, S. L. (2011). 'Deterrence Theory: where do we stand?'. *Review of International Studies*, 37(2): 741-762.
- Rathbun, B. C. (2007). 'Uncertain about Uncertainty: Understanding the Multiple Meanings of a Crucial Concept in International Relations Theory''. *International Studies Quarterly*, 51(3): 533-557.
- Rathbun, B. C. (2009). 'It takes all types: social psychology, trust, and the international relations paradigm in our minds''. *International Theory*, 1(3): 345-380.
- Rauchhaus, R. W. (2006). 'Asymmetric Information, Mediation, and Conflict Management''. *World Politics*, 58(2): 207-241.
- Raue, M., Streicher, B., Lermer, E. ve Frey, D. (2015). 'How far does it feel? Construal level and decisions under risk''. *Journal of Applied Research in Memory and Cognition*, (4): 256-264.
- Reiter, D. (1997). 'Asymmetric Conflicts: War Initiation by Weaker Powers, by T. V. Paul; Coping with Conflict after the Cold War, by Edward A. Kolodziej and Roger E. Kanet''. *The Journal of Politics*, 59(2): 640-643.

- Renshon, J. (2008). "Stability and Change in Belief Systems: The Operational Code of George W. Bush". *Journal of Conflict Resolution*, 52(6): 820-849.
- Renshon, J. (2009). "Assessing Capabilities in International Politics: Biased Overestimation and the Case of the Imaginary 'Missile Gap'". *The Journal of Strategic Studies*, 32(1): 115-147.
- Ripsman, N. M. ve Levy J. S. (2008). "Wishful Thinking or Buying Time?: The Logic of British Appeasement in the 1930s". *International Security*, 33(2): 148-181.
- Risse-Kappen, T. (1994). "Ideas Do Not Float Freely: Transnational Coalitions, Domestic Structures, and the End of the Cold War". *International Organization*, 48(2): 185-214.
- Ritchie, N. (2009). "Deterrence Dogma? Challenging the Relevance of British Nuclear Weapons". *International Affairs*, 85(1): 81-98.
- Roehrig, T. (2016). "North Korea, Nuclear Weapons, and the Stability-Instability Paradox". *The Korean Journal of Defense Analysis*, 28(2): 181-198.
- Rubinstein, A. (1989). "The Electronic Mail Game: Strategic Behavior Under Almost Common Knowledge". *The American Economic Review*, 79(3): 385-391.
- Russett, B. M. (1967). "Pearl Harbor: Deterrence Theory and Decision Theory". *Journal of Peace Research*, 4(2): 89-106.
- Russett, B. M. (1984). "Ethical Dilemmas of Nuclear Deterrence". *International Security*, 8(4): 36-54.
- Sagan, S. D. (1991). "History, Analogy, and Deterrence Theory". *Journal of Interdisciplinary History*, 22(1): 79-88.
- Sauer, T. (2009). "A Second Nuclear Revolution: From Nuclear Primacy to Post-Existential Deterrence". *The Journal of Strategic Studies*, 32(5): 745-767.
- Schultz, K. A. (1998). "Domestic Opposition and Signaling in International Crises". *The American Political Science Review*, 92(4): 829-844.
- Shiping, T. (2012). "Outline of a New Theory of Attribution in IR: Dimensions of Uncertainty and Their Cognitive Challenges". *The Chinese Journal of International Politics*, 5: 299-338.
- Siracusa, J. M. ve Coleman, D. G. (2000). "Scaling the Nuclear Ladder: Deterrence from Truman to Clinton". *Australian Journal of International Affairs*, 54(3): 277-296.
- Smith, A. ve Stam, A. C. (2004). "Bargaining and the Nature of War". *Journal of Conflict Resolution*, 48(6): 783-813.
- Snidal, D. (1985). "The Game Theory of International Politics". *World Politics*, 38(1): 25-

57.

- Stein, J. G. (1988). "Building Politics into Psychology: The Misperception of Threat". *Political Psychology*, 9(2): 245-271.
- Stephens, C. (1996). "Modelling Reciprocal Altruism". *British Journal for the Philosophy of Science*, 47(4): 533-551.
- Sterner, E. (2014). "Dictators and Deterrence: Syria's Assad, Chemical Weapons, and the Threat of U.S. Military Action". *Comparative Strategy*, 33: 407-423.
- Stevens, T. (2012). "A Cyberwar of Ideas? Deterrence and Norms in Cyberspace". *Contemporary Security Policy*, 33(1): 148-170.
- Tannenwald, N. (1999). "The Nuclear Taboo: The United States and the Normative Basis of Nuclear Non-Use". *International Organization*, 53(3): 433-468.
- Tannenwald, N. (2006). "Nuclear Weapons and the Vietnam War". *The Journal of Strategic Studies*, 29(4): 675-722.
- Tetlock, P. E. (1985). "Accountability: A Social Check on the Fundamental Attribution Error". *Social Psychology Quarterly*, 48(3): 227-236.
- Tetlock, P. E., Peterson, R. S., McGuire, C., Chang, S. ve Feld, P. (1992). "Interpersonal Relations and Group Processes: Assessing Political Group Dynamics: A Test of the Groupthink Model". *Journal of Personality and Social Psychology*, 63(3): 403-425.
- Trager, R. F. ve Zagorcheva, D. P. (2005-2006). "Deterring Terrorism: It Can Be Done". *International Security*, 30(3): 87-123.
- Treisman, D. (2004). "Rational Appeasement". *International Organization*, 58(2): 345-373.
- Trope, Y. (2004). "Theory in Social Psychology: Seeing the Forest and the Trees". *Personality and Social Psychology Review*, 8(2): 193-200.
- Trope, Y., Liberman, N. ve Wakslak, C. (2007). "Construal Levels and Psychological Distance: Effects on Representation, Prediction, Evaluation, and Behavior". *Journal of Consumer Psychology*, 17(2): 83-95.
- Waeber, O. (2011). "Politics, Security, Theory". *Security Dialogue*, 42(4/5): 465-480.
- Wagner, R. H. (1992). "Rationality and Misperception in Deterrence Theory". *Journal of Theoretical Politics*, 4(2): 115-141.
- Walsh, J. I. (2007). "Do States Play Signaling Games". *Cooperation and Conflict*, 42(4): 441-459.
- Wendt, A. (1992). "Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics". *International Organization*, 46(2): 391-425.
- Werner, S. (2000). "Deterring Intervention: The Stakes of War and Third-Party

- Involvement". *American Journal of Political Science*, 44(4): 720-732.
- Williams, M. C. (2003). "Words, Images, Enemies: Securitization and International Politics". *International Studies Quarterly*, 47: 511-531.
- Witlin, L. (2008). "Mirror Imaging and Its Dangers". *SAIS Review of International Affairs*, 8(1): 89-90.
- Yost, D. S. (2011). "Strategic Stability in the Cold War: Lessons for Continuing Challenges". *Proliferation Papers*, (36): 1-51.
- Zagare, F. C. (1990). "Rationality and Deterrence". *World Politics*, 42(2): 238-260.
- Zagare, F. C. (2004). "Reconciling Rationality With Deterrence: A Re-Examination of the Logical Foundations of Deterrence Theory". *Journal of Theoretical Politics*, 16(2): 107-141.
- Zakaria, F., Kupchan, C., Rosenthal, J., Rose, G., Betts, R. K., Bremmer, I. ve Gvosdev, N. K. (2007). "The Gramercy Round: Revisiting Iran?". *The National Interest*, (88): 72-78.

Araştırma Raporları

- Bennett, B. W., Twomey, C. P. ve Treverton, G. F. (1999). "What are Asymmetric Strategies?". Santa Monica, RAND, s. 1-13.
- Berry, K., Lewis, P., Pelopidas, B., Sokov, N. ve Wilson, W. (2010). "Delegitimizing Nuclear Weapons: Examining the Validity of Nuclear Deterrence". Monterey Institute of International Studies, s. 1-84.
- Bunn, M. E. (2007). "Can Deterrence Be Tailored?". *Strategic Forum*, 225, s. 1-8.
- Carlin, R. ve Jervis, R. (2015). "Nuclear North Korea: How Will It Behave?". *North Korea's Nuclear Futures*, s. 1-19.
- Gerson, M. ve Whiteneck, D. (2009). "Deterrence and Influence: The Navy's Role in Preventing War". *CNA, Analysis and Solutions*, s. 1-76.
- Giles, K. ve Monaghan, A. (2014). *European Missile Defense and Russia*. U.S. Army War College Press, s. 1-63.
- Gray, C. S. (2003). "Maintaining Effective Deterrence". *Strategic Studies Institute*, s. 1-55.
- Knopf, J. W. (2013). "Rationality, Culture and Deterrence". *Monterey Institute of International Studies*, 009, s. 1-37.
- Lucas, S. (2016). "A Beginner's Guide to Syria's Civil War". *Political Insight*, s. 12-15.
- Parrington, C. A. J. (1997). "Mutually Assured Destruction Revisited: Strategic Doctrine in Question". *Airpower Journal*, s. 4-19.
- Pifer, S., Bush, R. C., Felbab-Brown, V., Indyk, M. S., O'Hanlon, M. ve Pollack, K. M.

- (2010). ‘‘U.S. Nuclear and Extended Deterrence: Considerations and Challenges’’. *Brookings Arms Control Series*, 3, s. 1-63.
- Rajagopalan, R. (2006). ‘‘What Stability-Instability Paradox? Subnational Conflicts and the Nuclear Risk in South Asia’’. *Sassu Research Paper*, 4, s. 1-12.
- Ritchie, N. (2008). ‘‘Trident and British Identity: Letting Go of Nuclear Weapons’’. *Bradford Disarmament Research Centre*, s. 1-20.
- Salik, N. (2014). ‘‘The Concept of Nuclear Learning: Pakistan’s Learning Experience’’. F H Khan, R Jacobs ve E Burke (Ed.). ‘‘Nuclear Learning in South Asia: The Next Decade’’. *Center on Contemporary Conflict*, s. 35-47.
- Sudhir, M. R. (2008). ‘‘Asymmetric War, A Conceptual Understanding’’. *Claws Journal*, s. 58-66.
- Walsh, J. (2005). ‘‘Learning From Past Success: The NPT and the Future of Non-Proliferation’’. *The Weapons of Mass Destruction Commission*, s. 1-65.
- Warden, J. K. (2017). ‘‘North Korea’s Nuclear Posture: An Evolving Challenge for U.S. Deterrence’’. *Proliferation Papers*, s. 1-50.

İnternet Kaynakları

- ‘‘AP Explains: Turkey’s ‘Operation Olive Branch’ in Afrin’’,
<https://www.nytimes.com/aponline/2018/01/22/world/europe/ap-ap-explains-turkey-syria.html> (erişim tarihi: 25.01.2018).
- ‘‘Asymmetric Warfare’’, <https://www.rand.org/topics/asymmetric-warfare.html> (erişim tarihi: 05.03.2018).
- ‘‘Canada proud of its support for Peshmerga, US recognizes Yazidi massacre as genocide’’,
<http://www.rudaw.net/english/world/18032016> (erişim tarihi: 20.03.2017).
- Crumpton, H. A. ve Melia, A., ‘‘Mirror Imaging and America's Dangerous Middle East Illusions’’,
<https://www.wsj.com/articles/mirror-imaging-and-americas-dangerous-middle-east-illusions-1462313415> (erişim tarihi: 08.08.2017).
- ‘‘Fırat Kalkanı’nda en zorlu cephe: El Bab’’,
<http://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-38398785> (erişim tarihi: 25.01.2018).
- Fisher, M., ‘‘North Korea, Far From Crazy, Is All Too Rational’’,
<https://www.nytimes.com/2016/09/11/world/asia/north-korea-nuclear-missile-programs-rational.html> (erişim tarihi: 18.09.2017).
- Gordon, M. R., Cooper, H. ve Shear, M. D., ‘‘Dozens of U.S. Missiles Hit Air Base in Syria’’,
<https://www.nytimes.com/2017/04/06/world/middleeast/us-said-to-weigh-military-responses-to-syrian-chemical-attack.html> (erişim tarihi: 12.07.2017).

Kahneman, D. ve Renshon, J., “Why Hawks Win”,

<http://foreignpolicy.com/2009/10/13/why-hawks-win/> (erişim tarihi: 05.03.2018).

“Russian missiles hit IS in Syria from Caspian sea”,

<http://www.bbc.com/news/world-middle-east-34465425> (erişim tarihi: 07.09.2017).

Sanger, D. E., “Russian Intervention in Syrian War Has Sharply Reduced U.S. Options”,

<https://www.nytimes.com/2016/02/11/world/middleeast/russian-intervention-in-syrian-war-has-sharply-reduced-us-options.html> (erişim tarihi: 11.03.2018).

The Stanford Encyclopedia of Philosophy,

<https://plato.stanford.edu/archives/fall2009/entries/game-evolutionary/>

(erişim tarihi: 18.12.2017).

Visser, N., “North Korea’s Bombastic Threats Are Probably More Rational Than You Think”,

https://www.huffingtonpost.com/entry/kim-jong-un-north-korea-rational_us_598da4ace4b09071f698faf3 (erişim tarihi: 18.09.2017).

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI : Emre GÜNDOĞDU

Doğum Yeri - Tarihi: İzmir-1986

Eğitim Durumu

Mezun Olduğu Lise : Teğmen Ali Rıza Akıncı Lisesi, İzmir, 2004

Lisans Diploması : Akdeniz Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Antalya, 2009

Yüksek Lisans

Diploması : Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Antalya, 2012

Tez Konusu : Soykırım Temelinde Türkiye-Ermenistan İlişkilerinin Siyasi Analizi

Yabancı Dil : İngilizce

İş Deneyimi

Projeler : Yale Üniversitesi Visiting Assistant in Research (VAR) Doktora Tezi Projesi

Çalıştığı Kurumlar :

E-Posta : emregundogdu.akdeniz@gmail.com